Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Menniskan,

hennes uppkomst, hennes lif och hennes bestämmelse.

Ur naturhistoriskt synpunkt betraktad

af

N. LILJA.

Menniskan och hennes samtid.

Digitized by Google

Stockholm.

84 66. a 5

Nyare Populär-vetenskaplig litteratur,

till salu i alla boklådor.

Figuier & Fock, Sednare tidens vigtigaste *Upptäckter* och *Uppfinningar.* Komplett i 3 afdelningar 4: 32.

1:sta Afdelningen omfattar *Galvanoplastiken,* 16 sk. *Elektriska Telegrafien,* 24 sk., *Luftseglingskonsten* 24 sk. Pris tillsammans 1: 16.

2:dra Afdelningen omfattar *Ångmachinen,* dess beståndsdelar, sammansättning, verkan o. s. v. samt dess användande inom *Industrien,* på *Fartyg* samt på *Jernvägar.* 1: 40

3:dje Afdelningen omfattar *Gaslysningen,* 24 sk., *Etherisationen,* 32 sk., *Fotografien,* 16 sk. Pris tillsammans 1: 24.

Detta förträffliga verk, bearbetadt på svenska af Baron A. H. Fock efter Figuiers "Exposition des découvertes scientifiques," är skrifvit i en underhållande och lättfattlig stil samt försedt med många upplysande illustrationer. Författarens plan att i detta verk lemna den stora allmänheten en populär skildring af uppkomsten, utvecklingen och framåtskridandet af de stora upptäckter, som utgöra vårt århundrades stolthet, har här på ett tillfredsställande sätt blifvit löst. — Den svenska bearbetningen har rönt så allmänt bifall, att innan verket blifvit fullbordadt flera häften deraf redan behöfts omtryckas i nya upplagor. Hvarje häfte säljes särskildt.

Stöckhardt, *Kemi-Skola.* Undervisning i första grunderna af kemien, åskådliggjord genom enkla experimenter, för skolor af sjelfstudium. Öfversatt och bearbetad af *Clemens Ullgren.* 3:dje upplagan, med omkring 300 figurer i texten. 4 R:dr.

Detta arbete har redan tillvunnit sig ett så allmänt anseende, att hvarje vidare omtalande till dess beröm torde vara öfverflödigt. Denna tredje svenska upplaga är hel och hållen omarbetad dels efter originalets 8:de upplaga, dels efter andra nya källor samt försedd med nya figurer.

Girardin, Populära föreläsningar i *Kemi.* Öfvers. efter 3:dje franska upplagan. 1 R:dr.

Leonhard, Populär *Mineralogi* och *Geognosi* eller Stenrikets Naturhistoria, med särskildt afseende på dess praktiska användande i allmänna lifvet samt i konster och näringar. Med 50 i texten tryckta figurer. 2 R:dr B:co.

Grafström, Carl J., *Kaffe* och *Chokolad* En liten skrift om Kaffets och Chokoladens ursprung och spridning: dessa dryckers ändamåls- och principenliga tillaggning; om kaffebönan och kakaon såsom handelsvara och importen deraf sedan år 1842; om tillverkning och förfalskning m. m., jemte några yttranden om dessa dryckers verkan, af flera utmärkte män, såsom *Böcker, Hahnemann, Huss, Linné, Payen* m. fl. 32 sk. b:co.

Denna lilla nyttiga och intressanta skrift har blifvit med loford anmäld i flera tidningar, hvaribland Aftonbladet, som med värma rekommenderat den till alla husmödrar.

Digitized by Google

BRITISH
1 JY 61
MUSEUM

Digitized by Google

De fem huivudsakligaste M[illegible]er

Digitized by Google

Menniskan,

hennes uppkomst, hennes lif och hennes bestämmelse.

Ur naturhistoriskt synpunkt betraktad

af

A. Lilja.

Med lithografier och träsnitt.

"Hwad äro wi? Hwar tände lifwet sig?
Hwad ha wi här att göra och hwart gå wi?
Så fråga wi oss jemt och fråga så wi."

Talis Qualis öfwers. af Byrons *Don Juan.*

Stockholm.
Albert Bonniers förlag.

Digitized by Google

Stockholm.
Hörbergska Boktryckeriet, 1858.

Digitized by Google

Min forδne lärare och wälgörare,

Biskopen öfwer Carlstads Stift m. m.

Herr Doctor C. A. Agardh,

den frejdade och snillrike naturforskaren, statsmannen, theologen och tänkaren;

min gamle skolkamrat och studentbroder

Juris Professorn m. m.

Herr Doctor Christian Naumann,

den sjelfständige tolkaren af wår swenska statsförfattning;

samt

min wän och själafrände

Stadskomministern m. m. Herr N. Ignell,

den frisinnade forskaren i kulturens och kristendomens annaler,

tillegnas dessa blad

wördsamt

af

N. Lilja.

Digitized by Google

Digitized by Google

Förord.

Detta lilla arbete är icke skrifwet för de lärda, hwilka hafwa volymer i öfwerflöd, utan för folket, som äfwen bör komma till sanningens kunskap och lära sig att fatta det förnuftiga enligt erfarenhetens uppenbarelse.

Ty som allt wårt förnuft och all erfarenhet endast ligger inom naturens område, hwarföre också blott det onaturliga är förnuftswidrigt, så framstår naturwetenskapen såsom menniskans förnämsta bildningsmedel, för hwilket fördomarna fly, på samma gång som man inser huru lifwet utwecklar sig och lär att känna sin egen både fysiska och andliga sjelfständighet.

Maktens mißbruk, presternas beläten, mörkrets förtryck och okunnighetens träldom skola tillintetgöras, nedrifwas, förskingras och förswinna i samma mån som man blir medwetande af sig sjelf och af det rent naturliga, hwilket är detsamma som det sannt förnuftiga, som naturwetenskaperna någongång skola göra gällande i werlden.

Wi hafwa således äfwen welat wisa hwad menniskan warit och är under högmodet, maktbegäret, egennyttan, fördomen, wanan, förwillelserna och maktförtrycket, samt hwad hon kunde och framdeles äfwen kommer att blifwa under kärlekens hand.

Digitized by Google

Wårt arbete utgör likwäl icke annat än utkast och enkla konturteckningar, emedan man öfwer hwarje afdelning skulle kunna skrifwa de största böcker och widlyftigaste afhandlingar. Meningen härmed är endast att gifwa en kort men klar öfwersigt af det hela och i epigrammatisk form framställa de wigtigaste saker, som ingått i planen för närwarande bearbetning.

För att ej wilja skryta med lärdom och citater hafwa wi icke anfört den mängd af olika författares skrifter som härwid måst begagnas, så mycket mer som dessa för en ostuderad allmänhet i mer eller mindre mån måste förblifwa oförstådda. Dock bör tilläggas att man, för att kunna göra sig rätt hemmastadd äfwen i wårt lilla arbete, bör hafwa läst någon mindre förberedande kurs, t ex. Berlins förträffliga Läsebok i Naturläran för Sweriges allmoge.

Hwad wåra fria tankar, idéer, utkast och åsigter för öfrigt beträffar, så kunna wi endast swara med Sören Kierkegaards ord: **att detta skall sägas, så ware det sagdt.**

Författaren.

Digitized by Google

Innehåll.

Sid.

Skapelsen och Naturen . . . . 1.
Jordklotets utwecklingar . . . . 7.
Cellen och Metamorfosläran . . . . 12.
Naturens äldsta bildningsperioder . . . . 19.
Menniskan och Urfolken . . . . 37.
Slägtskapen och Personlighetsbegreppet . . . . . . 52.
Qwinnan och Äktenskapet . . . . 58.
Menniskans twenne bildningsmedel . . . . 74.
Temperamentet och Naturanlagen . . . . 81.
Behofwen och Upptäckterna . . . . 91.
Husdjuren och Husbehofswexterna . . . . 104.
Gudaläran och Presterliften . . . . 119.
Familjelifwet och Samhällsbildningen . . . . 129.
Kulturens utgångspunkter . . . . 140.
Kristendomen och Civilisationen . . . . 148.
Uppfostringswerket och Ynborden . . . . 165.
Werldshandeln och Kosmopolitismen . . . . 177.
Specerierna och Berusningsmedlen . . . . 183.
Åkerbruket och Trädgårdsodlingen . . . . 197.
Ångan och Elektromagnetismen . . . . 208.
Det menskliga lidandets och lifwets Poesi . . . . . 219.
Idealet och Chiliasmen . . . . 229.
Döden och Odödligheten . . . . 238.
De saligas öar och kroppens uppståndelse . . . . . 254.
Stjernhimmelen och Werldsbyggnaden . . . . 267.
Wår första och yttersta bestämmelse . . . . 283.

Digitized by Google

Register.

	Sid.
Abaca	119.
Adam	49.
Alfabet	101.
Alcyone	272, 281.
Alkohol	198.
Alluvialbildningen	31.
Aloe	189.
Amerikaner	47.
Amerikas upptäckt	99.
Ananas	118.
Anden	250—2.
Analogon corporis	266.
Apelsiner	188.
Aphidierna	18, 57.
Apokastasisläran	253.
Arf	146.
Arfsrätten	146, 220.
Arfsynden	51.
Arrak	194.
Arrow	115.
Art	54.
Asiater-Mongoler	45.
Awadrycken	195.
Balsamer	183.
Bananer	115.
Barnet	71, 74.
Barnets metamorfos	18—19.
„ wigt och längd	58.
Benickemast	18.

	Sid.
Bergens uppkomst	23, 33.
Bislägtet	56, 59, 60.
Birger Jarls lagar	147.
Blodets wärme	41.
Blötdjuren	16.
Boababsträdet	238.
Bokstaf	146.
Bokstafsskriften	101.
Boktryckerikonsten	101, 16.
Bomull	116—17.
Britternas familjelif	130.
Bronsperioden	96.
Bränwin	194—5.
Brödfruktträdet	113—15.
Buffelhudar	183.
Båtar	98.
Bäfwern	35, 185.
Caspar Hauser	83.
Cellkärna, cellwägg	12.
Centrifugalkraften	102.
Cerealier	33.
Charis	162.
Cherimoja	112.
Chokolad	191.
Cirkulationsbruk	199, 203.
Citroner	198.
Coca	197.
Columbus	99.
Corchorus capsularis	118.

Digitized by Google

	Sid.
Cykadeer	29.
Daguerreotypen	218.
Dawid Douglas	208.
Diakoner	156.
Diatomeer	21.
Djurens köns-föreningar	63.
» » -produktion	70.
Diluvialbildningen	34.
Dinotherium	31.
Drakblodsträdet	238.
Dromedaren	105.
Dronten	35.
Dubbelsolar	256, 274—76.
Dyfwelsträck	190.
Dyny	18.
Dödsstraff	173.
Egypten	201—2.
Eldens upptäckt	95.
Eldslandet	94.
Electriciteten	215—18.
Elefanten	107.
En- och flergiftet	65—68
Episkopos	156.
Eremitlifwet	159, 249.
Europeer—Kaukaser	44, 48—49.
Evangelierna	154—5.
Fadersvåldet	130.
Famili	52.
Fantasien	119—20.
Fikon	187.
Fikonalöf	93, 94.
Filosoferna	232—3.
Fiskätare	93.
Firstjernor	268, 272.
Flergifte, flerqwinneri	66—7.
Flintan	94—5.
Flodernas aflagringar	22.
» öfwersvämning	207.
Flottfoglarna	211.
Folkundervisningen	168.
Folkvandringar	177.
Foraminiferer	21.
Fucoidsandsten	24.
Fulton	213—14.
Fågelägg	32.
Fåret	106.
Fäderneslandet	139.
Färgade dagar	256.
Färgstofter	190.
Försoning	230—1.
Galls lära	233—4
Galvanoplastiken	218.
Galläpple	189.
Georginen	208.
Geten	106.
Glacierer	33.
Gossypium	116.
Granit, gneis, gråsten	20.
Grekland	143, 169.
Grodans metamorfos	14.
Gräslärst	118.
Guano	210.
Gudar	121—23.
Gummi arabicum	190.
» elasticum	190.
» lacca	189.
Guttenberg	201.
Guttapercha	180.
Hades	264.
Hafren	113.
Handen	80.
Handqwarnen	98.
Hashish	197.
Helgondyrkan	160.
Hellas = Grekland	137.
Herrans logier	154.
Hetärer	66.
Hjerta, förkrossadt	75
Hjertats slag	41.
Himlakroppar	142.

Digitized by Google

	Sid.
Hinduerna	142.
Hunden	95, 104.
Hundens lukt	82.
Husgudar	123.
Hwetet	112.
Hwita skinande kläder	264.
Hästen	107.
Hönstuppen	110
Ichtyosaurus	28.
Ideer	286—88.
Iguanodon	28.
Indianer	47.
Individualiteten	55—8.
Infusionsdjuren 21, 24, 208,	284.
Indigo	194.
Ingefära	186.
Inka	132.
Insekternas metamorfos	14
Intestinaldjuren	17.
Island	147.
Islands källor	24.
Jacaranda	184.
Jernet	186.
Jalapparot	186.
Jernbanor	215.
Jesu födelse- och dödsår	152
Jetteödla	30.
Jettesköldpadda	32.
Jordens befolkning	239—40.
» inre eld	7
» medelpunkt	20.
» ålder	9, 23, 282
Jordytans höjning och sänkning	36.
Judiska presterna	152—3.
Jupiter	269, 278—9
Kaffe	190.
Kakaoträdet	191.
Kalkwerter	193
Kaliwerter	193.
Kamelen	105
Kamfert	189.
Kanel	187.
Kardmumma	188.
Katten	104.
Kaukaser	48—49.
Kautschuk	190.
Keppler	202.
Kina	141.
Kinabark	187.
Kiselsyra	198.
Kiselwerter	199.
Klosterlifwet	159, 167.
Kläder, klädedrägt	91—99, 100.
Koksaltet	184.
Kometer	271—72.
Kompassen	99, 141.
Kon	105.
Konsionellen	59.
Kopparn	96.
Koralldjuren	21.
Korinter	188.
Korkträdet	197.
Kornet	113—14.
Krigen	103, 133—4, 174.
Kroppens höjd och wigt	86.
» kemiska beståndsdelar	244—5.
» flyktighet	243—6
Kroppsanlaget	84.
Kroppswertens olikheter	86—7.
Krutet	102, 141.
Kryddpeppar	188.
Kräkrot	186.
Kulörta dagar, solar 256,	275—6.
Kumiß	195.
Kunskapens träd	50.
Kyrkofäderna	157—8.
Kyrkohistorien	161.
Källornas wärme	9.
Känseln	41.

Digitized by Google

Sid.
Kärleken . . . . . . 72—74, 129.
» efter döden . . . 262—3.
Köksverter . . . . 206.
Könsförhållande . . . . . . 63—5.
Lagar . . . . 157.
Lagens taflor . . . . 170.
Lagerblad . . . . 187.
Lakritsrot . . . . 186.
Ljusets hastighet . . . . 281.
Linné . . . . 207.
Luktsinnet . . . . 82.
Luther . . . . 161—2.
Läkaren . . . . 225—6.
Macrocystis pyrifera . . . . . 25.
Mahogony . . . . 184.
Majsen . . . . 112—13.
Maktens uppkomst . . . . . . 131.
Malajer . . . . 46.
Mandel . . . . 187.
Mammutdjuret . . . . 31.
Maneterna . . . . 17, 57.
Manillahampa . . . . 119.
Maniok . . . . 115.
Manna . . . . 128, 192.
Mars . . . . 278—9.
Marasmus senilis 239
Mastoden . . . . 31.
Megalosaurus . . . . 28.
Materiens vandr. 3—4, 243—6.
Megatherium . . . . 31.
Mergelbäddar . . . . 22, 210.
Menniskans foster 18, 19
» benbyggnad . . 40.
» kemiska beståndsdelar . . . 244—5.
» fruktsamhet . . 40.
» lefver 40
» nerfver 40
» sinnesorganer . 41.
» ålder . . . . 241—2

Sid.
Menniskoracerna . . . . . 43—48.
Menniskooffer . . . . 125.
Menniskoslägtets ålder . . 33, 48.
» upphörande 236, 265.
Mercurius . . . . . 269, 278—9.
Metallernas upptäckt . . . . 95.
Methusalahs ålder . . . . . . 242.
Mikroskopet . . . . 102.
Missurium . . . . 32.
Molock . . . . 125.
Mongoler . . . . 45.
Mosasaurus . . . . 28.
Moses . . . . 126.
Mose bud . . . . 170—6.
Moseböckerna . . . . 127.
Mosaiska skapelsen . . . . . . 5.
Moschus-djuret . . . . 185.
Musa textilis . . . . 119.
Muskot . . . . 188.
Myndighetsår . . . . 138.
Mynt . . . . 99.
Mororna . . . . 60.
Månen, månar . . . . . 269—70.
Naturens död . . . 236, 265—6.
Naturfolken . . . . 91—2.
Naturljud . . . . 93.
Nationalhat . . . . 139.
Nationaliteten . . . . 181.
Nebuloser . . . . 3, 282.
Negrer . . . . 46.
Nepenthe . . . . 197.
Neptunus . . . . 269, 278.
Newton . . . . 202.
Nineveh . . . . 178.
Nyzeelandslin . . . . . 118—19.
Obsidianen . . . . 94.
Oden . . . . 132.
Offer . . . . 122—3.
Ogifta tillståndet . . . . . . 67.
Olivträdet . . . . 189, 206.

Digitized by Google

Sid.

Olja . . . 112, 188.
Opium . . . 196.
Ordets frihet, makt . . . 79.
Orleana . . . 190.
Ormbunkar . . . 10, 25—6.
Owen, Samuel . . . 214
Oren . . . 105.
"Oäkta" barn . . . 71
Palisanderträd . . . 184.
Palmerna . . . 114—15.
Palmolja . . . 189.
Palmvin . . . 174.
Palmyra . . . 178.
Pappersberedningen . . . 117, 141.
Papuas . . . 47—8, 85.
Penningen . . . 100, 163
Phormium tenax . . . 119.
Planeterna . . . 269, 280.
Plejaderna . . . 272, 2 0.
Plesiosaurus . . . 28.
Pligter . . . 167
Poesien . . . 227.
Polarländerna . . . 43, 200—1.
Pomeranser . . . 188.
Potates . . . 115.
Presbyterer . . . 156.
Presterna . . . 164, 233, 288.
Primitiva, primärformationen 23
Protestanterna . . . 161—3
Pulk . . . 112, 195
Pulsens slag . . . 41.
Pungdjuren . . . 29
Påfvewäldet . . . 159—60.
Qwinnans behandling . . . 61
» menstrua . . . 65.
Qwarnar . . . 98.
Rabarber . . . 186
Racer . . . 545.
Religionstwånget . . . 164
Renen . . . 106.

Sid.

Representation . . . 138.
Republik . . . 137.
Restitutio omnium . . . 253.
Riset . . . 112.
Rom . . . 143—4.
» (drycken) . . . 194.
Runor . . . 146.
Rullstenar . . . 33.
Rusmedel . . . 193—7.
Rågen . . . 113.
Rättsbegreppet . . . 165—6.
Saffran . . . 187.
Salterna . . . 17.
Sammete . . . 167.
Sandhedar . . . 22.
Sargassosjön . . . 25.
Sekundärformationen . . . 27.
Sennablad . . . 187.
Sigillarier . . . 26.
Silkesmasken . . . 110.
Sirius . . . 272—73.
Sjelfkännedom . . . 176.
Sjustjernorna . . . 272.
Själsanlaget . . . 90.
Skandinawerna . . . 146.
Skiffer . . . 10, 20.
Skogsförödelsen . . . 200.
Skolor . . . 168—9.
Skrattförmågan . . . 75.
Slafhandeln . . . 221—22.
Slägte . . . 53.
Snillet . . . 90, 234.
Socker, sockerrör . . . 192—3.
Soldaten . . . 174.
Solen 256—7, 268—9, 276—7.
Solsystemer . . . 273—4.
Species . . . 54.
Spermatozoerna . . . 83.
Språket . . . 77.
Starkpeppar . . . 188.

Digitized by Google

Sid.
Stenkolen . . . 23, 26, 184—5.
Stenwapen . . . . 94.
Stenperioden . . . . 94.
Stjernsystemer . . 273, 279—82.
Stjernering . . . . 280—1.
Stjernetöcken . . . . 3, 282.
Struwe . . . . 275.
Swampar . . . . 71, 211.
Swinet . . . . 109.
Synagogan . . . . 154.
Syndafloden . . . . 34, 36.
Sången . . . . 76.
Sädeswerterna . . . . . 97, 111.
Sädesaffastning . . . . 201.
Söderhafsöarne . . . . . 92, 113.
Talangen . . . . 90.
Tamarix . . . . 128.
Taxodium . . . . 238.
Tempeljungfrur . . . . 124.
Temperamenter . . . . . . 88—9.
Terpentin . . . . 189.
Tertiärformationen . . . . . . 30.
Thadmor . . . . 178.
Thebe . . . . 178.
The . . . . 191.
Theopneustien . . . . 234.
Tjockhudar . . . . . . 31—2, 34.
Tobak . . . . 192.
Torfmåsar . . . . 26, 36.
Torkel Måna . . . . 147.
Tröskning . . . . 202.
Tulpanen . . . . 207.
Tyngdlagen . . . . 90, 102.
Tågwerk . . . . 118—19.
Tårpilar . . . . 206.
Tusenåriga riket . . . . 235.
Universiteter . . . . 169.

Sid.
Universum . . . . 1.
Uppfostran . . . . 168.
Uppfostringskassor . . . . . . 223.
Uranus . . . . 269, 278.
Urtica nivea . . . . 119.
Urwerket . . . . 102.
Waniljen . . . . 188.
Wapenmakten . . . . 134.
Watten- och wäderqwarnar . 98.
Wattengasen . . . . 212.
Venus . . . . 244, 279.
Werldsbyggnaden 1
Werldsfloten som gas . . . . 7.
Werldshistorien . . . . . 135—6.
Werldsförtrycket . . . . . 134—7.
Werldsomseglingen . . . . . 99.
Werternas frön . . . . 71.
Winrankan, winet . 193—4, 206.
Wintergatan 257, 280
Wittra sällskaper . . . . . . 140.
Voltas stapel . . . . 216.
Wäfnader och tyger . . 117—19.
Xerxes . . . . 178.
Yams . . . . 115.
Yttersta domen . . . . 264.
Åkerhöns (Israels) . . . . . 126.
Ångmaschinen . . . . 213.
Ångfartygen . . . . 214.
Ångwagnen . . . . 215.
Ålderdomen . . . . 243.
Åskan . . . . 215.
Åsnan . . . . 107.
Äktenskapets klaßer . . . . . 69.
Ättikålar . . . . 13.
Ödlor . . . . 28—30.
Örsted . . . . 216.

Digitized by Google

Tryckfel och Rättelser,

(som före läsningen böra korrigeras).

Sid.	28	rad.	17	uppifr.	står:	jetteorm	läs:	jettekrokodil
,,	53	,,	17	,,	,,	arterna	,,	werterna
,,	58	,,	20	,,	,,	åsigter	,,	åsigten
,,	61	,,	14	,,	,,	tillkommer	,,	tillkomma
,,	63	,,	7	,,	,,	hon	,,	han
,,	74	,,	9	,,	,,	trenne	,,	twenne
,,	75	,,	21	,,	,,	ansigtsfklorna	,,	ansigtsmusklerna
,,	76	,,	16	,,	,,	skogarnas lunder	,,	skogarnas land
,,	78	,,	3	nedifr.	,,	guden	,,	juden
,,	82	,,	3	uppifr.	,,	idißlarne	,,	idißlaren
,,	87	,,	1	,,	,,	nemligen	,,	wanligen
,,	88	,,	12	,,	,,	wåldsamt	,,	hastigt
,,	92	,,	14	,,	,,	dem	,,	det
,,	96	sista raden		,,	,,	det	,,	den
,,	96	dito		,,	,,	anwändbart	,,	anwändbar
,,	100	,,	21	uppifr.	,,	passas	,,	putsas
,,	112	,,	19	,,	,,	cherimaja	,,	cherimoja
,,	116	,,	19	,,	,,	trådull	,,	trädull
,,	119	,,	3	,,	,,	Ahaca	,,	Abaca
,,	138	,,	20	,,	,,	enfaldigheten	,,	enfaldigheter
,,	139	,,	1	,,		hwad	,,	i hwad
,,	151	,,	24	,,	,,	hwardaglighe-	,,	broderlighetens
					,,	tens band	,,	band
,,	157	,,	3	nedifr.	,,	patronell	,,	paternell
,,	165	,,	14, 15	uppifr.	,,	Hon	,,	Han
,,	169	,,	2	nedifr.	,,	idroter	,,	idioter
,,	175	,,	7	uppifr.	,,	området.	,,	området, ett brott
,,	177	,,	17	,,	,,	än	,,	än genom
,,	185	,,	7—8	,,	,,	organisationen	,,	organisationer
,,	187	,,	17	,,	,,	örtträd	,,	ärtträd
,,	188	,,	22	,,	,,	orchidie	,,	orchidée
,,	190	,,	14	,,	,,	örtblommiga	,,	ärtblommiga

Digitized by Google

Sid.	198	rad	21	nedifr	står:	roskakorna	läs: räskakorna
„	199	„	1	„	„	tikträdet	„ tekträdet
„	200	„	15	„	„	steppor	„ stepper
„	200	„	20	„	„	tillegnade	„ tillyrade
„	212	„	10	„	„	onyttig rätt	„ onyttig rök
„	227	„	14	„	„	grudwäsende	„ grundwäsende
„	233	„	14	„	„	ömliga	„ ömkliga
„	234	„	13	„	„	förrådt	„ förödt
„	241	„	13	„	„	1429	„ 1729
„	255	„	19	„	„	å de	„ i de
„	255	„	23	„	„	osonliga	„ synliga
„	256	„	9	„	„	dogar	„ dager
„	256	„	20	„	„	färglådan	„ färgläran
„	259	„	29	„	„	faconen	„ facen
„	268	„	8	„	„	4 millioner	„ 4 billioner
„	278	„	8	„	„	harmoniens	„ wärmens
„	282	„	8	„	„	50	„ 30

Mindre bokstafsfel torde läsaren sjelf rätta. Författarens afstånd från tryckningsorten har wållat ojemnheter i stafsätt och att lika ord eller uttryck någon gång förekomma nära hwarandra.

Underrättelse för Bokbindaren.

Planchen Mennniskoracerna sättes framför titelbladet.

»	Landskap från secundärformationen	mellan	sid.	24—25.
»	» » triasbildningen	»	»	26—27.
»	» » kritbildningen	»	»	28—29.
»	» » tertiärformationen	»	»	30—31.
»	Beboere från Eldslandet	»	»	94—95.
»	Bomullsinsamling	»	»	116—17.
»	Moschusdjuret	»	»	184—85.
»	Gren af kryddnejlikträdet	»	»	186—87.
»	» » kaffe- och brödfrukt	»	»	190—91.
»	» » thebusken	»	»	— — —
»	Sockerskörd i Westindien	»	»	192—93.
»	Nordkap	»	»	200— 1.
»	Nilens öfwerswämning	»	»	202— 3.
»	Öknens utseende	»	»	210—11.
»	Landskap i Hottentotternas land	»	»	222—22.
»	Boababsträdet	»	»	238—39.

Skapelsen och Naturen.

Med skapelsen i deß widsträcktaste mening förstå wi ej blott jorden och hwad deruppå är, utan hela den för oß synliga werlden af sol, måne och stjernor och allt hwad som finnes i de oändliga rymderna, hwilket med ett gemensamt namn kallas universum eller werldsbyggnaden.

Och att man här icke har någon småsak för sig, något ofullständigt menniskowerk, något mißlyckadt fuskeri, utan ett gränslöst och oändligt helt med sin mångfaldiga och omskiftande sammansättning, allt detta har hwar och en lärt att inse, som med rätt begrundande will betrakta texten i naturens majestätiska imperialupplaga.

Ty naturen är Guds skönaste uppenbarelse. Och lika dåraktigt som det skulle wara att antaga en pantheism och att allt detta har från ewighet utbildat sig sjelf och sammanhålles af sin egen oberoende lifskraft, lika klart är det äfwen att det gifwes en ande, som är högre än werlden och i hwilken allting lefwer, röres och hafwer sin tillwarelse genom hans kraft och medelst hans wäsens herrlighet.

Digitized by Google

Antingen wi derföre kasta wåra ögon upp mot den lifwande solens ljus, den blåa himlen eller det glindrande stjernehwalfwet, eller skåda ut öfwer det böljande werldshafwet, eller träda ut i wårens prakt och sommarens grönska, eller betrakta ett leende landskap, ett snöigt winterfält eller det hwimlande menniskolifwet, eller om wi höra åskans dunder, eller orkanens dån, eller en wacker menniskoröst, eller fåglarnas wårsånger, eller den klagande eolsharpan; så öfwerwäldigas wi alltid af en enda tanke, att Gud är stor, i sin allmakt som i sin wishet, i sin kärlek som i sitt förljufwande.

Och i naturen är allting skönt så snart som det är naturligt, och blott det naturwidriga är oskönt, emedan det är en afwikelse från Guds sköna och skapade werk. Men om allting i naturen såwäl hwad tingens skönhet som fullkomlighet beträffar måste wara relatift, så kan det likwäl icke sägas att det finnes något werkligen naturfult, utan att allting har sin egen skönhet efter sitt ändamål, sin funktion och sin naturliga bestämmelse.

Hwart och ett i naturen är en fullkomlighet för sig och ingenting är odugligt eller affigtslöst. Men det hela måste man betrakta som ett organiskt helt, en kedja af förenade länkar, hwilka wisserligen existera eller lefwa hwar och en efter sin art, men hwilka dock sins emellan hafwa ett inbördes föreningsband.

Det gifwes således i naturen wisserligen en stigande fullkomlighet ifrån det lägre till det högre, ifrån solgranden till werldskloten och från infusionsdjuret till menniskan. Men hwart och ett för sig är dock sin egen mikrokosmos, sin egen fullkomlighet och anwist på sin plats till sin egen bestämmelse.

Digitized by Google

Och ehuru det inom naturen gifwes wissa lagar, under hwilka så wäl lifwet som de kemiska krafterna utweckla sig, så kan det ej påstås att dessa endast werka som ett blindt öde, en mekanisk naturslump. Ty naturen är ej att betrakta som en blott mekanik, ett wisserligen konstigt, men reguliert inrättadt maschineri, som drifwer sig sjelf och är oberoende af sin upphofsman. Twärtom ser man alltför tydligt att det bakom dessa naturlagar finnes en hand, som sammanhåller det ordnade hela och gifwer det förmåga att utweckla sig i oändliga nyanceringar.

För oß menniskor har naturen och den synliga werlden icke någon gräns. Ty äfwen med wår tids yppersta instrumenter för betraktandet af stjernelandet, ser man, så långt det beväpnade ögat kan hinna med sin blick, huru det ena ljusa werldsklotet ligger bortom det andra och den ena nebulosan eller stjernetöcknet bortom det andra, utan tecken till slut eller något det yttersta råmärke, der ingen skapelse mera existerar.

På samma sätt har man icke heller någon tid för skapelsens begynnelse, då man för sina hundrade tusen millioner år sedan synes hafwa tecken till lika fullt utwecklade himlakroppar som i wåra dagar, hwarföre all tidsbestämmelse måste lemnas å sido wid hela skapelsekedjans betraktande.

Och i naturen gifwes det icke heller någon egentlig förintelse, utan endast föränderlighet och omwexlingar. Hwarje skapelse kan förändra facer, hwarje organisk eller oorganisk naturprodukt upplösas i sina enklaste elementer, men de förintas ej, utan antaga blott en annan form för att ingå i nya föreningar.

Det gifwes derföre i naturen en beständig cirkulation och en materiens wandring bland de kemiskt upplöste och sönderdelade

Digitized by Google

naturprodukterna. Deras elementer upptagas af andra lefwande naturprodukter och anwändas af dem till lifwets näring och utweckling ar för att slutligen ånyo upplösa sig och på detta sätt i oändlighet fortsätta sina werldswandringar.

Men oaktadt all wår forskning och alla wåra undersökningar finnes det dock mycket i naturen som för oß måste förblifwa en hemlighet, wi se fenomenerna, men kunna icke förklara dem. Det sätt, hwarpå naturen werkar gifwer oß wisserligen anledning till många försök, upptäckter och lyckliga resultater, men huru eller hwarföre det så sker, det weta wi icke, ty naturens hemliga krafter ligga förborgade för menniskotanken.

Det är sålunda ej blott lifwet och deß funktioner, som förblifwer oß ett mysterium, utan tusentals andra saker äro lika oförklarliga, ty wi hinna alltid omsider till en punkt der wetande och forskning slutar och der fenoménwerlden har sin början och der wi ej komma längre, utan med gißning eller på sin höjd medelst kombineringar.

Allt detta hindrar likwäl icke att naturwetenskapen i wåra dagar kastat ett ljus öfwer mycket som förut war betäckt af mörker och att framtiden har ännu mera att lära menniskorna medelst nya forskningar, nya upptäckter och ännu ytterligare förbättrade bildningsmedel. Och just på grund af forskningar i naturen har man kommit till helt andra resultater och en hel annan åsigt af skapelsen än i fordna dagar.

Hos de flesta gamla folkslag har man mer eller mindre widunderliga sagor och berättelser om skapelsen och tingens uppkomst, för orimliga att här omtalas, då de hwarken grunda sig på forskningens erfarenhet eller på tankens spekulationer. De

Digitized by Google

äro endast att betrakta som fantasifoster af den menskliga barndomens lifliga inbillningskraft.

Blott den mosaiska berättelsen förtjenar här att närmare widröras, af den orsak, att den genom årtusenden fortfarit att gälla som en uppenbarelsens trosartikel. Men inför naturforskningen kan den icke heller betraktas annorlunda än som en myth, ware sig egyptisk eller chaldæisk och dit måhända fortplantad från ännu östligare folkslag. Kanske ocksä att den bör anses som den hebreiske profetens egen åsigt af skapelselagarna *).

Men skapelsen, äfwen om den ocksä haft en primitif begynnelse, måste ju ligga öfwer all tradition, och berättelser derom få antingen grunda sig på menniskans mer eller mindre sannolika föreställningar eller ocksä på forskningen af naturens utweckling, efter de lagar, som Skaparen bestämt för utwecklingens werksamhet.

Enligt mosaiska urkunden skulle hela den synliga werlden med allt hwad deruppå är wara skapad på 6 dagar, hwarefter Gud på sjunde dagen hwilade sig från all sin werk som han skapat och gjort. Denna enkla, om ock materiella berättelse, är tydligen ämnad att gifwa ett wildt och barbariskt folk begreppet om ett högre wäsende, en Gud och en alltings skapare, utan att wi derföre behöfwa fördölja det nya ljus, som naturforskningen lagt i dagen om skapelsens utwecklingar.

Ty hwarken hela werldsbyggnaden eller ens jorden har tillkommit på 6 dagar och ingen wet om materien nånsin haft någon begynnelse. Men hwad man wet är att jorden har successift utbildat sig till hwad den nu är och att den har mil-

*) I fall berättelsen ens är af Moses, hwarom widare framdeles.

Digitized by Google

lioner är af tidrymder att uppwisa i sina egna lager. Ännu mer måste detta gälla om hela den stora skapelse af solar och werldskroppar, som ligger utbredd på himlakartan.

För att nu ställa den bokstafsdöda ortodoxien till freds har man sökt att förklara de mosaiska skapelsedagarna för werlds-perioder och twärtemot ordalydelsen welat i berättelsen inrymma en helt annan betydelse än man har skäl att antaga. Men äfwen med största flit och yttersta skarpsinnighet har det hittills icke lyckats att tillfredsställa kombineringen. Alltsamman har endast stannat wid den icke synnerligen swåra konst att likt eller olikt inplugga den mosaiska berättelsen på naturforskningens resultater.

Sjelfwa det bekanta uttrycket: warde ljus! innefattar mera en sublim poetisk tanke än en naturlig werklighet. Ty Gud är af ewighet ljuset sjelf, som af ewighet upplyser werlden med strålar af sitt wäsens klarhet. Och att tänka sig en rymd af mörker är att tänka sig ett tomt intet, der hwarken Gud eller något annat är till. Men ett tomt intet, ej engång i werlds-ethern, existerar ej, ty öfwerallt är det ett något, hos hwilket Gud är tillstädes och werkar.

Men om Gud är oändlig, så måste skapelsen wara oändlig, en werld utan gräns, utan slutpunkter och utan ända, såsom ett synligt warande af hans kärleks oändlighet. Och om Gud är ewig, så måste hans skapelse, såsom hans tankar, uppenbarade i werkligheten, wara med honom af ewighet. Ty att tänka sig Gud såsom fullkomligt passif och hwilande är att tänka sig detsamma som ingen Gud, hwilket dock är mera ömkligt än den krassaste hedendom.

Digitized by Google

Nya werldsklot, nya skapelser, nya organismer kunna födas eller uppstå ur kosmiska, elektriska, kemiska eller andra för oß obekanta lifselementer, kunna utweckla sig, sönderdelas och åter ingå i nya föreningar, men Gud förblifwer som han är och hans skapelse förblifwer, men i oändliga omskiftningar.

Wi menniskor räkna tiden efter de dödligas mått, men i werldsrymden äro millioner årtusenden af föga betydelse. Och Gud räknar ingen tid, ty för Herran är ju en dag såsom tusende år och tusende år såsom en dag.

Jordklotets utwecklingar.

Flera forskare antaga att wårt och kanske äfwenledes andra solsystemer börjat som en mycket stor ring, bestående af en högst fin och subtil gas eller dunst, wida lättare än wår luft och hwilket gasämne afsöndrats eller tillkommit från andra kosmiska naturkrafter. Denna widt utbredda ring antages att så småningom hafwa bildat sig till klotform i werldsethern samt mer och mer sammandragit och koncentrerat sig till tätare konsistens.

Sedan ett dylikt gasklot så mycket sammanträngt sig att det blifwit till fast massa i medelpunkten och enligt den werkande naturkraften kommit att röra sig kring sin axel, så kunde det ej fasthålla den lätta gasen i klotets yttre kant, utan under sjelfwa swängningen afsöndrade sig nya ringar, hwilka på samma sätt blefwo gasklot och så småningom äfwen sammandrogo sig till fastare former.

På detta sätt skulle planeterna utgöra afsöndrade ringar från solen, och månarne wara gasringar afsöndrade från sina

Digitized by Google

planeter. Efter deras sammandragning till fastare klot kommo de sålunda hwar och en att göra en bana omkring sin större hufwudkropp, planeterna kring solen och månarna kring sina planeter, enligt den allmänna centrifugalkraften.

Planeten Saturni wälbekanta ringar, hwilka wäl affsöndrats, men ej hunnit att sammantränga sig till klotform och blifwa månar, tala ganska mycket till fördel för denna utwecklingstheori.

Man tror äfwen att alla himlakroppar från början warit i sig sjelf lysande, men att ljusämnet sedan samlat sig såsom en lysande och wärmande atmosfer kring wissa centralkroppar som erhållit namn af solar och som derefter fått till ändamål att belysa de mörka, eller planetwerldarna.

Och som allt fluidum i naturen och allt som antager luftig eller flytande form bildar sig till droppar och erhåller en sferisk gestalt, så skulle man nästan kunna säga att werldskloten äro liksom stelnade droppar i det oändliga werldshafwet.

Derjemte har man bewisat att hwart och ett på detta sätt sig sammandragande klot måste så wäl genom tryckningen som genom kemiska inwerkningar alltid komma i smält rödglödgadt tillstånd, hwarföre alla dessa himlakroppar hafwa såsom fast massa liknat en smält och glödande materia, hwars yta efter hand så småningom affswalnat sig.

Äfwen wår jord har börjat sin bana i detta smälta och glödande tillstånd, en mjuk, eldröd och smält werldsdroppe, hwilken i sig sjelf innehållit elementerna till sina framtida utwecklingar, från början kanske utgörande affsöndrade gaser från i rymden upplöste eller förändrade werldskroppar.

Omgifwen af sin luft, hwilken oupphörligt nedföll i regn på den smälta och glödande jordmassan och åter fräsande upp-

Digitized by Google

löste sig i ångor för att ånyo nedströmma, måste jorden haft en under millioner år fortsatt regnperiod, hwarigenom ocksa jordytan efter hand afswalnade till ett härdnadt skal af olika bergarter, hwilka, sålunda kristalliserade, sprucko i remnor, samt tid efter annan höjdes till bergsspetsar eller nedsänktes i dalar efter eldmassans olika tryckning och inwerkningar.

Enligt den uträkning naturforskare försökt i smått skulle öfwer 300 millioner år åtgått blott för ytans afswalnande från smält massa till ett tunnt skal, så att man härwid kan göra sig ett begrepp om jordens utwecklingstid.

Ännu är jordens innanmäte i detta smälta och glödande tillstånd, med eldsprutande bergen till afloppskanaler, hwarföre jordwärmen tilltager ju längre man gräfwer ned i jorden, wanligen en grad på hundrade alnar. Och ifrån denna inre eld härleda sig jordtemperaturen och kallkällornas jemna wärmegrad under alla årstider, hwilket gör att de ej kunna frysa om wintren, då wattnet kommer från ett warmare djup, samt de kokande wattnen och källorna med sina ådror ifrån jordens innanmäte.

Den bekante forskaren von Humboldt antager med stöd af wärmens tilltagande i jordens inre, att det härdnade skalet i wåra dagar endast har ungefär en 5 mils tjocklek, beräknad från wattenytan. Men detta skal är i förhållande till jordens storlek ej stort mera än skalet på ett äpple, likson wåra berg icke göra större upphöjningar på jorden än sandkorn på en kanonkula.

Och som bewis på en smält massas långsamma afkylning äfwen i wår luft, som är mycket kallare än i den första heta tiden, må nämnas, att då samme naturforskare besökte sydame=

rikanska vulkanen Jorullo 44 år efter deß utbrott, war den då stelnade lavan ännu så het, att man ej kunde nalkas den. Och i deß springor kunde man påtända en cigarr, som instacks fastbunden wid en ebenholtzkäpp.

Men efter som jordytan afswalnade, betäcktes densamma med mer eller mindre kokande watten, genom hwars wåldsamma strömmar och rörelser de lösa bergpartiklarna kringfördes och aflagrade sig till alla möjliga former af sand, lera och kalk, kastade om och öfwer hwarandra genom wattnets wåldsamhet. Dessa bäddar hoptrycktes efter hand till hårda lager af sten och skiffer samt utgöra mäktiga sandstens-, kalk- och skifferlager i wåra dagar.

Hela jordytan kom sålunda djupt under wattenytan, till deß att wattnet dels afdunstade och dels samlade sig i djupen, under det att andra ställen upplyftades. Och på detta sätt uppkommo öar och fast land, hwilket dock förändrades under olika tiderymder, efter som ytan höjde eller sänkte sig. Ty den war ständigt i en wågformig rörelse, med fast land och wattendjup på samma ställe i olika werldsåldrar.

Först sedan wattnen och jorden så mycket afswalnat att lif kunde existera, så utbildade sig wattendjur med infusorisk form, derefter skaldjur, koraller, snäckor, krustacéer och slutligen ryggradsdjur af amfibier, fiskar, och däggande sumpdjur, hwilka lefde i jordens ofantliga träsk och betade i den frodiga wassen.

Äfwen wexterna uppträdde först som wattenwexter och ofullkomliga wexttrådar, derefter såsom sumpwexter i träsken och som trädlika ormbunkar och andra föga utbildade wexter i den fuktiga jorden och det warma klimatet med sina ångande töcken, sitt öfwermått af kolsyra och sin ständiga fuktighet.

Digitized by Google

Sedermera kommo palmartade träd samt grästräd och lilje-wexter och slutligen löfträd. Och i den sista och yttersta utbildningen, som äfwen är den högsta, uppkommo de wexter och djur som nu finnas till på jorden samt menniskan i spetsen för allt detta såsom den sista, men högsta fullkomligheten i jordens skapelsekedja.

Ty inom lifwets utwecklingar har det alltjemt gått uppåt från det lägre till det högre. Den ena skapelsen har förswunnit och en ännu högre med förändrade facer trädt i stället, sedan den föregående nerbäddats i jordens djup och upphört att wara till, då den förrättat sitt werk och uppfyllt sin bestämmelse.

Men då solen under en föregående utwecklingstid föga kunde inwerka genom jordens wåta töckenluft och ett tropiskt klimat war herrskande öfwer hela jordytan, så blef det slutligen en blå himmel och klara sommardagar, sedan klimaten blifwit stadgade och alla jordens wåldsamma revolutioner afstannat under skapelsens fulländande.

Likwäl må man ej inbilla sig att allt detta skedde såsom hastwerk eller ens under årtusenden, utan att många millioner år hafwa förgått och tillryggalagts under denna jordens ofantliga utwecklingstid.

Ännu är jordens skapelse wäl ingalunda afslutad, faståu wi kunna säga att den fortgår mera tyst och omärkligt än under föregående werldsåldrar. Men wi måste dock antaga att äfwen den nuwarande skapelsen har sin tid att wara till, att utbilda sig, lefwa, öfwerlefwa sig och förswinna och att en ny och ännu högre utbildning kan förestå, sedan allt det nuwa-

Digitized by Google

rande förswunnit och endast spår efter deß tillwaro är att söka i de förflutna bildningstiderna.

Cellen och Metamorfosläran.

Luft, wärme, mörker och fuktighet äro nödwändighetswilkor för det organiska lifwets första utwecklingar, liksom hwarje lif på jorden, ware sig wext eller djur, börjar som en cell, en liten blåsa omgifwen af sitt fluidum*). Denna cell har lif i sig sjelf samt förmågan att widare utbilda sig i nya celler.

På detta sätt uppstår cell wid cell, till deß organismen uppnår sin fullkomlighet, så att hwarje lefwande warelse är en byggnad af mer eller mindre olika celler eller cellwäfnader, sammanwexta till ett organiskt helt, hwart och ett efter sin fullkomlighet.

Den organiska cellen består af sin cellkärna, sin saft och sina cellwäggar. Och i denna saft finnas olika ämnen af ägghwita, stärkelsegryn, olja eller andra för lifwet och utwecklingen nödwändiga wätskor, under det att cellerna antaga olika form och sammansättning allt efter deras olika ändamål och bestämmelse inom den lefwande organismen.

Inom den nu lefwande naturen uppkommer cellen hufwudsakligen genom befruktning. Och i hwarje befruktadt ägg ligger fröet till en ny warelse eller individ af sin egen stamart. Ty hos alla de fullkomligare djuren och wexterna sker fortplantningen med ägg, hwilka wi hos wexterna kalla frön, och

---

*) Egentligen för att wara ännu subtilare har man upptäckt en liten primitif eller molekularkärna med sitt bildningsämne eller cytoblastem som skulle utgöra sjelfwa grundämnet till cellen.

Digitized by Google

hwilka hos djuren utkläckas antingen inom eller utom moderlifwet.

Inom den lägre naturen deremot kunna affsöndrade delar och celler fortplanta stamarten. Ty liksom man af en gren eller knopp, behandlad som stickling eller sättqwist, kan uppdraga en hel wext, så kunna äfwen delar af de lägsta djuren utbilda sig till fullkomliga djur. Och på samma sätt kunna de lägsta wexter och djur äfwen förökas medelst enkla celler eller sporidier.

Och ehuru befruktning eller affsöndrad cell i allmänhet måste finnas till för organismens fortsatta förökande, så kunna wi dock ingalunda förneka de lägsta organismernas uppkomst på för oß obekanta wägar, såsom det synes, endast genom kemiska inwerkningar.

Ty då man ser huru wexttrådar och vegetativa ämnen utweckla sig i jäst och under jäsningsprocessen, eller ättikeålar och infusionsdjur af obestämd form i förskämd ättika och andra halfruttnande fluida, eller huru mögel och flera lägre swampar uppkomma på förmultnande föremål, så kunna wi ej säga annat än att dessas tillkomst förblifwer oß en gåta och att detta häntyder på en kraft, som är öfwer wåra forskningar i det lägsta lifwets utwecklingskedja.

På samma sätt måste cellerna till de första lif, som i sin början war af obestämd art och nästan hwarken wext eller djur, kunnat utbilda sig ur jordens sköte och fröet till hela den lefwande naturen är en produkt af jordens egen lifgifwande och skapande kraft, hwartill elementerna legat samlade och blott wäntade på en gynnsam och passande utwecklingstid.

Digitized by Google

Till denna lära om cellen står äfwen en annan i det närmaste samband, nemligen läran om metamorfosen eller förwandlingen i den lefwande naturen. Ty hwarje lif undergår sina olika förwandlingar antingen i ägget och moderlifwet eller utom detsamma, samt antager olika gestalt under olika utwecklingsgrader. Denna metamorfos börjar med sjelfwa cellerna, hwilka i betydlig grad förändra sig till form, sammansättning och funktioner.

Wexternas första blad eller hjertbladen hafwa ett helt annat utseende än den senare bladbildningen, de wißna bort, och mera fullkomliga blad träda i deras ställe. Och de små grodungarna, som äro fullkomliga fiskar och andas med gälar, blifwa omsider till djur, som äfwen kunna wistas på landet och som andas med lungor. Stjerten faller bort, ben och fötter wexa ut och djuret blir en groda i stället för en fisk, sedan förwandlingen fullbordat sig.

Ännu tydligare är den synliga förwandlingen hos större delen af insekterna. Framkomna ur ägget tillbringa de sitt första lif såsom befotade maskar eller larfwer, hwilka lefwa sin tid och blifwa derefter puppor eller ett djur, omgifwet af ett hårdt skal, och ur detta skal framkommer slutligen den fullbildade insekten.

En hungrig kålmask eller ful näßlelarf blir sålunda från ett krälande djur till en luftig och glad sommarfjäril, liksom man af andra dylika larfwer får glänsande skalbaggar och swäfwande sländor genom denna naturens förunderliga metamorfos.

Stigandet från det lägre till det högre genom dylika förwandlingar kallas en successif metamorfos och genom denna

Digitized by Google

anses naturen hafwa utbildat sig från de enklaste former till sin högsta och mest sammansatta fullkomlighet.

På samma sätt är det med hwarje lefwande warelse, både wext och djur, den har sin förwandling att genomgå, ehuru det mesta sker omärkbart för det icke forskande menniskoögat. Men ej blott hos individen af hwarje art, utan genom hela naturen framgå metamorfoserna i mångfaldiga riktningar.

De lägre djuren hafwa sin benbyggnad utom sig, antingen som boningar, wid hwilka de äro fastwexta och i hwilka de både lefwa, föröka sig och dö, såsom koraller och snäckor, eller också omgifna af ett benhårdt skal, såsom insekter och krustacéer, till deß att benbyggnaden slutligen utgör sjelfwa djurets inre och ädlare stambyggnad, såsom hos ryggradsdjuren.

Hos organismerna fortgå äfwen en kollateral metamorfos och förändring af organerna, så att det som är fena hos fisken blir winge hos foglen, framben hos fyrfotadjuret och arm hos menniskan. På lika sätt ser man hos wexterna att det som är blomhylsa hos liljorna blir swepeblad hos sippan, blomfoder hos törnrosen och pappus hos syngenesisterna.

Medelst detta sätt att utbilda sig har naturen frambragt slägter och arter i stigande utwecklingar. Och genom denna kollaterala metamorfos är det som man än i dag genom kultur får förändrade kreatursracer, dubbla och flerfärgade blommor med dylikt widare.

De lägre wexterna bestå endast af trådar och de lägre djuren endast af mage med några rörelsetrådar kring munöppningen. Men liksom wexterna utbilda sig så, att de uppnå sin högsta fullkomlighet i blomman som alltid slutar såsom en knopp, så utbilda sig äfwen djuren till deß de ernå sin högsta full-

Digitized by Google

komlighet i hjernan och hufwudet, hwilket äfwenledes slutar som en knopp. Derföre äro de lägsta wexterna utan blomma och de lägsta djuren fullkomligen hufwudlösa.

Men på lägsta trappsteget finnes ingen gräns mellan wexter och djur, hwilka till den grad sammanflyta att de ej kunna urskiljas, och det synes wara en tillfällighet om cellbyggnaden utbildar sig åt det ena hållet eller åt det andra och om organismen blir ett djur eller en wextindivid.

I början synes det således berott på lokala och temporära omständigheter om en organism utbildat sig till en wext eller ett djur, allt efter som platsen war mera gynnsam för det ena eller det andra, liksom det äfwen warit omständigheten som gjort att en wext eller ett djur qwarblifwit wid sin första utweckling eller gått widare uppåt på förwandlingens wäg till en ännu högre fullkomlighet.

Ty ett djur eller en wext af högre utbildning kunde ej uppstå förr än lokal och klimat medgaf det en möjlighet att existera och hade allt i beredskap som behöfdes för deß tillwarelse och deß nutrition.

Inom den lägsta djurwerldens område, synnerligast hos strål- och blötdjuren, synes än i dag en mängd olika metamorfoser wara nödwändiga innan djuret utwecklat sig till sin yttersta gräns och sin fullkomliga sjelfständighet.

Hwarje ägg är ofta en hel koloni af smådjur, hwilka stundom börja sitt lif som säckformiga infusioner och derefter genom utwexta celler i leder eller ringar ånyo dela sig i andra djur och under andra former, hwilka ofta blifwa allt större och större. På detta wis föröka de sig slägte efter slägte, med olika utseende för hwarje generation, till deß de slutligen nå sin högsta

Digitized by Google

utweckling och erhålla fortplantningsorganer, hwarefter de lägga ägg och dö. Men äggen fortsätta sedermera samma utwecklingsförändringar.

Så är förhållandet till en betydlig del hos maneterna. Och hos salperna har man funnit att hwarannan generation är ett enkelt djur och hwarannan ett sammansatt, ett band- eller länkformiga leddjur, så att mor och dotter aldrig likna hwarandra, utan endast dottren och mormodren. Men utwecklingen hos hela denna lägre djurwerld har alltid sin yttersta slutpunkt med propagationsorganerna.

Och för att andraga ett lätt i ögonen fallande exempel från wår nuwarande djurwerld, der ofullkomliga, men såsom det synes sig sjelf fortplantande djur under lokala momenter hafwa förmåga att förwandla sig till en efter utseendet annan art med aldeles olika skaplynne, omnämna wi förnämligast de så kallade intestinaldjuren.

Dessa djur, hwilka lefwa i andra djurs inelfwor och innanmäten och af hwilka hwarje högre djurslag wanligen är beswäradt och har sina parasiter, anses allmänt tillkomna utifrån, synnerligast från wattnet, hwari flertalet af dem alstras och börjar sitt lif såsom högst mikroskopiska infusorier, till deß att omständigheter gynna dem att så utweckla sig i olika serier af utbildningar.

Icke alltid, men under gynnsamma momenter komma således dessa med mat och dryck eller genom huden insmugna djur att undergå en eller annan metamorfos i den högre djurkroppen och der fortlefwa som helt andra och mera utbildade djur än i deras första element. Och huru skulle man wäl

Digitized by Google

förmoda att man får en spolmask ur ett mikroskopiskt infusions-djur, om ej gifna fakta föranledde till ett dylikt antagande.

Det synes åtminstone till fullo wara bewisadt att t. ex. dynt hos swin förwandla sig, om de lefwande införas, till bennikemask hos hundar och menniskor, men från hwilken lägre warelse dynt uppstår är ännu obekant. Dock ser man häraf att långt fortsatta och högst besynnerliga metamorfoser fortgå nom de lägre djuren, och i utweckligens början föregick måhända ett likartadt förhållande genom hela den organiska naturens stigande utbildningar.

Äfwen hos wissa bland insekterna förekomma högst egna företeelser. När bladlössen eller aphidierna om wåren uppkomma ur ägget, så blir det först ett slägte af honor, som uppwexer och förwandlar sig, och detta förökar sig sedermera i ett nytt honslägte, men utan föregående befruktning. Detta förökande, såsom en produkt af parningen och äggens befruktning föregående höst, fortfar i flera slägtleder, men till sist blir det alltid en generation af hannar och honor för befruktning till nya ägg och nya serier af slägtutwecklingar.

Alla dessa slägter och utbildningar af mer eller mindre olika utseende har man dock endast ansett som metamorfoser och förändringar, hwilka arten genomgår innan den hunnit sitt lifs bestämmelse.

Men i den högst utbildade djurkedjan har hwarje ägg blott en individ och mera sällan har man twå eller tre ägg inom samma ägghinna eller omhölje. Och här synes den successiva metamorfosen hafwa betydligt förminskat sig.

Menniskans barn, hwilket börjar med hjernans och hufwudets utweckling, har, såsom det will synas, icke så synnerliga

Digitized by Google

metamorfoser att genomgå, utom den mest wigtiga, neml. födseln. Genom denna förwandlas det med ens till en sjelfständig warelse med eget blodomlopp och fullkomliga respirationsorganer såsom ett luftandande djur, i stället för att wara en modrens biprodukt och förenad med hennes organisation under deß första utwecklingstid.

Fostrets hufwud är i början större än hela den öfriga kroppen, egentligen begynt som nafwelsträng och mage, och på hwilken lilla kroppsmassa små punkter sedermera börja synas, hwilka efter hand utweckla sig till extremiteter af ben eller armar. Men hwad man förut anfört att fostret börjat som wattendjur, fisk eller reptil med tecken till gälar, lär icke grunda sig på fullständiga undersökningar.

Dock äro wissa kroppsdelar, synnerligast ansigtet hos det mera outwecklade och ofödda fostret, ulliga eller hårbeklädda, men dessa hår förswinna innan födslen, liksom skäldjurens ungar ömsa och fälla både hår och tänder i moderlifwet.

Men af det här anförda kan det lätt inses att hela naturen har liksom medelst en fortsatt skapelse under loppet af sina millioner år metamorfosiskt utbildat sig till allt högre och högre fullkomlighet. Lifwet är wisserligen detsamma, men facerna och utwecklingen hafwa betydligen förändrat sig.

Naturens bildningsperioder.

I följd af tyngdlagarna hos hwarje himlakropp faller allting emot deß medelpunkt, så att, om jorden wore i flytande tillstånd, skulle wi falla ner i deß innersta centrum, men derifrån skulle det förefalla oß såsom uppåt hwarhän wi wände oß.

Digitized by Google

När nu jordens massa war i smält form, så är det klart att deß tyngsta ämnen, nemligen metallerna, samlade sig närmast medelpunkten. Och det kan med skäl antagas att sjelfwa jordens glödgade kärna består af platina, såsom den tyngsta af alla metaller samt dernäst af guld och andra tunga mineralier.

Genom detta sjunkande till jordens midt hafwa dessa metaller blifwit sällsynta eller nära nog blott tillfälliga wid ytan, dit de uppkastats genom eldströmmar inifrån *).

Men sedan jordskorpan hårdnat och de första bergen bildats genom eldens upplyftande kraft, så ser man att jordens yttre skorpa och deß urberg förnämligast bestå af granit och gneis eller hwad man i dagligt tal kallar gråsten, hwilken stenart dock är en kristallinsk sammansättning af andra mera enkla stenarter, förnämligast af qwarts, glimmer och fältspat.

Då wattnet mer och mer samlade sig öfwer hela jordytan och war i beständig swallning mellan eqvatorn och polerna, så att hela jorden såg ut som en wåldsamt kokande och rykande kittel, så wittrades det yttre af jordskorpan och wattnet affatte och urfälde detta grummel, som efter hand bildades till mäktiga bäddar af sand, lera och kalk. Dessa lager hoptrycktes eller likssom hopsmältes under tidernas längd och hafwa, så de äldre som yngre, förwandlats till stenhård massa af kalk- och sandsten eller lerskiffer.

Dock bör det bemärkas att större delen af jordens kalk och kritlager äfwen som stora bäddar af märgel och kiselsand äro af animaliskt ursprung, samt en produkt af infusorier, koraller och skaldjur, hwilka ända till det förwånande kunna föröka sig, bygga

*) Andra antaga att jordens innersta ännu är gas, omgifwen af en glödande tyngre massa emot ytan.

Digitized by Google

och qwarlemna kalk och kritbäddar, som ursprungligen warit djurens yttre benaktiga omklädnad.

Ty ännu i dag se wi med hwilka förwånande krafter äfwen de minsta djuren bidraga till massornas bildande i de stora werldshafwen, der dessa djur genom deras otaliga mängd och utomordentliga produktionsförmåga qwarlemna sitt skal eller sin yttre benbyggnad till wattnets igenfyllnad.

Söderhafwets otaliga ögrupper, af hwilka den ene efter den andre uppstått som en korallbank ur hafwets sköte, bära tillräckliga wittnesbörd om blötdjurens förmåga att i kolonier af millionwis smådjur uppstapla de största öar, hwilka mer och mer utbreda sig öfwer hafsytan för att blifwa fruktbara platser och nederlagsorter för den menskliga befolkningen.

Sjelfwa infusionsdjuren och de små warelser i wattendroppen, hwilka ej kunna ses utan under förstoringsglaset, bidraga genom sin oändliga mängd till denna jordmassans förökande och spela än i dag en wigtig rol uti aflagringens historia.

Ty man påstår att ett dylikt djur kan på 48 timmar föröka sig till 1 million individer och på 4 dagar till 140 billioner, samt att ett infusionsdjur med $\frac{1}{100}$:dels linia i diameter skall på 4 dagar kunna qwarlemna och bilda en fast massa af twå kubikfot. Deraf är det klart att det lilla stoft, som hwardera af dessa osynliga djur qwarlemnar åt jorden, skall betydligt hafwa medwerkat till jordytans förändringar.

I synnerhet gäller denna medwerkan de små, nästan osynliga och i otaliga former varierande foraminifererna, hwilka lemnat kalk, krita och mergel i ofantliga bäddar, samt om diatomeerna, som än räknas till djur och än till wextriket, hwilka

Digitized by Google

bidragit till kiselsandens massor, så att hela sandhedar af mer än 100 qwadratmil med lager af 40—60 fots mäktighet icke bestå af annat än lemningar af dessa mikroskopiska infusorier.

Sandfälten kring Berlin, Lünebergerheden, hela ön Gottland, all gråkalken i pariserbasängen och sjelfwa Egyptens pyramider äro ingenting annat än lemningar efter forntida blötdjur och infusorier liksom äfwenledes den ätbara jorden på Java och annorstädes. Häraf ser man att större delen af wår kalk och krita, wåra märgelbäddar och sandhedar äro produkter af denna animaliska werksamhet och utgöra benmassan och skalet af tusen sinom tusen millioner smådjur, hwilka utdödt, det ena slägtet efter det andra.

Och till hwilken förwånande grad, den swallande wågen förmår att sammanföra lager af gyttja och sand, kan i liten skala ännu ses af de stora flodernas aflagring wid deras mynningar. Ty man har uträknat att man af den gyttja och det grummel som floden årligen utforslar i hafwet eller aflagrar wid mynningen skulle med 1 fots tjocklek kunna betäcka en yta af $\frac{1}{11}$ qwadratmil wid Rhen, 73 qwadratmil wid Nilen och 250 qwadratmil wid Gangesfloden. Hwilka oerhörda massor skulle då ej sammanföras af hafsswallet under jordens äldsta revolutionsperiod.

Men med hänseende till jordytans och lagrens olika bildning och utweckling hafwa geologerna antagit 5 stora perioder hwar och en med sina afdelningar och hwilka karakteriseras dels af sina oorganiska alster, dels äfwen af det djur- och wextlif, hwilket under dessa särskilta perioder kommit att utweckla sig.

Likwäl får man icke tro att dessa perioder utgöra hwar sin särskilta skapelse, utan twärtom äro en fortsättning af en och

Digitized by Google

samma skapande tid med olika framstående hufwudkarakterer såsom typer för den geologiska bildningen.

Och att dessa jordens skapande perioder icke bestått af år och dagar, eller ens af årtusenden, utan af millioner år, det kan, utom hwad som förut anförts, äfwen slutas deraf att man från bildningen af stenkolen till närwarande tid räknar en tidslängd af 1 million 300 tusen år. Och kanske att detta tal nära nog kan tåla att fördubbla sig, utan intrång i den egentliga werkligheten.

Primitiva eller urformationen är naturligtwis den äldsta af jordens bildningar. Den innefattar kristallinska skiffer, af gneis, urler- och glimmerskiffer, kristallinsk kalk och marmor samt metaller och metallmalmerna.

Detta är jordens äldsta och primitiva yta, som ifrån smält massa afswalnat till en kristallinsk skorpa. Wi hafwa förut omnämt att denna yta war högst ojemn, skroflig, söndersprucken, upphöjd i berg eller nedsänkt i basänger, samt slutligen betäckt med ett kokande watten, utan att något lif ännu kunnat uppenbara sig på jorden.

Primärformationen är den derpå följande perioden, hwilken innefattar de äldsta lagren af genom watten, tryckning och kanske äfwen genom kristallinsk smältning uppkommen sandsten, kalk- och lerskiffer, samt under hwilken tid det organiska lifwet först började utweckla sig uti hafwets sköte.

Denna formation indelas wanligen i: a) paläozoiska bildningen, som har 2 afdelningar: 1) kambriska och siluriska bildningen med fukoidsandsten, alun- och lerskiffer med trilobiter samt kalksten, och 2) devoniska bildningen med kalk, sandsten och lerskiffer af rödbrun färg, äldre röda sandstenen kallade; widare

Digitized by Google

b) stenkolsformationen med: 1) bergkalken och 2) kolflötserna, samt c) permiska bildningen med: 1) yngre röda sandstenen af rödaktig lera och sandsten, och 2) koppar samt bituminös mergelskiffer och zechsten.

Alla dessa bildningar innehålla aftryck och försteningar eller petrifikater af åtskilliga bland jordens äldsta djur och wexter, med undantag af de aldraförsta lagren eller sedimenterna, hwilka tillkommit såsom bottensatts i en tid, då jordens watten ännu war för hett för organiska utwecklingar.

Men så snart wattenfloden så mycket afswalnat att ägghwita ej deruti blef kokt och wattnet således ej öfwersteg 70 wärmegrader, så utwecklade sig det första organiska lif i enkla celler och sannolikt af infusorisk beskaffenhet.

Det är äfwen troligt att dessa först utwecklade och kanske äfwenledes rörliga celler snart nog utbildade sig åt skilda håll, så att wissa deraf öfwergingo till djurriket som högre infusionsdjur, samt widare till blötdjur och radiater och andra till wextriket som trådar, alger och slutligen till hafstång.

Ty infusionsdjuren så wäl som algerna hafwa ännu i dag en förwånande lifskraft, då de i de warma källorna så wäl på Island som annorstädes kunna lefwa och vegetera i en hetta af mellan 60 à 70 grader, hwilket utwisar att dessa lif woro alltså de första som i sjelfwa urtiden utbildade sig.

Men då man påstått att wexterna äro wida äldre än djuren, så synes man förglömma att man i den äldsta stenart, der lemningar efter lif förefinnes, neml. fukoidsandstenen, har wisserligen en mängd oredіga aftryck, såsom det will synas af späda hafsalger, men derjemte fullbildade snäckor, som häntyder på en högre utweckling inom djurwerldens område. Ty infu-

Digitized by Google

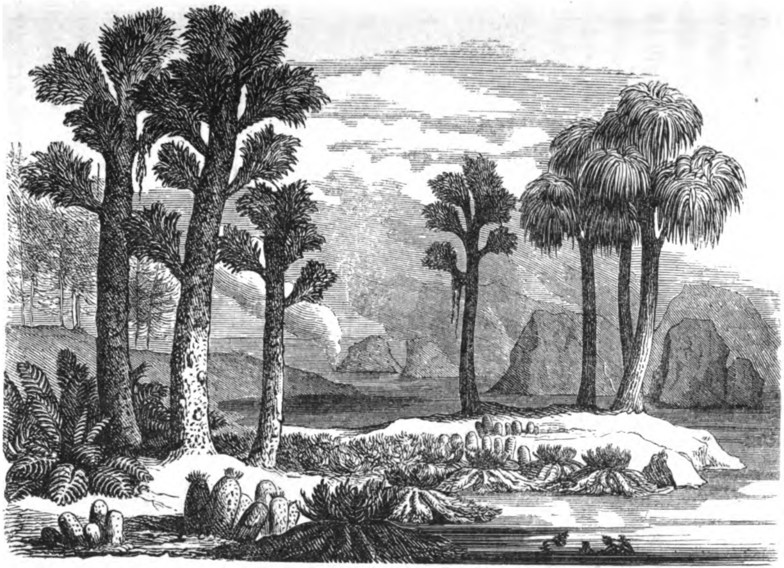

Landskap från sekundärformationen.

Efter Unger.

Digitized by Google

BRITISH MUSEUM
1 JY 61

Digitized by Google

sionsdjuren äro der de första, och en längre serie ligger emellan dem och de mera fullkomligare arterna, hwartill snäckorna kunna hänföras.

Och redan i de närmast följande bildningarna träffas djur af högre utwecklingar, synnerligast kräftartade trilobiter samt widare koraller, enkreniter och sjöliljor samt blötdjur af flerfaldig form och beskaffenhet.

I detta warma watten och denna tjocka, fuktiga och kolsyrehaltiga luft måste dock äfwen wexter uppkomma och frodas mer än förträffligt, och det är också säkert att hafwen och wågorna uppfylldes med tång och sjögräs nära nog i oändlighet.

Äfwen i wåra dagar wisa werldshafwen företeelser af en storartad wextlighet, icke blott genom wissa tångarters och hafsalgers owanliga storlek, såsom den i oceanen wexande Macrocystis pyrifera, hwars flikar kunna uppnå en längd af ända till 1500 fot, utan äfwen genom de massor, hwilka förefinnas i hafswattnen, både på djupet, i wattenytan och wid hafskusterna.

Ett exempel härpå är den såkallade Sargassosjön eller gräshafwet i Atlantiska oceanen, hwarest hafsalger bilda en yta, liknande en grön äng på en sträcka af 1300 geografiska qvadratmil.

Men sedan ögrupper uppstått på jorden, så kunde wextligheten äfwen taga en annan form och det uppstod snart en frodighet, hwars like man ej kan tänka sig, så att öarne och träsken bildade ofantliga och ogenomträngliga snår af stora trädlika ormbunkar, lummer och skafgräs samt andra lågt utbildade wexter med kryptogamiska fröredningar.

Digitized by Google

Den primära formationen karakteriseras således förnämligast af sina trilobiter och besynnerliga krustacéer, hwilka nu ligga inbäddade och förstenade i ler- och kalkskiffern, då blötdjuren deremot i allmänhet framträda i alla både äldre och yngre bildningar.

Men det är i synnerhet den tidens flora och yppiga wextlighet, ej just till arternas antal, men till deras oändliga massa som både förwånar och är gagnelig för efterwerlden. Höga palmlika ormbunkar, egendomliga sigillarier med bark och blad likssom lagda i rutor, samt jettestora skafgräs och lummerskogar höra till de wexter, som numera ligga förmultnade i stenkolslagren, för att efter millioner år åter uppgräfwas, i ändamål att tjena menniskan till bränmaterial, synnerligast wid hennes ångmaschiner.

Stenkolen hafwa af dessa forntidens skogsnår bildats alldeles i likhet med wåra torfmåsar. Ytan har sänkt sig, så att träsk uppstått, i hwilka skogarna förmultnat till torf, som sedermera genomträngts af ett bituminöst ämne och som genom hoptryckningen blifwit nära nog hård som en stenmassa.

Mellan schikten eller flötserna ligga ler eller sandstenslager, hwilka wattnet ditfört och då detta sedermera blifwit land, så har ny wextlighet uppstått, hwilken på lika sätt gått sin förmultning till mötes, utan att man behöfwer antaga att allt detta skett hastigt eller med wåldsamhet, utan snarare twärtom helt långsamt under fortsatta årtusenden.

Äfwen i wåra äldre torfmåsar t. ex. i Nordamerika är det nedersta torflagret nära nog stenkolslikt och af bituminös halt, så att wi till och med härutinnan hafwa en analogi till den fornåldriga stenkolsbildningen.

Digitized by Google

Landskap från Triasbildningen.

Efter Unger.

Digitized by Google

BRITISH MUSEUM
1 JY 61

Digitized by Google

Mot slutet af denna jordens äldsta formation har man spår till hwarjehanda fula och broskartade fiskar, som man kallat ganoider samt äfwenledes de första tecknen till ryggradsdjur i några högst besynnerliga ödlor. Men något warmblodigt djur kunde ännu icke lefwa på en jord, som mestadels hade watten, eller i en luft, som det ej kunnat andas, i följd af deß qwäfwande wärme och dödande kolsyrehalt.

Sekundärformationen, som följer härpå, indelas äfwen i tre grupper, neml.: a) Triasbildningen med 1) brokiga sandstenen, 2) musselkalk med saltflötser och 3) keuper af mergel och sandsten; b) juralbildningen af lera, kalk och sandsten med 1) Lias med sandsten och cykadéaftryck, 2) Oolith eller jurakalk och 3) öfre oolithen med lithografisk skiffer, samt c) kritbildningen med 1) Wealdbildningen, 2) grönsanden och 3) kritan. Till denna afdelning räknas musselkalken, de äldre kritlagren och flintbollarna, hwilka senare anses hafwa en animalisk upprinnelse.

Under denna formationens äldsta tid will det synas som jorden warit aldeles öfwerswämmad af watten och ett fullkomligt haf, i hwilket allt landtlif från en föregående tid hade förswunnit för att aldrig mera lefwande återkomma. Wi meddela här en afbildning öfwer den wattenfyllda Triasbildningen med en krokodil i förgrunden.

Derföre öfwerraskas wi nu icke af några ormbunkeskogar eller skafgrästräsk, utan af en starkt utbildad wattenfauna, ej blott af blötdjur och koraller samt af snäckor så stora som wagnshjul, men synnerligast af jettelika och widunderliga ödlor och reptilier.

Dessa fornwerldens krokodiler med deras ofantliga gap och skarpa huggtänder samt med ögon af ett thefats storlek,

Digitized by Google

woro mestadels rofdjur uti det oändliga wattnets rike och frossade med glupsk matsmältning på de öfriga talrika hafsdjuren, öfwer hwilka de woro sin tids herrar och mästare.

Namnen ichthyosaurus och plesiosaurus äro temligen bekanta i nutidens naturalhistorier och man wet att det senare slägtet war försedt med en hals af en utomordentlig längd, kanske för att utsträckas öfwer wattenytan.

Men då mera fast land under sekundärformationens senare tid synes hafwa tillkommit på jorden, så erhöll naturen med detsamma äfwen en mängd ofantliga skogsdrakar eller likartade ödlor, som mera synes hafwa warit danade för landtbacken och för att ströfwa kring eller jaga efter sitt rof i den tysta werldens ödsliga urskogar.

Af dessa äro mosasaurus, megalosaurus och andra deras gelikar ej så sällsynta i flötskalken, der de ligga inbäddade från sin aflägsna tid. Men störst af dem är dock iguanodon, en jetteorm af ett winfats tjocklek och med en längd af 70 fot och deröfwer, samt liksom flera af sina slägtingar fullkomligen pansarbeklädd och således utrustad i sin tid gigantiska riddardrägt. Widfogade illustration gifwer ett, om ocksa mera imaginärt begrepp om denna förskräckliga ödleart.

Man har äfwenledes mycket förwånat sig öfwer hårdheten hos dessa forntida ödlornas roftänder, med hwilka endast diamanten lär i så mått kunna mäta sig och hwilket tycks häntyda på att de warit danade för att knäcka cykadéernas och barrträdens stenhårda kottar, eller för att krossa de hårdskaliga hafssnäckorna.

Icke mindre widunderliga woro de flygande drakarna, liknande ofantliga flädermöß, men med utseende af en ödla, hwilka

Digitized by Google

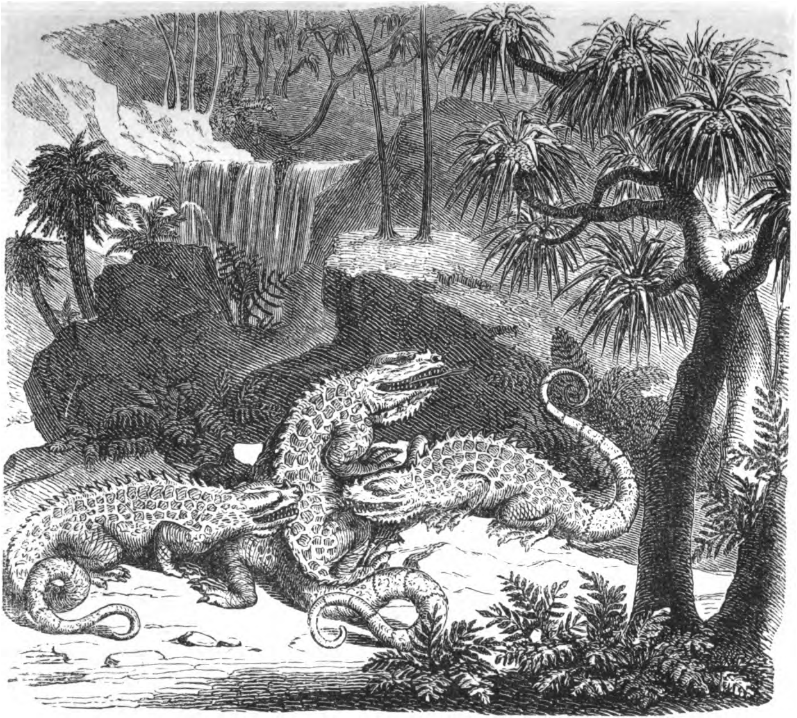

Landskap från Kritbildningen (Strid mellan Iguanodon).
Efter Unger.

Digitized by Google

Digitized by Google

fått namn af pterodaktyler och som med ända till 14 fots wingar swäfwade mellan trädtopparna samt utgjorde den tidens fåglar, då man hittills alls icke hade några befjädrade luftens inwånare.

Sjelfwa vegetationen hade fått ett annat utseende och bestod nu af gräsartade, palm- och liljelika wexter och träd af monokotyledonernas klaß, men förnämligast af cykadéer, hwilka numera endast hafwa några få arter i de warmaste klimaterna.

Cykadéerna utgöra en mellanlänk mellan kryptogamer, palmer och barrträd samt hafwa en temligen låg och tjock stam, i hwars topp en ysfwig palmlik bladkrona är utbredd och i deß midt sitter frukten såsom en kotte af en sockertopps storlek. Och jemte dessa widunderliga träd hade man äfwen barrträd samt kanske äfwen de första spår till den högre och dikotyledona wextafdelningen.

Pungdjur.

Det säges äfwen att man funnit spår till fåglar i slutet af denna bildnings-period, ehuru detta är något twifwelaktigt. Deremot lära de första däggdjuren här hafwa uppträdt i några få pungdjur, hwilka sedan så talrikt förefinnas i tertiärbildningen.

Marsupialierna eller pungdjuren, hwilka nu hafwa trädt tillbaka och mest förefinnas på australiska kontinenten, äro sannolikt de lägst utbildade af alla nu lefwande däggdjur. De hafwa mycket korta framben, sitta alltid på bakbenen och begagna sin styfwa swans som ett tredje ben samt kunna ej gå, utan endast skutta, men med en otrolig hastighet.

Deras ungar framfödas, då de blott äro halfburna, hwarefter modren instoppar dem i en pung nära spenarna, hwilka äro särdeles långa och wid hwilka ungarna ständigt fasthålla sig under detta egna utweckligstillstånd.

Äfwenledes lär man i denna period hafwa de första insekterna af gräshoppor, blattor och cimexarter. Och det war en från samma tid för något öfwer 100 år sedan uppgräfd jettesalamander, som i detta mera widskepliga tidehwarf gaf anledning till de mest löjliga willfarelser.

Såsom blott fragmentariskt och i brist på hufwudet, tog man detta förstenade ödleskelett för en menniska och ansåg det såsom en säker lemning från någon af de jettar som lefwat före syndafloden. Med stor högtidlighet samt icke utan sin gudeliga anstrykning beskref man sålunda här sitt sällsynta fynd "af en bland den första werldens fördömda menniskoslägte."

På samma sätt hafwa äfwen prester i en senare tid welat göra en dylik forntidsödla salig, derigenom att de tagit en och annan af deß funna knotar, hwilka de äfwenledes ansett wara jetteben, för att ärligt begrafwas i kristen jord och nermyllat dem i kyrkogården.

Tertiärformationen kan äfwen indelas i trenne stadier, neml.: a) äldre tertiärbildningen eller brunkolsperioden, b) grottbildningen och c) rullstensperioden, då den sista öfwergången

Digitized by Google

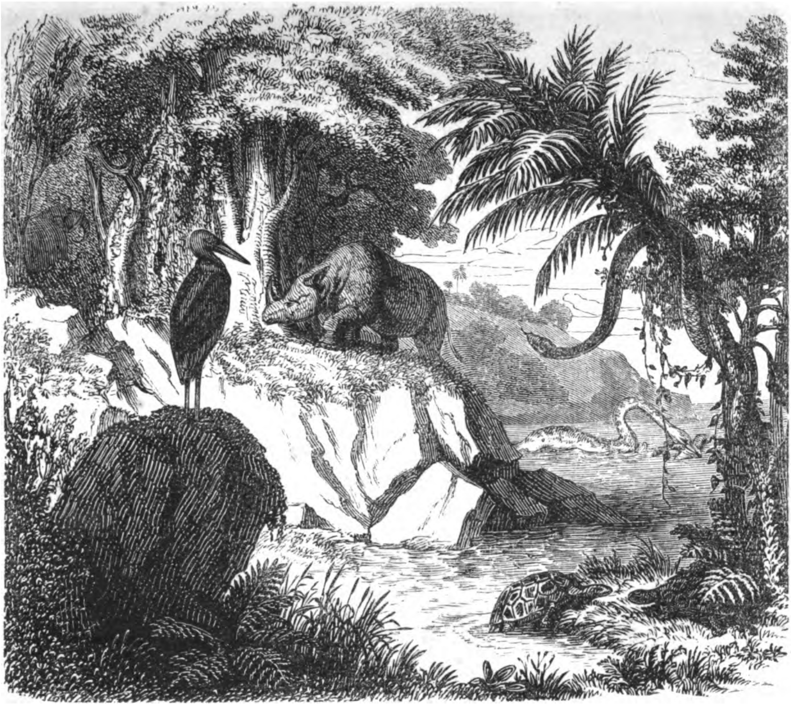

Landskap från tertiärformationen.

Efter Unger.

Digitized by Google

BRITISH MUSEUM
1 JY 61

Digitized by Google

skedde till nuwarande tid, som man gifwit namn af diluvial- och alluvial-formationen.

Redan wid början af denna period wisar sig det fasta landet mer och mer framträdande, så att slutligen hela kontinenter uppstå och förete omwexlande taflor på lif och rörlighet. Dock synes klimatet ännu i det närmaste wara tropiskt, ehuru jordytan mer och mer afswalnat, hwarigenom luften förtunnats och en mera blå himmel uppenbarar sig för jorden än under deß föregående töckentid.

Stora skogar, förnämligast af barrträd, betäcka de nya werldstrakterna. Och det antages allmänt att något af dessa barrträd utsipprat den kåda eller det hartz, som under namn af bernsten förefinnes, förnämligast wid kusterna af Östersjön.

Men äfwen löfträd och mera fullkomliga wexter framträda tid efter annan under tertiärformationens period, likson pungdjuren blifwa af stor gestalt och flerfaldiga arter, på samma gång som fåglar, insekter och andra nutidens djurklasser erhålla sina representanter, synnerligast inom de lägre familjerna.

Sekundärformationens ödlor och reptilier äro icke mer. Men i stället framträda tjockhudade däggdjur af den mest kolossala gestalt, än elefantlika och än mera liknande noshörningar, flodhästar och tapirer, för att vegetera i den nyfödda werldens träsk och beta i den yppiga wassen. Hosföljande teckning wisar ett landskap från den äldre tertiärformationen.

Dessa tjockhudar woro än bara och än försedda med hår och man, hwarjemte flertalet warit bewäpnade med ofantliga betar, både raka och krokiga. Och flertalet af dessa forntidsbestar, såsom mammutdjuret, megatherium, mastodon, dinotherium och

andra deras jettestora wederlikar, hafwa redan blifwit fullkomligen werldsbekanta. Wi hafwa på omslagets baksida gifwit läsaren ett begrepp om dessa fornwerldens elefanter.

Och som ett bewis på dessa djurs ofantliga storlek må blott omnämnas att det i Norra Amerika funna fullständiga exemplaret af missurium är ett ordentligt benberg med ett skelett af 32 fots längd och 15 fots höjd med 18 fots långa betar, och mot hwilket wår elefant endast skulle warit såsom en kattunge i storlek och utseende.

Flertalet af dessa djur uppgräfwas numera mestadels ur kritbäddarna, men man har äfwen funnit exemplar som med hull och hår legat inbäddade i polarisen, sedan denna för otaliga årtusenden tillbaka förflutna skapelseperiod.

Men ej blott dessa, utan alla andra skapelser ifrån samma tidehwarf förete exempel på en storlek som gränsar till det otroliga. Således har man så wäl på Madagaskar som Nya Zeeland funnit förstenade fågelägg, hwilka hwardera äro 3 fot långa och hafwa på midten en omkrets af 2 fot. Hwarje ägg är så stort som 6 strutsägg eller 150 hönsägg. Och på Himalaja har man uppgräft en jettesköldpadda af 19 fots längd och 10 fots höjd eller wida större än en oxe i wåra dagar.

Men efter medlet af tertiärformationen synas sällsamma revolutioner hafwa öfwergått jordytan. Ty under samma tid tyckas de grottor än wara bildade och än slutligen fullproppade med djur, som dit inspolats af den wåldsamma hafsströmmen, hwilka nu finnas så talrikt på wissa trakter af jorden och hafwa blifwit ett slags forntida naturalkabinetter för de djur, som existerat näst före nuwarande tid.

Digitized by Google

Dessa djur af hästar, hjortar, rådjur, hundar, björnar, lejon och hyenor med andra flera äro alla fullkomligt lika de nuwarande, men betydligt större och hafwa warit wår tids gigantiska föregångare.

Huruwida menniskan uppträdt under samma period och derifrån hemtat så wäl sina husdjur som cerealier, hwilka numera icke lära finnas till såsom wilda på jorden, är ganska swårt att afgöra. Men om så är, så har hon förstått att rädda sig undan och ej blifwa begrafwen i kalkbäddarna, hwarigenom alla spår efter hennes tillwaro fullkomligen förswunnit.

Men under sista epoken af tertiärbildningen synes jordens klimater helt och hållet hafwa stadgat sig i deras nuwarande skick. Och först nu framträder is och köld på jorden med alla de wåldsamma strider som derigenom måste åstadkommas.

Mäktiga wattenströmmar uppstodo från köldens rike med isberg och glacierer. Dessa widsträckt kringdrifna och simmande isfält ryckte hela bergmassor med sig och under swallningen hit och dit rundslipades stenarna, till deß de slutligen med sina ismassor stannade och qwarlemnades strödda på fälten, den odlande menniskan till arbete och beswär, då hon will försköna jorden och föröka deß fruktbarhet.

Alla de eratiska block och rullstenar, som på wissa orter så talrikt förefinnas, hafwa på detta sätt blifwit ditförda från bergskedjorna, der klippmassorna innefrusit i de sedermera lösryckta och kringfösade isklipporna.

Det antages äfwenledes allmänt att jordens nuwarande bergskedjor till större delen upplyftats i deras närwarande gestalt wid tertiärformationens senaste period, under det att ett

Digitized by Google

och samma ställe på jordytan kanske flera gånger förut upplyst och sänkt sig under naturens långa utwecklingstid.

Tid efter annan hafwa äfwen många plutoniska bildningar af basalt, lawa, smält lera eller trapp och dylikt widare kommit att äga rum på många ställen der eldöppningar förefunnits, men som längesedan tillstängt sin dörr för den glödande eldens rike.

Diluvialbildningen är jordens senaste skapartid. Naturen satte kronan på sitt werk och uppträdde med nya lif i tusentals nya former af wida högre både skönhet och fullkomlighet. Djurens jettelika och knotiga gestalt ersattes af mera runda, mjuka, smidiga och wiga former och wexternas dolda fröredningar hafwa blifwit till de skönaste blommor, som förtjusa ögat med sin prakt och fylla luften med sin aromatiska ljuflighet.

Ödlornas och pachydermernas tid är längesedan förbi och jorden regeras icke mer af så beskaffade drakar och mammutdjur som i fordna dagar. Ormbunkar och fräken hafwa som obetydliga dwärgar blifwit satta i skuggan, på samma gång som palmer och cykadeer fått sin anwista plats inom tropikernas fält.

Men åtskilliga revolutioner och öfwerswämningar ägde dock ännu rum äfwen under början af denna nya skapartid och de yngre lösa jordlagren af sand, lera och grus äro produkter från denna yttersta ombildningsperiod.

I de flesta äldre folkslags traditioner och sagor förekomma berättelser om partiella öfwerswämningar från olika tidehwarf. Och det är högst owißt om den noachidiska öfwerswämningen eller som presterna kalla den "syndafloden" haft

Digitized by Google

någon betydligare utsträckning än kring Medelhafskusterna, jemte det att samma flod, hwilken tillhör en wida senare tidsålder, war af en kort och mindre betydlig waraktighet.

Och att denna öfwerswämning skulle tillintetgjort så nära hela det då existerande menniskoslägtet, är en alltför orimlig och opålitlig saga för att öfwerlemnas åt något slags trowärdighet, då jorden wid samma tid war befolkad på många håll och menniskor funnits till i flerfaldiga årtusenden redan före den mosaiska tideräkningen.

Men då wi omnämna att otaliga djurslag förswunnit från jorden långt före menniskans uppträdande derstädes, så bör det icke lemnas oanmärkt att wi äga historiska wittnesbörd om djur, som helt och hållet dödt ut äfwen under en långt senare tidsålder.

De betydliga uroxarna, hwars qwarlefwor så ofta finnas i wåra torfmåsar, lefde jemte renar och elgar i de stora tyska skogarna på Cesars tid. Dronten, en med strutsarne beslägtad fågel, har längesedan förswunnit från deß sista uppehållsort på öarna Bourbon och Isle de France, der han ännu förefanns på 1400-talet, under det att man af honom träffar qwarlefwor på hela Europas kontinent. Och bäfwern, som fordom fanns så talrikt både i Skåne och Danmark, skall om hundrade år wara förswunnen i Europa och kanske knappast att finna ens wid klippiga bergen i Nordamerika eller inom Siberiens ödemarker.

Och då wi förut omtalat huru jordytan upplyft eller sänkt sig under olika werldsåldrar, wåldsamt eller kanske ofta med en långsamhet som fortgått under årtusenden, så finner man att en dylik höjning och sänkning af fasta landets yta existerat

Digitized by Google

äfwen i en senare tid och fortsättes, om ocksä helt och hållet obemärkt, äfwen i wåra dagar.

Ty icke blott de många trädstammar med sina i djupet stående rotkorgar samt de blad och nötter, hwilka finnas på djupet af wåra torfmåsar och som bewisa att dessa först warit fast land innan de sänktes till kärr för att slutligen igenwexa och blifwa måsar, utan äfwen i sjelfwa hafwet har man torfmåsar bildade af söttwattenswexter, liksom märken efter betydliga skogar djupt ner under hafsytan.

Det är således ej blott wid Skånes kuster som man under hafwets sandreflar har mäktiga torfjordslager, eller på betydligt djup i sjöbottnen finner märken efter ansenliga ekskogar, utan dylikt förefinnes på hela Europas kontinent såsom evidenta bewis på jordytans partiella försänkningar.

På samma sätt har man i hafwets djup wid danska öarna funnit ättehögar och spår efter menniskowerk, kring hwilka skogar sedermera uppwext, och öfwer allt detta en torfmåse. Det förut af menniskor bebodda stället, som efter dem blifwit skog, hade således först sjunkit till kärr och blifwit till torfbildning samt widare nedsänkts under sjelfwa werldshafwets wattenyta.

Man tror sig derföre i wåra dagar kunna påstå att westliga Europa nu så småningom höjer sig, under det att ostkusten af Nordamerika sänkes, men att förhållandet fordom warit twärtom, hwilket äfwen framdeles torde inträffa. Det är således hwarken genom "syndafloden" eller andra öfwerswämningar som dessa förändringar skett, utan i följd af jordskorpans höjning eller sänkning medelst den inre eldens tryckning och omätliga inwerkningar.

Digitized by Google

Och ehuru wi dansa på en vulkan och bygga wåra lusthus öfwer den ofantliga eldens och rödglödgade massans rike i jordens innanmäte, så kan ytan wisserligen lyftas och sänkas, men ej egentligen instörta, emedan ingenting brinner undan och lemnar tomrum för dylika mera betydliga jordförödelser.

Menniskan och Urfolken.

Ehuru menniskan så wäl som hela den öfriga lefwande naturen tillkommit och utwecklat sig på metamorfosiskt wäg, så är det likwäl omöjligt att bestämma de förwandlingsgrader hon genomgått eller den tidslängd som tillryggalagts under dessa hennes utwecklingar.

Ej heller kan det med säkerhet afgöras om denna utweckling gått successift nedifrån och uppåt genom hela djurkedjan, eller om embryonet och entozoen till menniska redan legat i cellen, hwilken då endast såsom ett ägg metamorfosiskt utwecklat sig, till deß menniskan framkommit fullbildad ur naturens sköte.

Äfwenledes är det omöjligt att bestämma tiden för hennes första uppträdande på jorden, hwilket likwäl måste hafwa skett antingen under tertiärformationen eller också under början af den påföljande diluvialbildningen. Men att detta likwäl tillhör en wida mer aflägsen forntid än man annars trott, hafwa nyare forskningar tillräckligen ådagalagt.

Men hwarken menniskan eller hennes stamförwandter aporna kunde dock uppträda förrän jordens skapelse war i det skick att dessa warelser kunde lifnära sig såsom fruktätare. Och förrän träd funnos som kunde bära för menniskan passande frukter hade hon ej här att göra, ty då skulle den första menniskan genast hafwa förgåtts utaf hungersnöd.

Digitized by Google

Ty att menniskan blifwit allätare, till och med en af de grymmaste köttmånglare härrör af hennes anlag och förmåga att kunna lämpa sig efter alla förhållanden, då hon förmår att wänja sig wid alla klimater och wid alla mer eller mindre onaturliga näringsmedel.

På lika sätt ser man att hon äfwen i kroppsligt hänseende förmår att utbilda sig till en wighet och en smidighet som är förwånande och som bewisar att hennes kropp är i proportion mera elastisk och böjlig än hos något annat djur, oberäknadt hennes intelligenta förmåga, hwilken äfwenledes kan uppöfwas till en skicklighet som är mer än beundranswärd.

Men dessa späda och obetäckta lemmar häntyda owilkorligen på en tropisk warelse, liksom menniskans tänder äro det säkraste stöd för hennes ursprungliga bestämmelse att lefwa af de ljufwa frukterna i naturens ymnighet. På samma sätt synes det af tänderna hos wissa apor att dessa djur blifwit danade till tropikernas nötknäckare.

Menniskan uppträdde således midt i en skön werld, en lustgård med prunkande blommor, läckra frukter och en leende natur rundt omkring sig, på det hon måtte njuta af lifwet och af naturens skönheter.

Ty hon är skapad mera för att tänka, leka och med sin werksamhet bereda sig ett kärleksrikt och lyckaligt lif, än för att arbeta som ett lastdragaredjur. Detta senare har hon wisserligen gjort till en nödwändighet, sedan hon numera icke är jordens glada och fria naturbarn, utan deß arbetande lefnadsträl.

Härmed wilja wi dock icke frikänna menniskan från arbete och arbetsförmåga, utan twärtom. Ty liksom hennes själsförmögenheter äro af den beskaffenhet att hon måste tänka, ana

eller njuta och således lefwa inom ideernas werld, så är äfwenledes hennes kroppskonstitution sådan att hon deßlikes måste hafwa en kroppslig sysselsättning. Åt båda dessa håll har hon ocksä anlag till betydlig utweckling och fullkomlighet.

Wi hafwa endast welat antyda att det ej är hennes bestämmelse att blifwa en jordisk slaf, utan en fri arbetare både i tankens werld och på den jord hon är satt att bewaka och försköna, för att lyckliggöra sig sjelf och uppfylla ett högre ändamål än som ett förnedradt arbetshjon.

Men om ocksä de första menniskorna ej woro de wackraste i rent plastiska former och i en skönt regelmessig ansigtsbildning, hwarom alla äldre kranier bära ett wittnesbörd, så stod menniskan dock wida öfwer de andra djuren i hållning och utseende såsom ett skapelsens majestätiska mästerwerk.

Hennes upprätta ställning, hennes lugna gång, hennes fina, med mjuk hud försedda lemmar, hwilka endast betäckas med ett fint ludd, under det att öfre delen af hufwudet och några få kroppsställen äro starkare hårbeklädda, hennes åt alla håll rörliga armar och händer, hennes egna och rena anletsdrag, samt framför allt hennes både himmelska och trottsiga blick måste sätta alla de öfriga djuren i en wiß wördnad, häpnad eller förskräckelse.

Ocksä ser man att alla djur underkasta sig menniskans herrawälde och blifwa antingen hennes trognaste tjenare och bundsförwandter eller hennes räddaste flyktingar, hwilka af naturen erkänna hennes öfwermakt och draga sig undan hennes åsyn till ödemarkerna.

Alla wilda djur hysa fruktan och rädsla för menniskan. Sjelfwa det mest grymma och blodtörstiga af alla nu lefwande

Digitized by Google

rofdjur, nemligen tigren, wågar aldrig att anfalla en menniska utan med tillslutna ögon. Så stor makt ligger det endast i en menniskoblick.

Många djurtämjare förmå också de mest wilda och grymma djur att wara sig underdånige endast med sin blick, liksom det å andra sidan ej sällan inträffar att menniskan mißbrukar sin makt öfwer djuren genom att plåga och mißhandla dem, ehuru de hafwa lika mycken rätt till lifwet och deß njutningar som hon.

Medgifwas måste det likwäl att hela den öfriga djurkedjan, sjelfwa strutsen, lejonet och elefanten inberäknade, fann sig öfwerträffad wid menniskans uppträdande och att alla djur måste betrakta henne som sin skyddsgud eller sin tuktomästare, utan att wåga ofreda henne.

Och ehuru det egentligen tillhör det typiska att menniskan nästan är bar och endast omärkligt finluddig, så gifwas dock sällsyntheter af menniskor som nära nog blifwit alldeles ludna, liksom man äfwen haft exempel på menniskor som warit försedda med en kort swans, såsom fallet skall wara med en hel folkstam i det inre af Afrika.

Det ligger dock utom detta arbetets plan att genomgå menniskokroppens anatomiska byggnad och organisation. Wi få blott omnämna att denna kropp, som har en så sublim och fullkomlig sammansättning, består af icke mindre än 207 ben, utom 32 tänder hos den fullwexta menniskan, hwilka ben äro förenade med brosk och senor samt mer eller mindre rörliga och ytterst beklädda af kroppens mjukare delar och muskelbyggnad.

Utom 7 hals- och 26 ryggkotor, hwilka utgöra en ledad sammansättning, har menniskokroppen äfwen 74 enkla eller dubbla leder för rörelsens beqwämlighet.

Digitized by Google

Och då nerfsystemet har sin högsta organisation i hjernan, som är hufwudsätet för själens werksamhet, samt sin största utgrening i ryggmärgen, hwarifrån plektrer och nerftrådar gå till alla kroppens delar, så är det äfwen genom nerfwernas inwerkan som kroppens muskler sättas i rörelse och som känseln åstadkommes under det att nerfwerna lifwas af en elektrisk ström.

Ty som all sensation endast sker genom nerfwerna, så är det äfwen i samband med en särskilt sammansättning af fina nerfwer som wåra yttre sinnesorganer blifwit konstruerade hwar och en till sitt bruk för syn, hörsel, lukt, smak och känsel, hwilken senare erhållit en fullkomligare centralisation i de yttersta fingerspetsarna.

Och då menniskan så wäl som djuren har sina särskilta organer, hwar och en till sitt ändamål, magen, gallan och lefren för matsmältningen, luftstrupen och lungorna för andedrägten samt hjertat och ådrorna för blodomloppet, må äfwen anföras att hjertats och pulsens slag är i normala tillståndet mellan 70 à 80 gånger i minuten och att kroppens wärme anses wara + 37° efter Celsii thermometer.

Ej heller kunna wi här beskrifwa menniskans andliga förmögenheter, hennes förnuft, tankeförmåga, wilja, inbillningskraft och skönhetssinne, hwarmed den psychologiska wetenskapen egentligen sysselsätter sig. Wi wilja blott här i korthet framkasta en öfwersigt öfwer jordens urfolk och öfwer de särskilta menniskoracerna.

Och då det är enligt naturens ordning att från det ringa uppstiga till det fullkomliga, så måste man på denna grund antaga att de så i fysiskt som andligt hänseende lägsta menniskoracerna äro de äldsta, de först tillkomna och hwilka seder=

Digitized by Google

mera blifwit undanträngda af en mera intelligent race, som kommit efter dem och blifwit deras öfwerman.

Ty det finnes ännu menniskoracer, hwilka oblandade hwarken kunna fullkomligen civiliseras eller duga till att hädanefter beherrska jorden, hur sorgfälligt man ocksä will uppfostra dem. Och man wet ej om icke ännu lägre racer än de nu lefwande existerat, som till sina grundtyper redan förswunnit från jorden.

Äfwenledes måste det antagas att flera stampar hafwa uppstått för olika racer, hwart och ett med sin grundtyp, utan att dessa kanske wetat af hwarandras tillwaro. Hwarje werldstrakt har således erhållit sina ursprungliga inbyggare, som antingen inflyttat eller uppstått på olika lokaler, dock måste man anmärka att alla racerna uppkommit i trakter med en tropisk natur och med södrens wextlighet.

Naturforskarne hafwa dock hyst olika åsigter om jordens urfolk, då alla äldre författare, wäl icke på fysiologiska skäl, men för att ej stöta sig mot den mosaiska berättelsen och den deraf inrotade folktron, antagit att menniskan härstammar från ett urpar. Detta hafwa somliga sökt hos negrerna, andra hos mongolerna, och andra deremot hos peruanerna. Och slutligen hafwa äfwen forskare antagit den kaukasiska stammen såsom hufwudracen, hwilket dock är emot all erfarenhet och all analogi inom menniskans historia.

De nyare deremot antaga, så wäl af fysiologiska som äfwen med hänseende till psychiska företeelser, att urfolken warit flera och från olika par uppstått i olika trakter af jorden, de lägre först och sedermera de högre, de så wäl i fysisk skönhet som andlig öfwerlägsenhet fullbildade folkstammarna.

Digitized by Google

Bland forskarna hafwa olika åsigter äfwen uttalats rörande menniskoracernas första uppträdande och på hwilka ställen på jorden de först uppenbarat sig. Wanligen har man tagit bergen till deras utgångspunkter, så att mongoliska racen tros hafwa uppstått på Altai, negrerna på Atlas, indianracen på Anderna och de kaukasiska folken på Kaukasus eller Himalajakedjan.

Ingenting är likwäl osäkrare än dylika suppositioner, ty om folkslagen också tidigare bebodde höjderna än de sumpiga flodbäddarna, så bewisar icke detta derföre någon primitif uppkomst i bergländernas ödemarker. En annan åsigt har mera sannolikhet för sig, att den organiska utwecklingen först börjat kring polerna, hwarest temperaturen tidigast afswalnat, och att allt lif derifrån egentligen utbredt sig, samt att det första menniskoslägtets wagga äfwen är att söka i polartrakternas land.

Icke torde man just kunna påstå att menniskoracerna i allmänhet haft polerna till sin utgångspunkt, men wäl antaga att de första och primitiva typerna der uppstått under tertiärformationen och derifrån widare utbredt sig med wärmen och wextligheten, samt att spår efter de förswunna urstammarna möjligtwis äro att söka i trakter, dit ingen kommer mer och der den ewiga isen är det enda monument, som blifwit upprest öfwer grafwen till ett längesedan förgånget menniskoslägte.

Äfwenledes råder olikhet i uppställning och klassifikation af de särskilta menniskoracerna. Några författare och deribland Cuvier indela dem i swarta, gula och hwita, andra åter antaga en race för hwarje werldsdel. Wår bok åtföljes af en typisk

Digitized by Google

teckning *) öfwer de allmännast antagna menniskoracerna, söderhafsfolken oberäknade.

En annan åter, såsom G. Klemm, indelar menniskorna i passiva och aktiva stammar. De passiva komma då att innefatta alla de lägre racer af negrer, malajer, mongoler, söderhafsboar och indianer samt alla de urfolk, som föga eller intet uppträdt i werldshistorien, då de aktiva deremot utgöras af den hwita och kaukasiska stammen eller jordens egentliga kulturfolk med deras talrika utgreningar.

Mest afseende förtjenar Zeunes, Retzii och flera nyare författares uppställning efter hufwudskålens form, käkarnes framstående och efter ansigtswinkeln, så mycket mera som man i dessa förhållanden har att söka grunden både för folkracens intellektuella förmögenheter som äfwen för den yttre skönheten i allmänhet.

Efter denna åsigt klassificeras racerna i tre afdelningar, neml.: a) långskallarna med bakut sluttande panna och lång hoptryckt hufwudskål, hwartill man räknar peruanska racen med ansigtswinkel af 69°, negrerna med ansigtswinkel af 70—75°; b) bredskallarna med låg panna samt bred och ofwanifrån nedtryckt hufwudskål, bestående af söderhafsfolken? och Amerikas indianer med ansigtswinkel af 75—77°, samt malajer, mongoler och tschuder med ansigtswinkel af 75—80°; samt c) högskallarna med lodrätt panna samt hög och rundad hufwudskål, dit man hänför den kaukasiska racen med ansigtswinkel af 80—85°. Flera af söderhafsfolken torde kanske höra till långskallarna.

*) Kopierad efter planchen i "Indigenous Race m. m., by Nott & Gliddon, Philadelphia 1857."

Digitized by Google

Det torde dock behöfwa närmare undersökas huruwida ej wissa folkstammar bruka att efter födseln gifwa barnets hufwud en onaturlig form samt om detta bruk kan anses hafwa något inflytande på hufwudformen i allmänhet.

Derjemte måste man äfwen taga i betraktande att flera folkstammar hafwa i äldre tider haft inwandringar af andra och mera intelligenta folk, såsom i Peru och Mexico, liksom öfra Centralamerika har spår efter mongoliska inflyttningar, hwilka genom blandning med urstammarna i någon mån kommit att förändra hufwudracen.

Och likson menniskorna kunde indelas i slöa, barnsliga, barbariska och intelligenta, så uppställas de efter hudfärgen i smutsgula, swarta, sotbruna, kopparfärgade och hwita, ehuru med en mängd mellanlänkar, tillkomna genom uppblandningar.

De smutsgula racerna hafwa bredt hufwud, glest, swart, wanligen rakt hår, låg panna, platt och bredt ansigte, kort, bred och plattad näsa, knotiga kindben, insjunkna, något sneda, längre åtskilda ögon, bred mun och stora öron, männerna med föga skägg och qwinnobröstEn koniska. De utgöra Europas, Asiens och östra Arkipelagens urfolk långt före någon historisk uppenbarelse.

Af dessa folk äro polarfolken eller tschuderna egentligen att betrakta som Europas och kanske äfwen en del af Asiens och Nordamerikas urfolk. De äro småwexta, slöa och inskränkta samt hafwa aldrig höjt sig från fiskätareyrket och nomadlifwet, och äro numera helt och hållet undanträngda till polarländerna.

De egentliga mongolerna deremot stå på en högre själsutweckling och kunna till någon del civiliseras. Men de qwarstanna gerna på en wiß höjd, der de ej widare fortgå samt

Digitized by Google

blifwa sålunda stationära. De hafwa derjemte en stark böjelse för hyperboliskt tyranni, låta despotiskt förtrycka sig och falla understundom i massa på en besynnerlig utwandringslusta. Såsom krigande horder hafwa de någongång uppträdt i werldshistorien, men lika hastigt förswunnit för att aldrig mer återkomma. De äro den äldsta hedendomens folk och de flesta tillbedja än i dag sina tillyxade gudabilder, samt hafwa en bakslug illistighet.

Malajerna hafwa mera mörk hud och lockigt hår, tjocka läppar, stor mun, och swarta framstående tänder samt äro raska, hetsiga och grymma och hafwa aldrig uppträdt i werldshistorien. De utgöra den asiatiska arkipelagens inwånare och äro mera storwexta än mongolerna samt bilda en öfwergång till negerstammarna.

Den swarta menniskoracen har swart, silkeslen hud, ullkrusigt hår, framtill smalt och bakut flackt hufwud, tjock, bred och liten näsa, knotiga kinder, utstående mun och tänder och mycket tjocka läppar, männerna med ringa skägg och qwinnobröstne päronlikt hängande. De äro barn af jordens torraste och mest warma klimater samt således hela Afrikas, Australiska kontinentens och de stora Sundaöarnas urfolk.

Negrerna i allmänhet äro af inskränkta själsgåfwor samt blifwa föga annat än barn i kultur och tankegång, hafwa ingen historia och ingen framtid, men äro ofta lika grymma som fega, samt sälja sig sjelfwe och sina barn till slafwar utan ringaste betänkande. Hos en del af dem finner man dock något spår till bildning och många hafwa öfwergått till islam, liksom i kristna länder till kristendomen. Större delen deremot äro de råaste fetischdyrkare.

Digitized by Google

De på Nya Holland och närmaste öarna boende papuas äro liksom de afrikanska buschmännen de ömkligaste och mest fula af alla folk samt föga öfwerlägsna djuren. De hafwa knappast något språk, inga boningsplatser och ingen religionskult eller begrepp om något högre wäsende, men äro deremot af cynisk natur och de wildaste menniskoätare.

De sotbruna söderhafsfolken äro af resligare wext, swart hår, sotbrun hud som stundom är af ljusare färg, upphöjd, något bred näsa, något knotiga kinder, männerna med föga skägg och qwinnobröften owala. De äro närmaste förwandter med amerikanska racen och af intelligent förmåga samt kunna civiliseras, men hafwa aldrig uppträdt i werldshistorien.

Den kopparbruna eller amerikanska racen har reslig wext, långt, swart, glest hår, kopparbrun hy, bredt ansigte, låg panna, krokig, något buktig näsa, knotiga kinder och insjunkna ögon, männerna med föga skägg och qwinnobröften owala *). De äro ett mera intelligent folk, tillbedja den stora anden, utan altaren och utan beläten, hafwa en wiß förmåga till kultur och ehuru de aldrig uppträdt i werldshistorien låta de ej förtrycka sig, utan förswinna hellre i öcknen, dit de hwita förjagat dem.

Dessa af ethnologerna såsom typer framställda racer med deras stamförwandter utgöra jordens äldre urfolk, ehuru det är swårt att säga hwilka som äro äldst eller hwilka som böra anses för samtidiga. Men i alla länder finnas spår efter en dylik lägre och undanträngd menniskostam, hwilken warit en föregångare före den hwita eller så kallade kaukasiska folkracen.

---

*) Äfwen bäckenets form skall wara olika hos de skilda racerna. Den säges öfwer hufwud wara oval hos kaukaserna, rund hos amerikanska racen, fyrkantig hos mongolerna och aflång hos negrerna.

Digitized by Google

Denna senare med sin hwita eller brunaktiga hud, sin resliga och wäl proportionerade kroppsbyggnad, sitt fina och regelmessigt bildade ansigte och hos hwilken folkstam mannen är försedd med ett wackert skägg och qwinnan framträder som den mest fina och den skönaste af alla skapelser på jorden, denna race är den sist tillkomna, liksom den wackraste och mest intelligenta af alla folkstammarna.

Det är denna folkstam, som skall beherrska jorden, medan de andre deremot mer och mer undanträngas, förjagas och underkufwas. Och folkslagens historia är nära nog ingen annan än den hwita racens werldshistoria.

Dock skall man icke tro att de hwita folken uteslutande warit de som undanträngt urstammarna. Ty mongolerna i Asien och kanske äfwen de röda folken i Amerika hafwa tillbakaträngt en, som det synes äldre folkstam, nemligen polarfolken. Wißt är det åtminstone att malajerna på Borneo och andra bland Sundaöarna trängt de ursprungliga papuas till det inre landets otillgängliga berg och till de obesökta wildmarkerna. Denna omständighet bewisar just att folkstammarna äro racer från olika par och olika werldsperioder.

Kaukasiska folkslagen med alla sina nationer och afdelningar hafwa ocksä utbredt sig till alla länder på jorden. Och det är denna folkstam, som gjort ödemarker till blomstrande fält eller blomstrande fält till rykande ödemarker, allt efter omständigheterna.

Ty ehuru de hwita menniskorna, såsom jordens egentliga kulturfolk, hafwa gjort de flesta större uppfinningar och de hufwudsakligaste framstegen i konstens, wetenskapens och tankens

Digitized by Google

werld, så kan det ej derföre sägas att de warit de bästa, om ocksä till sitt yttre de mest humaniserade.

Twärtom skall det nästan påstås att de mellanåt warit de grymmaste af alla folk samt genom swek, list, bedrägeri och wåld begått de största dårskaper och de ryslígaste styggelser i werlden, hwarwid de gjort sina uppfinningar till tortyrmedel.

Men å andra sidan får man ej heller frånkänna dem alla de storwerk, som de uträttat på upptäckternas wäg, de sanningar som förswarats och det ljus som de utbredt öfwer menskligheten. Allt detta tillkommer den kaukasiska folkstammen och hwarken negrer eller mongolerna.

Om den första mannen, hwilken Moses kallar Adam, som på hebraiska språket betyder menniska eller efter en annan tolkning en röd jordart, är en historisk person, så måste han, såsom en amerikansk författare redan tillkännagifwit, tillhört denna folkrace och ej warit stamfader för några af de äldre folkslagen.

Men då det heter att den första menniskan „skapades af jordenes stoft", så kan detta likså wäl betyda, att menniskan uppstod genom en organisk utweckling, som att hon skulle utgöra „en lumpen massa af animeradt ler", såsom lord Byron benämner henne.

Ty hur hon än tillkom, så begåfwade Skaparen henne med en lefwande själ och en gnista himmelskt ljus som wägledning och kraft till en stigande fullkomlighet. Hon sattes i alla fall hit för att wara jordens beherrskare.

Det är således ej blott hennes yttre gestalt, hennes utwärtes gudabild, utan förnämligast denna Prometheusgnista,

Digitized by Google

som gör att hon kan sägas wara skapad efter Guds beläte och blifwit en arftagare till odödlighetens land.

Men för den som nödwändigt will hafwa den första menniskan till en lergök, torde det äfwen böra synas helt naturligt att hon fått en wiß förkärlek för det materiella, just emedan hon leder sitt ursprung från en så simpel materia.

Och då lerjordens metall är aluminium, som har silfrets klang utan att likwäl hafwa silfrets ädelhet, så är det äfwen klart att denna lermenniska fått behag för sitt eget ädlare jag och en okuflig begärelse till de klingande metallerna.

Men utan ironi, så kan det egentligen wara likgiltigt huru den första menniskan tillkom, emedan detta ej är af någon wigt hwarken för den enskilte eller slägtet i allmänhet. Frågan intresserar ocksä endast naturforskningen och den ethnologiska wetenskapen.

Då det heter widare att den första menniskan smakade frukten af kunskapens träd på godt och ondt, så bör det wäl endast tagas i en allegorisk betydelse med hänseende på menniskans öfwergång till sjelfmedwetande från en mera barnslig och i from enfaldighet tillbringad oskuldstid, så wida man ej will betrakta hela berättelsen för en orientalisk sagodikt.

Ty icke får man taga det så ordagrannt som skulle Gud sätta menniskan, kronan af hans skapade werk och förstlingen af all jordens herrlighet, på ett så ringa prof som en trädfrukt. Lika litet synes det wara förenligt med naturen att derifrån kunde uppkomma ett lyte som sedermera fortplantat sig på hela menniskoslägtet.

Ty om ocksä det onda får anses som en possibel möjlighet och kan uppträda i werkligheten, derigenom att menniskan

låter sina naturliga begär och böjelser öfwergå till passioner, så bör dock ingalunda sjelfwa denna möjlighet kunna anses för ett brott enligt den ewiga rättwisans fordringar.

Och om det onda i werlden på detta sätt gått i arf ifrån far till son och från slägte till slägte, så skulle man för längesedan ej mera haft någon menniska, utan endast en widunderlighet *).

Wi tro dock att menniskorna från början ej warit mera andligen begåfwade än i wåra dagar, men wäl mera naturligt goda och oskuldsfulla med samma skilnad som mellan natursonen och den kalle diplomaten eller som emellan barnet och werldsintrigörerna.

De första menniskorna woro endast barn. Och Gud som war dessa barns fader, höll sin skyddande hand öfwer dem; han lät dem wexa till och förstärkas i andan, och han älskade dem, emedan de woro hans barn.

Detta är ännu wår högsta tröst, att då Gud är wår fader, så äro wi äfwen hans barn, som han hjelper, emedan wi behöfwa honom och som han utan återwändo sluter till den ewiga kärlekens barm.

---

*) Ordet arfsynd förekommer icke i Skriften och hwarifrån man egentligen fått läran om densamma är swårt att förstå. Men då syndens fortplantande genom den naturliga födelsen antages, så är det obegripligt huru de härutinnan orthodoxe dock kunna frikänna Christus derifrån, ty äfwen med fulla förtroendet till legenden om hans öfwernaturliga aflelse, så war han ju ändå född af en qwinna, samt fullkomlig menniska, och det är wäl ej endast mannen utan äfwen qwinnan som fortplantar arfsynden.

Digitized by Google

Slägtskapen och Personlighetsbegreppet.

Med slägtskap i naturen förstår man något helt annat än skyldskap, swågerlag eller dylikt widare, hwarigenom man medelst blodsband anser sig wara förenad i den menskliga hwardagligheten.

Men i naturen är slägtskapen den affinitet och det närmande, som wissa naturföremål hafwa till hwarandra så wäl i deras yttre habitus, deras organer och andra kännemärken, som ock i lefnadssättet och yttringen för lifwets utwecklingar i allmänhet.

Ty för att studera naturen rätt och kunna uppfatta deß inbördes sammanhang såsom ett organiskt helt, måste man gruppera alla de lefwande organismerna i klasser, familjer, slägten och arter allt eftersom de äro närstående hwarandra och hafwa gemensamma, lätt i ögonen fallande igenkänningstecken.

Delningen i wexter och djur är redan en klassifisering, likssom man widare delar wexterna i kryptogamer med otydlig frörедning, i monokotyledoner med ett, och dikotyledoner med twå hjertblad. Och på lika sätt delar man djuren i ryggradsdjur, leddjur, stråldjur och blötdjur med dylikt widare.

Men alla dessa stora klasser få en mängd underafdelningar, som t. ex. då ryggradsdjuren widare delas i däggdjur, fåglar, amfibier och fiskar, eller då man klassifiserar de monokotyledona wexterna i gräs, liljor och palmer, hwar och en afdelning med sina karakterer och sina gemensamma organiseringar.

Familjen deremot innefattar en ännu inskränktare bemärkelse, då t. ex. de kottebärande barrträden blir en familj, och

Digitized by Google

löfträden med hängen en annan. Och af däggdjuren äro idiß-larna, rofdjuren, gnagarna och enhofwarna, hwar och en särskilta familjer inom denna högre afdelningen i vertebraternas klaß.

Hwarje familj har derjemte sina slägten, då ekträden utgöra ett och björkträden ett annat slägte. På samma sätt äro oxar, hjortar, får och gazeller särskilta slägten af idißlarna samt hund- och kattslägtet olika slägten inom rofdjurens familj.

Alla dessa klasser, afdelningar, familjer och slägten hafwa wissa inbördes kännetecken gemensamt, idißlarna sina dubbla magar, rofdjuren sina roftänder och sina klor, liksom oxslägtet har släta, qwarsittande och hjortslägtet sina greniga horn som årligen affällas. Och på lika sätt har hundslägtet sin utdragna nos och sina trubbiga klor, då kattslägtet åter har kort nos och sylhwassa klor som kunna indragas och böjas tillbaka samt äro slidbärande.

Men liksom man wid klassifisering af arterna förnämligast håller sig till blomningen, frukten och fröredningen, så fäster man wid de högre djuren egentligen afseende på tandbyggnaden, liksom hos såglarna på näbb och fötter, hos fiskarne på fenorna och hos leddjuren på leder, fötter och mundelar med dylikt mera, allt efter de hos hwarje klaß, familj eller slägte mest framstående hufwudorganer.

Hwarje slägte indelas derjemte i sina arter, som hwar och en har sin pregel, så att man af hjortslägtet har elgen, rehnen, hjorten och rådjuret, af hundslägtet: wargen, hunden, räfwen och schakalen, och af kattslägtet: lejonet, tigren, leoparden, loarne och katten, hwilka hwar för sig utgöra arter eller spe-

Digitized by Google

cies med sina egna tecken och kännemärken, hwarmed den ena arten skiljer sig från den andra.

Med art eller species i naturen förstår man derföre det wext- eller djurslag, som fortplantar sig sjelf och bibehåller sina egna kännemärken. Men om närgränsande arter beblanda sig med hwarandra, så uppkomma mellanlänkar af båda, hwilka man i wextriket kallar hybrider och i djurriket bastarder, ehuru dessa sålunda uppkomna arter icke alltid äga förmåga att widare fortplanta sig.

Dock tyckes naturen äfwen härutinnan kunna föröka sig och skapa helt och hållet nya species blott genom dylika beblandningar, hwarpå man ser så många exempel dels inom wextkulturen och dels inom husdjurens område, der man genom kroisering och konstig befruktning ofta frambringar former, som blifwa så sjelfständiga att de med allt skäl kunna betraktas som fullbildade species.

Hwad man deremot kallar racer eller varieteter är ofta icke annat än blott tillfälliga former af hufwudarten, tillkomna genom förändrade näringsämnen, klimat och annat widare samt utgöra mångengång icke annat än luxuriösa former eller uppkomma äfwen understundom af sjuklighet.

Då nu så wäl wexterna som djuren hafwa otaliga grupper både af familjer och slägten, så utgör deremot menniskan endast ett slägte med sin gemensamma grundtyp. Men folkracerna kunna deremot icke anses för annat än skilda arter eller species, hwilka oblandade aldrig nånsin öfwergå i hwarandra. Ty en neger blir aldrig nånsin hwarken till färg, ansigtsbildning eller själsförmögenheter en hwit europé, lika litet

Digitized by Google

som mongolerna kunna omedelart öfwergå till kopparfärgade indianer.

Deremot kunna dessa racer eller arter beblanda sig med hwarandra från alla sidor och de deraf uppkomna sammanblandade racer kunna äfwen fortplanta sig, hwarigenom också tid efter annan så många mellanlänkar uppstått mellan de ursprungligen skilda menniskoracerna, att de liksom närma sig hwarandra i fortsatta kombineringar.

Men jemte denna naturliga gruppering af familjer, slägten, arter och varieteter, så utgör hwarje enskilt menniska, hwarje djur och hwarje planta en warelse för sig sjelf, en individ och har, om man så will säga, sin egen personlighet.

Hos menniskan är individualiteten utbildad till sin yttersta potens, så att hwarje enskilt person har sitt eget utseende, sin röst, sina böjelser och sina anlag som gör honom till sig sjelf och ingen annan. Härigenom kan hwarje menniska betraktas som ett species i smått och en utminutering af artbegreppet.

Äfwen särskilta folkslag och nationer inom samma race hafwa under tidernas längd medelst gemensamma wanor, lefnadssätt och samhällsinrättningar afsöndrat sig från andra och erhållit sina egna typiska kännemärken.

Men den som likwäl icke tror att individualiteten äfwen finnes inom den öfriga lefwande naturen och deraf drager oriktiga slutsattser, såsom fallet ofta warit med theologerna, han saknar all erfarenhet i den dagliga werkligheten.

Hos de högre djuren finnes en ganska tydligt utbildad individualitet, så att t. ex. en häst eller en hund ej blott har sina yttre individuella kännemärken, utan äfwen sitt eget lynne,

Digitized by Google

sina böjelser och sina wanor, som gör att det är just den hästen eller den hunden och ingen annan.

Lägre ned finnes troligen samma individualitet, äfwen om den är mera omärklig för wårt öga och wåra forskningar. En swala igenkänner sin maka bland tusentals andra swalor liksom biet sin vise och sin bikupa, hwilket bewittnar att äfwen de lägre djuren igenkänna hwarandra på individuella tecken, som för oß ligga i det förborgade, liksom mycket annat af mera subtil natur, som omöjligt kan upptäckas, ej ens under förstoringsglaset.

Men då det hos den öfriga naturen synes wara af föga eller ingen wigt om individen förswinner, åtminstone efter wårt sätt att se och dömma, så är detta ett omwändt förhållande hos menniskan, der individen har en högre betydelse, emedan den bebos af en ande, som är öfwer förgängligheten.

Personlighelsbegreppet och den enskiltes rätt till lika delaktighet med alla är en af mensklighetens yppersta, mest naturliga, om också först i en senare tid uttalade och ännu ej fullkomligt erkända hufwudläror. Derföre heter det också mycket riktigt i Skriften: „I ären mycket mera wärde än många sparfwar."

Men äfwen bland naturforskarne har den frågan stundom uppstått, huruwida det inom de lägsta organismernas werld kan sägas wara någon personlighet, någon egentlig individualitet eller ej, af den orsak att man ser hurusom en wiß benägenhet finnes till metamorfoser för hela stånd och generationer likså wäl som för deß enskilta utwecklingar.

Hos bislägtet har hwarje bi wäl sina egna förwandlingar, men metamorfosen går äfwen successift för hela swärmen, så

Digitized by Google

att den om wåren först föder könlösa arbetsbin, så fullkomliga hannar, och slutligen en hona eller vise, såsom den högsta utwecklingen.

Wi hafwa förut omnämt huru en enda parning hos aphidierna werkar på flera generationer af mor, dotter och dotterdotter, så att 6 ända till 11 leder härigenom kunna uppkomma och hwarigenom befruktningen är till sina följder af successif beskaffenhet. Men slutligen stannar utwecklingen med fullkomliga hannar och honor, såsom slägtets högsta typer, hwilka fortplanta sig och lägga ägg för ett kommande år, då dylika generationsräckor ånyo uppenbara sig.

Och hos maneterna, hwilka ur ägget börja sin lefnad som ett simmande infusionsdjur som widare utwecklar sig samt skjuter knoppar och grenar, sönderdelas djuret slutligen i ringar, hwardera med sina strålformiga utskott och utgör således först ett helt stånd, som är sammansatt af flera djur. Ty dessa ringar lösgöra sig slutligen från hwarandra och blifwa fullkomliga individer.

Ett enda ägg blir här sålunda först ett stånd med sin gemensamma metamorfos och derefter sönderdelas det i färskilta djur, som hwar för sig äfwen genomgå sina utwecklingsgrader.

Förhållandet är wisserligen så, men derföre kan ej biswärmen, bladlößgruppen och manetståndet lika litet som det ofödda fostret räknas för en fri och sjelfständig individ, utan individen är hwart och ett af de fullbildade, ehuru mer eller mindre fullkomliga djuren, som har lif och tillwaro i sig sjelf.

På samma sätt är hwarje wext tillsammans med sin rot, sitt stånd och sin fröredning en individ för sig, den må nu hafwa uppkommit genom en refwa, ur en sönderdelad rot, af

Digitized by Google

en lök, luftrötter, sättqwist eller på hwad sätt den ocksä utbildat sig till ett organiskt helt.

Äfwenledes är det klart att wextens individ kan hafwa sina organer af flera rötter, stammar, grenar, blad, knoppar och blommor, liksom djuret har sina ben, sina armar, sitt hår och sina tentakler.

Men lika swårt, som det är för oß att bestämma huruwida wexterna hafwa någon wiß sensation och känsel eller ej, hwartill företeelser wißt icke saknas i blommornas och bladens retlighet, lika fåfängt kunna wi förneka att djuret har en själ, ehuru wi ej tro att den är sjelfmedwetande, hwilket wi dock ej kunna afgöra, emedan detta ligger utom den egentliga erfarenhetens område.

Det weta wi dock att djuret har ingen skapande ande, som mer och mer kan utweckla sig till allt högre och högre fullkomlighet. Och på grund deraf kunna wi ej heller tillerkänna djuret någon odödlighet, då deremot „ensam, utan like, menniskan framstår och till dubbelt rike jord och himmel tar.“

Qwinnan och Äktenskapet.

Enligt mosaiska åsigter war det mannen och icke qwinnan som behöfde en hjelp, med hwilken han kunde förena sig. Men enligt naturforskningens resultater är det icke så, utan i alldeles motsatt förhållande.

Modren i naturen, honan, den fruktbärande och födande eller sjelfwa lifwets alma mater är den genom hela naturkedjan mest skyddade, mest omhuldade och bewarade, då deremot hannen, den manliga principen, är mera som ett skydd, ett förswar eller ett nästan liksom tillfälligt, ehuru nödwändigt bihang.

Digitized by Google

Hos alla de högre djuren ända från menniskan är hannen utrustad med mera mod, styrka och storlek än honan, just för att wara hennes hjelp, hennes förswar, hennes wård och hennes tillflykt under påkommande faror eller under yttre omständigheter.

Han är således kraften, hjelten, ridderligheten, hon deremot naturens ljufwa ömhet, behaget, kärleken och den lifbärande, den förskönande och den som wårdar det unga, det wid hennes bröst eller modersmjölk uppfödda slägtet under deß späda omyndighetstid.

Mannen är sålunda endast biståndet och det yttre förswaret, men qwinnan det högsta såsom lifwets, kärlekens och den ömma modrens friska och leende blomstergård.

Lägre ned i djurkedjan, der detta yttre skydd icke mera behöfwes, blir hannen mindre, swagare och mera som en obetydlig parasit till honan. Detta synes redan hos batrachierna och grodorna samt ännu mer hos insekterna, der hannen hos många arter endast är efemerisk med ett minutlif för att para sig och förswinna.

Hos konsionellarterna är hannen wisserligen bewingad liksom kärleksguden i grekiska sagorna, men han lefwer dock endast helt kort, emedan han har ej samma bestämmelse som den winglösa honan att wara slägtets uppfostrare.

Och hos bina finnes blott en enda hona, neml. wisen, som till allt arbete i kupan både med insamlande af matförråd, till waxkakornas konstiga byggnader och till uppfostringsarbetet erhållit en mängd medhjelpande undersåter i de talrika arbetsbina, som egentligen äro outweckiade honor. Men hannarne,

Digitized by Google

som kallas drönare och äro förswarslöse samt utan gadd, dö eller dödas genast efter fortplantningstiden.

Ett lika förhållande äger rum bland wespor, humlor och getingar, men hos dessa slägten dör hela kullen ut för året, utom honan eller modren, som öfwerlefwer wintren för kommande slägters utweckling under närmast påföljande sommartiden.

Och hos myrorna äro wisserligen både hannar och honor bewingade, men hannarne dö genast efter parningen, hwaremot alla de winglösa myrorna äro arbetande samt motswara arbetsbina. Genom dessa hafwa mödrarne erhållit en hjelp till uppfostringswerket, under det att hannarna endast äro till för en ögonblicklig tillwarelse.

Går man ännu widare nedåt i djurklasserna, så förswinner slutligen hannen aldeles och djuret blir twåkönadt, så att twå och twå befrukta hwarandra, till deß man i de lägsta formerna äfwen ser en fortplantning genom djurets sönderdelningar.

Inom wextwerlden är förhållandet enahanda, ty i hwarje fullkomlig blomma med ståndare och stift, hwilket är detsamma som hannar och honor, bortfalla ståndarna och förswinna, sedan de med sitt pollenmjöl befruktat honorna. Men dessa qwarblifwa deremot med fruktens utbildande i sitt sköte samt äro merändels skyddade af en yttre beklädnad, som kallas blomfoder eller swepeblad.

Slutligen förswinner äfwen här den märkbara könsskilnaden. Fröredningen blir kryptogamisk och öfwergår omsider nära nog till den enklaste bildningen att hwarje affsöndrad cell kan fortplanta hufwudarten.

Digitized by Google

Alla dessa naturens werkligheter, hwilka ingalunda kunna bestridas, borde nedsätta wårt manliga högmod och lära oß att fatta qwinnans wärde såsom det högsta och skönaste af naturens uppenbarelse.

Men just genom mannens styrka och öfwermod har han hos alla folkslag gjort sig till qwinnans allsmäktige beherrskare och behandlat denna ädla warelse som sin tjenarinna, sin träl eller sin, om ocksä nödwändiga lyxartikel, för att ej säga som sin lastdragerska eller som en handelswara.

Det är först naturforskningen, som slutligen skall öppna ögonen på qwinnans inkräktare och lära dem att erkänna hennes rättigheter både i naturligt, medborgerligt och intellektuelt hänseende samt sålunda förskaffa henne alla de förmåner som tillkommer hennes kön och som allt hittills med förakt blifwit förtrampade.

Ty hon måste wäl först betraktas som menniska innan hon behandlas som qwinna, så att hennes menskliga rättigheter i främsta rummet blifwa hennes tillhörighet. Och om hon äfwen genom en naturens tillfällighet blifwit af ett annat kön än mannen, så bör detta icke utesluta henne från alla de fördelar, som böra tillfalla hwarje menniska enskilt, såsom en medlem både af Guds fria och rika natur, af samfundslifwet och af en förädlad mensklighet.

Och oaktadt qwinnan alltid kommer att wara husmoder, den inre ledande och ordnande gudawakten, barnens wård och husets wänlige genius, så gifwes det dock en mängd yrken och syßlor i det allmänna lifwet, hwartill qwinnan passar lika wäl som mannen samt kunde förrätta med lika flit, ordning och

Digitized by Google

ihärdighet som han. Och dessa borde ej förnekas qwinnan såsom hennes försörjningsmedel.

Deßutom hafwa icke samhällslagarne inrättat det så, att alla qwinnor kunna blifwa husmödrar och uppfylla sin bestämmelse som makar och barnaföderskor inom huslighetens område, utan twärtom gjort detta qwinnans naturliga mål omöjligt att ernå för minst en tredjedel af hela den qwinliga befolkningen.

Alla dessa sålunda tillbakasatta qwinnor i samhället skola under nuwarande förhållande helt och hållet uppoffras åt försakelsen eller armodet samt under hela lifstiden blifwa sömmerskor eller arbetshjon, för att ej säga något ännu ömkligare. Under mera förnuftiga institutioner skulle de deremot kunna anwändas till werksamhet för samhällets bästa och föra en mera oberoende lefnad än under deras nuwarande trånga och inspärrade klosterwerld.

Ty den ena kunde hafwa fallenhet och anlag till ett och den andra till ett annat, om dessa anlag utbildades för att blifwa anwändbara. Och liksom allt twång föder slafsinne och likgiltighet, så är deremot friheten alla dygders moder, samt ett nödwändighetswilkor för all sann sjelfständighet, all storhet och alla både fysiska och intellektuella utwecklingar hos menniskoslägtet.

Medwetandet af att wara en fri qwinna skall icke hafwa ett mindre inflytande på samhällslifwet än den manliga friheten, utan twärtom wara en drifffjeder till wida större mångfald i lifwets werksamhet och till utwecklingen af talanger, som nu ligga slumrande och onyttiga för menskligheten.

Digitized by Google

Härtill borde framför allt komma offentliga flickskolor, i hwilka det unga qwinliga slägtet kunde erhålla den uppfostran och de kunskaper, som äro nödwändiga för hwarje bildad menniska och utom hwilka kulturen icke är någon upplysning, utan endast en yttre politur, ett grannlåtspåhäng öfwer den inre fattigdomens andliga oduglighet.

„Ty för mycket wett fick ingen, hur wis hon het". Och det är icke obekant att qwinnan har enahanda själsförmögenheter som mannen, lika klart förstånd och wida mera ömhet än han. Derföre är det ett wansinne att utestänga henne från bildning och kunskaper inom andens werld, man må nu räkna hennes lärdom för smycken och witterheten för hennes nipper. Hon har åtminstone lika mycket skäl som mannen att pryda sig med civilisationens ljus och med upplysningens gudadrägt.

Men för att komma till könsförhållandet bland djuren, så weta wi att en del lefwa parwisa och andra åter i månggifte, samt att hanne och hona wistas tillsamman och äro hwarandra wanligtwis behjelpliga att uppfostra ungarna, ehuru detta likwäl hos många arter endast blifwer modrens lott, men sedan ungarna blifwit fullwexta åtskiljas gerna föräldrarna.

Ett annat år kan det hända att de hwardera utwälja sig andra makar. Och i den fria naturen finnes deßutom alls inga förbjudna leder, utan modren tar sin son, fadren sin dotter och brodren sin syster utan widare betänklighet. Hwarken blodsband eller swågerskap kommer sålunda i fråga wid djurens kärleksföreningar.

Djuren hafwa derjemte sin bestämda kärlekstid, ordnad af den ewiga wisheten så, att den i omwexlande klimater inträf-

Digitized by Google

far under de tider af året då försörjning till ungarna lättast står dem till buds. I wårt klimat infaller den således under wårdagarna eller wid sådan årstid att sommaren kan begagnas för uppfostringen. Och i följd deraf kan den fysiska kärleken hos djuren aldrig leda dem till öfwerdrift.

Hos menniskan deremot är det i allmänhet ej brukligt att föräldrarna åtskiljas, sedan barnen flugit ur boet. Och man har äfwenledes uppställt en hel rad af förbjudna leder, rimliga eller orimliga, „hwilka med hwarandra ej äktenskap bygga må", hwarwid man lika mycket rådfrågat sig med godtycket som med naturens befallningar.

Föreningen syskon och närmaste blodsförwandter emellan torde endast af det skäl böra undwikas, att det påstås att en fortsatt beblandning af närmast beslägtade leder skola förswaga slägtet både i fysiska och intelligenta förhållanden, ehuru detta ej ännu framstått som ett gifwet faktum, utan borde leda till ännu närmare undersökningar.

Men en sak må anmärkas, att de rättroende, som anse att Gud har förbjudit förening t. ex. syskon emellan, göra dock Guds oföränderlighet om intet, då han den ena tiden tillstädjer och den andra tiden förbjuder ett och samma förhållande, alldeles som det går med befallningarne i den omwexlande menniskowerlden.

Ty då dessa ortodoxe antaga att menniskorna härstamma från ett par, neml. 1:sta Moseboks Adam och Eva, så måste ju deras barn hafwa äktat hwarandra. De kunna ej heller förneka att patriarken Abraham hade sin halfsyster Sara till hustru, utan att detta räknades den israelitiska stamfadren till last eller ens till den ringaste förseelse.

Digitized by Google

Prestfunderingarna likwäl för sig, hwilka alls icke hafwa något gemensamt med naturen, så är det äfwenledes en känd sak att menniskans könskärlek ej är temperär eller inskränkt till någon wiß årstid, att hennes könsumgänge sker mångfaldigt oftare och med wida högre njutningar än hos djuren, samt att millionwis individer genom detta umgänges öfwerdrift förstört sig sjelfwe och fallit ett för tidigt offer för kärlekens utswäfningar.

Man har äfwen welat påstå att qwinnans menstrua äro den enda företeelse i naturen samt utgöra ett korrektif mot begären och äro till för att sätta menniskan i moralisk frihet, ehuru man dock wet att menstruationen, som i wiß del motswarar brunsten hos djuren, är ett slags ofullkomligt surrogat för hafwandeskapet. Det är en friwillig äggafsöndring, som ingalunda tillintetgör, utan snarare förhöjer den qwinliga retbarheten.

Detta surrogat för befruktningen finnes dock ej blott hos menniskan, utan äfwen hos foglarna och sannolikt äfwen hos de andre dikliniska djuren, så snart ingen egentlig befruktning kan ske. Hönan wärper ägg och alldeles på reguliert bestämda tider äfwen utan befruktning och har således en krisis analog med qwinnan och fullkomligen af samma naturliga företeelse.

Sammanlefnaden och föreningarne emellan könen äro ej hos menniskan såsom hos djuren grundade på bestämda naturlagar, utan helt och hållet lemnade åt hennes eget fria bestämmande. Derföre är hennes så kallade äktenskapliga förhållande olika hos olika folk och i olika tidehwarf. I Europa, med Turkiet likwäl undantaget, samt hos alla kristnade folkslag är engiftet ej blott ett bruk, utan ett moraliskt påbud, då deremot

Digitized by Google

månggifte eller rättare flerqwinneri är rådande hos de flesta öfriga nationer på jorden.

Wanligtwis är detta flergifte så, att mannen får taga sig ett obegränsadt, eller såsom hos kineserna blott ett bestämdt antal hustrur, hwilka han ofta efter behag kan afskeda eller behålla, ehuru wissa folk äfwen härutinnan hafwa sina lagbestämmelser. Endast hos thibetanarne och några få tatariska folkslag finnes polyandri, der en qwinna har flera män, och egentligen bröder, då äldsta brodren wäljer och qwinnan måste wara hustru för hela brodersfamiljen.

Flerqwinneriet har warit rådande hos hwarje folk från den gråaste forntid och existerade hos alla forntidens mest civiliserade nationer, chaldeer, perser, araber, finicier, hebreer och egyptier, utan ringaste undantag. Och om än ett slags engifte existerade hos grekerna, så war dock konkubinatet och hetärlefnaden så allmän och hwardaglig att den nära nog kan betraktas som ett flergifte i det hellenesiska samfundslifwet.

Men då Greklands fria qwinnor, hwilka endast hade arfsrätt och som derföre kommo att utgöra de egentliga husmödrarna, synas i bildning och intelligens hafwa warit mera underordnade, så framstå deremot flera bland hetärerna icke blott genom sin skönhet och sina förföriska behag, utan i witter bildning och civilisation såsom sin tids yppersta qwinnor för att briljera uti werldshistorien.

Och hwarken hos romarne, der äktenskap till och med fick ingås mellan halfsyskon, eller hos det nordliga Europas då warande barbariska folk, galler, germaner, britter och skandinaver war engiftet en allmänt antagen sed, ännu mindre någon laglig nödwändighet.

Digitized by Google

Men då mannen fordrade trohet å qwinnornas sida för att kunna erkänna och anse sig skyldig att försörja deras barn, så war det först sedan flergiftet blifwit en lyx och ett nästan gränslöst och wanwettigt månggifte, der man ej nöjde sig med några få, utan samlade sig flera tusen qwinnor, som man slutligen fann på den omenskliga utwägen att låta innespärra dem, såsom man ännu ser i de österländska furstesera ljerna.

Dock är det förnämligast i Afrika och österlandet som denna qwinnolyx uppenbarat sig och detta redan från äldre tider tillbaka, samt bekant från sjelfwa den wise konung Salomos historia. I westerländerna deremot fann man sig ofta belåten med en och hade sällan öfwer några få qwinnor i sin husliga familjekrets.

I dessa flergiften betraktades wanligen alltid någon qwinna, den först antagna eller den mest älskade, såsom husmoder och för mer än de andre, hwilka snarast woro att anse såsom hennes tjenarinnor eller husliga medhjelperskor.

Men då judarna efter babyloniska fångenskapen kommit i så arma och politiskt betryckta omständigheter att flergifte nära nog blef dem en ekonomisk omöjlighet, så tog man sig mestadels blott en hustru. Detta bruk, som war allmänt wid kristendomens uppträdande, kom också att göra sig gällande som antagen sed hos de första kristna samt bestämdes tid efter annan hos dem såsom lag och en nödwändig moralstadga.

Slutligen förklarade man ogifta tillståndet wara bättre och Gudi mera behagligt än könsföreningar, hwarwid man trodde sig kunna förwärfwa himmelriket genom cælibat och så kallad renlefnad*). Men klosterlifwet, dit man tog sin till-

*) Denna på kristendomen inplantade och i N. Testamentet omnämnda åsigt, der det talas om dem som snöpt sig sjelfwe, d. w. s. af-

Digitized by Google

flykt antingen af ett öfwerspändt och religiöst wanwett, eller der mången innespärrades af onaturliga målsmän, war såsom någonting naturwidrigt icke heller annat än hemliga ynglebon med barnamord och beslöjade mißgerningar.

Engiftet är fördenskull ingalunda en frukt af civilisationen, utan har från början uppkommit af en ren ekonomisk nödwändighet. Något annat kan icke heller existera i alla de arma och betryckta länder, der mannen knappast kan försörja en, långt mindre flera hustrur och der mången man icke ens kan gifta sig i brist på utkomst och tillräckliga försörjningsmedel.

Såsom stöd för flergiftet har man anfört att naturen härtill liksom welat gifwa en hänwisning derigenom att mångfaldigt flera qwinkön årligen födas än mankön och att den återstod af qwinnor, som fördenskull måste blifwa ogifta, då männernas antal omöjligen räcker till, skulle härigenom helt och hållet blifwa ändamålslösa på jorden.

Detta faktum kan wäl swårligen bestridas. Men det oaktadt synes likwäl engiftet wara det mest naturliga och följaktligen äfwen mest rätta, med förutsättning att man, hwad dock hittills icke skett, erkänner qwinnan wara lika mycket menniska som mannen och berättigad till lika medborgerliga och menskliga förmåner som han.

Med undantag hos enskilta tänkare och skriftställare har detta dock aldrig warit civilisationens åsigt, som tillerkänt mannen allt och qwinnan föga eller intet. I sjelfwa N. Testamentets kanoniska skrifter, wäl icke i evangelium, men i apostlabrefwen, omtalas qwinnan enligt den tidens sätt att se och

hålla sig från könsumgänge, för himmelriket skull, har sitt upphof från den judiska esséersekten.

tänka, såsom en underordnad warelse, en som skulle beslöja sig och som war utan rösträtt i församlingen. Jungs bekanta uttryck, „att bibeln, lagboken och sederna hafwa alltjemt warit de som hållit qwinnan underordnad", torde således ej wara utan sin tillämpning i civilisationens historia.

Äktenskapet eller föreningen könen emellan har man derjemte gjort, ej blott till en borgerlig, utan äfwen till en kyrklig institution med alla sina nödiga kontroller och försigtighetsmått. Detta har ofta till följd att man genom dessa band twingar menniskor att wara tillhopa, som af själ och hjerta ej tillhöra hwarandra och som ingalunda Gud, men wäl menniskor hafwa förenat. Och på grund af detta förhållande har äktenskapet förwandlats till en affär och en ofta rätt ohygglig handelsspekulation.

Genom denna äktenskapliga institution har man twingat qwinnan till den lika ömkliga som till sina följder ofta olyckliga utwägen att kasta sig i armarne på den förste kund eller spekulant som anmäler sig, just för att undwika ödet att blottställas för qwinnans lott att lefwa i beroende af anhöriga och förmyndare eller att blifwa en onyttig medlem i det föraktade jungfruståndet.

De wigda äktenskapen kunna egentligen indelas i tre klasser, neml. fullt lyckliga och harmonierande, der makarna af själ och hjerta tillhöra hwarandra samt sålunda göra jorden till en glädje och husligheten till ett himmelrike. Eller i hwardagliga, der man och qwinna lefwa tillhopa efter det skall så wara och utan att de egentligen hwarken djupt älska eller att de hata hwarandra. Eller ock slutligen i rent olyckliga, der trätor, twedrägt

Digitized by Google

och husliga uppror höra till dagliga uppträden och till lifwets förbittringar.

Man åberopar de kontrasignerade äktenskapen såsom en gudomlig inrättning. Det heter dock tydligen, „att han, som af begynnelsen skapade menniskorna, man och qwinna skapade han dem", det will med andra ord säga i skilda kön och med inbördes böjelse för hwarandra. Allt hwad man deruttöfwer behagat påbörda Gud om det menskliga äktenskapet är endast en despotisk och förwillande prestalära.

Det normala hos menniskan är att föda ett barn i sender. Nedkomsten med twillingar eller trillingar höra till mera sällsynta undantag och 5 på en gång lär wara det högsta man haft exempel på.

De högre djuren föda wanligen äfwen blott en unge åt gången, men ju längre man går nedåt i djurkedjan, ju rikare blir också den årliga fortplantningen. Detta inträffar redan hos de lägre däggdjuren, swinet, gnagarna och andra som föda twå till flera talrika kullar om året.

Ännu större är förhållandet hos fåglarna samt widare i betydligt stigande hos de kallblodiga djuren af fiskar och amfibier, hwilka låta sina ägg och ungar utan widare tillgörande utkläckas af sommarwärmen.

Hos de lägsta grupperna är fortplantningen nära nog i fortgående utwecklingar. Wisen eller den enda honan i bikupan lägger årligen öfwer 20 tusen ägg, och hos de djur, som slutligen föröka sig genom sönderdelning eller affsöndring af enkla celler, såsom hos infusionsdjuren, fortgår detta förökande nästan i oändlighet.

Digitized by Google

På samma sätt hafwa wäxterna ofta blott ett frö efter hwarje blomma, såsom hos syngenesisterna, då deremot andra hafwa talrika frön i hwarje fröhus, såsom tobak och wallmo. Och i de lägsta grupperna, der fortplantningen sker med sporidier, är detta fröstoft nästan gränslöst, som man får se hos ormbunkar och ännu mer hos swampar, der en enda swamphatt tros kunna innehålla ända till 10 millioner frön eller fortplantningssporidier.

Men bland menniskorna är det numera ej blott en olycka, utan nära nog ett till brottslighet gränsande elände att i de civiliserade samhällen föda många barn, äfwen inom det wigda området, såwida man ej har mer än wanligt att uppföda och uppfostra dem wid. Ty i stället som fordom att wara sin faders stolthet och sin moders glädje, blifwa de nu en börda, som är för tung att uthärdas, och i brist på uppfostran måste de lemnas till spillo åt samhällets förnedringar.

Ännu längre har man gått i wansinnighet derigenom att man med hänseende till födslen gjort några barn till äkta och några till oäkta, eller med andra ord gjort en klaßskilnad mellan äkta och oäkta menniskor, något som är emot naturen och deß heliga anordningar. Ty den ena menniskan födes lika mycket äkta som den andra med enahanda både kropps- och själsförmögenheter och alla tillkomma genom samma skapande naturproceß.

Dessa olyckliga barn, hwilka födas utom det wigdas och de presterliga kontrollernas område, har man kastat med förakt på werlden eller modren, som äfwen twingas till andra förnedringar, utom straffet att få ett barn att försörja.

Digitized by Google

Och som dessa barn wanligen komma att lida wanwård, genom dålig uppfostran, så händer det att staten ofta nog får dem på korrektionshusen, i stället för att den borde tagit hand öfwer dem i deras spädare år och sålunda räddat dem undan en förbannelse, som samhällets försumlighet egentligen kastat öfwer dem.

Äfwenledes är det klart att ett fritt äktenskap, då båda fordra och båda ge, är det enda rätta och mest naturliga, der kärleken förenar och der inbördes aktning dagligen tillwexer, derföre att både man och qwinna då rätta sig efter hwarandra och söka att winna hwarandras mest förtroliga tillgifwenhet.

Ment olyckliga äktenskap skulle härigenom förekommas, då den ene icke kunde twinga den andre att wara hos sig och fortsätta trätolifwet. Men att det gifwes något annat som förenar menniskorna än just det flyktiga behaget, det torde hwar och en weta, som har barn, hwilka äro en mäktig föreningslänk, och som bär kärlek till sin maka, hwilken ej förswinner, om ock de yttre behagen förloras under mödor och bekymmer eller under årens utplånande herrawälde.

Ty hos menniskan finnes ju en wida högre och ädlare könskärlek än hos djuren, djerf, innerlig, swärmande och romantisk. Denna är wisserligen starkast i ungdomen och under lifwets mest glada och sangviniska tid, men hos ädla naturer kan den fortfara hela lifwet igenom, då denna kärlek kan wara wår lefnads skönaste dröm och wår högsta lycksalighet på jorden.

Men liksom det å ena sidan icke är någonting mera förstörande och i menniskolifwets innersta djupt förtärande makt än kärleken man och qwinna emellan, så gifwes det icke heller något som är mera ljuft, mera förädlande, mera himmelskt än

Digitized by Google

denna gudalåga, då den får brinna ren och fri i ett ädelt menniskobröst.

Ett lyckligt samband mellan man och qwinna eller ett lyckligt äktenskap, om man så hellre will kalla det, är således det lycksaligaste på jorden, hwilket wäl förunnas få, men som dock emellanåt finnes till liksom himmelska ljus i den dunkla natten, som för öfrigt omgifwer oß. Men för att hinna detta sköna mål måste man utgå från helt andra beräkningar än egennytta eller materiella spekulationer, ty sannt är det som skalden säger, att „ett ädelt hjertas tillit skänks blott, gifs blott, köpes icke".

Men likwäl har man stora skäl att warna för sjelfwa kärlekens bedrägerier. Ty ungdomens och den första kärlekens berusning är ofta icke annat än falska irrsken, som mer eller mindre göra oß bedragna på drömmen om lifwet. Man fäster sig wid ett wackert, ett yttre behagligt föremål, icke sällan wid det första, med hwilket man kommer i närmare förtrolighet, man ser blott den ljusa sidan deraf, man blir icke bekant med deß innersta wäsen förr än det är försent att återwända, man harmonierar slutligen icke och står omsider bedragen i alla sina illusioner, som förwandla sig till ett mer eller mindre odrägligt hwardagslif.

Ungdomen måste isynnerhet söka att akta sig för dylika gäckerier på den första kärlekens wäg. Och wid alla föreningar man och qwinna emellan, som skola blifwa lyckliga och fullt harmonierande, måste det som axiom antagas att icke lika, utan att de grundtoner måste finnas hos hwardera, som göra samstämmighet och harmoni. Är den ene till temperamentet häftig, uppskakande, eldfängd, så måste den andre wara lugn,

Digitized by Google

saktmodig och ljuf, och är den ene till lynnet swårmodig, så måste den andre wara af ett lätt och gladlynt sinnelag, ty hos en maka söker man ej de egenskaper som man sjelf har, utan dem som man icke har.

Äfwen wäntar man i tidernas fullbordan på äktenskapets frigörelse, sedan presttwånget afskuddats och en högre åsigt af lifwet får göra sig gällande än sammanhållningen genom twångslagar och presterliga karantänsinrättningar.

Menniskans trenne bildningsmedel.

Menniskan födes endast med anlag, djuret deremot med fullt utbildade egenskaper, hwart och ett efter sin art. Genast efter sin födelse kan djuret gå eller röra sig på egen hand, hos foglarne med få dagars mellantid, det har samma instinkt som föräldrarna samt tillwexer fort och kan snart wara sin egen på frihand enligt naturens anwisningar.

Barnet åter har ingen annan instinkt än att wara ett bihang till modren. Det måste lära både att gå och att tala, både att leka och förstå, samt tillwexer derjemte så långsamt, att nära tredjedelen af en mansålder åtgår till deß fulla utbildning af fullwuxen menniska.

Det nyfödda barnet helsar sin första werld med gråt. Dermed är likwäl icke att betecka det senare inträdda förhållandet att menniskans lif blifwit ett sorgens lif, en werld af tårar, klagan och wedermöda i det lif som wi födas till. Barnet talar härutinnan endast sitt första språk uti det medfödda naturljudet.

I samma mån som barnet wexer till, så kommer glädjen och uppfyller deß själ. Det ler åt werlden och alla deß un=

Digitized by Google

derting, ehuru likwäl ej medelst samma medwetande som tänkaren, då han med ett ironiskt werldsförakt behandlar hwardagligheten eller drager ett humoristiskt skämt öfwer skuggorna på dagens anletsdrag.

Och liksom lifwet i allmänhet har mera rätt till löjen än till tårar, så torde man äfwen kunna påstå, att menniskan af naturen är att betrakta som glädjens och icke som sorgens barn, ehuru hon å motsatta sidan alltjemt arbetat på att komma under sorgens och lidandets förmynderskap.

Intet annat djur kan le eller skratta, lika litet som det kan uttrycka sin sorg genom smärta eller begråta detta lifwets förkrossande obehag. Endast menniskan förmår att le af glädje och lyftas af hänförelse, liksom endast hon kan djupt uppröras och lika djupt gripas af sorgens makt och af lidandets herrawälde.

Ty om också djuren hafwa sina egna naturljud eller sina olika tecken för glädje och smärta, för plåga eller wälbefinnande, så sakna de dock menniskans både skrattförmåga och leende uttryck, hennes blick och hennes ansigtsmimik, hwarigenom hon betecknar hat eller kärlek, mildhet eller wrede, endast genom egna rörelser i ansigtsmusklorna.

Endast menniskan kan wara skön i sina tårar eller swalka det klagande sinnet med en störtflod af ögats regn från de moln som sorgen samlat öfwer hjertats helgedomar. Ett brutet, ett förkrossadt hjerta tillhör icke heller djuren, det hörer beklagligtwis också endast menniskan till.

Men utom dessa egna karaktersdrag står menniskan i ett annat hänseende wida öfwer den djurwerld som omgifwer henne. Ty ehuru djuren hafwa sina särskilta, af hwarandra förstådda

Digitized by Google

ljud och locktoner, som utgöra skogarnas språk, så har menniskan förmåga till artikuleradt ljud, till en rhytmisk sång och derigenom äfwen till språkbildning, till uttryck för sina tankar, hwarigenom hon kan meddela sig åt andra menniskor.

Äfwen fåglarna hafwa sin sång, hwilken med alla sina omwexlingar dock alltid är densamma. Menniskans sång deremot är en sig sjelf utbildande och i nya former utweckIad förmåga att på musikens toner uttala ackorderna i hennes egen själ. Det finnes också i hela naturen ingen wackrare melodi än en skönt uppöfwad och utbildad menniskoröst.

Denna menniskans förmåga till löpningar på tonskalan, wisserligen inom ett bestämdt omfång, är wäl medfödd, men kan dock genom öfning betydligt utwidgas, utan att man derföre kan säga att den konstgjorda vokalmusiken är wackrare än naturens enkla melodier, som fostrats bland bergen eller räknat sin första tillwaro inom skogarnas lundar.

Och huru mången har icke sjungit bort sin oro eller sin klagan, liksom man å andra sidan äfwen finner sången wara glädjens tungomål och det leende lifwets idylliska morgonfröjd, så att hwar och en, som ej känt sig lifwad eller hänförd af sångens gudamakt, har ett lif af träldom som är fullkomligen blomsterlöst.

Ty för alla ädla naturer är hela lifwet en fortsatt sång af omwexlande ackorder, hwilka ur konstnärens och skaldens själ framträda som skapelser i werkligheten till menniskoslägtets förljufwande.

Men utom sången, har menniskan såsom wi anfört, äfwen fått förmågan att bilda sig ett språk, ett inbördes kombinationsmedel, ett hwardagstal och att gifwa hwarje föremål,

Digitized by Google

hwarje sak och hwarje handling en benämning, hwarigenom hon förstås af andra och sättes i tillfälle att beherrska werlden genom ordets makt.

Språket är således ett af menniskans första bildningsmedel. Och utom denna förmåga att meddela sig skulle menniskan med all sin konstfärdighet endast stått som en stum marmorbild och presenterat sin plastiska skönhet för de öfriga djurklasserna.

Det är äfwen tydligt att de första menniskornas språk war helt enkelt, barnsligt och monotont samt bestod nära nog af de simplaste naturljud, ett slags enstafwig rotwälska, nästan liksom man i wåra dagar hörer den naturligtwis betydligt mer utbildade kinesiskan.

Man bildade sig så småningom detta första språk, till en början med härmning från andra naturljud. Och säkert förgingo långa tidehwarf innan språket blef något annat än benämningar på de mest till hands warande föremål, samt att man med tecken och åtbörder fick ersätta hwad ej tungan kunde uttala och hwartill man saknade ord, förrän man uppfunnit och gjort dem hemmastadde.

Att forska efter det första språket är ocksså lika dåraktigt som att söka efter den första tåren eller den första kärlekskyssen. De hafwa längesedan förswunnit för att aldrig mera återfinnas.

Men genom ett någorlunda utbildadt språk erhöllo ocksså menniskorna ett bildande samband sins emellan samt ett uttryck för sina tankar, begrepp och föreställningar, hwilka i början woro lika enkla, barnsliga och inskränkta som det första menniskospråket.

Digitized by Google

Ty likfom sjelfwa barnets joller liknar bilden ur en poetisk drömwerld, så måste äfwen de första menniskornas talesätt icke warit annat än ett egendomligt bilderspråk. De första skriftliga urkunder som bewarats åt efterwerlden bära ännu tydliga spår af dessa omedwetna poetiska föreställningar ifrån menniskoslägtets barndomstid.

Icke blott derigenom att olika menniskopar sannolikt på olika ställen och i skilda tidehwarf uppstodo, hwilka hwar för sig skapade sig ett eget språk, utan äfwen derigenom att menniskor utbredde sig åt olika håll och skilde sig från hwarandra uppkommo söndringar i språket. Härutinnan består egentligen den Babyloniska språkförbistringen.

Till ett och samma språks sönderdelning försti munarter och sedan i olika språk, får man ej taga för korta tiderymder. Men hwem wet i huru många årtusenden menniskorna lefde i ett naturtillstånd, utan att kunna qwarlemna ett enda minne åt en forskande efterwerld. Ty naturforskningen antager ej blott 5 à 6, utan kanske sina hundra tusen år sedan menniskan först uppträdde på jorden. Åtminstone påstår man sig hafwa evidenta spår efter menniskans tillwaro redan för 60 à 70 tusen år tillbaka.

Först sedan bokstafstecknen och skrifkonsten uppfunnits och blifwit praktiskt anwändbara, hwilket tillhör en wida närmare tid, kunde menniskan förwara sitt ord och sina tankar på annat sätt än som blott uttalade. Det kan nästan sägas att orden härigenom antogo gestalt och gingo till den ewiga guden från land till land såsom talande reliker från förflutna tiders föreställningar.

Digitized by Google

Och liksom man efter uppfinningen af noterna och de musikaliska tecknen fått ett melodiernas universalspråk, som talas af hela den bildade werlden, så har man ofta tänkt på ett universalspråk för ordet och som kunde förstås af alla folk samt anwändas bland alla de otaliga tungomål som finnas på jorden.

Latinska språket utgjorde länge och är ännu i dag till wissa delar och termer de lärdas språk, men som endast kunde inhemtas genom studier, då engelskan deremot i wåra dagar synes blifwa det språk, som öfwerallt kommer att förstås i den mera praktiska werlden, just genom engelska folkets utbredande af kulturen, hwilket förnämligast sker medelst werldshandeln och från de engelska kolonierna.

Och hwad ordets makt åstadkommit i werlden är icke obekant. Genom herrskarens befallning sättas folken i frihet eller i bojor, liksom det å andra sidan är ingenting mera fruktanswärdt för alla jordens despoter än just det fria ordets allsmäktiga suveränitet.

Derföre är tankens, ordets och pressens frihet det wigtigaste willkoret för all civilisation. Och liksom ordet ännu i dag är menniskans förnämsta bildningsmedel, genom hwilket all lärdom, alla kunskaper och allt wetande förnämligast erhålles, så är ordets frihet äfwenledes detsamma som sanningens frihet, hwarförutan menniskorna komma att hållas i mörker, enfald, okunnighet och willfarelser.

Men jemte språkförmågan erhöll menniskan af naturen äfwen ett yttre bildningsmedel, ett enkelt, men tillika högst sinnrikt redskap, hwarförutan alla uppfinningar, all konst och allt framåtskridande på kulturens och industriens bana warit henne lika omöjligt som att klifwa till stjernorna.

Digitized by Google

Ty djuren hafwa fått sina skydds- och förswarswapen, hwart och ett i sitt slag. Hästen har sina hofwar, oxen sina horn, lejonet sina klor och tänder, igelkotten sina taggar, fåglen sitt näbb, sina klor och sina wingar, ormarne sina gifttänder och humlorna sin gadd. Men menniskan erhöll blott ett enda, ett mjukt, ett obewäpnadt förswarsmedel, som är hennes enda wapen, hennes werktyg och hennes yttre bildningsmedel. Och detta enkla, men sinnrika redskap är menniskohanden.

Handen är således hennes andra samt icke mindre wigtiga bildningsmedel, utom hwilken menniskan kommit att wandra som en pratsam, men redlös och oduglig underbild i de ewiga urskogarna.

Det är med denna hand som hon odlat jorden och ödelagt werldstrakter, planterat blommor eller föröfwat mißgerningar. Med denna hand har hon smekt eller slagits, skrifwit böcker eller diktat smädelser, utfärdat frihetsbref eller expedierat bannlysningsbullor.

Man har kanske sällan egnat en tanke åt detta sinnrika werktyg, denna förläning af Skaparen, wida öfwer alla de wapen han tilldelat de öfriga djuren, ett bildningsmedel, som menniskan wisserligen mycket mißbrukat, men hwarmed hon också utfört så många ädla werk och så många sköna saker på jorden, att hon nära nog förwänat sig sjelf, sin samtid och sin efterwerld.

Det war med detta redskap som den första fullbildade qwinnan kanske strök hårluggen ur pannan på sin man och liksom bad honom se upp och se nyter ut, hwarefter han sannolikt tog henne wänligt om hakan och tryckte en warm kyß på hennes läppar. Och ur närmaste pisangträd tog qwinnan af

Digitized by Google

frukten och åt och gaf deßlikes sin man och han åt, utan att denna frukt just behöfde wara en förbjuden wara för handens widrörande.

Med samma redskap är det som man ännu i dag sätter lokomotiwet eller ångfartyget i gång, talar med hwarandra på hundrade mils afstånd genom elektriska telegropherna, porträtterar wid solljuset och aftrycker det wackraste poem eller den fria sanningens ord under snällpressen. Och alla dessa framsteg hafwa blifwit gjorda endast med tillhjelp af ett så enkelt werktyg som en menniskohand.

Temperamentet och Natur-anlagen.

Med de naturliga anlagen mena wi icke naturdrifterna och djurens medfödda instinkt, hwarigenom kattungen förstår att jaga och lammet att besöka betesfältet, utan dermed menas de anlag samt de naturgåfwor, hwarmed den ena menniskan utrustas annorlunda än den andra och derigenom erhåller sin egen storhet, sin individualitet och sin sjelfständiga personlighet.

Och då wi omnämt att menniskan i motsatts mot djuren endast födes med anlag, så måste man härunder inbegripa alla de anlag till läraktighet, utbildning, förädlande och konstfärdighet som ligga medfödda, men slumrande så wäl hos menniskor i allmänhet som hos den enskilte, hwilket gör att wi kunna blifwa mycket eller intet, allt efter omständigheterna.

Hos djuren äro i synnerhet de yttre sinnena i hög grad utwecklade så wäl synen, hwarigenom roffåglen kan på det betydligaste afstånd upptäcka sitt rof och de nattliga djuren skåda full dag i det djupaste mörker, men förnämligast luktsinnet,

Digitized by Google

hwilket till den höjd är potentieradt att det öfwerallt förwånar oß.

Ty ej blott idißlarne förmår med lukten urskilja de wexter, som den ratar midt under sitt djerfwaste betande på marken eller biet att söka de fält och de blommor som äro honingsgifwande, utan örnen kan på flera mils afstånd förmärka lukten af ett dödt djur. Ty just detta fina luktsinne gör, att "der åtelen är, dit församla sig ock örnarna."

Den dagliga erfarenheten lär oß att betrakta hundens utomordentligen fint utbildade luktsinne. Dermed förmår han ej blott upptäcka ett djurs spår och följa det med ledning af den lilla utdunstning som djurets fotsula qwarlemnat i spåret, utan äfwen att på långa wägar följa spåret efter sin herre på den naturligtwis ännu ringare och för oß nästan otänkbara utdunstningen af en beklädd fot, hwilket bewisar att hwarje menniska har sin egen utdunstning, som ej wi, men wäl hunden kan hafwa reda på.

Ty annars war det honom omöjligt att bland tusen andra menniskospår på en allmän wäg kunna urskilja just sin ägares qwarlemnade fina utdunstning, om ej denna hade någon olikhet med de andre fotgångarnes. Och ett till en sådan ytterlighet utbildadt luktsinne är icke bland naturens minsta, utan mest förunderliga hemligheter.

Det kan äfwen med all sannolikhet antagas att de första menniskorna äfwen ägde till en otrolig finhet utbildade sinnesorganer, hwilka liksom hos djuren woro deras förnämsta ledning. Ännu i dag finner man exempel på en skarp syn, en mycket fin hörsel och framför allt en känsel hos de blinde som

ofta gränsar till det förwånande samt häntyder på att äfwen menniskan kan hafwa potentierade sinnesförmögenheter.

Ett märkligt exempel härpå företer just den mystiske undermannen Caspar Hauser. Liksom uppfostrad hos wilddjuren kunde han wid sitt uppträdande bland menniskorna ej redigt gå och ännu mindre tala eller förstå något samt hade ej engång begrepp om att höra en klockringning eller att betrakta stjernehwalfwet. Men hans syn war dock så skarp att han såg nästan lika tydligt om natten som om dagen samt war efter sitt bildande till menniska förnämligast beswärad af sina utomordentligen utwecklade luktorganer.

Ty äfwen på afstånd kunde han på blotta lukten urskilja bladen af päron-, äpple- och plommonträd. Och lukten af en champagnebutelj war tillräcklig att förjaga honom ur rummet. Den tillslutna buteljens lukt war så stark att han ingalunda kunde fördraga den.

Men denna utbildning af de yttre sinnesorganerna utgör dock icke något individuellt, utan är slägtets eller artens gemensamma arfwedel. Deremot äro naturanlagen, lynnet och utseendet att betrakta som enskilta drag, hwilka bestämma personligheten och göra den ena skiljaktig ifrån den andra samt förskaffa hwar och en sin egen individualitet.

Och menniskan, hwilken börjar som embryon och undergår sina första utwecklingar i ägget och moderlifwet, beredes naturligtwis också der till alla de olikheter som uppkomma äfwen syskon emellan med hänsigt till utseende, temperament och medfödda naturförmögenheter.

Spermatozoerna uti mannens säd, hwilken som man wet innehåller en mängd infusorielika rörliga frölif, äro de lefwan-

de celler, hwilka qwinnan har i sitt sköte att uppfatta, wårda samt i utbildad form och omklädnad slutligen öfwerlemna åt werlden som ett fullkomligt menniskobarn. Oaktadt dessa celler äro nödwändiga, om befruktning skall äga rum, utgör deras närwaro icke enda willkoret för bildandet af det menskliga embryonet, hwartill äfwen qwinnans medwerkan behöfwes, först och främst för daning af ägget, hwaruti dock ett nytt indiwiduum icke kan utwecklas utan medwerkan af spermatozoen.

Sålunda har barnet sin fysiska andel af båda föräldrarna, men till utseende och temperament stundom af ingendera. Ty det ena barnet kan mera likna fadren och det andra modren både i ansigtsbildning och till själsförmögenheter, då ett tredje syskon åter hwarken liknar far eller mor, utan synes wara liksom en naturens ironi, utan några pålitliga grunddrag af sina stamförwandters sjelfständighet.

Och hwad man med säkerhet wet är att friska, starka och wälbildade mödrar äfwen föda starka och frodiga barn, om ocksåfadren är swag och af spenslig kroppskonstitution, utan att man derföre kan säga att barnet får sin muskelkraft af modren och nerfsystemet af fadren, hwilket alldeles icke är förhållandet. Ty det är icke någon delning, utan ett sammangjutande af skapelsekrafterna.

Men liksom det synes bero på naturens hemliga och kanske ofta tillfälliga metamorfos om barnet blir en gosse eller en flicka, så tyckes det äfwen wara denna metamorfos förbehållet att sörja för likheten, organisationen och det ena eller det andra af de naturliga anlagens utbildande till olika intellektuella förmögenheter.

Digitized by Google

Wi se af dagliga erfarenheten att den ene kan hafwa en stark kroppsbyggnad, wara frodig, wälmående och liksom öfwermättad af lifskraft, då en annan är spenslig, muskelswag och liksom i armod på lifwets högre potenser, på wärme och spänstighet. Och på dessa olika konstitutioner beror ju hwars och ens styrka, ihärdighet och arbetsförmåga, liksom sjelfwa sjukdomsanlagen ligga grundade i dessa olika utbildningar af kroppens organisation.

Sjelfwa könen och åldrarne äro af olika beskaffenhet. Mannen är kraftfull och har mer energi, qwinnan mera mottagande, böjlig och ihärdig, och på samma sätt är barnet i tillwext, ungdomen i pubertets-utwecklingen, mandomen fruktbärande och ålderdomen aftynande med återgång till den yttersta förwandlingen.

Och med hänseende till kroppsstorleken finnes det äfwen åtskilnad mellan de olika menniskoracerna. Polarfolken och mongolerna äro småwexta, swaga samt med små händer och fötter. Papuas och en del negerstammar äro äfwen af lägre wext, då deremot söderhafsfolken, amerikanska racen och de hwita folkstammarne äro af en högre, resligare och mera kraftfull kroppsbyggnad.

I allmänhet ser det äfwen ut som de primitiva urfolken warit mera små och lågwexta än deras senare efterkommande, så att sagan om forntida jettar och titaner mera lär wara tagen ur luften än ur werkligheten. Likwäl äro alla råa folkslag af större wighet och mera fysisk styrka än de förklemade kulturfolken, i följd af fortsatta kroppsöfningar och ett mera enkelt lefnadssätt, med alla deß wälgörande inwerkningar.

Digitized by Google

På samma sätt är det lätt förklarligt att äfwen de hwita folkstammarne ägde mera fysiskt kraft i de tider af råhet och barbari, då armstyrkan war den som styrde werlden och då muskelkraften således uppöfwades på de andre krafternas bekostnad. Sammaledes ser man än i dag att enskilte personer och slägter äro större och starkare än folket i allmänhet, likasom fallet kan wara med wissa folkslag, såsom man ser på de storwexta och wildsinta patagonierna wid Amerikas sydkuster.

Höjden på en fullwext menniska antages i medeltal till 5 à 6 fot och wigten till 7 à 8 lispund, då qwinnan dock wanligtwis är något lägre samt af mera wek och späd kroppsbyggnad. Men liksom man å ena sidan sett dwergar af blott 2—3 fots höjd, så har man äfwen haft exempel på personer med en storlek af ända till 8 fot och 15 tum, hwilken lär wara den största höjd på någon menniska som man historiskt har att uppwisa. Äfwenledes har det funnits menniska som haft 9 fots omkrets samt wägt ända till 31 lispund, hwilket allt dock endast är att betrakta som tillfälliga abnormiteter*).

---

*) Wi hafwa redan förut anfört skilnaden mellan de olika menniskoracerna. Men äfwen i andra kroppsliga hänseenden finnas betydliga skiljaktigheter. Wissa folk äro småwexta med stort hufwud såsom mongoler, polarfolken, buschmänner, folken på Vandiemens land, andra hafwa långa lemmar, litet hufwud och kropp, som papuas, eller kort hals och breda skuldror som indianer, kineser och polarfolken, eller långa ben som indianerna, korta ben som mongoler och kalmucker, magra lår och ben hos papuas, grofwa och tjocka hos inwånarne i Calcutta och på S:t Thomas, utböjda fötter och hopstående knä hos negrer, små händer och fötter hos folken på Sanwichsöarna och Carolinerna, platta fötter och aplika långa fingrar hos negrer,

Digitized by Google

Ett nyfödt barn är nemligen af 20 tums längd och wäger från 6 till 10 skålpund, hwilket likwäl är betydligt varierande. Äfwen må anmärkas att negrernas barn sägas wara af en ljusare hudfärg wid sjelfwa födseln än sedermera, samt blifwa mer och mer swarta redan under de spädaste barndomsåren.

Men ej blott i kroppsligt, utan äfwen i andligt hänseende äro menniskoracerna sinsemellan olika till lynne, till sinnelag och till hela sin andliga karakteristik, hwilket gör att hwar och en har sitt temperament enligt naturens anordningar och

---

hottentotter, brasilianer, lång underarm i proportion till öfwerarm och kropp hos negrerna. Hufwudets profil är konisk hos siameserna, fyrkantig hos kalmuckerna, trekantig hos hottentotten. Kinderna äro mycket knotiga hos mongoler och negrer, helst hos hottentotterna. Ögonen äro åtskilda och smala hos mongolerna, sneda hos kineser, japaneser och siameser, liksom halfslutna hos papuas. Näsan är bred och uppstående affstympad hos mongolerna, intryckt och platt hos negrerne, plattad hos caraiberna. Munnen är bred och spaltad hos malajer, mongoler och polarfolken, med tjocka uppswällda läppar hos malajer och negrer, samt breda läppar hos mongolerna. Tänderna stå snedt hos negrer, malajer och indianer, äro långa och spetsiga hos mongoler och köttätare, breda och tät hopstående hos negrer och fruktätare. Öronen stå högre hos hinduer och de gamla egyptierna (af samma folkstam), äro mycket stora hos siameser och biskayer samt långt utdragna hos flera indianska folkslag. Kaukasiska folken, som hafwa wälbildad, ofta upphöjd eller böjd näsa, liten mun och smalare läppar, hafwa hudfärgen mörk och olivbrun i alla warma luftstreck, ljus och hwit med rosiga kinder i kallare klimat, liksom ögonen äro swarta eller bruna samt håret mera krusigt och jemte skägget swart i warma länder, då de kalla klimatens inwånare äro mera blonda med blå ögon, ljust, rakt och ofta rödt hår, samt rödaktigt skägg, ehuru äfwen blandningar här förefinnas. Detta senare är rent klimatoriskt, hwilket ingalunda är fallet med grundtypen hos de ursprungliga folkracerna.

Digitized by Google

hwilka temperamenter man förnämligast indelat i fyra hufwudklasser:

Det sangviniska temperamentet är det gladlynta, det lätta, lekande och bekymmerslösa menniskolynnet med sina illusoriska förhoppningar och sin lifliga inbillningskraft. Detta temperament är det lyckligaste, men tillika det mest variabla af alla och med hwilket man går lika glad till allt, till lifwet eller till döden, samt har lätt upprörda, men lika hastigt förändrade och öfwergående böjelser, samt inga djupa, men deremot alltid högst förhoppningsfulla beräkningar.

Det koleriska är häftigt, uppbrusande, lätt till wrede och wåldsamt uppblossande till de wåldsammaste passioner, hwilka lätt kunna utbilda sig till wildhet, despoti och till dämoniskt förstörande sinnesböjelser. Den koleriske skyr inga medel och inga uppoffringar för att uppnå sitt mål eller hinna till sina föresattser. Sålunda är det ett högst farligt temperament för den som ej förmår att moderera sig, men utwecklar deremot kraft, energi och beslutsamhet wid alla djerfwa och storartade företag.

Det melankoliska åter är det tysta, det ofta lidande, djuptänkande och wemodiga menniskolynnet. Hwad det känner, det kännes djupt och fortwarar, men har ofta derigenom de mest förstörande werkningar, liggande såsom en fördold eld i det slutna lynnet och det känsliga hjertats innersta helgedom. Det är tänkandets och djupsinnighetens temperament, fastän lika ofta en orsak till det tysta lidandet som förstör lifwet och gör själens krafter i förtid förlamade.

Slutligen är det flegmatiska temperamentet liknöjdhetens, jemnhetens och följaktligen äfwen swaghetens menniskolynne.

Trög, långsam, maklig och likgiltig till allt har den flegmatiska hwarken förmåga till häftig wrede eller sorg, utan blott en enda böjelse att få vegetera och njuta lifwet i långsam ro och ostörd beqwämlighet, samt är sålunda sämst utrustad af naturens gåfwor.

Och med hänseende till konstitutionen, så är den sangviniska af öppna, ofta rosiga och något ljuslätta anletsdrag, den koleriske mörklagd och frodig, den melankoliske ofta brunett och magerlagd samt den flegmatiske blond, bleklagd, stundom swampig och af ett dumt eller likgiltigt utseende.

Likwäl träffas dessa temperamenter mera sällan ensamma, utan mestadels blandade med hwarandra, så att den sangviniske kan hafwa fått sig litet melankoli, och den koleriske en smula flegma, hwilket gör att harmonien blir mera jemn och skilnaden ej så bjert afstickande mellan de olika temperamenterna.

Dock kan det sägas att ungdomen är mera sangvinisk, mannen mera kolerisk, qwinnan mera melankolisk och ålderdomen flegmatisk. Så äro äfwen sjelfwa folkslagen i den warma zonen koleriska, i den tempererade sangviniska, i nordländerna mera melankoliska och i alla polartrakter helt och hållet flegmatiska i alla sina lefnadsförhållanden.

Och tillämpadt på menniskoslägtet i sin helhet torde man nästan kunna påstå, att de hwita äro sangviniska, negrer och malajer koleriske, mongoler och indianer mera melankoliska och polarfolken flegmatiska tillika med deras ömkliga stamförwandter i Australiens ödenländer.

Men jemte temperamenten, som tillhöra menniskorna i allmänhet, gifwes det äfwen mera enskilta anlag hos individerne, som göra en och annan menniska mera framstående än andra.

Digitized by Google

Ty änskönt de flesta äro medelmåttiga och somliga dumma som en spån, så har man dock en och annan som är qwick och snillrik som en gudason.

Den ene kan hafwa gåfwor till ett och den andre till ett annat. Skalden, wetenskapsmannen, tänkaren, mekanikern och alla framstående naturer hafwa medfödda anlag, hwarförutan all uppfostran, all öfning och själsodling ej skulle hafwa något mera inflytande än på menniskor i allmänhet och på den mängd af medelmåttor, som uppfylla tidehwarfwen.

Men snillet och talangen äro dock gudagåfwor, som naturen utdelar hwarken med frikostig hand eller efter någon regel. Ty oberäknadt deras sällsynthet, så tilldelas de lika ofta bland armodet och i kojorna som i marmorpalatsen och i konungaborgarne.

Likwäl får det ej förbises att ett och annat werkligt snille ofta kommer att blifwa outwecklade samt förswinner obemärkt bland folket, under det att man uppoffrar otaliga summor på andefattiga oduglingar.

Det medfödda själsanlaget beror helt och hållet på hjernans byggnad. Och det ser ofta ut som en organ till detta anlag utbildats på de andre förmögenheternas bekostnad. Ty man har sett snillen, hwilka utom sitt fack warit enfaldiga som barn, i allt annat eller åtminstone icke förmer än andra menniskor i den praktiska werkligheten.

Å andra sidan har man äfwen sett personer som haft geni till allt, som med lika stor förmåga uträttat de mest olikartade saker, samt med en öfwerlägsenhet som warit förwånande. Men dylika universalgenier äro dock ytterst sällsynta och kunna kallas för tidens sekularsnillen.

Digitized by Google

På samma sätt som hela slägter kunna man efter man wara genialiska, så ser man äfwen att ett enda snille kan uppstå bland flera medelmåttiga syskon, liksom det är bekant att högt snillrika personer sällan hafwa genier till barn, så att det ser ut som naturen welat liksom i en enda brännpunkt samla sin gudagnista till alla de öfrigas förwånande.

Men fastän menniskorna i allmänhet ej gerna wilja erkänna någon annan förmåga än deras egen och hwar och en upphöjer sig sjelf för att förnedra äfwen de högsta naturerna, så tillhör det likwäl sanningen att underwisa dem och lära dem inse att gåfworna äro mångahanda, men anden är en, det är Guds kraft som werkar i alla.

Behofwen och Upptäckterna.

Wi, civilisationens folk, wi hafwa gjort oß till slafwar af behofwet samt måste uppoffra all wår kraft och lifwets ädlaste werksamhet för att få dessa behof äfwen i en ringare mån tillfredsställda.

Ej blott födan, såsom ett wilkor för lifwets existens, eller kläder såsom skydd emot kylan och luftstrecket, eller tak öfwer hufwudet under regnets och stormwädrets raseri, ej blott dessa, utan tusentals andra saker hafwa blifwit oß ett lefnadsbehof och den strängaste nödwändighet.

Men de wilda folkslagen hafwa intet behof, hwarken af maträtterne, hwilka de hemta från närmaste palmlund eller brödfruktträd, eller af tak, som de erhålla i den swalkande skuggan, ej heller af kläderna, ty klimatet unnar dem att ej behöfwa annat än naturens egen kostym, de springa nakna i urskogarne.

Digitized by Google

Hos oß deremot har man gjort det till en blygd att blotta det skönaste af Guds skapade werk och att utan täckelse wisa de plastiska former, som de gamle med rätta kallade för gudalemmar. På sin höjd får man hafwa hufwudet och halsen obetäckta, ty äfwen händerna skola skylas med handskar, om man will wara rätt fin och uppträda som gentleman inom salongernas werld.

Ja, man har behagat anse detta yttre skydd, ursprungligen tillkommet mot klimatets hårdhet, såsom någonting grannt och storståtligt samt är mäkta högfärdig öfwer en utstyrsel, som i dag är en balkläduing, i morgon en diskbrasa.

Endast för barnet är naturens enkla klädedrägt en oskyldighet utan ringaste reflexioner eller blygd, till deß att wi äldre hunnit att inwiga dem uti ärbarhetens mysterier.

Men när nu naturfolken wilja göra sig rätt granna, ty behagsjukan har warit med från menniskans begynnelse, så plocka de affällda fågelfjädrar och utstyra sig med i hårtofssarne samt fläta bälten af fint gräs eller säf för att hänga hwarjehanda lekwerk i kring medjan, såsom man ännu i dag ser hos wildarne i Amerika och på söderhafsöarne.

Wilja de någongång göra sig ett tält af annan beskaffenhet än en löfhydda, eller för nöje skull förskaffa sig en slängkappa, så sammansy de pisangblad, med bast till trådar och med palmbladens hwassa tornar till synålar eller rättare sylar för bladens sammanhäftning.

På detta sätt förde äfwen de första menniskorna sitt lif genom årtusenden. Och om ej behofwet twingat dem till andra utwägar, så hade kanske hela menniskoslägtet på sådant wis

Digitized by Google

ännu i dag gått och lullat bort sin tid i de warmaste tropikländerna.

Men efter hand som menniskorna förökades kommo de äfwen att utbreda sig åt flera håll. Det fanns kanske också äfwentyrare, som wille försöka sin lycka på annan ort och som drefwos af utwandringslustan, likasom man i wåra dagar gör sina emigreringar till det medlersta Nordamerika.

Man fann sitt nya klimat för kyligt och måste skydda sig med fikonalöf, eller hwilka andra stora blad man fick tag uti. Och detta är den egentliga utdrifningen eller rättare utwandringen af lustgården, nemligen från menniskans första, fruktrika och solbeglänsta fädernesland.

Och då träden nu ej gåfwo tillräckliga lifsmedel, så måste man se sig om efter andra lefnadsbehof, man fångade fisk med händerna samt lärde sig att blifwa fiskätare. Härmed war också öfwergången gjord från rent naturbarn till kosmopolit eller werldsmedborgare.

Dock sedan man fått smak på fisk, war det lätt att få smak på andra djur, hwilka man äfwenledes kunde smyga sig på. Man blef så småningom äfwen köttätare, och det är ej otroligt att man äfwen från en dylik period har att räkna upphofwet af en ännu grymmare roslystnad i de wämjeliga antropofagerna.

Som menniskan är uppfinningsrik och har anlag nära nog till allting, både ondt och godt, så lärde man sig så småningom att utarbeta sig hwarjehanda fisk- och jagtredskap af sten, tillhuggne och slipade med andra stenar, samt wisserligen klumpiga, men dock bättre än intet, och från den tiden tyckte man sig säkerligen hafwa gjort epok uti werldsbildningen.

Digitized by Google

Från alla länders urfolk, i Skandinavien som på söderhafsöarna, har man dylika wapen och stenredskap af fullkomligt enahanda beskaffenhet, hwilket bewisar menniskans tillflygt till stenriket, såsom det första till hands liggande hårda material för hennes redskapsbehof. Denna långa urtid kan således kallas för menniskans stenperiod.

Till yxor och täljredskap egnade sig synnerligast flintan genom sin hårdhet, sina hwassa kanter och lättheten att medelst fläck och filning kunna bearbeta den. Och i Amerika begagnades obsidianen, en med flinten närbeslägtad stenart, hwaraf det så kallade knifsberget i Mexiko består och der indianerna i årtusenden haft sin knifsfabrik, liksom man träffar märken efter gamla flintknifsfabriker här och der i de öfriga werldsdelarna.

Nu lärde man att få sig kläder af hudar, wisserligen råbarkade, men dock bättre än fikonalöf eller säckappor. Och ehuru det säges att Gud sjelf personligen förkastade deras löfdrägt och åt de första menniskorna gjorde skört eller omhöljen af skinn och hudar, så får man ej taga detta så noga på orden. Men bildlikt kan det likwäl betyda att menniskorna trodde sig från ett högre wäsende hafwa fått den stora idéen att omlinda sig med en buffelhud.

För att gifwa ett ännu tydligare begrepp om dessa menniskors första nationaldrägt, meddela wi här en tafla öfwer folkets beklädnad på Eldslandet (Syd-Amerika) i wåra tider.

Men uppfinningen af spinnrocken och wäfwen eller konsten att sno trådar af bast, tågor eller ull samt ännu mer att sammanfoga dem till wäfnad, allt detta tillkom naturligtwis långt efteråt, kanske liksom de flesta upptäckterna helt och hål-

Digitized by Google

Beboere af Eldlandet (Efter Wilkes Syd-Polar resa).

Digitized by Google

BRITISH MUSEUM
1 JY 61

Digitized by Google

let tillfälligtwis, fastän ingen tillförlitlig tradition har hunnit till efterwerlden om den förste uppfinnaren.

Sedan man likwäl lärt sig att tämja djur, tagna som ungar och bland dem kommit till ett urwal af de för menniskan mest anwändbara och tillgifna djurslagen, så öfwergaf man slutligen till stor del både jagt och fiske, man blef nomad och dref sina hjordar omkring på bete. Ty man insåg snart att man ej kunde föda eller hafwa sin fördel af andra än gräsätande djur, med undantag af hunden såsom wakthafwande kring fårflockarna.

Och på detta sätt uppstod det idylliska herdelifwet, hwarwid man närde sig af hjordarnes kött och mjölk, klädde sig i deras hudar och begagnade återstoden till tält och till husgeråd, likson de makalösa oxhornen till kannor och de kostbaraste dryckeshorn.

Eldens upptäckt och anwändande är dock en af glanspunkterna i menniskans lefnad samt af så stor wigt att man trodde sig hafwa hemtat den hos sjelfwa gudarna. Ty enligt grekiska sagan berättas det att man stal elden från öfwerguden Zeus, som war åskans beherrskare, och hwilket kanske häntyder derpå att man hos ett och annat folk hämtat sin första låga från något träd, som blifwit antändt af åskstrålarne.

Till en början måste man också underhålla elden i ständigt förnyade bål eller den ewiga elden, som det då för tiden kallades. Ty om den utsläcktes, så kunde man genom intet medel återuppwäcka den förlorade gudagnistan.

Sedermera påhittades antändningsmethoden genom gnidning mellan torra trädbitar eller genom gnistor framlockade i tunder ur kiselstenar samt efter jernets upptäckt med stål, flinta

Digitized by Google

och swafwelstickor, samt slutligen i wåra dagar genom de oskattbara phosfor-tändstickorna, medelst hwilka flintornos tid ocksä alldeles blifwit omintetgjord.

Men genom eldens upptäckt blef det först möjligt att bearbeta metallerna, af hwilka kopparn är den först anwända till redskap och werktyg, hwilka wäl woro slöa, men dock wida öfwerlägsne stenwapnen och granithamrarne.

Ty om ocksä man funnit guld eller silfwer förr än man förstått sig på någon annan metall, så woro dessa dock för sin mjukhet skull mindre anwändbara till annat än prydnader, hwartill de efter hand äfwen kommo att anwändas och utgöra ännu i dag den moderna werldens luxuriösa glitterwerk.

Deremot finnes koppar på många ställen i sådant skick, att det genast kan hamras, samt war således lätt att upptäcka. Man uppfann äfwenledes sättet att medelst legering och hopsmältning med andra metaller, tenn, zink eller silfwer göra den mera hård och spröd än i sin naturliga mjukhet.

Och under årtusenden kände man icke till någon annan mera anwänd metall än koppar och deß legeringar, så att man under sjelfwa trojanska kriget ej hade annat än kopparwapen, liksom hos alla de europeiska folk, hwilka man räknat för celtiska inwandrare. Hela denna långa tiderymd har man ocksä med ett gemensamt namn kallat för bronsperioden.

Men ehuru hwarken tiden eller upptäckaren blifwit anmärkta, så är det dock nära den historiska perioden som jernet blifwit upptäckt, hwilket war så mycket swårare, som jernet aldrig finnes rent, utan alltid i förening med syre. Jernmalmen fordrar således alltid smältning och sin egen behandling, om det skall blifwa anwändbart uti werldsförbrukningen.

Digitized by Google

Jernet är dock den mest nyttiga och oumbärliga af alla metaller samt finnes äfwen i det rikaste öfwerflöd öfwer hela jordytan, under det att koppar, silfwer och andra slag blifwit förbrukade och äro mer och mer i aftagande. Men i deras ställe skall man dock upptäcka andra metaller, såsom man nu af alunskiffer och lera bereder alluminium och är i begrepp att göra detta till en werldsmetall.

Och på samma sätt skall man lära sig nya methoder att draga metallerna ur wåra berg och stenar, i hwilka de ligga sammanblandade med stenens öfriga beståndsdelar. Men med jernets och stålets upptäckt kommo eggjern och andra werktyg att erhålla sitt yttersta fullkomnande, så att man derigenom kunde göra sig till herrar i uppfinningswäg.

Metallernas uppfinning och anwändbarhet war således en annan och högst wigtig wändpunkt i det menskliga lifwet. Ty härigenom kom man slutligen att bygga sig hus och att skaffa sig fastare boningsplatser. Man intog en passande jordbit, förändrade lefnadssättet och förskaffade sig ett fädernesland, på samma gång som man lärde sig att odla jorden, att så och skörda. Härmed war också det första om än blott enklaste steget taget till en wälbeställd jordbrukare och till all egentlig samhällsutweckling.

Att äta wextfrön hade menniskan kanske lärt sig af sparfwarne. Och sedan upptäckten lyckats, så bestod konsten i att utwälja sig passande wexter, hwilka också woro att finna bland de större gräsen, hwart och ett efter sitt klimat och som derföre blifwit de wigtigaste af alla wexter såsom menniskans näringsmedel.

Till en början försökte man kanske endast att utså frön af dessa sädeswexter, eller det slag hwarmed man först wille göra

Digitized by Google

sitt prof, uti den feta gyttjan efter tropikernas regntid och flodernas öfwerswämningar, likson man ännu i dag ofta går till wäga wid risodlingen, till deß man slutligen lärde sig att gräfwa och bearbeta jorden till fädeskornens emottagande.

På samma sätt åt man i början äfwen fädesaxen okrossade. Sedermera lärde man att bereda kornen till mjöl och af en degig massa hopknåda bröd och limpa, som först blott soltorkades, men som sedermera kom att behandlas på bagarewis. Den första krossningen skedde mellan stenar och föranledde till uppfinningen af handqwarnen, som i hela forntiden utgjorde folkens enda och egentliga förmalningsmethod.

Till detta grofwa och mödosamma arbete begagnades hufwudsakligen trälar. Sjelfwa den besegrade Simson fick stå wid handqwarnen hos filisteerna i Gaza. Men wattenqwarnen, som uppfanns först under kristendomens tid, samt sedermera wäderqwarnen och i nyaste tiden ångqwarnarne hafwa med sina komplicerade wexelwerk gjort det ädla mjölnareyrket till något helt annat än ett forntidens handarbete.

Den för äfwentyr och wågspel fallna menniskan fann snart på det infallet att wilja begifwa sig ut på wattnet och de första försök i seglingskonsten hafwa skett på bark eller trädstammar, sedermera i urholkade ökstockar, på flottbroar eller sammanflätade båtar och sedan i mera konstigt byggda farkoster, under det att sjömansyrket utwidgade sig.

Grönländarne förfärdiga än i dag de tätaste båtar af oxhudar, likson infödingarne i Peru hopfläta dylika af säf, som äro fullkomligen segelbara och på andra ställen i Sydamerika finnes ett tätt trädslag med så stora stammar att man deraf kan urholka kanoter, som hwardera rymma en besättning af 150 man.

Af de forntida folken woro fenicierna de förnämsta i sjömansyrket och werldsupptäckterna. Liksom medeltidens portugiser och wår tids engelsmän woro de ute på alla haf och kuster, ej blott i sina grannskap utan äfwen i aflägsnare trakter. Ty de hemtade guld i Ophir, man tror på Ceylon, till konung Salomos tempelbyggnad, seglade till Tennöarna och bernstenskusten eller till Britannien och Östersjön och det är ej utan att man tror dem hafwa seglat både kring Afrika och till Amerika, ehuru resultaterna deraf förblifwit obekanta.

Först wid uppfinningen af kompassen, hwilken tillskrifwes italienaren Flavio Giola 1302, ehuru densamma redan under grekernas tid war bekant i Kina, och Amerikas upptäckande genom Columbus 1492, samt den derpå följande werldsomseglingen, hwilken först skedde af Magelhaens 1520, antog sjöfarten och seglingskonsten en mera kosmopolitisk karakter, hwilken i wåra tider betydligen förökats genom uppfinningen af ångfartygen.

Med åkerbruk och sjöfart uppkom äfwen handeln, till en början genom byte, till deß man fann det beqwämare att anwända metaller, synnerligast silfret såsom bytesmedel, hwarjemte betydliga nederlagsplatser befolkades allt mer och mer samt blefwo städer och handelsorter af den lifligaste beskaffenhet.

Wid detta utbyte mot silfwer bestämde man metallens wärde efter deß wigt. Och för att göra den mera gångbar man och man emellan uppfann man att förse dem med ett yttre tecken eller pregel, hwilken i början war högst simpel, såsom man ser af de äldsta grekiska silfwermynten, bestående af en silfwerkula, hwilken slagits flat under stämplingen, tillkommen på smedjestädet.

Digitized by Google

Och på detta wis uppkom penningen, hwilken sedermera till den grad utwecklat sig att den i wåra dagar blifwit menniskans yttersta fac totum och den suveränaste werldsbeherrskare, så att äfwen de friaste folk äro slafwar under penningens herrawälde.

Men wi hafwa ej blott satt oß i beroende af penningen och af ett förbättradt åkerbruk till uppfyllandet af de dagliga brödbehofwen, utan af en till högre fullkomlighet utwidgad byggnadskonst. Ty bergsklyftan, grottan, jordhyddan och backstugorna hafwa längesedan öfwergifwits och undanträngts af mera moderna herresäten och af palatser, i elegans och smak, i dyrhet och i förskönigar.

På samma sätt hafwa wi kommit till helt andra resultater med hänseende till bordets behof. Den osilade mjölken, det soltorkade brödet och de oskalade rotfrukterna förekomma numera icke en gång i fattigstugorna, och i de förnämares hus har man uppdrifwit kokkonsten till en lyx under det att borden swigta under bördan af de ljufwaste winer, utsökta läckerheter och under tyngden af all matlagningens yppighet.

Äfwenledes äro wi den moderna tidens yppersta klädhängare. Wi passas under saxen samt hafwa gjort oß till slafwar under modernas och kostymernas makt, så att den eleganta werlden egentligen regeras af en klipparekonst.

Ty det är numera icke fråga om getraggen eller lejonhuden och knappast om läderkragen eller fårskinnspelsen, utan om drappklädet, polkarocken, blusen och guttapercha-kappan, liksom hos qwinnkönet om paramattan, sidenkoftan, tyllklädningen, krinolinen och kaschmirs-shawlarne, sedan sjelfwa folkets utstyrsel kan uthärda jemförelse med den rikaste pariserdrägt.

Digitized by Google

De rikt smyckade gemaken från gipstaken, alfreskomålningarne, draperierna, sammetstapeterna och härmningen efter antiken ända till de turkiska mattorna, trymåerna, palisanderborden, gungstolarne, stearinljusen och de dyrbara garderoberna bära tillräckliga wittnesbörd om en konstskicklighet, en lyx, och om behofwens oändlighet i wåra dagar.

Det kan dock ej här wara meningen att genomgå alla grader af upptäckter och uppfinningar från det första enklaste werktyg till wåra finaste stålarbeten och från de första föga dugliga redskap till nutidens komplicerade ångmaschiner. Wi wilja blott antyda huru mycket som före oß redan blifwit gjordt, med huru mycket beswär det utbildats och att de första upptäckterna just derföre warit de swåraste.

Men en bland de ädlaste och wigtigaste upptäckterna war i alla hänseenden bokstafsskriften, hwilken man, ehuru troligen utan grund, welat tillerkänna fenicierna, glasets och purpursnäckans tillfällige upptäckare. Ty först medelst alfabet och bokstafsskrift sattes menniskan i tillfälle att förewiga sina tankar och att sända sitt ord och sina forskningar långt in uti kommande tiderymder.

Guttenbergs uppfinning af boktryckerikonsten i medlet af 14:de hundratalet, ehuru denna konst redan förut war bekant hos kineserna, samt de stora förbättringar som denna konst sedermera har genomgått hafwa satt kronan på werket samt utbredt kulturen, studierna, bokfabrikationen och tankeforskningen i alla möjliga, snart sagdt i oräkneliga riktningar.

Man behöfwer icke nu som i forntiden att inrista sina tankar på trädskifwor eller med wax öfwerdragna metallplåtar, ej heller att som förr med otrolig möda skrifwa sina böcker eller

Digitized by Google

göra afskrifter på papyrusblad, hudar, pergament eller pappersark. Och då det fordom åtgick årtal, ja hela mansåldrar att afskrifwa en enda bok blott i ett exemplar, hwilken också ofta betaltes med en stor landtegendom, så kan dylikt numera ske på några månader i en tusenfaldig upplaga under snällpressens gudamakt.

Numera öfwerswämmas wi af alla slags böcker, både nyttiga och onyttiga, snillrika och enfaldiga, men midt bland de myckna slagget af wår tids mångskrifweri finnas dock perlor af oskattbart wärde för menskligħetens förädling, likſom det mestadels är genom det tryckta ordet som sanningen frigöres, idéerna wäckas och folken kallas till sjelfmedwetande af frihet och ljus.

Icke mindre wigtig war upptäckten af mikroskopet och förstoringsglaset, hwilket egentligen tillskrifwes holländarne från 13:de eller 14:de århundradet och som tid efter annan ännu widare fulländats *). Ty det är just härigenom som det menskliga ögat sättes i tillfälle att studera infusionsdjurens aldrafinaste delar, likaså wäl som de mest aflägsna himlakropparne i det yttersta af wintergatan.

Upptäckten af urwerket, hwilket tillskrifwes tyskarna, war ej heller utan sitt wigtiga inflytande, då man härigenom kunde göra sina tidsberäkningar på ett wida säkrare sätt än genom wattenuren, timglasen eller solwisaren. Härtill kom de genom Keppler och Newton upptäckta tyngd- och centrifugalkrafterna, himlakropparnas rörelser bestämda genom Copernicus och andra storartade sanningar, framdragna i ljuset af män, som derför belöntes med fångenskap eller med bålet af ett förstockadt prestwälde under obskurantismens tidehwarf.

*) Som det sammansatta mikroskopets uppfinnare nämnes än holländske landtmannen Cornelius Drebbel 1620 och än Jansen, far och son, glasögonmakare i Middelberg i Holland 1650.

Digitized by Google

Slutligen må wi nämna krutet, förut äfwenledes bekant hos kineserna, som blott anwände det till fyrwerkeri och som läkemedel, men hwars upptäckt man äfwen welat tillskrifwa en tysk munk i trettonde seklet, hwilken skulle göra guld och som i stället fick en liten wiborgsk smäll i grytan. Denna upptäckt har sedermera åstadkommit en betydlig revolution i krigskonsten, jagten, bergsprängningen och det kungliga saluteringswäsendet.

Ty krutet har wäl icke gjort krigen mindre rysliga än i gamla dagar, utan twärtom till grymheter i stort, men det har likwäl satt en gräns för hordernas öfwersvämningar. Det duger ej nu som förr att slå sig fram med armborsten och den personliga tapperheten, utan mera sinnrika planer måste anwändas, så wida man ej ämnar att blott afskjuta sin pistol och springa sin wäg.

I wår tid har man gjort sig till en fullkomlig werldsmästare. Man beherrskar ej blott djuren, utan elementerna samt har förmått att utransaka och draga fördel af alla, såwäl synliga som osynliga naturkrafter. Genom dessas tillhjelp åker man med pilens snabbhet öfwer både watten och land, man stiger upp till luftens högre regioner, talar med hwarandra utan beroende af tid och rum. Man utforskar all hemlighet och allt förstånd samt mäter till och med de obekanta rymderna uti stjernelandet.

Det är således klart att om de första menniskorna uppstodo för att inwigas i alla nutidens förhållanden, så skulle de i det minsta wilja betrakta sina efterkommande för halfgudar och kunde nästan wara färdiga att tillbedja dem, likson wi å wår sida ej hafwa någon aning om det som komma skall.

Digitized by Google

Husdjuren och Husbehofswexterna.

Husdjuren hafwa helt och hållet antagit samma onaturliga ställning i lifwet som menniskan, derigenom att de ej blott hwad föda och skötsel beträffar blifwit beroende af hennes wård, utan hafwa derjemte erhållit ett starkt inflytande af menniskans egna wanor och lefnadssätt.

Derigenom hafwa också dessa djur blifwit blottställda för en mängd sjukdomar, föränderligheter och abnorma saker, hwilket är obekant för djuren i wildmarkerna, utom det att de af menniskan behandlats med ömhet eller med tyranni, med smek eller med piska under den mest slafwiska undergifwenhet.

Utan husdjur och husbehofswexter skulle menniskan på de flesta ställen numera dock ej kunna existera, och hos de civiliserade folken utgör så wäl ladugården som åkren det wigtigaste af allt för menniskans jordiska tillwaro och för hennes ekonomiska wälbestånd.

För den wilde jägaren deremot war allt detta ett fullkomligt öfwerflöd. Han hade endast behof af ett enda djur, nemligen hunden såsom hans trognaste skogskamrat. Och i detta djur fann han en ypperlig medhjelpare på jagtens fält, hwarföre hunden säkerligen är ett bland de först tamda djur och menniskans trognaste följeslagare.

Genom sin trohet, waksamhet, läraktighet och tillgifwenhet har hunden också följt menniskan åt alla håll på jorden samt torde till och med härstamma från flera olika arter eller species. Deremot kan tämjandet af katten först tillräknas en senare tid, då han war behöflig för utrotandet af råttor och gnagare inom hus.

Digitized by Google

Med nomadlifwet antog det menskliga lefnadssättet en annan karakter och husdjuren blefwo menniskans egentliga nödwändighetsmedel. De djur, som förnämligast kunde anwändas till föda och hwars kött war wälsmakligast, äro sålunda de för nomaden mest nödwändiga, jemte hans behof af deras hud och pelsar till beklädnads- och yttre skyddsmaterial.

Först med åkerbrukets uppkomst blef man i behof af dragare och arbetsdjur, något som hwarken jägaren eller nomaden egentligen behöfde, om icke för att fortskaffa sig från en trakt till en annan eller ock för att med desto större snabbhet kunna förfölja sitt willebråd.

Man såg snart att idißlarne woro de bäst passande djur för menniskans lefnadsbehof, så wäl genom dessa djurs lefnadssätt af gräs och bete samt för deras läckra kött och tjocka hudar, som äfwen för den af naturen medfödda fromhet och den böjlighet, hwarmed dessa djur helt och hållet underkasta sig menniskans herrawälde.

Oxen och kon äro således af stort wärde i alla tempererade länder, der mjölk och smör kunna begagnas, utan att i hast bortskämmas eller förwandlas till olja, såsom förhållandet är i de warmaste trakterna på jorden. Dessa djurs tämjande tillhör också redan den förhistoriska tiden. Men i de warmare klimaten begagnas dock mera buffeloxar såsom egentliga lastdragaredjur.

Af lika stor eller ännu större nytta äro kamelen och dromedaren i wissa trakter af gamla werldens warmare kontinent. För resor genom öcknar och torra trakter äro dessa djur oumbärliga samt hufwudsakligen skapade åt öcknens barn och i tama tillståndet anwända långt före all historisk uppenbarelse.

Digitized by Google

De hålla tillgodo med det mest torra och magra bete, som de afgnaga med sina hornaktiga läppar, kunna en lång tid uthärda törst, i följd deraf att de dricka mycket på en gång samt förwara återstoden i blåsor som ligga wid magsäcken. Deras fötter, som endast hafwa små klöfwar på tåspetsarne, äro försedda med mjuka sulor liksom en stoppad dyna för att med lätta och säkra steg kunna wandra öfwer en stenig wäg eller på de brännande sandfälten.

Kamelen är ett fromt och tåligt djur, som böjer sig under lydnad och läraktighet. Han lägger sig på knä, då han skall lastas eller bestigas till ridt, wandrar med lugn och rask gång genom öcknarna, då de wanligen gå i rad efter hwarandra, bär ett helt handelslaß och derjemte den husliga familjen på sin rygg, och låter liksom hunden under nattens hwila begagna sig till den säkraste hufwudkudde.

Fåret synes äfwen warit bland de äldst tamda djuren förnämligast för köttet, samt efter spinnrockens och wäfwens upptäckt äfwen för ullens skull. Ty deßförinnan kunde fårens skinn endast begagnas till tält och täcken samt i mera kalla nejder till en warmare lifbetäckning.

Geten deremot torde i tama tillståndet mera böra räknas till en senare tid och synnerligast tillkommen i bergländer, som äro getternas egentliga wistelseort, då kaschmirsgeten, som lemnar det bekanta kamelgarnet, endast är att finna i högasiens warmare bergstrakter och torde ej kunna acklimatiseras, om ej i Sydamerikas tropiska bergländer.

Och på samma wis har renen blifwit ett husdjur, hwilket är lika nyttigt och oumbärligt för polarfolken, som kamelen för de arabiska folkslagen och i Afrikas öckenland.

Digitized by Google

Ty sedan gamla werldens urfolk blifwit undanträngda till polarländerna, funno de här ett passande djur i renen för alla sina behof, ehuru det äfwen kan wara möjligt att han följt med dem dit ifrån deras första fädernesland. Ej nog således att de af renhjorden erhålla alla sina lefnadsbehof uppfyllda, utan fortskaffas äfwen af renar öfwer wintrens oändliga snöfält, der de åka fram med pilens snabbhet under den lättfotade gångarens traf.

Af enhofwarna är hästen ett bland menniskans yppersta husdjur, som följt och följer henne öfwer allt, ifrån polcirkeln till eqvatorial-trakterna. Bekant för sin snabbhet, sitt mod, sin läraktighet och sin snygghet, gör hästen också anspråk på att wara menniskans wackraste husdjur, som med all möjlig lyx bekostas och underhålles samt räknar nästan lika många former och afarter som de talrika hundracerna.

Tidigt tamd, kanske till och med af jägaren för att liksom Amerikas indianer på hästryggen kunna förfölja sitt rof, war hästen såsom ett gräsätande djur äfwen ätbar hos alla forntidens nordliga och tatariska folkslag. Men i följd af judiska fördomar kom hästen att förklaras oren af de kristne, som äfwen härutinnan wille affsöndra sig från hedningarna.

I alla bergländer med warmt luftstreck är åsnan af stor nytta och anwändbarhet såsom lastdragare, synnerligast öfwer bergsstigarna. Och i ännu större wärde hålles mulåsnan, som är en blandning af åsna och häst, samt förenar den förras ihärdighet med den senares mod, raskhet och ett mera storwext utseende.

Men af alla lastdragaredjur är elefanten så wäl det största och starkaste som det mest förståndiga och läraktiga, samt har

Digitized by Google

endast ett fel att han i tama tillståndet aldrig lär wilja föröka sig, utan måste som tam alltjemt fångas och uppfödas från de wilda elefanterna.

Af 10 till 12 fots höjd samt så stark och modig att han trotsar lejonet, tigern och boasormen, blir elefanten 100 à 150

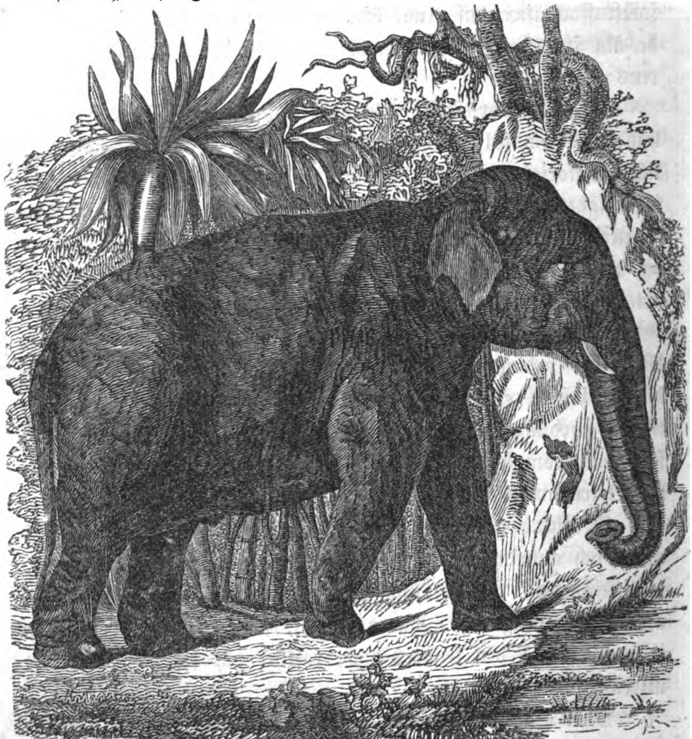

Elefanten.

Digitized by Google

är gammal och säges endast sakna talförmågan för att göra anspråk på att wara ett förnuftigt och konversabelt djur, då han förstår allt hwad man säger till honom. Jemte bocken är han sannolikt äfwen det enda djur, som har begär till menniskans rusdrycker, af hwilka han mångengång äfwen får sig en ordentlig florshufwa.

Elefanten går lika fort som en häst springer, kan bära öfwer 20 personer på sin rygg samt är mycket anwändbar på lejon- och tigerjagter, emedan han ej kan skrämmas på flykten eller nånsin tager till harfoten. Anwänd i krig kan han bära ett torn med inneslutna soldater på sin rygg, samt utgör således en wandrande fästning, af wida wärre beskaffenhet än den bekanta trädhästen inom Trojas murar.

Med hans egna redskap, snabeln, som är hans hand, hans sugrör och hans förswarswapen, förrättar han förunderliga ting, drager korken ur en butelj, löser upp knutar, tager slantar från marken, suger wåtwaror och sprutar dem ut som ur en wattenspruta samt fattar en tiger om lifwet och kastar honom mot marken så att hans ben sönderkrossas, hwarjemte äfwen snabeln är det redskap hwarmed elefanten bespisar sig sjelf och stoppar maten i munnen på sig.

Skada blott att detta ståtliga, lätt tamda och nyttiga djur ej kan lefwa utan i de hetaste länderna samt är omöjligt att underhålla utan i den egentliga palmregionen och i närheten af eqvatorn eller wändkretsarna.

I alla länder med så tempereradt luftstreck att icke fläskets fett förwandlas till olja, är äfwen swinet ett nyttigt husdjur för bordets behof. Af fläsket bereder man i Amerika både djurolja och stearin. Men swinet är icke 2- utan 4-klöfwadt, idiß-

Digitized by Google

lar icke samt är ett bökande sumpdjur af icke just den snyggaste beskaffenhet.

Hos de åkerbrukande nationerna finnes äfwen flera tama foglar såsom gäß, änder, kalkoner och dufwor samt i warmare länder fasaner och andra slag. Men främst af alla får man dock nämna hönstuppen, som räknar sina anor från den gråaste forntiden och finnes äfwen i de ringares tjell, samt öfwerallt der ägg och kycklingar blifwit en nödwändighetswara.

Fisken deremot, som wäl odlas, kan dock egentligen ej sägas wara hemtamd, men detta åter är förhållandet med twänne insektarter, nemligen biet och silkesmasken, hwilka bådadera kunna räknas som husdjur för olika ändamål af wax och honing eller för den subtila och dyrbara silkesberedningen.

Silkesmasken, som är larfwen till en nattfjäril och som spinner silkestrådar för att kunna spinna sig inne och bereda sig ett bo under förwandlingstiden, säges wara inhemsk i Kina och hålles hos detta folk åtminstone som husdjur, från uråldriga tider tillbaka, i ännu större skala än biskötseln bedrifwes uti westerländerna.

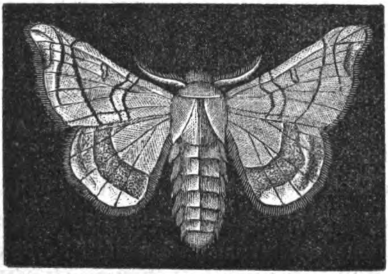

Silkesfjärilen.

Silkespuppan.

Digitized by Google

I hela forntiden, då silket endast kom från det nästan alldeles obekanta Kina, war detta fina sidentyg kostbarare än guld och kunde knappast engång bäras i sjelfwa konungahusen. Men under grekiska kejsaren Justiniani regering år 552 anlände 2:ne resande pilgrimer från Kina till Constantinopel, medförande åtskilliga ägg till silkesmaskar i deras ihåliga wandringsstafwar. Dessa ägg förärades åt kejsaren, som derjemte underrättades om maskarnas uppdragning, då de endast kunna födas med blad af hwita mulbärsträdet, samt om silkets behandlingssätt. Och på detta wis har silkesodlingen uppstått i Europa, såsom ett lurendrejeri från det kinesiska österlandet.

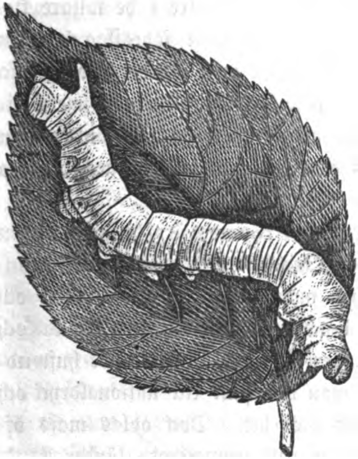

Silkesmasken.

Men till alla wåra husdjur, swinet och renen måhända undantagne, har man numera ej några wilda stamracer eller wet från hwilka trakter af jorden de ursprungligen förskrifwa sig. Urstammarna hafwa således antingen dödt ut eller blifwit utrotade och kanske man till en och annan har lemningar i flötskalkens grottdjur eller på djupen af de äldsta torfjordslagren.

Äfwen till wåra fädeswexter har man icke heller något fädernesland. Och om de nu än skulle finnas wilda, så kunde

man dock ej afgöra om de ej blott blifwit förwildade, ty de hafwa, om också i olika slag, följt menniskan öfwerallt och hafwa liksom husdjuren gjort hennes hem, hwilket är detsamma som hela jorden till sitt gemensamma fäderneslund.

Ris, durra eller kafferkorn, hirs och majs i föder äro icke mindre wigtiga än hwete, råg, korn och hafre i de kallare klimaten. Dock bör det anmärkas att hwarje sädesslag har sin region och sin geografiska utbredning, men att det utom dessa kulturwexter warit menniskan omöjligt att blifwa en mera civiliserad werldsmedborgare och att kunna bebo alla länder, som låta odla sig och lemna sädesafkastning till hennes dagliga brödbehof.

Dessa sädesgräsens förnämsta regioner äro hufwudsakligen följande: a) risets region, som innefattar jordens warmaste länder, hwarest man derjemte har många andra wexter, rötter och frukter till brödbehof, samt begagnar palmwin som dricka och sesamolja som smör; b) majsens region, innefattande hufwudsakligen Centralamerika, der man har pulk till nationaldryck och cherimajafrukten såsom bordets läckerhet. Dock odlas majs öfwerallt i de flesta warma och warmt tempererade länder. *)

Widare c) hwetets region, utgörande hela den warmare tempererade zonen både i gamla och nya werlden, till inemot 50:de breddgraden. I denna region begagnar man hwete eller stundom äfwen majs till dagligt bröd, samt odlar råg eller

*) Man har i senare tider kanske med skäl betwiflat att majsen ursprungligen är från Amerika, utan kanske likså snart från gamla werldens orient. Den odlas till och med i det innersta Afrika. Äfwen kalkonen anser man likså snart härstamma från Sundöarna som från Amerika.

Digitized by Google

annat sädesslag till grönfoder, begagnar drufwans win till dricka och har olivoljan i smörets ställe. Samt slutligen d) rågens, kornets och hafrans region, innefattande jordens kallare klimater, der man har något af dessa sädesslag till bröd, odlar hafra till grönfoder, begagnar kornmalt till dricka och har smör i matoljans ställe. I denna region har man hufwudsakligen bränwinet som nationaldryck.

Härtill kunde man äfwen lägga e) brödfruktträdets region eller Söderhafsöarna, der brödfruktträdet odlas i stort och deß frukter utgöra det dagliga brödet, samt der avadrycken spelar samma roll som bränwinet uti nordländerna.

Af alla sädesgräs är riset det mest odlade och anwända på jorden samt utgör ett wackert och högt gräs med utbredd wippa och som lemnar betydligt i afkastning. Man har häraf twenne slag, af hwilka det wanliga är störst och frodigast samt fordrar gyttja och fuktighet, så att risfälten stå ofta till hälften under watten wid de tropiska regntiderna. Det andra, som kallas bergsris, trifwes på torra ställen samt fordrar mindre wärme, men lemnar äfwen en ringare afkastning än den wida mer odlade hufwudarten.

Majsen är ännu större och ett fullkomligt jettegräs, som ej kan sås, utan måste sättas som turnips eller runkelrofwor. Hanblomstren sitta i en yfwig knippa i toppen, men de långa och cylindriska fruktaxen inom stora bladslidor på sidorna af strået, hwilket blir tjockt som en spatserkäpp och är näst socker-röret det mest sockerhaltiga af alla strå. Majsodlingen utbreder sig allt mer och mer, under det att durra eller sorghum samt hirs och andra mindre märkliga sädesgräs mest odlas i

Digitized by Google

södra Europa och i wissa trakter af Asiens och Afrikas mest befolkade länder.

Kornet och hafran deremot gå längst i nordlig bredd och mogna under gynnsamma år äfwen inom polcirklarna. Dessa sädesslag gå i Skandinavien till 70 breddsgraden, mogna i westliga Sibirien wid 60 och i östra wid 55, på Kamtschatka wid 51 och i arktiska Nordamerika wid 57 grader eller således nordligast i wårt eget fädernesland. Inom rågens region infaller äfwen bohwetets, hwilket i synnerhet odlas i Sibirien, östra Ryßland och i Asiens steppländer.

Men i hela den warmare zonen utgöra palmträden inwånarnes förnämsta rikdom och rikaste bidrag till hwardaglighetens förljufwande. Dessa träd, som hafwa en ofantlig höjd af 100 till 150 fot med raka, smala och grenlösa stammar, i hwilkas topp en yfwig krona utbreder sig af något hängande och i långa flikar sönderdelade blad, äro i mångfaldigt hänseende anwändbara och odlas derföre ofta i stort till ekonomiska ändamål.

Den något lösa och pipiga weden begagnas till byggnadswirke, basten till tåg och bladen understundom till taktäckning. Hos flera arter anwändes den ymniga och lösa märgen till mjöl och sago, liksom andra lemna en ypperlig grönkål af de spädaste bladkronorna.

Af frukterna beredes mat, win, olja och andra näringsmedel. Men bland de talrika palmarterna, af hwilka hwar och en är nyttig till sitt ändamål, är dock kokospalmen den märkwärdigaste, enär deß nötter, af storlek som ett barnhufwud, lemna i omogna tillståndet en saft, som begagnas till mjölk eller grädda, och deras mogna kärnor utgöra en utmärkt

Digitized by Google

läckerhet, under det att de hårda nötskalen begagnas till husgeråd och på otaliga andra sätt.

Sjelfwa de afrikanska sandöknarna hafwa en naturens yppersta wälgerning uti den på sjelfwa oaserna så talrikt wexande dadelpalmen, hwars wälsmakande och plommonlika frukter äro ett angenämt födoämne för tusentals menniskor, som bebo dessa ökentrakter eller besöka dem på den stora werldshandelns karavanwäg och taga sin hwiloplats under dadelpalmerna.

Närmast palmträden äro pisanger och bananer, äfwenledes palmlika träd med ofantligt stora och långa blad, som ej äro sönderdelade, samt hwilka förmånligast kunna begagnas till tak i likhet med de europeiska halm- eller papperstaken. Dock är det i synnerhet deras saftiga frukter, som utgöra den yppersta och mest eftersökta läckerhet.

Och på Söderhafsöarne har man det förut omnämnda märkwärdiga brödfruktträdet, ett löfträd med stora, flikiga och hårbeklädda blad samt frukter af ett hwitkålshufwuds storlek, hwilka mogna hela året om och såsom rostade begagnas till bröd, utan widare omständigheter.

Äfwen har man derjemte i alla jordens warmare länder en mängd wälsmakande rötter, hwilka odlas som brödsurrogater, och hwaraf man bereder både mjöl och stärkelse. Ty jemte batater i alla tropiska klimater, maniok- och arrowroten i det tropiska Amerika och yamsroten på Söderhafsöarna, har man på hela jorden en ypperlig och framför alla wärderad rotfrukt i den herrliga potateswexten.

Man förmodar att denna wext, som mer än engång räddat Europas millioner från hungersnöd, skall härstamma från Perus eller Chilis högländer och att den omkring år 1565 skulle

Digitized by Google

wara öfwerförd till Irland från Sydamerika, hwarest den redan odlades, men utan att man återfunnit deß wilda stamart i de transatlantiska bergstrakterna.

Icke heller har man förwarat namnet på den wälgörare, som först öfwerförde detta oskattbara brödsurrogat till Europa. Men potateswexten har sedan deß blifwit öfwerflyttad till alla jordbrukande nationer och synes liksom menniskan kunna trifwas öfwerallt ifrån eqvatorn till polarcirklarna.

Men utom de wexter, som egentligen odlas för brödets behof, har man äfwen andra som begagnas till kläder, wäfnader och tågwerk, och hwartill lin och hampa förnämligast odlas i det tempererade Europa, då man deremot i de warmare länderna har åtskilliga andra wexter till detta ändamål.

Ty om ocksä förbrukningen af ull, lin och hampa är i ständigt tilltagande, så skulle detta dock ej på långt när uppfylla werldsmarknadens behof, om wi ej uti bomullswexten erhållit ett så utomordentligt hjelpmedel till klädedrägtens fulländande.

Denna trådull, som är af lika beskaffenhet med lin och andra wexttågor, då ull och silke deremot äro af hornartad substans, utgör egentligen fröens ulliga omklädnad och ligger såsom en mjuk bädd i de stora fröhusen till wextslägtet Gossypium, hwaraf flera arter, dels buskar och dels örter, numera odlas i alla warma och mildt tempererade länder för det ofantliga bomullsbehofwets räkning i wåra dagar.

Ursprungligen är bomullswexten från den asiatiska orienten, hwarifrån den först i senare tider blifwit öfwerförd till Amerika och andra passande werldstrakter, hwarigenom ocksä bomullsfabrikationen, med handkraft eller maschiner, kommit att

Digitized by Google

Bomullsinsamling.

Digitized by Google

BRITISH
1 JY 61
MUSEUM

Digitized by Google

sätta tusentals spinnrockar och wäfstolar i rörelse. På samma gång har äfwen sjelfwa den husliga industrien genom detta klädesmaterial erhållit en förändrad beskaffenhet i den mångskiftande bomullstillwerkningen. En teckning af bomullsskörden, sådan den föregår i Amerikas slafstater, torde intressera läsaren att här taga i skärskådande.

Wår tid har derigenom blifwit en bomullstid, då folket icke mer är lastdragare under nöthårens, wargskinnsfällens och skinnbyxornas herrawälde, utan har det lätta och silkeslena bomullstyget till sin nationaldrägt, medan blusen blifwit frihetens heliga toga och skägget deß hederstecken.

Men ej blott till tyger i tusentals variationer, utan äfwen till den stora pappersförbrukningen lemnar bomullswäfnaden de mest ofkattbara bidrag samt intager således ett utmärkt rum i sjelfwa den litterära och wetenskapliga bildningens historia. Ty i stället för att skrifwa på waxtaflor, träskifwor, papyrusrullar eller pergament, såsom fallet war under hela forntiden, uppfann man under medeltiden sättet att bereda papper af lump från utslitna eller förkastade klädesplagg, pånyttfödda wid pappersbruken.

Men i Kina, hwarest papperstillwerkningen warit bekant från uråldriga tider tillbaka, och der en mängd böcker både tryckas och läsas, äfwensom uti de europeiska kolonierna i österlandet, beredes papperet hufwudsakligen af bamburörets bast. På Japan deremot och på flera bland öarna tillwerkas papper, synnerligast af bastet till pappersmulbärsträdet, hwilket papper nästan närmar sig till pergament uti fasthet och waraktighet.

Utomdeß har man i österlandet åtskilliga andra träd och wexter, hwilkas bast och tågor anwändas till wäfnad och tyger,

Digitized by Google

äfwensom till linor och tågwerk, samt hwilka waror i en senare tid äfwen börjat inkomma i werldshandeln från de engelska kolonierna.

Den österländska hampan, som wexer wild mellan eqvatorn och Himalajabergen samt af hwars blad man bereder ett narkotiskt berusningsmedel, begagna hinduerna i synnerhet till tågwerk för att dermed hänga sina öfwerflödiga barn, ett bruk, som ej är owanligt hos alla barbariska nationer, der icke någon lagstiftare uppstått och lyckligtwis förbjudit det.

All säckwäf i Ostindien fabriceras af den ettåriga wexten Corchorus capsularis, hwilken ymnigt odlas för detta ändamål och som äfwen införes till Europa. Deremot är det en art näßla, af botanisterna kallad Urtica nivea, som lemnar material till det omtalta kinesiska gräslärftet, hwilket äfwen blifwit bekant uti westerländerna.

Näst nyzeelandslinet får man af denna näßla det starkaste tågwerk man känner. Ty då en lina af Petersburgerhampa brister wid en wigt af 160 skålpund, så brister en lika tjock lina af denna hampa först wid 320 skålpunds tyngd. Men det swåraste är att rensa dessa tågor från den gummiartade substans som åtföljer desamma; en konst, som hittills hufwudsakligen är förbehållen åt kineserna.

En annan artikel är ananas, af hwars bast man på Filippinerna fabricerar de skönaste tyger, och hwilken wext med sitt ax af den mest ljufwa och wälsmakliga frukt förekommer lika ymnigt i tropikländerna som tistlar hos oß, då wi deremot med största möda uppdraga dessa wexter i glashusen för bordets förfriskningar.

Digitized by Google

Men det wigtigaste af alla österländska surrogater för hampa, är bastet af bananwexten Musa textilis, eller den wälbekanta Ahaca från Filippinerna, hwarest denna wext odlas i stort omfång, under det att deß tågor förekomma i werldshandeln under namn af Manilla-hampa. Och i hemlandet anwändas de till tyger, som blifwa mycket waraktiga.

Slutligen har man bladen af Phormium tenax från Nya Zeelandsöarne, en swärdsliljelik wext, hwars tågor lemna det starkaste material man känner till skeppstackling och alla gröfre förbrukningar, jemte det att åtskilliga andra wexter begagnas i sina hemland till wäfnader och flätade arbeten. Men wi göra oß bastrep af lind och förtjusa werldsmarknaden med wårt helsingelärft.

Gudaläran och Prestlisten.

Fantasien kan wisserligen å ena sidan betraktas som en optisk fata morgana, ett wackert gyckelspel, eller som målningar i molnen och som en hel drömwerld, full af de mest retande och lockande företeelser. Men å andra sidan är den förhoppningens glada ljus och lifwets winkande paradis samt den enda himmel, som wi här på jorden egentligen hafwa att flykta till.

Det är just genom denna inbillningskraft som wi bygga de herrligaste luftslott, men hwilka ocksä förswinna lika hastigt som de bildas, under det att andra och ännu wackrare träda i deras ställe för att gäcka oß med sin illusoriska tillwarelse.

Menniskan, som sällan är nöjd med sin närwarande werld, skapar sig i fantasien gerna en annan af ännu högre beskaffenhet, som hon längtar till. Och om denna inbillningens werld

Digitized by Google

blefwe werklig för henne, så skulle hon sannolikt skapa sig en ännu högre, hwilket just bewisar andens begär att få utweckla sig i oändlighet.

Derföre är fantasien ocksa det rosiga föreningsbandet mellan himmelen och jorden, mellan andens 'högre land och den föränderliga sinnewerlden. Den är den inre poeten och lifwets himmelska genius, som winkar oß uppåt, med aningar och med hopp, med ljus och hänförelse, samt utom hwars tillwaro wi helt och hållet skulle nedgräfwa oß i jordiska omsorger, i bekymrens djup och i bestyrens hwardaglighet.

Fantasiens barn äro wisserligen ofta lidandets, men äfwen glädjens, solljusets och oförgänglighetens barn, som å ena sidan kunna gripas af lifwets wemod, men å den andra hänföras af dagens skönhet och af ewighetens förhoppningar. Ytterligheterna af glädje och sorg ligga hwarandra ganska nära, och just derföre måste hwarje högre poetisk natur i en wiß mån komma att räknas ibland dem, som wända sina blickar uppåt, och som på jorden kanske komma att betraktas som fantasiens martyrer.

Barnets werld är helt och hållet en fantasiens werld, der förstånd och erfarenhet ligga som underordnade för den lifliga, men ofta nog enfaldiga inbillningskraften. Derföre måste menniskoslägtets barndomstid hafwa warit en tid, då man mindre tänkte än diktade, mindre lefde i den tomma werklighetens än i fantasiens werld.

Inbillningen skapade alltid något öfwernaturligt, fantastiskt och i förunderliga gestalter. Man såg lifwet och deß yttringar, men kunde icke begripa dem, och hela den yttre naturen med all sin skönhet, sin rikdom och sina omwexlingar blef

Digitized by Google

en fenomenernas werld, som gaf anledning till de mest barnsliga och widunderliga föreställningar, allt i följd af inbillningens liflighet.

Men jemte det att i hwarje menniskosjäl ligger en medfödd aning om ett högre wäsende, så war det klart, att man äfwen kom att tänka sig en öfwermakt och att skapa sig ett högre land än jorden, då man såg lifwets och naturens skönhet i all hennes prakt, men derjemte förgängelsen i dennas mest tröstlösa förödelse.

Ostridigt war solen, såsom dagens lysande, wärmande och lifgifwande stjerna, som hwarje morgon pånyttfödde den slumrande jorden till glädje och rörlighet, det första naturföremål, som wäckte naturmenniskans förnämsta uppmärksamhet och kom att betraktas som ett högre wäsende, hwilket dagligen besökte jorden med sin kärlek och sitt wälgörande.

Att solen war menniskans första gud, och som i dessa tidernas början hade sina talrika tillbedjare, synes ej blott wara helt naturligt, utan äfwen historiskt ådagalagdt. Men tider kommo äfwen, då man ej längre fann sig belåten med solen till sin gudamakt, utan skapade sig en ännu högre, en personlig, gud eller flera gudar, som körde solens wagn och behandlade åskwiggen och stormen som ett lekwerk inför menniskornas barn.

Ty allt eftersom någon inbillade sig ett och den andra ett annat, fick man tid efter annan en hel himmel, olymp eller elysé eller hwad man kunde behaga benämna den, med gudawarelser, utstyrda på menniskowis, och hwilka man på olika sätt sökte att wisa sin wördnad, för att wara i deras åtanka och tillwinna sig deras tillgifwenhet.

Digitized by Google

Ty så snart menniskan fick någon egendom och hade hunnit att förskaffa sig något, hur ringa det än war, en fisk eller ett willebråd, så ansåg hon sig skyldig att erbjuda det förnämsta deraf åt sitt öfwerwäsende, för att derigenom förskaffa sig en hjelp ofwanifrån wid alla sina mer eller mindre märkwärdiga lefnadsföretag.

Man gjorde bål på höjderna, man byggde stenaltaren, man offrade så wäl förstlingen af sin fångst som förstlingen af sina hjordar. Och ju högre lågan eller röken steg uppåt, desto mer blef man tillfredsställd, emedan man trodde sig härutinnan se ett ganska tydligt tecken af ett högre wälbehag och att en söt lukt eller stekos hunnit ända upp till de fina näsorna wid öfwergudens thron.

Snart uppstodo äfwen lagstiftare och prester, för att taga wård om folken samt om deras politiska och andliga angelägenheter. Det fanns alltid någon slug man, någon mer fördomsfri än de andra, någon, som hade lust att bemäktiga sig ett öfwerwälde, och som derföre framträdde för att stifta lagar och rättesnören till efterlefnad bland folket samt för att ordna dettas gudalära och de yttre ceremonierna.

På detta sätt kom man att fabricera gudar i oändlighet, liksom man nu för tiden i England gör gudabilder åt kineserna. Man fick gudar, gudinnor och halfgudar i hwarenda wrå, ej blott i himmelen, utan äfwen på jorden, så att hwarje backe, hwarje bäck och hwarje buske hade sin egen gudomlighet.

Och åt dessa gudomswäsenden tilldelade man alla menskliga passioner och äfwentyr, så att man i den tiden hade lika stor skicklighet i att dikta gudasagor som wi att skrifwa romaner eller kärlekswisor, hwarföre man gerna kan säga med Thorild,

Digitized by Google

att gamla werldens 20 tusen gudar woro i det hela ingenting annat än dårars werk.

Men utom detta, så fann man äfwen på att dyrka och tillbedja lefwande djur, så wäl oxar som andra nöt och synnerligast de djur, af hwilka man hade att frukta, eller som woro för menniskan ett slags wälgerningar. Man utstyrde dessa djur i hwarjehanda brokiga kostymer, som skulle utgöra ett slags gudadrägt; man wisade dem sina wördnadsbetygelser, och sjelfwa presterna knäböjde för oxen såsom för sitt högsta ideal och förnämligaste öfwerhufwud.

Äfwenledes blef det urmodigt att offra på höjderna, sedan presterna uppfunnit konsten att bygga tempel, för att få wara tempelförwaltare och hafwa hela bestyret med den öfwerflödande offermaten. Ty då de sjelfwa togo hela offringen om hand, så uppgingo slagtoffren egentligen icke mera i rök, utan kommo snarare i grytan eller på stekspettet i presternas kök, för att derefter serveras wid borden, der man hwar dag lefde kräseliga.

Likwäl hände det ej så sällan, att någon af den tidens mäktige, synnerligast sedan det kommit på moden att hafwa kungar och kejsare, som tyckte att upphöjelsen kunde löna sig, förklarade sig sjelf wara en gud och midt för presternas näsa borttog för sin egen räkning både tempelskatten och offermaten.

Man fann äfwen på att hafwa gudabilder i templen, och hwilka på det mest klumpiga sätt formerades af lera, tillyxades af trä eller också gjötos af metaller. Dessa gudar kostymerades hwar och en efter sin art samt kommo slutligen att högtidligen tillbedjas. På lika sätt gjorde man sig hwarjehanda husgudar till hwardagsbruk, hwilka dyrkades under de galnaste ceremonier, liksom det är bekant, huru man uppförde sina

Digitized by Google

wilda ringdansar omkring den gyllne kalfwen uti israeliternas ökenläger.

Det mest fina och romantiska i dessa presternas tillställningar war likwäl inrättandet af tempeljungfrur till wissa heliga förrättningar, och hwartill man gjorde urwal af de wackraste flickor i landet, hwilka emottogo ett dylikt anbud med stort nöje, alldenstund wärdigheten medförde en lika nobel ära som att kallas till hofdam uti wåra tider.

När nu presten wille besöka sin sköna, så klädde han sig i tempelgudens habit samt uppförde sig på ett så artigt och graciöst sätt, att flickan ej kunde tro sig annat än hafwa funnit ett synnerligt behag för guden sjelf och wara hans utwaldaste älskarinna. Det hände till och med att presten på förhand tillkännagaf att den eller den af tempelflickorna hade att wänta sig en dylik ynnest af en gudomlig uppenbarelse.

Inrättningen war således ett presterligt harem under det fromma utseendet af en helig och högtidligen organiserad tempeltjenst. Men de barn, som på detta sätt tillkommo, blefwo kallade för halfgudar och uppfostrades på det allmännas bekostnad, under det att mödrarna hwar för sig kommo att hållas i wördnad som en gudamoder.

Allt detta är den mera komiska eller pittoreska sidan af saken. Men den har äfwen sin wämjeliga och mera wederstyggliga företeelse, så wäl inom de högre och mera widsträckta bedrägeriernas gebit, då hela folkslag och hela werldsåldrar låtit mißleda sig af öfwertro och enfaldighet, som synnerligast genom menniskooffren.

Ty då man såg, att det under nöd och faror icke hjelpte att anropa gudarna eller ens att offra dem det dyrbaraste af

Digitized by Google

sin hjord och sitt lösörebo, så widtog man den lika grymma som barbariska utwägen att offra menniskor, hwilka dertill utwaldes genom infall eller genom lottning, allt för att enligt presternas inrådan kunna blidka de förmente gudarnes wrede och göra dem försonliga mot jordens inwånare.

Dessa offer kommo att blifwa mer och mer allmänna, i samma mån som råheten tilltog och prestwäldet förökades. Och för att göra detta så mycket mer högtidligt i ryslighet, så uppfann man de mest ohyggliga tortyrmedel, såsom man wet om den bekanta molocksbilden, en ihålig rödglödgad kopparoxe, i hwilken de arma offren inkastades, under det att de döendes jemmer nedtystades utifrån genom folkets fanatiska ljud och under den wildaste janitscharmusik.

Här twingades föräldrar att offra det käraste, som de ägde, neml. deras egna barn, flera wämjeligheter att förtiga. Men någongång hände det äfwen, då gudarnas wrede ej härigenom blidkades, att det förtwiflade och rasande folket grep offerpresten eller sin högste styresman och utan pardon kaputtade honom till gudarnas ära, en mesyr, som presterna i det längsta dock sökte att förekomma.

Men att presterna i allmänhet woro bedragare, som emot bättre wetande höllo folket bakom ljuset samt liksom i wåra dagar förkunnade mycket, som de ej trodde på, derom öfwertyga oß den fordna tidens mysterier, orakler, dånande ekar och klagande Memnonsbilder med många andra prestbedrägerier, med eller utan mekanik utförda af hemliga prestsällskaper, allt under beräkning att förtjena på och att förblända folket, som också betydligt lurades och kom att dragas wid näsan, ej blott i ett, utan i flerfaldiga årtusenden.

Digitized by Google

Sjelfwa Moses war äfwenledes en forntidens prest, uppfostrad hos egyptierna, och som under den långa tiden han waktade sin swärfaders, den egyptiske presten Jetros får i öcknen, måhända gick och utfunderade sin plan att blifwa sitt folks befriare och lagstiftare samt der uppgjorde utkastet till sina lagar, under det att han lärde sig att känna hwarje fläck och hwarje källa i den öcken, som han sedermera genomtågade.

Han wille stifta en theokratisk stat med Gud såsom deß högsta öfwerhufwud, samt hade den förtjensten framför andra forntida prester, att han förkunnade blott en enda Gud, wisserligen icke kärlekens och fridens, utan en stark hämnare, som straffade fädernas mißgerningar in på barnen, allt intill tredje och fjerde led, men som icke fick dyrkas under något beläte eller någon fabricerad gudabild.

Israeliterna woro således de enda bland de äldre folken, hwilka ej lagligen kunde förse sig med husgudar eller andra wördnadswärda gudomliga sinnebilder. Detta efterlefdes dock ej så noga, och sjelfwa David hade sina små penater i reserv wid sina musikaliska andaktsöfningar.

Huruwida den af Moses förkunnade Gud på lika sätt dyrkats af de israelitiska stamfäderna, är wäl icke så tillförlitligt. Twärtom synes det, som Abraham hyllat menniskooffren och öfwerlåtit sig åt någon slags molocksdyrkan, då han wille offra sin egen son. Man wet äfwen, att Rachel stal med sig sin faders husgudar för att hafwa dem till tröst under nomadlifwets enformighet.

Det måste dock allmänt erkännas att Moses war en af forntidens mest upplyste och ypperste lagstiftare, ehuru man

Digitized by Google

egentligen icke wet hwilka lagar, som ursprungligen utgått från honom och hwilka stadgar som först tillkommit i senare tider, då samhället utbildat sig.

Ty det är genom temligen gifna fakta bewisadt, att moseböckerna hwarken äro ett werk af Mose eller ens från hans tidehwarf, utan att de i sitt närwarande skick tillskrifwa sig från en wida senare tid. Man tror således, att de 4 första moseböckerna blifwit författade under Davids eller Salomos regering, sannolikt till en del efter äldre anteckningar samt med ledning af de sagor och traditioner, som bibehållit sig från förflutna tidsåldrar.

Och då det antages, att Moses sjelf knappast skrifwit något annat än lagens taflor, så är man temligen öfwerens om att 5:te Mosebok är en ännu senare produkt samt förmodas wara den lagbok, som genom presternas försorg lades i dagen under konung Josias 18:de regeringsår *).

Bland dessa i Mose namn utfärdade lagstadgar, hwilka alltid framställas såsom af Gud sjelf föreskrifna, kan mycket inwändas mot den mängd af religiösa ceremonier, offer, högtider, reningar och andra påbud, mot prestkasten, jordegendomens fördelning på wissa händer och slägten med mera dylikt. Framför allt mot den intolerans, som israeliterna anbefalltes att hysa mot andra folkslag, med hwilka de ej heller fingo beblanda sig, hwarigenom deras nation gjordes till ett affsöndradt rike, som war tillslutet för werldsbildningen i allmänhet.

---

*) 2 Kon. 22 kap. Jfr Ignell, Menskliga Utwecklingens Historia, 2 del., en bok, som förtjenar att läsas och begrundas af dem, som wilja studera gamla testamentet på annat sätt än efter en lumpen bokstafstro.

Digitized by Google

Men att få detta folk under behörig krigstukt samt sina lagar fullkomligen inpreglade, synnerligast hos det uppwexande slägtet, som lättare låter böja sig än äldre folk, wandrade Mose af och an i hela 40 år och ända till sin död i öcknen, genom hwilken han annars kunnat göra wandringen på en 14 dagars tid, såsom fallet warit med Napoleon och hela franska arméen i wåra tider.

Och då de mosaiska lagbuden förkunnades såsom af Gud omedelbarligen ingifne eller dikterade, så skedde detta naturligtwis för att få dem trodda och okullkasteliga samt i följd af den statslära, i hwilken Gud framställes såsom den lagstiftande konungen för det af honom utwalda Israels folk.

Men att Moses sjelf likwäl war ett barn af sin tid och deß grymheter i tänkesätten bewisas bland annat af hans utrotelsekrig, i hwilka ej engång de oskäliga husdjuren förskonades, på samma gång som qwinnor och barn slagtades och alla unga flickor uppoffrades åt de segrandes lustar; af hans fiendskap mot de olika troende och af hans härnadståg mot de oskyldiga kananeerna, på hwilkas land han gjorde anspråk, som ingen folkrätt kan erkänna, ingen historia taga i förswar.

Det må äfwen anmärkas, att det manna eller himmelsbröd, hwarmed folket bespisades i öcknen, är en genom insektstyng utsipprad och i solen torkad saft af en buske, som botanisterna kalla **Tamarix** och som ännu i dag wexer allmänt i öcknen wid Sinai samt årligen nu som då lemnar manna i öfwerflöd.

De israelitiska åkerhönsen äro äfwenledes ett slags waktlar, hwilka nu som då ofta komma i stora flockar och understundom dödas af öckenwinden samt halfstekas af solens brännande strå-

lar. Häraf ser man att mycket som i den tiden kallades underwerk har blifwit till helt naturliga saker genom forskningar i werkligheten.

Familjelifwet och Samhällsbildningen.

Menniskorna hafwa äfwen från början haft en wiß fallenhet för associationer och att gruppera sig i större eller mindre flockar för att inbördes wara hwarandras hjelp och bistånd samt för att kunna iakttaga en wiß lefnadsordning, grundad på hwart och ett folks olika bildningsgrad och olika rättsprinciper.

Ty för menniskan är ingenting kärare än menniska, och ensamheten afstängd från allt menniskoumgänge skulle wara det odrägligaste af allt lif samt göra jorden till en ödemark. Sjelfwa eremitlefnaden, tillkommen genom en religiös fanatism, war icke så afsöndrad att man ju ej mellanåt hade beröring med den öfriga menniskowerlden.

Den enskilte förmår föga eller intet, men i förening med andra krafter, ware sig fysiska eller intellektuella, hafwa alla storwerk uträttats, alla upplysningar skett och alla upptäckter blifwit ännu widare fulländade.

Det finnes också en naturlig böjelse icke blott mellan könen samt mellan föräldrar och barn, utan emellan alla menniskor, då den ena menniskan alltid har en medfödd benägenhet att omfatta hwarje annan menniska med kärlek, wänskap, förtrolighet eller deltagande, så framt ej naturwidriga menniskostadgar eller retade och tygellösa passioner satt menniskorna i harnesk; afund eller högmod emot hwarandra.

Digitized by Google

Denna menniskans medfödda benägenhet till kärlek och förtrolighet har också förenat menniskorna i familjer, i samfund och i nationer för att gemensamt arbeta för wissa intressen samt för att wara lyckliga och skyddade genom hwarandras bistånd, förswar, hjelpsamhet och inbördes öfwerenskommelser.

Till en början utgjorde familjelifwet det enda naturliga samband menniskorna emellan. Husfadren war den ledande och ordnande makten i detta patriarchaliska samhälle och honom måste ej blott qwinnor och barn, utan alla husets trälar, tjenare eller arbetsfolk wara underdånige.

Denna husfader war familjens både lagstiftande och lagskipande man och det war han som bestämde de rättsprinciper som hwar och en borde ställa sig till efterrättelse. Dock är det tydligt att dessa rättsgrunder hufwudsakligen hwilade på gammal sed och antagna lefnadswanor, men bestodo föga eller intet af rent spekulativa eller filosofiska rättsbegrepp.

Den patriarkaliska styrelsen eller faderswäldet war i allmänhet af monarkisk princip och ett enwälde i smått, emedan hwarje familj sällan hade fler än en familjefader betraktad som hufwudman. Endast hos de gamle britterna har historien att uppwisa ett annat förhållande, hwilket mera närmar sig till den demokratiska eller republikanska styrelseformen.

Hos dem bestod neml. hwarje familj af 20 personer, hälften af hwardera könet, hwilken hade allting gemensamt, äfwen hwarandra inbördes i äktenskapligt förhållande. Den kunde bestå af föräldrar, söner och döttrar, blandade om hwarandra. Och barnen till den qwinna, hwilken en man för första gången hade till bisofwerska, ansåg han för sina barn, äfwen om qwinnan sedermera blandade sig med familjens öfriga ledamöter.

Digitized by Google

Detta slags familjelif war en huslig kommunism, som wisar att äfwen den läran att hafwa allting gemensamt kunnat i sjelfwa forntiden låta realisera sig. Ty i fråga om föreningar beror det helt och hållet på wana, öfwerenskommelse och inympade rättsbegrepp, emedan menniskorna kunna wara lyckliga under alla styrelseformer, så snart de ej kufwa eller förtrycka hwarandra.

Så länge menniskan war nomad och ej fästad wid någon bestämd ort eller bunden wid något egentligt fädernesland, så war det patriarkaliska lifwet nära nog den enda styrelse som kunde åstadkommas. Men sedan hon blifwit åkerbrukare och fått fasta boningsplatser, så blef det deremot lättare att förena sig i ännu större samhällen, i samma mån som familjerna förökades samt kommo till hwarandra i samband och beroende.

Man kom då snart öfwerens om att wälja sig ett öfwerhufwud för flera familjer, för mindre eller större samhällen och tog i början någon äldre husfader eller annars bepröfwad och redbar man, som ställdes i spetsen för folkets angelägenheter och som förnämligast war samhällets öfwersteprest samt förwaltare af offren eller styresman för tempeltjensten.

Men som menniskan alltid haft en wiß böjelse för herrsklystnad och att wilja wara mer än sina wederlikar, så inkräktades snart denna plats af illistiga usurpatörer eller andra äfwentyrare som bemäktigade sig statsrodret eller satte sig i spetsen för prestwäldet. Med tillhjelp af andra wälwillige tjenstandars makt och styrka kom man sålunda att swinga sig upp och att göra sig till herrar öfwer folket som man lät dansa efter sin pipa med en grötmyndighet som ännu har sina anor hos makten och polismyndigheten i wåra dagar.

Digitized by Google

Äfwen uppstod stundom en och annan mera upplyst och fördomsfri man, ett werldssnille för att reformera sin tid och omändra eller förbättra sitt folks belägenhet. Nya åsigter, nya seder, nya lagar och nya religioner hafwa på detta sätt stundom uppkommit i werlden. Och det wantroiska och enfaldiga folket inbillade sig ofta att dessa män woro gudar, som kommo till dem för att wara deras befriare eller reformatorer i menniskogestalt.

Hos många gamla folkslag finnas dunkla sagor om dylika gudar som uppträdt för att lära dem ett bättre wetande och inplanta förnuft i deras såkunniga och försoffade hufwuden. Men alla dessa menniskogudars uppenbarelser hafwa dock burit pregeln af sin tid och sitt folks skaplynne och endast utgjort ett slags grundwal för kommande utwecklingar.

Icke sällan hände det äfwen att inwandringar ej blott af enskilta personer, utan af hela och mera civiliserade stammar skedde bland de råa folkslagen och åt hwilka man på det mest släpphändta sätt öfwerlemnade befälet och styrelsen, såwida ej dessa inwandrande horder woro så manstarka, att de underkufwade eller undanträngde den ursprungliga befolkningen.

Sjelfwa Oden med sina kringströfwande asiater war en af de äfwentyrare, som kommit att ställa sig i spetsen för ett inwandrande folkslag. Och i Peru omtalas Inka såsom befrielseguden, hwilken man i en senare tid welat påstå skola hafwa warit en wiß konungason ifrån Norrige med namnet Inge, hwilken, wäderdrifwen till Amerikas kust, der uppträdde bland indianerna som en gud och hwilkas lagstiftare han blifwit, samt sålunda ett upphof till Perukulturen *).

*) I senare tiden har man haft en d:r Francia i Paraguay, en

Digitized by Google

Men så snart man kommit till en wiß storhet, ära eller myndighet, så wille man naturligtwis göra sig ännu mera stor och ryktbar i werlden. Man wädjade till folkets dåliga passioner, man satte det i fiendskap med grannfolken, man samlade sig i massa, man grep till wapen. Och snart blef det blodiga fejder med winningslystnad och eröfringsbegär, ett förhållande som sedermera fortfarit genom hela werldshistorien.

Ty så länge makt funnits till, så har denna wanligtwis antingen welat undertrycka sitt eget folk eller ocksä med deß tillhjelp sökt att underkufwa, förjaga eller omintetgöra andra folkslag. Och på detta lika grymma som onaturliga sätt hafwa menniskorna i årtusenden sökt att utrota hwarandra.

Men på anförda wis uppkom så småningom enwäldet, konungamakten, kejsarewärdigheten, den legitima arfsrätten, bajonettstyrelsen, polisförtrycket och all annan myndighet i werlden, som welat regera folk, med wåld eller med list, med makt eller med twångslagar.

Dock om ocksä benämningen khan eller kung härstammar från de asiatiska mongolerna, hos hwilka den despotiska styrelsen är allmänt rådande, så är det ej derföre säkert att just denna makt hos dem har sitt upphof mer än hos andra folk, som haft den äran att låta förtrycka sig.

Ty liksom qwinnorna ej wåga tala med sin man utan i knäböjande eller framstupa ställning eller gifwa honom annan titel än herre, hwilket i orienten warit brukligt ända sedan Abrahams tid, så träffar man ej blott hos mongolerna utan hos alla österländska och afrikanska folkslag den förödmjukande

Brigham Young i Utah och andra despoter, inkomna från civilisationens område.

seden att kasta sig i stoftet wid maktens åsyn, att ej wåga tala, utan wid gifwet tecken och att det anses som en stor nåd att få kyssa den wäldiges fot eller widröra hans klädefåll.

Men hos mongolerna har man gått så långt i wansinne, att man ej engång får uttala despotens namn eller stundom ej weta hwad han heter, förrän han är död. Äfwenledes wäljer han sig sjelf efterträdare, hwilken ej heller får wetas förrän dödsbudet kommer till despoten, som egentligen borde wara odödlig. Men i den nywalde anses en gudomlig kraft hafwa inkarnerat sig genom den öfwernådiga utnämningen.

Nog af, man ser att det efter hand i werlden har blifwit en sed att regera, samt likaledes en sed att låta regera sig och att nedstiga på underdånighetens trappsteg med de ljufwaste förödmjukelser. Och på samma sätt som krigen, mestadels föranledde af winningslystnad och eröfringsbegär, hafwa fortfarit genom hela werldshistorien, så har detta i system satta bruk att utrota hwarandra icke medfört andra fördelar än folkbrist, ödeläggelser, eländen och ett barbariskt nationallynne.

Att göra ett folk krigiskt och uppamma deß ungdom för soldatlifwet är att arbeta på barbarismens fortskridande och att ingjuta i folket en helt annan anda än kärlek, ljufhet och frid, men hwilket har legat i maktens intresse från deß första tillwaro på jorden. Och ännu i dag ser man huru jordens regenter öfwerbjuda hwarandra i rustningar och underhåll af armeer, äfwen i de fredligaste tidehwarf, för att utarma folken, tömma på statskassan, sätta sig i respekt mot hwarje friare rörelse under sabelns beskydd och kringskära folkets rättigheter med den wildaste wapenmakt.

Digitized by Google

Dock må detta onda icke ensamt tillskrifwas de maktägande i werlden, utan hufwudsakligen folken sjelfwa, som arbetat dem makten i händerna, gifwit dem tyglarna lösa och sjelf stiftat eller låtit dem stifta lagar, oriktiga till sitt innehåll och orimliga till sin efterlefnad. Lagar, genom hwilka folken så insnärjt sig sjelfwe i labyrinter af påbud, paragrafer och förordningar, att de helt och hållit suttit innespärrade, utan att ens äga en Ariadnetråd till ledning ur en dylik helfwetesmaschin.

Om man fördenskull med eftertanka studerar menniskans politiska historia eller som den med andra ord kallas werldshistorien, så skall man snart finna att denna hufwudsakligen är ingenting annat än wåldets och listens historia, en egen, men ganska sorgelig werldskrönika, i hwilken wåld, ränker, dårskap, fördom, widskepelse, list, swek och illfundigheter fört herrawäldet om hwarandra. Detta är sannolikt hufwudsumman af werldshistoriens filosofi.

Man liknar wisserligen historien wid ett werldsdrama, i hwilket man förmodar att wissa tragiska knalleffekter måste förefinnas för att förhöja det theatraliska i händelsernas gång, samt för att genom skräckscener och blodiga offer komma till försoning med menskligheten.

Sannt är det ocksa att intrigerna i detta drama äro af en ganska storartad beskaffenhet, antingen man då betraktar presternas list eller maktens wåldsbragder, för att hwar på sitt håll uppnå sitt ändamål. Och å andra sidan har man en mängd komiska situationer, uppförde af folken sjelfwa, då de warit narrar, driftämnen eller maktens rolighetsmakare.

På theatern äro ocksa de wildaste mordscenenr och de mest wederstyggliga afmålningar i sjelfwa werket ett intet emot det

Digitized by Google

som menniskorna sinsemellan uppfört i werkligheten. Sådant som man t. ex. läser om österlandets tyranner, om romarnes utrotningsbegär, folkwandringarna, korstågen, spanjorernas grymheter bland Amerikas inwånare, Napoleons uppoffring af 30 millioner på slagfältet, för att ej tala om Trojas, Carthagos och Jerusalems ödeläggelser, Magdeburgs brand och franska revolutionens skräckwälde med dylikt widare, wid hwars blotta berättande man tycker att håren resa sig på hufwudet och tanken nästan förtwiflar om den ewiga rättwisan uti werldshistorien.

Men huruwida allt detta utgjort en nödwändighet för menniskoslägtets utweckling torde dock wara ganska problematiskt. Snarare will det synas som menniskorna sjelfwa gjort det till en regel att wara hwarandras plågoris och grymmaste förtryckare.

När man derföre talat om ett andens dödsrike, ett hemwist för olycksaligheten och derwid kommit att tänka på de ödsliga månarne eller planeten Jupiters töckenland, så gör en snillrik författare *) den mycket riktiga anmärkningen, att om en af Jupiters inwånare förflyttades hit, så skulle han snarare finna sig föranledd att förlägga helfwetet på jorden, icke så mycket för deß fysiska brister, som derföre att hela menniskornas diktan och traktan går ut på att förbittra lifwet för hwarandra och att göra jorden till ett barbarernas land.

Och det är wäl möjligt, tillägger han widare, att werldar finnas som äro sämre än denna, liksom det är wißt att det gifwes tusen sinom tusen som äro ojemförligt bättre. Men en werld, som wore sämre än wår jord kunde dock ej gerna

---

*) H. M. Melin.

betraktas annorlunda än som ett fängelse, ett tukthus eller en korrektionsinrättning.

Det är också med anledning af dessa fula upptåg, dessa mer eller mindre ohyggliga grimacer uti werldshistorien som Thorild kallar jorden för „ett markattelånd", der flertalet spela rolen af skogsbabianer, samt äro i allmänhet hwarandras apor i seder och tänkesätt, stormkrigiska när det är krig, frisinnade under revolutioner och reaktionära, när makten ånyo förskansar sig med ett förloradt herrawälde.

Men mot föreståeude skildring af werldsförtrycket gifwes det dock många wackra och lysande undantag. Man har sett regenter som satt en ära i fredens wärf samt att kunna upplysa, lyckliggöra och förbättra sitt folk. Och man har sett nationer som aldrig eftergifwit en tum af sin frihet och som antingen styrt sig sjelfwa eller deltagit i statsstyrelsen, folk som ständigt och med rastlös ifwer arbetat på sin sociala och moraliska utweckling till allt högre och högre fullkomlighet.

Det gamla Hellas, kulturens, frihetens och det skönas land, kunde öfwerwinnas, men lät icke förtrycka sig. Och i wåra tider ser det ut som en ny dag af frihet och ljus skulle komma att uppenbaras i en transatlantisk werld, under det att Europas gamla stater arbeta på lappwerket af hedniskt sed och kristnade willfarelser, sammanknådad till en surdeg för att handhafwas af sabelwäldet.

Ty det är klart att den republikanska styrelseformen är den enda rätta och mest naturliga, men också en styrelse som förutsätter enhällighet, allmän upplysning, fördomsfritt folkwett samt framför allt ett erkännande af förnuftets makt såsom sanningens gradmätare.

Digitized by Google

Och likson i alla wäl organiserade samhällen hwar och en bör wara fri och ingen bör äga rätt att blifwa eller att få göra sig sjelf till slaf, så måste äfwen alla menniskor både män och qwinnor blifwa myndiga till full medborgarerätt wid den ålder, då de till kropp och själ kunna anses fullt utbildade, qwinnan wid 16 a 18 år och mannen wid 21 a 24 års ålder, allt efter olika klimat och olika utwecklingstid.

Äfwenledes måste alla samhällets medlemmar, män och qwinnor efter ernådd myndighetstid, hafwa tillträde till statsstyrelsen och få deltaga i representationen, emedan alla kunna hafwa någon rätt att bewaka eller något intresse att arbeta för. Ty om en del af kyrkans och statens tjenare, prester och landshöfdingar, äro walberättigade, walbare eller sjelfskrifne i representationen, så böra allas tjenare, äfwen den enskiltes få wara det. Och att man hittills uteslutet qwinnan har härrört af det mannens högmod och den sjelftagna despoti, hwarmed man alltjemt sökt att utesluta halfwa delen och det mest ädla menniskoslägtet ifrån snart sagdt alla menskliga rättigheter.

Och att efterlefwa samhällslagarna är en sak för sig. Men man får icke låta leda sig till enfaldigheten genom anförandet af apostlarnas förmaning till sina församlingar att lyda öfwerheten och wara all mensklig ordning underdånige, ett påbud som war nödwändigt för att nertysta tadlet i kristendomens första utwecklingstid. Ty man wet att de kristna beskylldes, och kanske icke utan skäl, för fiendtliga tänkesätt och syftemål emot samhället och den bestående lefnadsordningen.

Framför allt måste man besinna att endast naturen och naturens ordning är en gudomlig inrättning, men att staten,

Digitized by Google

hwad form den ock uppenbarar sig, är endast ett ofullkomligt, föränderligt samt mer eller mindre bristfälligt menniskowerk.

Det är äfwen tydligt att staten är framåtskridande på samma sätt som kulturen, den går allt högre och högre i utweckling, i proportion som samhället bildas och den menskliga civilisationen blir en folkets tillhörighet.

Ty blott medelst folkets gemensamma intressen och samfälta medwerkan fortgår samhällsutbildningen och det sociala lifwets framåtskridande på förnuftets wäg och under den allmänna sanningens fullkomliga erkännande.

Och kärleken till fäderneslandet är icke kärleken till det usla och odugliga som finnes i samhällslifwet, utan till deß ädlaste halt, till sitt lands natur, sitt folk, sina minnen samt kanske äfwen till sina käraste lefnadswanor. Den är af lika beskaffenhet med kärleken till modershemmet, till barndomstrakterna och till allt annat i werlden som man fäster sig wid.

Men fosterlandskärleken har dock tagit en annan karakter än i fordna dagar. Man äflas icke med att anse sitt folk eller sitt land såsom det bästa i werlden, för hwilka alla andra framställas såsom underordnade, utan de betraktas endast såsom de käraste.

Det gamla nationalhatet förswinner allt mer och mer för högre och ädlare åsigter öfwer menskligheten. Man älskar alla nationer och anser alla folk för bröder, hwilka äro lika berättigade till de förmåner, det ljus och den frihet som bör wara gemensam för menniskoslägtet, under det att man i en högre mening betraktar hela jorden för sitt fädernesland.

Digitized by Google

Kulturens utgångspunkter.

All litteratur war ursprungligen ej blott muntlig, utan poetisk, och bestod till en början i sånger, men blef efter hand äfwen till sagor och wishetsreglor eller ordspråk, grundade på hwart och ett folks begrepp och erfarenhet i det dagliga lifwet och deß olika utwecklingar.

Men då sången, såsom rhytmisk eller efter en wiß takt, äfwensom wishetsreglorna måste ordagrannt bewaras i minnet, emedan ett förloradt ord kunde göra deß mening eller sammanhang om intet, så war detta deremot ej förhållandet med sagan och den muntliga traditionen, hwilken varierade ej blott hos hwarje berättare, utan antog äfwen olika karakter under olika tidehwarf, samt förändrade sig äfwen betydligt nationerna emellan.

Redan i de äldsta tiderna bildade sig wisa samfund eller wittra sällskaper för ordets bewarande, hwilka än i minnet lärde sig alla de gamles sånger och sägner samt än riktade dem med nya. Dessa samfundsmedlemmar, hwilka utgjorde sin tids lärda, höllos i ett stort anseende och efter skrifkonstens uppkomst war det förnämligast de, som bewarade det skriftliga ordet åt en kommande efterwerld.

Hos olika folkslag hade dessa personer olika benämningar och kallades profeter hos hebreerna, rhapsoder och poeter hos grekerna, barder hos de celtiska folkslagen och skalder eller siare hos skandinaverna. Sjelfwa minnes- och meistersångarne under medeltiden woro ingenting annat än en fortsättning af detta wittra lag, som i hela forntiden war af det mest betydliga inflytande.

Digitized by Google

Men kulturen framgick äfwen i andra riktningar än blot som poesi och folksägner. Man gjorde uppfinningar och samlade sig erfarenhet i flerfaldiga ämnen under beständiga och tid efter annan alltjemt fortsatta iakttagelser.

De hwita folkslagen, såsom de yngsta, hafwa erhållit sin första och mera allmänna bildning från andra folkslag. Men då de flesta bland urfolken synas hafwa lefwat i ett okunnigt naturtillstånd och föga höjt sig öfwer wildens lif i wåra dagar, så kan det nästan som säkert antagas att kaukasiska folkracen erhållit stoffet till sin primitiva bildning ursprungligen från kineserna.

Man wet ej hwarifrån Kina erhållit sin första kultur, då deß tillwaro sträcker sig många årtusen tillbaka, men kineserna utgöra dock kulminationspunkten i hela den mongoliska bildningen, hwilken hos dem i synnerhet utwecklat sig till en betydlig konstskicklighet i handaslöjd och i tekniska uppfinningar.

Således wet man med wißhet att man från Kina hämtat silkesmasken och kunskapen om silkesberedningen, äfwensom konsten att tillwerka postlin. Men det tros äfwen och kanske ej så utan orsak att man från kineserna äfwen fått kunskap om kompassen, om pappersberedningen och om konsten att tillwerka krut samt att allt detta under senaste medeltiden blifwit öfwerfördt till Europa, förnämligast genom araberna.

Men Kinas kultur, som helt och hållet är praktisk, har dock blifwit stationär och står på samma punkt i dag som för öfwer tusen år tillbaka. Man har nått sin höjd och synes ej hafwa förmåga att på egen hand kunna widare utweckla sig. Den mongoliska bildningen har härmed alldeles uttömt sina bild-

Digitized by Google

ningsmedel och behöfwer att rekryteras utifrån, om den ej slutligen skall gå tillbaka eller i det minsta blifwa till en föga treflig stereotyp-edition.

Härtill kommer äfwen kinesernas fallenhet för det hyperbolisfa, deras despotiska styrelseform och en till otrolig militärlyx utgrenad embetsmannaklaß, uppställd och ordnad liksom efter ett exercisreglemente, deras isoleringssystem och afsöndring från andra nationer, från hwilka de sedan årtusenden tillbaka ordentligen inmurat sig.

Det är likwäl troligt att bildningens första elementer kommit att bana sig fram öfwer Himalajakedjan ifrån Kina och till hinduerna. Ty enligt nyare forskningar har man allt skäl att anse denna asiatiska orient såsom kulturens egentliga wagga samt att hela westerlandets bildning härstammar till en början från de fornåldriga folkslageu wid Himalajas fot eller wid Ganges stränder.

Men i detta herrliga klimat med all födrens frikostiga yppighet antog äfwen den första bildningen ej blott en barnslig, utan en så luxuriös och orientalisk karakter att den just för denna öfwerspända swulstighet är swår att utreda, emedan dikt och sanning, myth och werklighet ligga med hwarandra så sammangjutne, att äfwen deß senare produkter likna en lustgård i perspektiv, som wisserligen förtjusar, men der ingen redig eller särskild bild egentligen kan urskiljas.

Europa, som både från Kina och af sanskrit-litteraturen wäntade sig något nytt af oändligt wärde för menniskoslägtets och för bildningens historia, har helt och hållet blifwit bedragen i dessa förhoppningar. Man har icke funnit annat än en

Digitized by Google

oredig blandning af myth och saga, eller af dikt och werklighet ifrån den menskliga kulturens outwecklade barndomstid.

Men från orienten utbredde sig denna poetiska civilisation till perser, chaldéer, egyptier och andra westerländska folkslag, hos hwilka man finner spår till och med efter österländska inwandrare. Och man wet ej huruwida kulturen i dessa länder blifwit utwecklad till en mera hög eller sjelfständig ståndpunkt, ty om så warit, så hafwa dock alla tecken häraf egentligen förswunnit för efterwerlden.

Endast från hebreerna har man skriftliga urkunder i behåll. Men det är dock troligt att fenicierna såsom ett praktiskt och sjöfarande folk förökade kulturen, som derifrån öfwerflyttades till Grekland för att der till en betydlig grad utweckla sig och blifwa en moder för den westerländska kulturen och för werldsbildningen i allmänhet.

Grekerna woro ej blott de friaste, utan de mest kultiverade af alla forntidens nationer och hos hwilka bildningen ej war inskränkt till enskilta personers monopolium, men hela folkets tillhörighet. Det finnes ingen konst eller wetenskap, som ej hos dem haft, om än sina mera ofullkomliga föregångare, och hos ingen nation i werlden har wett, kunskaper och skicklighet ägt så stort wärde som hos grekerna, hwilka också kommit att öfwerträffa de flesta andra folk i elegans och smak, i grace och wärdighet.

Inför alla tider står också den grekiska bildningen såsom en mönsterwerld. Men öfwerflyttad till Rom och der så småningom allt mer och mer efterhärmad, antog den likwäl ett annat skaplynne och blef ej mera samma glada, friska och olympiska gestalt som hos grekerna, utan en fremmande rekryt som iklädddes

Digitized by Google

uniformen för att öfwas och inrulleras bland legionens leder och handhafwas i garnisonerna.

Rom war ingenting annat än sin tids Ryßland, som uppslukade allt och som lät qwarlefworna af härjade eller förstörda nationer ligga bäfwande wid sina fötter. I stället för werldsupplysning blef det werldseröfringar och bildningen öfwergick från Greklands förfinade seder till de omskapade hordernas wildaste utswäfningar, midt bland förtrycket, lidandet och partiernas enwigeskamp.

Romarne wille ej blott eröfra, utan de wille äfwen latinisera werlden. De wille hafwa allt folk likksom stöpta i en form samt påtruga hela jorden sitt språk, sin bildning, sina lagar och sina institutioner, under det att tiden darrade för deras swärd och folken kastade sig friwilligt och bedjande i deras armar, för att kunna hoppas ett kanske mera skonsamt behandlingssätt.

Men sedeförderfwet, den unga och med andra lefnadsåsigter utrustade samt mer och mer tillwexande kristendomen och slutligen folkwandringarna lade den romerska makten och den redan utlefwade bildningen i ruiner. En ny tid och nya slägten uppstodo på den gamle hedningens graf, men för att så småningom endast införa ett nytt mörker, der icke engång den antika bildningen skymtade fram mellan de odräglige munkdrägterna.

Det har dock alltid kunnat sägas att bildningen gått med solen, från öster till wester, från Asien till Europa och från Europa till Amerika. Således är det Amerika, som slutligen skall pånyttföda det östra Asiens folk, likksom westliga Europa kultiwerades af den romerska kristendomen.

Digitized by Google

Tyskar, franker och britter, som tidt och ofta bjödo romarne spetsen, mellanåt som de flydde till sina skogars oåtkomliga hem, började titta fram i werlden och blifwa bildade samhällsfolk i samma mån som de wilda sederna förkastades och en mera human anda kom att göra sig gällande i deras okonstlade, men förut barbariska samfundslif *).

I det öfre Italien uppstod äfwenledes en ny kultur och konstsinnet utweckiade sig till en owanlig höjd på samma gång som den klassiska bildningen började winna anhängare och Grekland eller Roms skrifter framdragas för att afskrifwas och studeras af den tidens lärda och wetenskapsidkare.

Äfwen till wår nord kom upplysningen på solens wäg och de hemmawarande folken fingo tid efter annan kunskap om södra Europas bildning, seder och religions-kult genom återwändande wikingar och förnämligast genom de unga män, som härifrån utgingo för att under namn af wäringar anförtros att hålla lifwakt i Constantinopel och omkring thronen i det östra romerska kejsardömet.

Genom i forntiden inwandrande asiater hade Skandinaviens folk erhållit en wiß själsodling och kultur, som gjorde dem mer hyffsade än en del andra hedniska folkslag. De hade öfwergifwit nomadlifwet, skaffat sig fasta boningsplatser samt till någon del antagit karakteren af en jordbrukande nation.

Under en senare tid lefde de dock mest på krigsbyte och rikedomar, samlade under plundring på fremmande kust och

*) Egentligen war det Carl den store som införde civilisationen bland en del af medlersta Europas horder, oaktadt han widtog den temligen barbariska utwägen, att med swärdet i ena handen och dopfunten i den andra twinga dem till kristendomen, som ocksä blef en kristendom derefter.

Digitized by Google

från städer, som de sköflade eller hwilka i det minsta fingo låta brandskatta sig.

Skandinaverna hade bildat sig en statsinrättning och erhållit sin religionskult med sina offer och sina högtidsfester. De stiftade sig lagar och ägde ett slags bokstafsskrift, som kallades runor. Dessa utgjordes af raka eller korsade streck, som hwar och en kallades en staf, och då dessa förnämligast inskuros i bräder af bokträd, så uppkom deraf benämningen bokstaf eller bokstäfwer.

Den ojemt fördelade arfsrätten bland de nordiska folken har sitt upphof på det sätt, att i de äldsta tiderna ägde den jagande wilden ingenting annat att lemna efter sig än sitt jagtwapen, sin båge och sina pilar. Dessa öfwertogos af sönerna, alldenstund döttrarna ej kunde begagna dem.

Arf i gamla språket betyder derföre detsamma som pil. Deraf uppkom slutligen det orimliga bruket att endast sönerna skulle sinsemellan dela föräldrarnas förmögenhet äfwen sedan denna utwidgat sig till wida betydligare egendom än en jagtbåge, en armborst eller några flintspetsade pilar till skogsdjurens fällande för ett eller annat matförråd åt de tarfliga köttgrytorna.

Först med Birger Jarls fridslagar upphörde nordens qwinna att räknas till mannens eller föräldrahusets lösörebo. Hon fick derefter hwarken försäljas eller med wåld bortröfwas, hwarjemte hon äfwen snart derefter tillerkändes half arfsrätt emot brodren. Och på denna ståndpunkt har det fortfarit intill wåra tider, då man slutligen kommit så långt i upplysning att man låtit henne gå i lika arfslott med sina manliga syskon, ehuru det sannolikt först är en kommande tid förbehållet att gifwa

Digitized by Google

henne alla de rättigheter, hwilka böra tillkomma henne som menniska, qwinna, husmoder och medborgare.

Men efter kristendomens införande, så war det munkar och fanatiska prester, som tid efter annan ej blott förstörde de gamle offertemplen, utan som sökte att utrota all saga, all tradition och all historia från de förflutna tidehwarfwen, på samma gång som de uppfyllde landet med legender och spökhistorier, den ena galnare än den andra, på kristendomens bekostnad.

Under detta tidsskifte war det således en winst för Nordens mythologi och för Skandinaviens historia att en stor del af Norriges mest besuttne och frisinnade män flyktade undan ett tilltagande despotwälde och bosatte sig på Island, för att på denna aflägsna ö, långt ute i werldshafwets böljor, förwara sitt språk, sina minnen, sin hemlandskult och sin sagocykel.

Och om än isländarnes upptäckt af Grönland och Nordamerikas kuster blef en hemlighet för det öfriga Europa, så har deremot isländska kulturen, äfwen sedan kristendomens införande derstädes, haft ett mäktigt inflytande på fornforskningen, den historiska wetenskapen och nordens så wäl mythiska som archeologiska förhållande, hwaröfwer den kastat ett ljus, som förgäfwes warit att söka i de öfriga nordländerna.

Det war äfwen på Island som den hedniske tänkaren Torkel Måna, sedan han lärt att inse orimligheten af hans folks gudalära, lät i sin dödsstund bära sig ut i solskenet, för att såsom han sade, "der få anbefalla sin själ i dens hand, som himmel och jord gjort hafwer."

Digitized by Google

Kristendomen och Civilisationen.

Menniskan har i allmänhet tre mera framstående hufwudböjelser, nemligen att samla, att lysa och att beherrska, hwilka till sin ytterlighet utbildade wisa sig som snålhet, egennytta, girighet, högmod och behagsjuka, samt öfwermod, egenkärlek och sjelfmyndighet. Det är jaget och den sjelfwiska principen i sina utweckade mißriktningar.

Men i sjelfwa werket äro menniskans grundförmögenheter och begär af naturen goda. Ty det goda är det normala, det rent naturliga och det onda deremot det abnorma, det onaturliga, tillkommet genom afwikelser, falsk föreställning eller tygellösa böjelser, hwilka utan att blifwa kufwade öfwergå till herrskande passioner och göra menniskau till slaf under begärens herrawälde.

I sig sjelf kan det ej wara annat än godt att samla wishet, erfarenhet, kunskaper och andliga gåfwor, till och med att samla jordiska förmåner, för att dermed göra godt och hafwa dem till sitt eget samt till andras wälbehag och förljufwande. Det kan ej wara annat än godt att wara ett föredöme för andra i upplysning, i ödmjukhet, i fördragsamhet och i ett warmt hjertas oförställda wäsende.

Och det kan ej wara annat än godt att besegra och herrska öfwer tidens förwillelser och öfwer willfarelsens dårskap med sanningens makt, med förnuftets ljus och med kärlekens föredöme.

Endast då dessa böjelser taga en mera materiell riktning blifwa de förstörande laster, som göra menniskor antingen till ömkliga dårar, till bestialiska djur eller till farlighet för menniskoslägtet.

Men det war en tid, då dessa hufwudpassioner, ej blott

hos individer utan hos nationerna, hade utbildat sig till sin mest wilda och widunderliga gestalt. Då romerska folket sträckte sitt maktbegär och sin herrsklystnad öfwer all werlden, emedan det i sitt högmod trodde sig skola blifwa hela jordens herre och inkräktare. Då brott och sedeslöshet hörde till den mest lysande ordningen för dagen, under det nöden, förtrycket och jemren å ena sidan icke war mindre än lyxen, högfärden och maktbegäret å den andra. En tid då presterna beherrskade folkens tro och samweten, på samma gång som deras egen tro war tillspillogifwen och då de som bäst gingo och högmodades öfwer den yttre gudstjenstens meningslösa ceremonier, samt slutligen då hela det menskliga lifwet hade förlorat sitt ideella mål och öfwergått till de krassaste och mest materiella njutningar.

Och just i en sådan tidpunkt uppträdde kristendomen för att återföra och pånyttföda den försoffade menskligheten till ett annat, ett högre och mera oändligt mål än blott för den jordiska förgängligheten.

En till utseendet ringa man ur folket, menniskones son, som han sjelf kallade sig och Guds egen son i en tjenares skepelse, förkunnade ett annat ord än det förut hörda på jorden.

Han predikade om kärlekens Gud och om kärleken till bröderna, då han deremot bestraffade den rike, de skrymtande presterna, högmodet, egenkärleken och det otidiga sträfwandet i detta lefwernets omsorger.

Och han wistades ej bland de lärde, bland aristokratien eller bland presterna, utan hos det naturligt goda, men okunniga folket, der han botade den sjuke, tröstade den bedröfwade, underwisade, förmanade och tjente, i hyddorna och på fältet, i templet och i synagogorna.

Digitized by Google

Framför allt wisade han menskligheten ett föredöme i kärlek, i fördragsamhet, i ödmjukhet, i tålamod, i förtröstan och i ståndaktighet, utan att wika från sitt mål eller att swigta under bördan i sjelfwa dödens ögonblick.

"War wid god tröst, min son, dina synder förlåtas dig", säger han till den bedröfwade sjuke. Hwilken af eder, som är ren, han kaste första stenen på henne, yttrar han till judarna om den förmenta synderskan. Och hon älskade mycket, derföre warder henne mycket förlåtet, äro hans ord om qwinnan som sitter kärleksrik wid hans fötter.

Gack bort och sälj det du hafwer och gif de fattiga och följ mig, säger han till den rike ädlingen. Är icke lifwet mer än maten och kroppen mer än kläderna. Söker först efter Guds rike och deß rättfärdighet och församlar eder ägodelar i himmelen, ty der eder skatt är, der är ock edert hjerta.

Låter edert ljus lysa för menniskorna, att de må se edra goda gerningar och prisa eder fader som är i himmelen, och dömmer icke, så warden j icke dömde, men allt det j wiljen att menniskorna skola göra eder, det görer j ock dem.

Älsker edra owänner, wälsigner dem som eder banna, görer wäl emot dem som eder hata och beder för dem som göra eder skada och förfölja eder. På det j skolen wara eder faders barn som är i himmelen, ty han låter sin sol uppgå öfwer onda och goda och låter regna öfwer rättfärdiga och orättfärdiga.

Salige äro de bedröfwade, de saktmodige, de som hungra och törsta efter rättfärdigheten, de barmhertige, de renhjertade och de fridsamme, ty de skola kallas Guds barn och dem hörer himmelriket till.

Digitized by Google

Och den som gör sanningen, han kommer till ljuset att hans gerningar skola wara uppenbara, ty de äro gjorda i Gudi".

Men till presterna säger han: "We eder, j skrymtare, j som tillsluten himmelriket för menniskorna, sjelfwa gån j icke ditin och de som wilja ingå tillstädjen j icke; j som läggen tunga bördor på menniskorna, som de ej förmå att bära, men sjelfwa wiljen j icke röra dem med ett finger".

Sina lärjungar och efterföljare förmanar han deremot, sägandes: "Ett nytt bud gifwer jag eder att j älsken eder inbördes. Ty werldsliga konungar regera och de som makten hafwa kallas nådige herrar, men hos eder är det icke så, ty den som will wara ypperst han ware såsom en tjenare. Och om j detta weten, salige ären j, om j det gören."

Med detta enkla bud om kärleken gingo också hans första bekännare ut och förkunnade att icke Gud har sändt sin son att han skall dömma werlden, utan att werlden skall warda salig genom honom och att hwar och en som tror på honom skall icke förgås, utan få ewinnerligt lif.

Denna nya lära om kärleken, om tron, om hoppet och om odödligheten, började som ett senapskorn midt bland den romerska bildningen samt en fullkomlig motsats till den tidens seder och föreställningar, uppwexte icke bland de lärde, utan bland folket och församlade alla till frihet och jemlikhet samt förenade sina tysta bekännare uti hwardaglighetens band.

Men det är klart att förkunnaren af dessa himmelska sanningarna, som satte menniskan och hennes andliga gåfwor i främsta rummet och hwilka således woro stridande mot egoismen, werldsfikandet, maktförtrycket och prestwäldet samt de mer eller mindre uppenbara bedrägerierna, skulle liksom hwarje an-

Digitized by Google

nan sanningens budbärare, från Sokrates till Thorild, blifwa ett offer för den bäfwande makten eller de ilskna presterna, i förening med den pöbel, som af fåwett, underdånighet eller för penningar alltid följer med som ett släp för att wara tyrannernas handtlangare.

Jerusalems prester och skriftlärda satte sig snart i spetsen för denna fint anlagda plan af skändlighet. Folkets älskling, som nyß war förd i triumftåg till staden och helsad af tusentals jublande röster, under det man bredde sina kläder eller strödde gröna blad och qwistar på hans wäg, blef nu hemligt och i nattens dunkel uppsökt och fängslad medelst tillhjelp af en köpt förrädare bland hans egna lärjungar.

Han inställdes samma tysta natt inför inqvisitionsdomstolen och dömdes utan orsak till döden af en prestliga, som haft sina mäktiga representanter i alla tider och som efterlemnat de mest blodiga märken på historiens blad.

Korsfäst, korsfäst! war deras, liksom i allmänhet prestmaktens gemensamma lösen och hemska nattwäktarerop. Och sedan man genom hot eller list förmått den romerska myndigheten att lyßna till och underteckna denna omenskliget, så utfördes det oskyldigt lidande och tåliga offret redan på morgonen genom stadens bakwägar, för att ej wäcka gäsning bland folket, till en afskild ort att der genom ett hemskt tortyrmedel lida en neslig död, bland den tidens ogerningsmän *).

*) Agardh antager på skäl som företes att Jesu födelse inträffade i Roms år 747, mot slutet af året och ej 753, som Dionysius Exiguus (som infört bruket af wår nuwarande tideräkning år 527 e. C.) påstått, samt att dödsåret warit Roms år 786 d. 3 April, således efter hans fyllda 38 år. Pilatus, som få år derefter återkallades från Judeen och sändes till Helvetien, tog der

Ofta är det intressant att höra huru wår tids prester söka att efter deras förklaringssätt kringgå denna wederstyggliga bragd af deras judiska tempelbröder, under det att mången skulle hafwa lust att utföra en likartad meshr emot olika sinnade religionsbekännare.

Men för de öfwergifne och under sorgens makt blödande lärjungarna syntes dock mästaren i sin förklarade herrlighet, då han redan andra morgonen derefter afskakade dödens band och uppstod ur grafwen med samma kropp, men af himmelsk och owanslig gestalt för att tala med dem om Guds rike och wara hela menniskoslägtets förebild på de dödas uppståndelse.

Och sedan han tidtals wistats hos dem i fyratio dagar, ätit och druckit med dem och wisat sig för mer än femhundrade troende på en enda gång, uttalade han slutligen i synlig måtto sitt sista farwäl till hans trogna följeslagare, hwilka derefter utgingo öfwerallt och förkunnade ordet som de hade hört af hans mun.

Men hwarken de judiska presterna eller de romerska legionerna förmådde att qwäfwa denna nya läran om den korsfäste eller tillintetgöra den sig mer och mer utbredande kristendomen, oaktadt alla de inqvisitoriska medel som dertill anwändes både inom och utom judalandet.

Den första kristna kyrkan bildades, ej efter templet, utan efter den judiska synagogan, ett slags offentlig läroanstalt, der

---

lifwet af sig sjelf i 3:dje året af Caligulas regering, som man trott af förebråelse öfwer denna orättfärdiga dödsdom. Korsfästelsestraffet, af gammalt barbariskt ursprung, hade judiska presterna förut med all ilska anwändt mot flera af esseerna. Jfr Agardhs Theol. Skrifter.

Digitized by Google

man samlades på sabbaterna och föreläste samt tolkade Moses och profeternas skrifter för de församlade åhörarne.

Synagogan hade en föreståndare, en almoseutdelare och en tolk, som på det gängse folkspråket öfwersatte hwarje stycke som förelästes, emedan det gamla hebreerspråket hade dödt ut och förswunnit under den babyloniska fångenskapen.

På lika sätt samlades man om Söndagen, som redan i äldsta tiderna antogs till sabbatsdag, i den kristna synagogan och föreläste der så wäl Herrans logier, som apostlarnas bref, då det som war skrifwet på judaspråket öfwersattes på grekiska, hwilket tungomål i den tiden utgjorde det werldsspråk, som talades och förstods i alla de romerska provinserna.

Man tror nemligen att Jesu lärjungar i korthet upptecknade hans tal, hans lärdomar och hans liknelser under hans personliga umgängestid för att lättare kunna förwara och inpregla dem i minnet, och att dessa lösa och utan ordning sammanlagda blad, som kallades Herrans tal eller logier, afskrefwos och förwarades i synagogan för att der uppläsas och widare utwecklas inför den församlade menigheten.

De egentliga evangelierna, som efter dessa logier ordnades till ett helt samt med tillägg af hwad i dem fattades af tidsbestämmelser och historiska uppgifter, tillkommo först efteråt, sedan flera kristna församlingar redan organiserat sig.

Matthei evangelium är ostridigt det äldsta, liksom äfwenledes det mest fullständiga, samt tros wara skrifwit på judarnes tungomål och sedermera någon längre tid efteråt blifwit öfwersatt på grekiska språket. Marci evangelium lär i Rom wara uppenbaradt efter apostelen Petri berättelser och Luce evangelium anses wara skrifwet eller åtminstone först bekant-

Digitized by Google

gjordt i Egypten samt att Paulus egentligen warit den, som föranstaltat om deß författande, enligt alla de berättelser och utsagor, som han hade tillgång till eller hört af Jesu närmaste umgängeswänner.

Deremot utgör Johannes evangelium endast ett supplement till de andre såsom en mera ideell uppfattning af Jesu personlighet. Det tros wara skrifwet i Ephesus, troligen efter apostelens muntliga föredrag på judaspråket, hwilket förorsakat dels kanske en oriktig tolkning och dels att en mängd hebreiska talesätt deruti förekomma, hwilka öfwersättaren måhända med flit icke ens welat undwika *).

Äfwen bör det omnämnas att de första kristna höllo sina skrifter i stor hemlighet. De som förwarades i synagogerna, så wäl Herrans logier som framdeles apostlabrefwen och evangelierna, fingo ej utlemnas eller afskrifwas, utan af fakkunnige och högst tillförlitliga personer.

Detta war nödwändigt dels för att hindra att en mängd oriktiga eller förfalskade afskrifter skulle utsprida sig bland menigheten och dels för att hålla dem undan kristendomens motståndare, hwilka wisserligen utsprida en mängd smädeskrifter

*) Man har welat bestrida evangeliernas uppkomst från apostlarnas tid och påstått, att de i deras nuwarande skick först framträdt i andra seklet. Men då de äfwen då bära sina författares namn, så är det högst troligt att de utgått från dem, äfwen om de först efteråt blifwit fullständigt samlade. Huruwida de legender som deri förefinnas, t. ex. om Jesu aflelse och barndomstid, äro sedermera inslickade eller ej är swårt att afgöra. Men att den fromma sagan har sin andel i berättelserna är temligen ostridigt. Johannes evangelium är mest omtwistadt och som man will tillskrifwa någon annan, icke judisk man, men hwem detta skolat wara är obekant. Wår i texten gifna antydning torde kanske wara rättast.

Digitized by Google

om de kristna, men utan att likwäl ordagrannt kunna citera deras egna religionsurkunder.

Och då man under Diocletiani regering hotade de kristna biskoparna med döden, om de ej utlemnade de kristnas skrifter för att uppbrännas, så war det högst få som härtill kunde twingas eller förmås. De flesta gömde hellre skrifterna undan för att sjelfwa uppoffra sig och undergå martyrdöden i lågorna.

I den första kristna församlingen hade man endast ett slags tillsyningsmän eller episkopos, i synnerhet med hänsigt till ekonomiska bestyr samt presbyterer, eller de äldste i församlingen såsom rådgifware och ordningsmän. Dertill kommo äfwen diakoner eller tjenare för att wara församlingen till hjelp wid hwarjehanda förefallande omständigheter.

Det war således en religionskult utan prester, utan altaren och utan ceremonier. Deß bekännare sökte blott att likna sin mästare uti renhet och oskuld, i kärlek och fördragsamhet, i wänlighet och tröst, samt lefde i hoppet om ett oförgängligt lif och om de dödas uppståndelse.

Kristendomen hade blott ett enda inwigningstecken, ett bad eller neddoppande i watten, en anspråkslös dopförrättning, som werkställdes af hwilken lärjunge eller lärjunges tjenare som helst, samt en måltid till åminnelse af mästarens sista nattward med sina lärjungar och af hans oskyldiga död. Denna måltid, kanske ursprungligen blott stiftad för hans personliga umgängeswänner, fortfor dock att firas äfwen af andra, men war i de första tidehwarfwen endast som en enkel och sluten åminnelsefest i en ringa krets eller wid familjebordets högtidlighet.

Digitized by Google

Men tidehwarfwen gingo bort och kristendomen utbredde sig allt mer och mer, i trotts af alla hinder och förföljelser från maktens sida, hwarunder de kristna dråpos och torterades på alla möjliga sätt och deras namn brännmärktes, alldeles som man gjort wid religionsförföljelserna i nyare tider.

Och först när de kristnas makt blef för stor samt folktron på den gamla werldens orimliga gudasagor nära nog war omintetgjord, funno den tidens furstar för rådligt att samla de kristne under sin fana, hwarföre de öfwergingo eller låtsade sig öfwergå till kristendomen, såsom fallet war med Constantin den 1:ste, som i sin wandel för öfrigt icke wisade prof på något omwändelsewerk.

Redan under kyrkofädernas tid började kristendomen likwäl att urarta och blifwa ett ämne för torra dogmer och spetsfundiga hårklyfwerier. Den blef en filosoferande lära, i stället för en kärlekens uppenbarelse.

Sjelfwa Paulus, hedningarnes apostel, som warit uppfödd som farisé och strängt uppfostrad i mosaiska lärans bokstafstro, den lärde, snillrike, wältalige och oförskräckte predikanten, som mer än de andra arbetade på kristendomens första utbredande, kan ej så helt och hållet frånkännas en wiß benägenhet att wilja sätta kristendomen i system och göra deß lära till en fortsättning af gamla testamentets mythiska berättelser.

Snart uppstod äfwenledes i den kristna församlingen en andlig polismyndighet, början som ett faderswälde och en patronell makt, hwilken sedermera utbildade sig till en ordentlig prestkast med gamla werldens presterskap till mönster och ett beklaganswärdt föredöme.

Digitized by Google

Och efter hand som denna prestkast tillwexte och förskaffade sig makt inom församlingen, så började man att förfölja, att förklara hwarandra för kättare och irrläriga, att utstöta hwarandra ur församlingen, att hålla möten och synoder för att medelst omröstning bestämma grundwalen för renlärigheten. Häraf uppkom det ett hat, en hätskhet och en skilnad i åsigter hos dessa religionslärare, som war skadlig för kristendomens renhet, då de i stället bordt wara ens till sinnes i all ödmjuk kärlek, trohet och broderlighet.

Det uppstod ett andligt högmod, ett presterligt öfwersitteri samt ett begär att förtjena pengar och brandskatta folket. Redan under kyrkofädernas tid började man att inskränka sakramentens förwaltning till presternas ensak, att döpa sjelfwa de nyfödda barnen mot betalning samt utskickade sändebud till församlingarna, "att om de personer, hwilka sammanlefde som äkta makar, ej kommo till presten och låto honom wälsigna sig, så skulle de förklara hela denna owigda sammanwaron för skörlefnad" *), andra dylika bedrägerier att förtiga.

Slutligen förklarades man ej wärdig att inträda i kristenheten förrän man genom ett eller twå års pröfning befunnit sig wärdig dertill, hwarefter man mot kontanta wälsignelser högtidligen introducerades och fick aflägga hwarjehanda heliga löften, som man hwarken höll eller kunde hålla, alldeles som man behandlar nattwardsungdomen i wåra dagar.

Och det enfaldiga folket låt presten leda sig efter hans pipa samt underkastade sig en friwillig beskattning från flera

*) Se härom Ignatii bref till Polycarpus, äfwensom hos Clemens Alexandrinus och anförda ord ordagrannt hos Tertullianus, andra ställen att ej omnämna.

Digitized by Google

håll, hwarigenom den ena inwigningen uppkom efter den andra, till deß att den slugaste af dessa prester, som såg att omakt kunde löna sig, förklarade sig för de andres öfwerhufwud samt intog högsta befälet öfwer både folket och presterskapet.

Man gjorde Rom, den dåwarande werldsstaden, till hufwudsäte för denna andliga öfwermakt och kallade detta ställe för Petri stol, liksom för att göra detta till förtjenst för den utswäfwande hufwudstaden att apostelen der lidit martyrdöden af de romerska tyrannerna.

I stället för en werldslig fick man således på samma ställe en andlig despotism, hwilken under den prunkande titeln af Christi ståthållare på jorden fortsatt sina skändliga bedrägerier af list och wåld, af mörker och samwetstwång intill närwarande dag, åtminstone inom den krets som ännu icke afskuddat sig påfwedömet.

Och i följd af dessa prestbedrägerier uppkommo de mest falska åsigter af kristendomen. Det blef ej fråga om hjertats fördolda menniska, om kärlek och ljufhet, utan om yttre försakelser, fasta, böner och så kallad renlefnad, hwarmed man wille göra sig Gud behaglig och förskaffa sig patent eller privilegier på himmelriket.

Genom dessa grundfalska åsigter uppkommo celibatet, klosterlifwet, eremiterna och pelarehelgonen samt alla de dermed förenade galenskaper, hwarpå mer än ett halft årtusende öfwerflödar.

Men sedan man fått menniskan på denna andliga förnedringspunkt af en trasig tiggarmunk, som knappast sjelf wågade att kasta en blick till Gud, långt mindre att framträda till himmelrikets port för att be om en allmosa, så war det

Digitized by Google

lätt att uppställa en hel rad af helgon såsom hennes andliga förebedjare.

Och på sådant wis uppkom det en helgondyrkan i sjelfwa kristendomen, som nära nog gränsade till husgudarnas period, då man knäföll för lerklumpar eller bigtade sig för diverse illa utskurna och tillputsade trädbeläten.

Emissarier utsändes till alla länder för att pålägga folken en påfweskatt. Presterna, som ej fingo gifta sig för att desto lättare twingas att lemna sin egendom i påfwedömets wåld, tillsattes af denna Petri stols orättmätige inkräktare och stodo under hans omedelbara beskydd. Öronbigt och en hemlig aflösning inrättades för penningar och för de aflidnas själar gjorde man en skärseld eller ett osaligt mellanrum, ur hwilket de blott kunde lösas genom dagliga själamessor emot de kontantaste wälsignelser.

Alla de motsträfwige, både konungar och kejsare, bannlystes och uteslötos ur församlingens gemenskap. Aflidna personer kanoniserades och upplystes ibland helgonens antal, men idéerna brändes å båle och alla tankens forskningar landsförwistes.

Lägger man nu härtill att Guds ord och bibeln ej fick läsas af andra än presterna, hwilka af okunnighet ej heller kunde studera den, då man endast hade den i afskrifter på ett fremmande språk, att predikningarne höllos på latin såsom en af presterna oförstådd söndagslexa och att syndernas förlåtelse såldes för penningar och gjordes till en indrägtig inkomstkälla för de påfliga utswäfningarna, så ser man huru det stod till i kristenheten, då Luther och hans samtida uppstodo för att protestera emot påfwewäldet.

Digitized by Google

Kyrkohistorien med alla dessa olika drag af intolerans, hat, förföljelse, bedrägeri och skändlighet, der bål, landsflykt eller bilor warit de wanliga instanserna, är de kristna folkens och förnämligast presternas skamkrönika, i hwilken man läser det långa registret på mörker, widskepelse, fanatism eller enfaldighet, som warit de fanor, under hwilka presterna utfört det stora missionswerket i kristenheten.

Luther ensam utförde dock ingalunda reformationswerket, hwilket samtidigt började från flera håll, sedan det i mer än ett helt århundrade blifwit förberedt, ej blott genom Wickleff och Huß, utan äfwen genom andra nitiske män, som lärt att inse, huru långt man behagat föra menskligheten på willowägar.

Dock måste Luther alltid framstå såsom en af de djerfwaste och mest upplyste kämparne i reformationens leder och han hade en mäktig bundsförwandt i den nybörjade boktryckerikonsten, hwarigenom ordet kunde spridas på annat sätt än genom handskrifter eller från predikstolarnes mera inskränkta utrymme. Man fick en hel läsande allmänhet till skiljedomare.

Ty om också endast de mera bildade då för tiden kunde läsa innantill, så spred sig dock ljuset genom dem och gick som en löpeld ifrån man till man och ifrån hydda till hydda.

Men då furstar och konungar lade sig ut för reformationen och protestanterna, så har man ofta skäl till den förmodan att de gjorde detta mindre af religionsnit, än för att qwäfwa prestwäldet och få högsta makten i sina egna händer samt derjemte betydliga egodelar för sin och kronans räkning genom konfiskering af klostergodsen.

Och oaktadt feodalwäldet och adelns rättigheter att behandla sina underlydande efter godtycke mer och mer upphäfdes genom

Digitized by Google

folkens waknade frihetskänsla, så war dock friheten dermed ingalunda befästad, utan ett långwarigt religionskrig uppstod, i hwilket katoliker och protestanter rusade fram med lika stor fanatism å ömse sidor, till det blödande Tysklands och flera andra länders förhärjande.

Men Luther sjelf war äfwenledes så mycket barn af sin tids öfwertro och skuggrädsla, att han ej kunde restituera kristendomen i deß ursprungliga gestalt, utan bibehöll en stor del utaf påfwedömets willfarelser.

Han torde ej annat än behålla prestmakten, statskyrkan, trosartiklarna, bindenyckeln, absolutionen, rigorismen och den andliga censuren, förglömde kärleken och satte blott "nåden" som ett salighetsmedel. Och på denna punkt står den protestantiska religionskulten än i dag, icke såsom Nya Testamentets kristendom, utan såsom en prestalära.

Ty icke nog dermed att wi fått en lika högmyndig prestklaß och en lika ofördragsam statskyrka som under katholska tiden, utan presten har derjemte blifwit sakramentens ensamme förwaltare på samma gång som man gjort menniskan till samma ömkliga trashank som hon war förut, under en tid med den mest förtwiflade helgondyrkan.

Och i alla bibelöfwersättningar har man tolkat Nya Testamentets "Charis" med "nåd", hwilket deremot betyder ett innerligt behag och en ljuf oändlig kärlek, sådan som Gud måste hysa den till sina barn på jorden. Det är således något helt annat än en blott medömkan eller den nåd, som man nedlåter sig att skänka åt mißdådare, tiggare, brottslingar eller stackare i wårt nuwarande hwardagslif.

Digitized by Google

Om apostlarna fördenskull uppstodo och fingo höra wåra prester förkunna något som de kalla för apostoliskt kristendom, så skulle de sannolikt förklara flertalet af dem för de ömkligaste textwrängare.

Med protestantismen woro likwäl andens rättigheter till en del erkända och forskningen mera frigifwen än förut, hwarigenom förnuftets, sanningens och ljusets makt börjat att grundlägga sig för kommande tidsåldrar, på de flesta ställen likwäl icke under trosläraus frihet, utan under statskyrkans förmynderskap.

Gryningen till en högre dag inträdde, som belystes genom bibelns öfwersättande på alla språk, wetenskapliga sträfwanden, filologiska och filosofiska studier, samt slutligen genom tryckfriheten, franska revolutionen, ideernas frihet och förnämligast genom naturwetenskaperna.

Och på dessa tre efter reformationen förflutna århundraden, hafwa kulturen, upptäckterna, industrien och wetenskapen gjort större framsteg än under hela menniskoslägtets föregående tillwaro, så att man häraf kan göra sig ett begrepp om frihetens frukter till kommande slägtens wälsignelser.

Wår tid är förfiningens tid, den yttre politurens, industriens, maschinens, wetenskapens och uppfinningarnas werldsålder, men derjemte öfwerbetungad af materiella sträfwanden, beroende af penningens herrawälde, öfwerswämmad af pauperismen, bunden af politiskt twång, kringskuren af sabelwälde, och på långt när icke frihetens tid, emedan samhället är liksom öfwerbildadt och kärleken förkolnad.

Det behöfdes en ny hjelte, en reformationens Luther, för att frigöra samhället från polismyndighet, byråkrati, prestwälde

och twångslagar samt återföra det till sin enkla och mest naturliga gestalt af frihet för alla under en allmän menniskorätt.

En ny hjelte behöfdes för att rensa kristendomen från alla fremmande tillsattser, samt göra den lefwande af inbördes kärlek och hjelpsamhet, såsom i deß första tidehwarf, och ej som nu wara en torr och ofruktbar prestreligion med meningslösa ceremonier och en fullkomligt oduglig katekeslexa.

Ty man bedrager sig otroligen om man tror att presterna under den långa tid de predikat kristendomen, hafwa gjort menniskorna en hårsmån bättre i moraliskt hänseende. Twärtom ser man af de kristnade folkens werldshistoria, att de kristna i allmänhet warit andra folk föga underlägsna i grymhet, tortyrer, förföljelser, hat och blodsutgjutelser, samt i alla mer eller mindre uppenbara laster, som äro möjliga på jorden, om de ocksä mer än andra gått framåt i upptäckter, i wetande och i en yttre politur, såsom täckmantel för idrotternas ryslighet.

Religionstwånget och de skändliga förföljelser, som detsamma åstadkommit äfwen i senare tider, är från början helt och hållet en presterlig produkt som sedermera äfwen blifwit fortplantad på andras tänkesätt eller gjorts till förewändning af jordens despoter att lägga band på tron, på förnuftet och på hwars och ens öfwertygelse, just för att desto djupare kunna förtrycka folk.

Ty liksom presterna mera warit polismästare och sin tids spögubbar än kärlekens sakförare hos menskligheten, så har religionstwånget utgjort den barrikad, bakom hwilken de förskansat sig emot sanningens röst och emot tankefrihetens rättigheter.

Detta kan dock icke tillskrifwas kristendomen, utan är snarare att anse såsom frukter af brist på densamma. Ty det

torde wara temligen klart att större delen af det gyckelspel, som man i nära twåtusen år uppfört på talarestolen, icke har warit annat än en lika platt som ömklig parodi på Nya Testamentets kristendom.

Den rätta kristendomen deremot är icke blott en lära för werlden samt lika passande och wärderik för alla, både hög och låg, rik och fattig, glad och sörjande, en lära som stillar all hjertats längtan och uppfyller alla andens behof, utan derjemte en förnuftets och frihetens religion, der sanningen skall göra oß fria och enligt hwilken hwar och en får fritt utweckla sig till lif och sjelfständighet, till odödlighet och frid.

Menniskoanden har ett annat mål än jorden, ett annat lif att höja sig till, att sträfwa för och att förbida i en outtömlig ewighet. Hon behöfwer således en Gud för sin kärlek och en odödlighet för sitt hopp. Hon behöfwer en styrka i frestelsen, en kraft i motgången, en tröst i sorgen och en tillit i döden, som ingen werldslig wishet förmår att gifwa oß, ingen filosofi kan resonera sig till.

Och under all denna lifwets tomhet skulle wi ju förtwifla eller tillintetgöras, om wi ej kunde säga med apostelen, att "Gudi ware lof som oß segren gifwit hafwer, genom wår Herra Jesum Christum."

Uppfostringswerket och Budorden.

Det positivt rätta i werlden, som förnuftet antager att wara gemensamt gällande för alla folk och i alla tider, är wisserligen inskränkt till några högst få rättsbegrepp, utan att man derföre kan säga att desamma egentligen utgjort rättesnöret

för den menskliga sammanlefnaden och för samhällsbuden i allmänhet.

Ty om man opartiskt will granska menniskans historia och de olika åsigterna om rätt och orätt, hwilka inom densamma gjort sig gällande, så skulle man snart kunna komma till det resultat, att dessa begrepp ofta warit arbiträra eller af temporär beskaffenhet. Man skulle nästan kunna säga att det icke finnes något fullt konstateradt rättsbegrepp uti werldshistorien.

Allting har ej blott tillåtits, utan ofta legat i sjelfwa folklynnet och sederna i olika tider och hos olika folkslag. Dråp och sjelfhämd, hat och förföljelse, strider och utrotningsbegär hafwa stundom ansetts såsom högst rättwisa och laggiltiga. Icke engång äganderätten har respekterats der den öfwerwundne måst bita i gräset och låta utplundra sig af en mäktigare öfwerman.

Men hur olika begrepp man än haft om det rätta menniskorna emellan, så hafwa dock wissa rättsprinciper såsom axiomer måst antagas bland alla folk, äfwen om dessa åsigter på skilda ställen warit högst olika, emedan all mensklig sammanlefnad annars skulle wara omöjlig och ingen samhällsinrättning kunna existera.

Endast förnuftet och rättsfilosofien kunna uppdraga linierna för det sannt positivt rätta och således för de werkliga sedebuden i werlden. Men som man i allmänhet föga fästat sig wid förnuftet, utan mera hållit sig till fördomen eller gammal häfd, så händer det hos alla folk att det moraliskt och det juridiskt rätta ej fullkomligt sammanfaller och att de menskliga lagarna ej äro typer på det sannt rätta, utan leda hela folkslag och hela tidehwarf på willowägar.

Digitized by Google

Sannt är det ocksä att om menniskokärleken wore warm och lefwande hos alla på jorden, så skulle inga rättsbud behöfwas, emedan man af kärlek uppfyllde allt och gjorde alla godt af ett ädelt hjertas innerliga benägenhet, hwartill ocksä den sanna kristendomen skulle föra menniskorna, om någon dylik funnes till, hwilket dock för närwarande ej är förhållandet, emedan blott namnet är qwar och någon egentlig kristendom har knappt warit att finna sedan i apostlarnas tidehwarf.

Och i följd af menniskans oförnuftiga lagstiftningssätt har hela lifwet ofta fått en förskefwad riktning, så att hwad man i allmänhet kallar samwete till stor del blifwit blott ett inre beroende af wanor, uppfostran, fördomar, insupna åsigter och dylikt widare, hwarföre denna inre röst ej alltid är någon säker gradmätare på ondt och godt efter strängt moraliska principer.

Hwarje lagstiftare har endast utstakat lagar för sitt folk och såsom passande för sitt tidehwarf. Endast i den mån som dylika lagar äro mera allmänt tillämpliga har ett och annat rättsbud deraf kunnat antagas såsom passande för menskligheten i en ädlare betydelse.

Men i följd deraf att många lagbud ej äro annat än offentliga kontrasignerade wanor och lefnadsåsigter, så har man infört en mängd pligter i lifwet som äro fullkomligen naturwidriga. Och det bör icke förtigas att en stor del af de pligter, om hwars skyldighet man talar så mycket äfwen i wåra dagar, ej äro annat än dylika tillfällighetsbud, hwilka qwarstå som antiqverade rättsbegrepp från förflutna tiders enfaldiga föreställningar.

Det torde äfwen wara temligen tydligt att en sann och ädel uppfostran bör till en stor del göra brottmålslagarna

Digitized by Google

öfwerflödiga, eller åtminstone otillämpade. Och derföre kan staten aldrig med nog ifwer eller kraft arbeta på folkets upplysning och på uppfostringswerket, hwilket altid är nationens mest dugliga och betryggade förswarswerk.

Men folkunderwisningen i wåra dagar är dock ingenting annat än ett blänkande elände. Man fullproppar barnen med onyttiga katekeslexor, inympar på den friska stammen en förtorkad kristendom, anwänder hela ungdomstiden på att lära dem ett par tryckta ark utantill och lemnar dem lika fattiga, lika tomma och lika okunniga, men en smula mer sjelfswåldiga än i deras spädaste år, då den naturliga böjelsen, men ej okynnet, war deras dagliga följeslagare.

All uppfostran, som ej förädlar, humaniserar, upplyser och förbättrar både hjerta och förstånd, är oduglig och ändamålslös. Hwad som således först måste läras är wänlighet, mildhet, kärlek, försonlighet, ljufhet, ödmjukhet, aktning och att således uppöfwa alla de ädla och naturliga böjelser, som ligga slumrande hos hwarje menniska och som framför allt hos barnet kunna dragas i dagen såsom ett guld af den gedignaste beskaffenhet.

Först måste man bilda sig till en ädel menniska och sedan till en sakkunnig och duglig medborgare. Kristendomen i bibelordet, samhällsläran, menniskans och kulturens historia i korthet, jordens geografi samt sitt eget folks historia och utweckling, men framför allt en allmän öfwersigt af naturen och af skapelsens riken bör tillhöra hwarje menniskas bildning, om också i olika kunskapsmått.

Härtill bör äfwen komma en del mera speciella saker med hänseende till lefnadsyrke eller naturlig fallenhet, åkerbrukslära,

teknik, handaslöjder eller ännu mera wetenskapliga kurser, allt efter hwars och ens böjelse eller på grund af det mål som man förelagt sig till sin utkomst i werlden.

Äfwen wåra lärda skolor och universiteter äro mera att anse som examensanstalter än som egentliga bildningsmedel. Man twingar ynglingar att sitta med näsan öfwer boken både dag och natt, fullproppar dem med hemlexor, sammanblandar allt och gör hwarje wetande ej till någon storhet och sjelfstudium, men till de ömkligaste specialiteter, utan ringaste anwändbarhet för det praktiska lifwet.

Genom nattwak, lexläsning och ett öfwerdrifwet ansträngande af synen och minnet på de andra förmögenheternas bekostnad, gör man ynglingar sjukliga i förtid, tager helsan från deras kind och all håg för wett och bokliga konster ur deras själ. De sträfwa blott för betyg och för att kunna genomgå sin embetsexamen, under det att man ransakar deras hufwuden och deras lilla kunskapsförråd med lika stor snikenhet som tullbewakningen genomletar de resandes kappsäckar eller som presterna nagelfara med folk i sina husförhörslängder.

All underwisning borde till någon del äfwen wara muntlig och peripatetisk liksom hos grekerna. Man gick och samtalade i de grönskande portikerna, man wände ynglingens håg på sjelftanke, på reflexioner och på idéer, som ej alltid kunna inhemtas i böcker, jemte det att helsan stärktes och underwisningen blef mera fri, ledig och lefwande genom det muntliga föredraget och genom ordets kraft.

Det är ej meningen att göra alla till lärda eller till idroter, utan till humant, civiliseradt, kunskapsrikt, wettgirigt, ädelt och intelligent folk, som sjelf förstår både att pröfwa och

Digitized by Google

bedömma och som rätt fattat wårt mål att försköna jorden och att hwar och en i sin mån arbeta på en förbättrad mensklighet.

De inom kristna samhället upptagne mosaiska buden*), af hwilka Luther gjort 10, men med ett oriktigt urwal och som stå att läsa i 2 Moseb. 20 kap., samt derefter repeterade i 5 Moseb. 5 kap., utgöra icke annat än enkla konturer till en sedelag för det israelitiska ökenfolket, men kunna såsom moraliska rättsbegrepp äfwen till någon del wara tillämpliga på andra folk.

I sin egentliga form äro dessa bud icke swåra att hålla och efterlefwa, och då presterna säga att ingen menniska kan af egna krafter fullgöra den mosaiska sedelagen, så bedraga de både sig sjelfwa och de menniskor som de wilja inbilla det. Endast genom kristendomen hafwa en del af dessa bud erhållit en högre och mera ideell betydelse samt blifwit utsträckta till ett oändligt mål af kärlek, ödmjukhet, skonsamhet och försonlighet, som alla menniskor böra sträfwa till.

Men ingenstädes i evangelierna gifwes det ens en wink om att dessa bud mer än andra forntida rättsbegrepp äro af Gud utgifne eller dikterade, utan det heter blott "dem gamlom är sagdt", eller Moses har befallt, men ingenstädes att det är Guds uttryckliga föreskrift.

"Du skall inga andra gudar hafwa jemte mig", heter det i första budet, egentligen skrifwet för israeliterna, på det att de ej skulle inblanda sig i fremmande folkslags gudsdyrkan. För

*) Det antages ej att de s. k. lagens stentaflor warit inristade, utan blott öfwerdragne med en kalkskorpa, i hwilken orden med något skarpt instrument warit skrifne, en method som äfwen brukades i senare tiderna.

Digitized by Google

oß heter det deremot: "Du skall älska Herren din Gud af allt ditt hjerta, af all din själ och af all din håg," samt är ett rent moraliskt, men ej något juridiskt bud och kan aldrig tillämpas i någon mensklig lagbestraffning.

Det andra mosaiska budet: "Du skall icke göra dig något beläte eller eljest någon liknelse, neml. att tillbedja och tjena," är ett förbud för israeliterne att wara fetischdyrkare eller att falla på knä för klumpiga husgudar och andra fabricerade gudabilder.

Detta bud kunde af Luther med rätta uteslutas, sedan penaternas tid är förbi. Men i stället borde det heta: du skall icke tillbedja penningen eller tjena honom med mera kärlek än något annat menniskowerk, ej heller makten och deß anhang, under hwad bild eller gestalt den ocksä må wisa sig.

"Du skall icke mißbruka Herrans din Guds namn för att dermed bekräfta en dålig sak," heter det följande budet enligt nyare bibeltolkningar. Ocksä slutas detta bud med en hotelse, som ännu yttermera skärper det, då det likwäl blott är den falska edgången som här förbjudes. Men i evangeliet heter det deremot: "I skolen alls intet swärja, utan edert tal skall wara ja och nej, hwad derutöfwer är, det är af ondo." Man ser således att all ed är emot kristendomen, hwilket likwäl ingen kristnad stat tagit sig ad notam, utan twärtom fräckt påbjudit edgångar i oändlighet.

"Tänk på att du helgar hwilodagen," heter det widare. "Sex dagar skall du arbeta och göra alla dina gerningar, men på sjunde dagen är Herrans din Guds sabbat, då skall du intet arbete göra, icke heller din son eller din dotter eller din tjenare eller din tjenarinna, eller din oxe eller din åsna, eller

Digitized by Google

fremlingen, som i dina portar är, på det att din tjenare och tjenarinna må hafwa ro så wäl som du."

Man ser häraf att detta bud befaller att arbeta i sex, men hwila sig från arbetet den sjunde dagen, fastän Luther borttagit den del af budet, som anbefaller arbete. Likwäl bestämmes det icke att sjunde dagen endast skall helgas åt gudstjenst, och hos de äldre hebreerna firades den med lekar, glädje, gästabud och andra oskyldiga tidsfördrif.

Detta bud, hwarpå Nya Testamentet fäster mindre wigt och der det uttryckligen heter att det är lofligt att göra godt på sabbaten, är egentligen blott en civilstadga hos de folk som hafwa helgedag. Ty man kunde ju lätt tänka sig en stat, som bestämde att antingen icke alls hafwa någon hwilodag eller att densamma öfwerlemnades åt hwars och ens godtfinnande, hwadan ett bud om hwilodagens helgd här wore en fullkomlig öfwerflödighet.

Ej heller synes det wara ett moraliskt bud att anbefalla arbete, ty arbeta måste man i alla fall, så framt man will existera. Och den som har det annorlunda må ju wara fri från arbete, om så lyster honom. Men en civil nödwändighet måste det ändå wara med någon slags hwilotid, emedan menniskorna i motsatt fall rent skulle slita ut hwarandra.

"Du skall ära din fader och din moder på det du skall länge lefwa och att dig må wäl gå i de landena som Herren din Gud dig gifwa skall," heter ett annat bud, hwari de sista orden mera äro att anse som ett poetiskt tillägg, än af någon mera praktisk betydelse.

Ty i förbigående sagdt hade israeliterna hwarken någon arfs- eller bördsrätt till det landet de gingo att intaga och i

Digitized by Google

hwilket Abraham samt hans son och sonson bodde som fremlingar, betande sina hjordar i de kananeiska nejderna. Landet hade sina egna inbyggare, och israeliternas tåg kan endast anses som en folkwandring, hwilken med swärdet i hand undanträngde eller nedergjorde landets fredliga folk, hwarföre en dylik inkräktning måste anses stridande mot folkrätten i allmänhet.

Att älska och följaktligen äfwen att ära fader och moder är ett af naturens ädlaste moralbud, ehuru detta endast gäller föräldrar och dem som i deras ställe äro, men kan ej möjligtwis utsträckas till lärare, husbönder, öfwerhet och förmän, hwilka man endast är skyldig lydnad och hörsamhet så långt som samhällslagarna föreskrifwa.

"Du skall icke dräpa," heter det utan widare uttydning. Hwarken dig sjelf eller andra är naturligtwis meningen. Men i evangeliet heter det, att den som blott förtörnas på sin broder, han skall wara skyldig under domen och att man skall wara sin trätobroder benägen till wänskap snart, så att sjelfwa hatet är ett brott emot detta bud, enligt kristendomens föreskrifter.

Men är dråp för den enskilte förbjudet, så måste det äfwen wara det för statens och maktens handhafware, hwarföre dödsstraff är ett barbari, som man godtyckligen tillegnat sig. Staten har rätt att göra hwarje fredsstörare oskadlig för samhället, men lifwet deremot äger ingen menisklig makt att beröfwa någon, utan genom wåld, och wåld är aldrig menniskorätt.

Ännu mer måste krig wara förbjudne, som ej äro annat än menniskoslagt i stort och så mycket mer barbariska, som de mot hwarandra uppställda härarna aldrig gjort hwarandra något ondt eller äro personliga owänner. De skulle troligtwis hellre

Digitized by Google

wilja fraternisera eller dricka brorskål än att slå ihjel hwarandra, om de ej låtit lega sig till det föraktliga yrket att wara menniskomördare.

Soldaten är den ömkligaste af alla menniskor, ty han är endast en maschin, han måste blindt lyda. Om den röst som befaller honom är mensklig eller omensklig, det angår honom icke, han måste blott hörsamma den. Derföre äro också tapperhet och ära på slagfältet ingenting annat än windbeutleri och öfwersittarelynne, då den sanna äran och modet är att wara ödmjuk, kärleksrik och god emot alla samt wisa sig som en man under lifwets pröfningar.

Uppfinningen af lejda härar, hwilka folket föder och underhåller med sin anletes swett, är en af maktens och allenastyrandets bättre inrättningar för att hålla friheten inom sina gränser och folket i schack, om det börjar mucka och will hafwa några flera rättigheter erkända än man af gunst och nåde bewiljat det. Och krigen i werlden skola ej upphöra förrän de antingen göras så kostsamma att de med detsamma blifwa omöjliga, eller då folken blifwit så upplyste, att ingen mer låter lega sig till skarprättareyrket.

Helt annat är ett förswar för fäderneslandet mot fremmande makters inbrytande, då man strider pro aris et focis, för sitt hem, för frihet och sitt sjelfbestånd. Till ett sådant sjelfförswar måste alla krafter uppbjudas och hela den stridbara befolkningen friwilligt och enthusiastiskt infinna sig.

Hwad Moses förstod med brott mot 6:te budet är ej bekant, men sannolikt gällde det endast olika makar emellan *).

*) Troligen mest qwinnan, emedan mannen ägde rätt att taga och förskjuta qwinnor efter behag.

Digitized by Google

Uti Matth. 5: 28 förklaras deremot sjelfwa det orena begäret för ett brott häremot. Häraf synes tydligt, att liksom hwarje förening mellan man och qwinna, som af hjertat älska och höra hwarandra till, är ett äktenskap, det må nu wara signadt eller kontrolleradt eller ej, så är hwarje könsumgänge som blott sker af sinnlig lusta en förbrytelse, det må nu ske inom det wigda eller oinwigda området. Ty det är kärleken, men ej wigseln som förenar folk.

Och som kärleken är den mest sjelfständiga, men också mest ömtåliga af alla menskliga böjelser, så måste detta bud hufwudsakligen wara ett sedebud. Den juridiska makten kan här ej skilja mellan det falska och werkliga, det rena och det orena, utom det att den med en alltför grof och kall hand ingriper i en den mest fina och heliga af alla menniskans rättigheter.

Till 7:de och 8:de buden finnes icke någon speciell idealisering i evangelierna, utan hwad som gäller menniskokärleken i allmänhet. Det 9:de och 10:de budet hos Luther är deremot ett och samma bud eller det 10:de hos Moses, samt tydligen med hänsigt till de bruk och det barbari, som war rådande uti det mosaiska tidehwarfwet.

Men äfwen för oß innehålles deruti ett bud emot det öppna wåldet och beröfwandet af annans egendom, ware sig hus och hem, husfolk, bohag, mensklig och medborgerlig frihet, frid och samwetsro eller hwad annat som honom tillhörer.

Det är således ett bud emot despotismen, maktmißbruket, wåldet och förtrycket under hwad form det än uppenbarar sig, om också presterne hafwa sökt att tillkrångla detta med en helt annan och fullkomligt bakwänd betydelse.

Digitized by Google

Om den israelitiske profeten lefwat i wåra dagar, så hade troligen flera bud tillkommit, såsom mot dryckenskapslasten, högmodet, bördsaristokratien, girigheten, och förnämligast ett bud som stadgat, att ingen fick göra sig sjelf eller någon annan till träl, en sak, som är emot åsigterna i hans egen tidsålder.

Ty hela forntiden hade trälar och äfwenledes judafolket, hwilka bestodo antingen af köpta eller besegrade, men som dock utgjorde den tidens egentliga tjenareklaß. Den frie arbetaren war fullkomligt obekant för de gamle och i sjelfwa Platos idealiska republik äro trälarne dock en ofkiljaktig nödwändighet.

Alla moralbud måste ej wara godtyckliga, utan böra stöda sig på förnustets och sanningens erfarenhet, hämtad ur de lagar som naturen utstakat, emedan hwarje tillfällig menniskostadga är i samma mån förstörande, som den är emot den allmänna sanningens röst och naturwidrig för menniskolifwet.

Och liksom naturen gifwit anwisning på en wiß måttlighet i begär och böjelser, samt har alltid sina straffande följder för hwarje utswäfwande öfwerdrift, så har äfweu hwarje enskilt menniska sin egen natur, som hon bör känna och lefwa efter samt upparbeta och förädla för att wara lycklig och kunna uppfylla sin naturliga bestämmelse.

Att känna sig sjelf är framför allt en stor nödwändighet, men som dock så sällan iakttages, hwilket har till följd att så många menniskor blifwa onaturliga warelser på jorden.

Och i hwarje samhälle är det ett hufwudfel att ej hwar och en får fritt utbilda sig samt intaga den plats der han bäst passar och der hans naturliga anlag kunna wara till samhällets tjenst och medmenniskors nytta. En omständighet som så sällan inträffar i wåra nuwarande maschinmessiga statsinrättningar.

Digitized by Google

Werldshandeln och Kosmopolitismen.

Werldshandeln, Amerikas upptäckt och werldsomseglingen hafwa gjort sjömanslifwet och seglingskonsten till en widsträckt och nästan obegränsad werksamhet, hwarigenom alla folk sättas i förbindelse med hwarandra, alla produkter utbytas och de menskliga behofwen utwidgas genom det lif och den rörelse som existerar uti werldshandeln.

Man är numera i rörelse på alla haf, man bestämmer länders och orters läge ifrån hwarandra, man aftecknar kusterna, kringseglar öarna, uppmäter korallrefwen, klipporna och skären, hwarigenom den geografiska kunskapen utwidgas och hafwen med deß bugter och wikar blifwa lika bekante, som de mest uppmätade länder och höjdsträckningar.

Folk och waror befraktas med lika lätthet och rörligheten fortgår på alla trakter af jorden, så att alla nationer komma i beröring med hwarandra och civilisationen sprides från land till land med wida större fördelar än det pietistiska missionswäsendet.

De gamla folken flyttade deremot på ett annat sätt. Drifne af nöd, fanatism, krigslusta eller också förjagade af andra folk, drogo de ut i stora skaror ifrån sina hem och sitt fädernesland, samt slogo sig ner som egyptiska gräshoppor och förstörde allt som låg i deras wäg, utan både skonsmål, aktning eller ens det ringaste deltagande.

Egyptens pyramider brötos ner, Greklands sköna werld förtrampades, Roms storhet grusades och det qwarlemnades icke sten på sten af hwad menniskosnillet, hwad fliten, hwad konst-

Digitized by Google

sinnet eller nationalandan uppfört, förskönat och gladt sig åt under seklers lopp och de flydda nationernas bildningstid.

De fordom så präktiga och werldsbekanta städerna Babylon och Nineveh, centralpunkterna för medlersta Asiens kultur, den österländska lyxen, despotismen och werldseröfringen ligga för längesedan så jemnade med jorden, att man ej engång wetat deras fordna plats, förrän några fornforskande europeer börjat uppgräfwa deras undangömda ruiner i senare tider.

På samma sätt har det stolta Thebe i Egypten, hwilket fordom hade sina hundrade portar och hwars förstäder utgjorde milslånga alleer af de kolossalaste Sfinxbilder, så spårlöst förswunnit, att endast några obetydliga minnesmärken anwisa wandraren deß rum.

Och det herrliga Thadmor eller Palmyra i arabiska öknen, hwilket fordom war en skänk åt drottningen af söderlanden, som kom för att höra Salomos wisdom, har icke mer af sin fordna skönhet än de präktiga marmorblocken, som ligga kringströdda i ödetrakten och öfwerwexas af wildmarkerna.

Men för alla dessa grusade länder torde dock en framtid återstå, sedan nationerna kultiverats och hela Asien blifwit genombruten af ett jernwägsnät, från Cairo till Ispahan och från Algerien till Calcutta. Dertill åtgå wisserligen werldsåldrar, men någongång inträffar dock denna de numera förslafwade nationernas pånyttfödelse till civilisationens wälgerningar.

Xerxes, den gamla perserkonungen, som uppfyllde Hellas med sina kastspjut, så att de tappra grekerna kommo att fäkta i skuggan, och hwilken med sin oräkneliga flotta bildade en bro öfwer Hellesponten, under det att han sjelf slutligen blef så

Digitized by Google

renplockad, att han hals öfwer hufwud måste sätta tillbaka i en fiskarebåt, icke kunde han eller hans samtida drömma om hwad som warda skulle.

Nog skulle det förekommit honom såsom en fantastisk dröm, om någon kunnat berätta honom att en af hans efterkommande på persiska thronen, och detta sedan hans egen så präktiga hufwudstad totaliter förswunnit, skulle i en aflägsen framtid beställa maschineriet till en ångbåt för de persiska farwattnen långt borta i ett fremmande land, nemligen wid Motala mekaniska werkstad, såsom förhållandet warit i wåra dagar.

Sålunda har det gått med werldens storhet och med de yppersta menniskowerk. Hwad det ena slägtet byggt upp, det har ett annat farit öfwer med förstöringslustan. Och hwad ej menniskoraseriet gjort, det har tiden grusat och werldsåldrarna förwittrat, sedan menniskorna öfwergifwit sina werk och ej mera kunnat underhålla förfädernas minneswårdar.

Men så går det ingalunda under civilisationens wård. Ty ej blott Roms och Greklands antiqviteter gräfwas upp ur ruinerna, utan äfwen alla forntidens qwarlemningar afhemtas den ene efter den andre till förwaring i de kultiverade folkslagens kabinetter af historiska minnesmärken.

Och på samma sätt utrustas den ene naturforskaren efter den andre, för att taga kännedom om fremmande länders naturalster, ej blott för att beskrifwa och afteckna dem samt hemföra exemplar åt de naturhistoriska samlingarna, utan för att draga all den fördel af denna kunskap, som kan inhemtas, åt medicin och industri, åt hortikulturen, jordbruket och den allmänna nationalekonomien.

Digitized by Google

Genom werldshandeln erhålla wi så wäl wåra kryddor och kolonialwaror samt alla slags otaliga läkemedel och färgstofter, som äfwen alla sköna utländska trädslag, tyger och mineralier, hwarpå werldsmarknaden öfwerflödar.

Och medelst resande naturforskare har man tid efter annan fått alla de grönskande träd, de wackra buskar och prunkande blommor, hwilka nu pryda Europas wexthus, trädgårdar och blomsteranläggningar, samt hwilka samlats från alla håll på jorden för att försköna menniskans hem och skapa ett yttre paradis omkring henne genom dessa tjusande grupperingar.

Äfwenledes war det på naturforskningens wäg, som den så högst wigtiga gutta perchan försattes i werldshandeln och hwars första laddning år 1845 öfwerfördes till Europa från Sundaöarna. Engelske botanisten Thomas Lobb war den förste, som 1842 hemsände exemplar af trädet, från hwilket denna gummisaft härstammar, samt hänwisade Europas uppmärksamhet på denna wara, som länge begagnats af infödingarna, utan att europeerna hade kunskap derom.

Gren af Gutta-Perchaträdet.

Gutta perchans mångfaldiga bruk till kläder, sko-

don och flera tecknisla saker är nogsamt kändt, och utom detta gummi, som nu blifwit en werldsprodukt, skulle man hittills ej kunnat iordningsätta underhafstelegraferna, hwilka nu sammanbinda länder och öar med hwarandra till ett telegrafnät, genom hwilket korrespondensen mellan skilda werldstrakter blir ett ögonblickets werk.

Werldshandelns stora mål är ej blott att utbyta waror och produkter folkslagen eller nationerna emellan, utan äfwen att i förening med naturforskningen göra alla länder delaktiga af alla de förmåner, som naturen förunnat dem att åtnjuta. På detta sätt har man öfwerfört potatisroten, tobaksplantan, kaffeträdet, thebusken, sockerröret, bomullswexten och andra nyttiga wexter till alla de länder och luftstreck, der de kunde odlas och wara till fördel för den tilltagande förbrukningen.

Men i werldshandelns idé ligger en ännu högre, om ocksä omedweten sträfwan att förbrödra nationerna, kringsprida kulturen och göra hela jorden till menniskans gemensamma fädernesland.

Ty i stället för att sitta i ett afstängdt rike, en afskild wrå eller i obekanta nejder, komma alla folkslag genom werldshandeln i beröring med hwarandra och menniskan bildas härigenom till kosmopolit eller werldsmedborgare.

Det gamla bruket att från far till son qwarblifwå i samma hydda, på samma torfwa, i samma by eller i samma hemland, har numera förändrat sig. Man söker sin utkomst på tusende håll och har hembygden der man behagar att slå sig ner och finna sin trefnad för lifstiden.

Den fordna nationaliteten eller afsöndringen i obekanta och från hwarandra afskilda folkslag, har numera äfwen helt

Digitized by Google

och hållet blifwit annorlunda. Man gör hwarandra besök, knyter wänskap och afslutar handelstraktater, utan att äflas med att anses för de bästa eller de sämsta, men blott som wänner inom menskligheteus fosterland.

Man flyttar hit och dit, om hwarandra och bland hwarandra, man emigrerar, i smått eller i hopar, men ej såsom de gamla horderna med swärdet i ena handen och den andra utsträckt till rof från de blödande folken och de rykande boställerne.

Dylikt är icke civilisationens omflyttningssätt. Man går med kassa på fickan, konstfärdighet eller arbetsskicklighet. Man betalar för sig, man köper jord eller engagerar sig, för nytta eller för omwexling, men på fredlig wäg, för att befolka jorden och att hwar i sin mån bidraga till sin och andras bästa och wälbefinnande.

Ocksä bygger man kanaler, jernwägar, chausseer och underlättar kommunikationer inom hwarje land, medan det ena stora ångfartyget eller den ena handelsflottan löper af stapeln efter den andra, just för att göra denna lifwets rörlighet så beqwäm och skyndsam som möjligt samt för den stora werldshandelns framåtskridande i allmänhet.

Genom detta civilisationens omflyttningsbegär kommer ocksä den amerikanska western att befolkas af en kraftfull stam från Europas sjelfständighet. Dessa emigranter skola wäl ditföra en del af sina wanor och sina gamla bruk från Europas dumheter, men en ny werld skall dock slutligen uppstå. Och det är ingalunda otroligt att Europa framdeles kommer att hämta mönster till nya samhällsinrättningar från sina egna afkomlingar wid Missisippis stränder.

Digitized by Google

Speccrierna och Berusningsmedlen.

Det skulle blifwa lika widlyftigt som ändamålslöst att här wilja uppräkna eller genomgå alla de fabrikater och manufakturwaror, hwilka den menskliga konstsliten i förening med ångmaschinerna tid efter annan satt i omlopp på werldsmarknaden.

Ty man skulle här få ett fält för sig af widsträcktaste omfång, från det fina kläbet till de i tusentals former varierande bomullstygerne och från de mångfaldiga metallfabrikaterna till alla de oändliga, mer eller mindre wigtiga manufakturer, hwilka för lyxens eller nyttans skull uppfylla tidehwarfwet.

Sjelfwa de kemiska fabrikerna sysselsätta sig med så många olika tillwerkningar och preparater, att hela böcker kunna skrifwas derom. Och hwar och en är inrättad för sitt ändamål att göra stärkelse eller berlinerblått, swafwelsyra eller stearinljus, tändstickor eller guttapercharör.

Ej heller kunna wi uppehålla oß wid kornmarknaden, genom hwilken alla behöfwande nationer sättas i tillfälle att förskaffa sig af andra länders produkter, eller wid trädwaruhandeln för enskilta länders byggnadsbehof. Lika litet kunna wi genomgå alla de slags pelswerk, som från de stora ryska och nordamerikanska skogarna utsändas till de folkslag, som behöfwa sig en warmare winterdrägt och hwilka dymedelst kostymera sig som ryska soblar, ulfwar eller islandsfår.

På samma sätt utskeppas årligen tusentals buffelhudar från de amerikanska hamnarna, för att bearbetas i de europeiska garfwerierna och derefter komma att bestöfla Europas wandringsmän, eller wara en fotbeklädnad för wåra dansmästare.

Digitized by Google

Och den sulan, som sålunda gungar under den sköna͏s fot, har måhända warit en prydlig drägt för de ståtliga högdjuren på Amerikas prairier.

Äfwenledes finnes det en trädwaruhandel för ett finare bruk än till timmer och bjelklager, derigenom att man från Centralamerikas mahogonyskogar hämtar de wackraste stockar till wåra dyrbara möbleringar, i förening med Sydamerikas jacaranda och östra Asiens palisanderträd, många andra dyrbara och wärderika trädslag att förtiga, men som alla göra sin wandring öfwer oceanens bölja.

Wi wilja blott omnämna twänne nödwändighetswaror, som årligen omsättas i stort på den rörliga werldsmarknaden. Den ena är koksaltet, som dels gräfwes ur saltgrufworna, dels hemtas ur saltkällor, hwilkas watten man leder genom ri lager, hwarpå saltskorpan afsätter sig och förnämligast ur hafswattnet i de södra hafwen, som inledes i wikar, hwilka uttorkas af solen och lemna på botten en saltskorpa med ansenlig salthalt.

Koksaltet finnes till den ymnighet endast i hafswattnet, att om man blott antager hafwets medeldjup till 2000 fot, så skall detta watten dock innehålla och motswara ett saltlager af 20 fot öfwer hela jordytan. Häraf ser man att koksaltet är en af jordens outtömliga wälgerningar.

Den andra waran är stenkol, som mestadels erhålles från de mäktiga och outtömliga stenkolslagren i England, som till större delen lär helt och hållet hwila på en stenkolsgrund. Men äfwen i andra europeiska länder och synnerligast i Nordamerika har man upptäckt så stora stenkolsfält, att de under

Digitized by Google

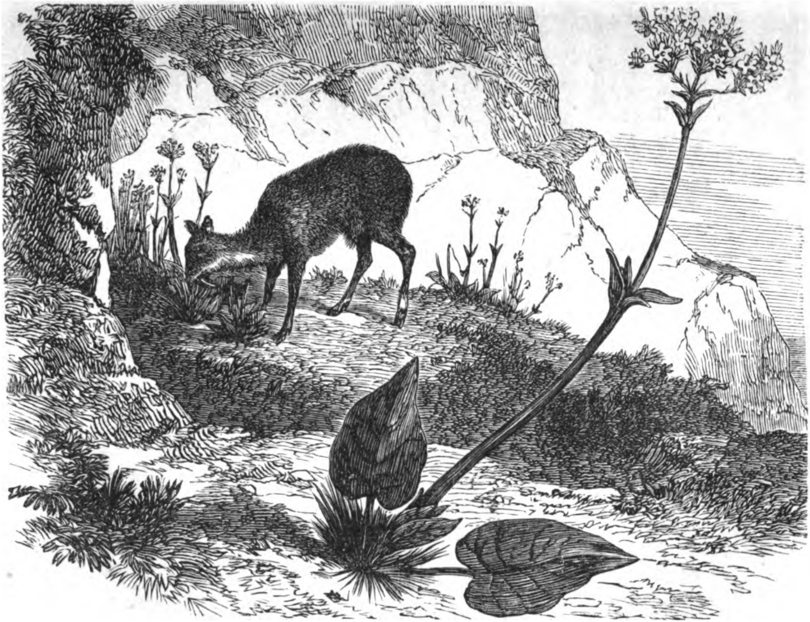

Moschusdjuret och dess lefnadsmedel Spica nardi en art Valeriana.

Digitized by Google

Digitized by Google

tusental af år skola wara tillräckliga för den ofantliga förbrukningen.

Utom koksalt skulle ingen föda kunna bewaras och de flesta menniskor komma att lida en oersättlig saknad af denna nyttiga och helsosamma matkrydda, som blifwit ett behof för de flesta nationerna. Och i brist af stenkol skulle alla wåra ångmaschiner afstanna, wåra fabriker upphöra, wåra gaswerk släckas och sjelfwa kommunikationerna komma att lida ett afbräck af det betydligaste inflytande.

Men jemte afkastningen från fiskerierna, hwilka spela en wigtig rol uti de nordliga folkens ekonomi, synnerligast sillfångsten, såsom den förnämsta af alla, då sillen utgör en eftersökt matwara i alla hus och är nordbons egentliga fattigmanskost, så har man äfwen en mängd andra ämnen från djurwerlden, som förekomma i handeln och som tillhöra wåra oumbärliga nödwändighetsmedel.

Man har talg, tran och wax till belysningsmedel och andra tekniska behof, liksom ull, skinn och hudar begagnas till klädesplagg, samt djursenorna till hornlim. Men äfwen i medicinen ingå flera animaliska ingredienser.

Af alla dessa må wi blott nämna det dyraste af alla nu bekanta läkemedel, neml. moschus, hwilket utgör ett i en särskilt pung afsöndradt ämne hos hannen till moschusdjuret, liknande wåra rådjur, och hwilket har sitt hemland på Altai och högasiens berg, samt bäfwergällen, som erhålles hos bäfwern, hwilken snart synes wara utrotad i Europa och nu mest bygger fina konstiga hus wid klippiga bergens floder eller i siberiska wildmarkerna.

Digitized by Google

Men de förnämsta kolonialwaror, så wäl för medicin som hwardagsbehof, tillhöra dock hufwudsakligen wextriket och af hwilka wi uppdraga åtskilliga i wåra egna kryddgårdar, då flertalet deremot äro af utländskt ursprung och föras till oß från fremmande land, öfwer werldshafwets wägor, sedan de insamlats och blifwit oß tillskickade af händer, som för oß äro fullkomligen obekanta.

Om wi dock betrakta wåra kryddor och specerier, wåra wällukter och vegetabiliska läkemedel, så finna wi att alla de mest kraftiga eller aromatiska härstamma från de warmaste länderna, och förnämligast från Asien eller Sundaöarna, hwarifrån dock träden eller wexterna blifwit utplanterade i andra warma luftstreck, och synnerligast öfwerförda till det fruktbaraste Sydamerika.

Gren af Kanelträdet.

Af dessa mer eller mindre nödwändiga waror äro somliga rötter, såsom ingefära, hwars wext och rotknölar likna swärdsliljorna, rabarbar, som wexer på Högasiens berg och har likhet med wåra skräppor samt är mycket dyr, kräkroten och jalapparoten från Sydamerika och lakritsroten från södra Europa, hwilken har en söt smak och är ett af de bekantaste bröstmedel.

Widare utgöras de af bark, såsom den högst aro-

BRITISH
1 JY 61
MUSEUM

Digitized by Google

Gren af Kryddnejlikträdet.

Digitized by Google

matiska kanelen, hwilken bäst och förnämligast erhålles från Ceylon och är den inre barken på de finare grenarna af ett wackert träd, som liknar lagerträdet. Kinabarken, ett af wåra wigtigare läkemedel, utgörande barken af arter bland Cinchona-trädet, som wexer i Quitos och Perus bergstrakter och är mycket närbeslägtadt med kaffe-trädet. Då denna bark först kom i werldshandeln war den mycket dyr och ansågs som ett arcanum eller suveränt botemedel mot alla slags sjukdomar samt troddes nära nog kunna försätta menniskan i en jordisk odödlighet.

Den märkligaste bark är måhända korken, hwilken utgör den yttre barken af en ek, som wexer på spanska halfön och som bär namnet af korkeken, samt har den egenskapen att barken utwexer ånyo och kan flera gånger aftagas, då det likwäl sker med försigtighet att den inre tunnare barken får blifwa qwarsittande.

Af bladsorter har man lagerblad och sennablad, de senare af ett slags örtträd från Österlandet, under det att de starka kryddnejlikorna äro de ej utslagna blommorna till det sköna nejlikträdet, hwilka först rökas och sedan torkas i solskenet. En blommande gren af detta högst aromatiska träd lemnas här i afbildningen. Äfwenledes är saffran de inre fina blomdelarna af saffransblomman, som wexer wild i Levanten, samt är så litet gifwande, att öfwer 100,000 blommor erfordras för insamlandet af ett enda skålpund, hwarföre man ej kan undra öfwer deß dyrhet uti werldshandeln.

Och af fruktsorter har man slutligen mångfaldiga slag både som läckerheter och till andra ändamål. Man har från Levanten fikon, hwilka egentligen utgöra en päronlik, köttig omklädnad kring de inneslutna blomdelarne, samt mandel, äkta

Digitized by Google

kastanier och pinier, torkade drufwor eller russin och korinter, samt swiskon och plommonarter från södra Europa, och dadlar ifrån norra Afrikas dadelkust.

Men främst af alla äro dock frukterna från Hesperidernas gyllne trädgårdar, apelsiner, pomeranser och citroner, hwilka samtliga hämtas från de sköna, ständigt grönskande, samt med sina talrika wällucktande blad, blommor och frukter uppfyllda orange- och citronträden, hwilka odlas i alla milda klimater och hwilkas fruktbarhet är så stor, att ett fullmoget träd skall årligen bära icke mindre än 20 tusen af dessa saftiga, wälsmakande och aromatiska apelsiner.

Men af de mera egentliga kryddorna är starkpepparn de mogna frukterna af en ostindisk pepparwext, då deremot kryddpepparn utgör bären på ett myrtenlikt och wackert träd från westindiska öarna och hwars hwita blommor uppfyller luften med en sådan wällukt, att sjelfwa de kringliggande hafwen förfriskas af denna aromatiska ljuflighet.

Widare är muskotnöten sjelfwa kärnan och muskotblomman denna kärnans röda fnas eller omhylle af frukterna till ett österländskt träd, som kallas muskotträdet, då kardemumma är fröhusen af en orientalisk liljewext liksom den fina vaniljen är den skidlika frukten af en slingrande orchidie från de brasilianska snåren och ogenomträngliga urskogarna.

Och då det är bekant att man i alla warma länder begagnar matolja i stället för smör, så finnes det en mängd wexter, hwaraf dylik olja beredes, men i de tropiska klimaten begagnas mest sesamwexten till oljoberedning och hwilken årligen sås och skördas för detta ändamål. Dernäst kommer palmoljan, som erhålles af flera palmfrukter och är en wigtig

Digitized by Google

handelswara för twålfabrikerna, till palmetinljusen och andra tecknisla ändamål, men som endast i sitt hemland förtäres i något renadt tillstånd, ehuru den rafinerade palmoljan sällan kommer på den europeiska werldshandeln.

Men i gamla werldens tempererade länder begagnas mest olivoljan till bordets behof, och hwilken fås af de gröna och mycket oljhaltiga bären till olivträdet, som redan möter wandraren längs södra Europas landswägar, af nästan lika form och utseende som pilerna på skånska slättens oöfwerskådliga fädesland.

Det torde widare få bemärkas att wi genom werldshandeln äfwen få en mängd balsamiska harser, såsom gummi lacca, hwilken, liksom galläpplen på en sydeuropeisk eksort, är produkten af insektsstyng på ett indiskt fikonträd, kopalfernissan, och aloe och terpentin, med flera andra, hwaraf åtskilliga i mera flytande form woro mycket dyrbara i äldre tider, såsom nardus, myrrha, mekkabalsam och andra wälluktande balsamer, hwilka blifwit mera tillbakasatta i de senare tidehwarfwen.

I stället ha wi fått en mängd wälluktande och etheriska oljor, hwilka fabriceras af blommor, blad eller frukter och som förnämligast begagnas till parfymer, håroljor, luktwatten och andra yttre medel, genom hwilka man will presentera sin närwaro under de mest doftande och aromatiska omständigheter.

Närmast dessa balsamiska saker står den werldsbekanta kamferten, hwilken är så nyttig genom sina swettdrifwande och antiseptiska egenskaper och som erhålles af ett österländskt träd, hwilket liknar det sydeuropeiska lagerträdet, samt lemnar kamfert i öfwerflöd.

Digitized by Google

Och af gummi eller gummiharser har man att bemärka gummi arabicum af ett sydländskt trädslag, den illaluktande dyfwelsträcken, som dock i hela österlandet begagnas till matkrydda, och som erhålles af en persisk wext, hwilken liknar wår odlade libbsticka. Widare må wi nämna opium, samt slutligen gummi elasticum eller kautschuk, som är nära beslägtadt med guttaperchа, samt utgör en stelnad och elastisk mjölksaft till flera träd från Sydamerika och de fruktbärande Sundaöarna.

I werldshandeln förekomma dessutom en mängd vegetabiliska färgstofter, dels af groft sönderraspadt träd eller bark, såsom färnbock och brun bresilja, gul bresilja, blåholz, quercitron, sandel och sumach, dels af rötter, såsom gurkmeja och krapp, eller af frukter såsom orleana. Och främst af alla är indigo, som beredes af flera örtblommiga buskar och örter, hemma i Ostindien och derifrån flyttade till de warmare werldstrakterna.

Men af största betydelse är den europeiska kaffeförbrukningen i wåra dagar, då kaffedrycken ej blott tillhör noblessen och hotellerna, utan blifwit en nationaldryck, som lika mycket begagnas hos folket och af de ringaste backstugusittare som i herreslotten eller hos köpmansfamiljerna.

Denna dryck beredes af kaffeträdets frukt, hwaraf 2 bönor sitta tillsamman inom ett rödt bär, och hwilken frukt kan skördas tre eller flera gånger om året. Detta träd är blott 4 till 6 alnar högt, har aflånga, ständigt grönskande blad och hwitaktiga blommor, samt härstammar ursprungligen från Nubien och Abyssinien, hwarifrån det på fjortonhundratalet öfwerfördes af araberna till Mekka och ifrån dem utbredde sig kaffedryckens bruk till Europa öfwer Constantinopel och Venedig i medlet af 16:de århundradet.

Digitized by Google

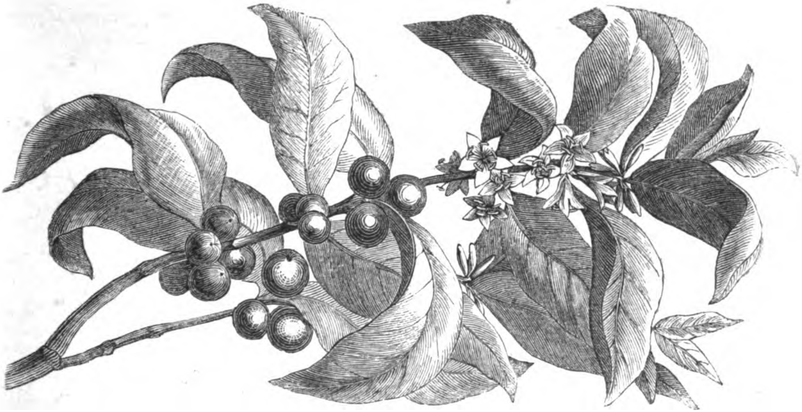

Gren af Kaffeträdet.

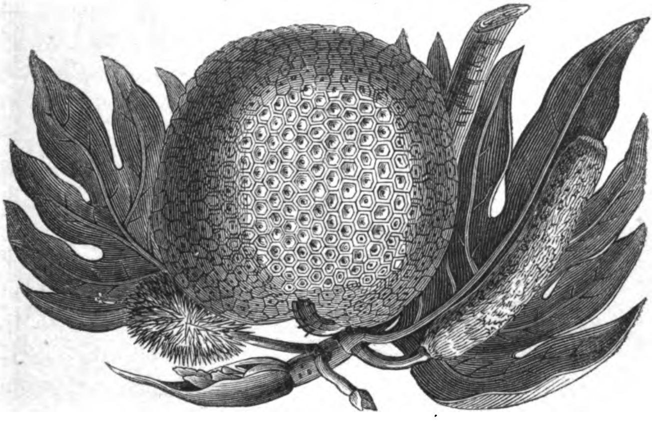

Gren af Brödfruktträdet.

Digitized by Google

BRITISH 1 JY 61 MUSEUM

Digitized by Google

Gren af Thebusken.

Digitized by Google

BRITISH
1 JY 67
MUSEUM

Digitized by Google

Först omkring 1690 fördes kaffeplantor till Ostindien. År 1713 kommo plantor deraf till botaniska trädgården i Paris och öfwerflyttades 4 år derefter till Antillerna i Westindien, hwarifrån alla sydamerikanska kaffeplanteringar härstamma. Och dock är Brasilien så rikligen försedt med kaffeträd, att man endast derifrån kan erhålla mer än tillräckligt för hela den öfriga werldsförbrukningen. En gren af kaffebusken, jemte den beprisade brödfrukten, lemnas här i en wacker teckning till åskådlighet för läsaren.

En annan bland de civiliserade folkens älsklingsdrycker är the, som utgör bladen af thebusken, hwilken är ursprungligen inhemsk i Kina, men som numera äfwen öfwerflyttats till Amerika. Det är en wacker buske med äggrunda, glänsande blad, och hwita blommor af täckt utseende samt liksom bladen af den finaste wällukt. Bladen afplockas späda, torkas på olika sätt och öfwersändas i blylådor till Europas handelshus.

Bruket af the är uråldrigt i Kina, och tros till en början hafwa uppkommit till förbättring af landets dåliga drickeswatten. Först omkring 1660 blef det bekant i London genom en från Constantinopel inflyttad tobakshandlare, hwilken utbjöd och serverade denna nya dryck såsom ett ofwikligt botemedel mot alla möjliga kroppslidanden. Wi meddela här en afbildning af den wackra blommande thebusken från Kinas bygder.

Och slutligen har man chokolad, en dryck som beredes af frukten till ett stort träd i Sydamerika, som kallas kakaoträdet, och hwilken frukt består af stora bönor, som malas, rostas och blandas med socker eller kryddor samt utgöra sålunda de i handeln förekommande chokoladkakorna.

Digitized by Google

Deremot har tobaksplantan, som blifwit en så stor nödwändighetswara för alla rökare, snusare och tobaksfabrikanter, samt hwaraf årligen millioner cigarrer uppgå i rök bland de civiliserade folkslagen, först blifwit öfwerförd från Westindien omkring år 1500 till Portugal och sedermera öfwer England utbredt sig till hela den kultiverade werlden för att utgöra en af deß kurantaste handelsartiklar.

Redan wid europeernas första uppträdande woro de amerikanske wildarne de ifrigaste tobaksrökare, hwarföre de portugisiske matroserna ansågo dessa röda folkslag för eldätare från underjorden. Men ännu i dag måste större delen af den bästa tobaken årligen införskrifwas från Virginien och de transatlantiska kontinenterna.

Jemte bomull, kaffe och tobak, torde rörsockret wara en bland de wigtigare af alla de till Europas marknader och fabriker transporterade kolonialwarorna. Ty i forntiden kände man icke mer än twå slags naturliga sötsaker, nemligen honing och manna, till deß man uppfann konsten att på artificiell wäg bereda socker af det i orienten wexande sockerröret, som likwäl i wåra dagar upptager de ofantliga sockerplantagerna i Sydamerika och blifwit öfwerflyttadt till alla länder och werldsdelar inom tropiktrakterna.

Detta lätt odlade jättegräs blir 4 till 6 alnar högt och mognar wanligen för året, samt har ett strå af 2—3 tums genomsnitt, men som ej är ihåligt, utan fylldt med den sötaste märg, och då rören afskurits söndermalas de mellan walsar, hwarefter saften inkokas, blandad med kalkwatten, samt afsätter sedermera det råsocker, som öfwerföres för att rafineras på de europeiska sockerbruken.

Digitized by Google

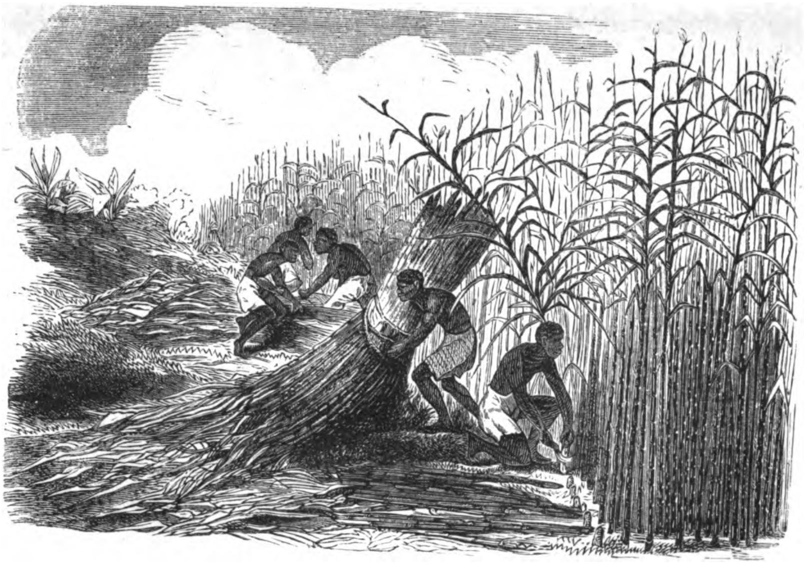

Sockerskörd i Westindien.

Digitized by Google

BRITISH 1 JY 61 MUSEUM

Digitized by Google

I Nordamerika begagnas saften af sockerlönnen till samma ändamål, liksom hwitbetan odlas till socker i det warmare Europa. Men rörsockret är dock alltid det yppersta och hwaraf årligen inemot 30 millioner skålpund råsocker endast införes till wårt lilla fäderneslang, hwilket efter 8 skålpund till hwarje person och utdeladt till Europas 300 millioner inwånare utgör den lilla summan af 2,400 millioner skålpund socker, som hwarje år förtäres af wår werldsdels sockerätare. Skörden af sockeröret föregår på westindiska öarna ungefär såsom hosföljande afbildning utwisar.

Närmast i förening med sockerberedningen står wingäsningen och fabricerandet af rusgifwande drycker, hwilket bruk likwäl är af så uråldrig beskaffenhet att sjelfwa Noach tillskrifwes windryckens uppfinning och att han tagit sig ett och annat rus, sedan han kommit till ro efter sin wådliga seglats på syndaflodens wågor. Och i grekiska gudasagan är Dionysos den förste winbryggaren, samt en wärdig representant i de glada brödernas befuktade aftonring.

Hos alla folk, både wildar och civilicerade, har man sina mer eller mindre enkelt tillwerkade berusningsmedel, antingen direkte fabricerade af narkotiska och berusande örtsafter, såsom opium, eller genom gäsning, distillering och tillsatser af berusande medel under sjelfwa läskedryckens tillwerkning.

Främst af alla är winet den ädlaste liksom den äldsta af alla menniskans stimulerande drycker. Ty winrankan, som tros hafwa sitt ursprungliga hemland på Kaukasus, har warit de kaukasiska folkens äldre följeslagare samt i följd deraf blifwit kringspridd till alla de länder, der drufworna kunna mogna och winberedningarne löna sig.

Digitized by Google

I wåra dagar går winrankan i norr till 51 graders nordlig bredd wid Rhenfloden, på westkusten af Frankrike till Nantes wid 47°, i öster i Schlesien till 49°, hwarefter deß gräns drager sig till Krim och Kaspiska hafwet. Och i söder går den på Canariska öarna till 27°, följer sedan afrikanska kusten till Egypten och Persien wid 29°, hwilket sålunda i norr och söder utgör deß bälte på den gamla werldens nordliga kontinent.

Och i Nordamerika, hwarest inhemska drufsorter odlas till winberedning, gå dessa icke högre än till 37° wid Ohio till 38° i Nya Californien, hwarjemte deras gräns i söder är 26° i Nya Biskaya och wid 32° i Nya Mexico.

I södra hemisferen går winrankan icke öfwer 40 graders sydlig bredd, odlas i Chili och Buenos Ayres, går till 34° på Nya Holland och på Cap, som är bekant för sitt förträffliga win, under det att man på hela jordens warma bälte och mellan wändkretsarna ersätter drufwans mångbesjungna dryck med det lika förträffliga palmwinet, som i olika trakter beredes af olika palmsorter. Saften tappas ur palmstammen liksom björklake och beredes till win genom gäsning, utan widare omständigheter.

Af palmwin i förening med ris och rörsocker distilleras arrac. Och af sockerrörets saft samt affallet wid sockerberedningen distilleras rom, hwilka beggedera mera närma sig bränwinets egenskaper, men af en wida mer ädel smak och finare beståndsdelar, hwarföre också detta mellanting mellan win och finkel blifwit till favoritdrycker, då de blandas med watten och socker, samt utgöra den gudomliga nektar, som hämtas från punschbålen och toddyglaset i wåra mångbrokiga dryckesgillen.

Digitized by Google

Men i Mexico har man derjemte äfwen en nationaldryck som kallas Pulk, och som beredes ur saften af den hundraåriga agaven eller aloen, hwilken också för detta ändamål ofta odlas i stor skala. Då wexten blir 8 år gammal blommar den wanligtwis, och då afskäres centralknoppen ur den grofwa blomstängeln. Derur utrinner en ymnig saft i flera månaders tid och sjelfwa stängeln uppskjuter ofta till en höjd af 36 fot. Denna saft utspädd med watten skall wara en läskande dryck, men som genom gäsning blir winartad och berusande samt af den ljufligaste wälsmaklighet.

På söderhafsöarna deremot finnes en annan rusdryck som kallas Ava och som erhålles af roten och örten till en art pepparwext. Denna dryck är så rusgifwande, att äfwen de som äro wanda derwid ofta få gifwa tappt och blifwa berusade af ett enda glas, hwilket kan wara af stort wärde för den som ej är i tillfälle att förskaffa sig några betydligare qwantiteter.

Och liksom man på Kamtschatka och hos andra östliga polarfolk lär bereda en rusdryck af någon giftig och berusande swampart, samt hos tatariska folkslagen af medelst gäsning distillerad stomjölk, som kallas kumiß, så brukade nordens äldre inwånare att brygga öl och mjöd, hwilka gjordes wälsmakliga med honing, men rusgifwande genom tillsatts af narkotiska dekokter på humle, pors, sqwattram och andra tillgängliga wexter, då bier och porter deremot höra till uppfinningarna i nyare tidehwarf.

Men äfwen bränwinets uppkomst är obekant, och deß bruk lär i wårt land hafwa sina första anor från Gustaf den 1:stes tid, då det förut endast begagnades som medikament och pre-

servativ mot pesten, kanske ända från digerdödens dagar. Werkningarna af denna förderfliga och frätande dryck äro ingalunda obekanta hwarken för samhället eller mångengång i de enskilta familjerna, der nöd och elände hafwa warit deß ständige följeslagare.

Det skulle således wara en wälgerning för alla nordiska folk och kanske aldramest för polarländerna, om bränwinet kunde utträngas af något bättre och mindre skadligt surrogat, som, utan att hafwa denna demoraliserande inflytelse, ägde förmåga att lifwa sinnet och uppmuntra själskrafterna. Ty äfwen nordbon måste emellanåt behöfwa sig en stimulus emot klimatets hårdhet och arbetsdagens tyngd.

Man har dock ännu ett retmedel, men i fast form, nemligen opium, hwilket i wåra dagar spelar en så wigtig rol i hela den österländska werldshandeln, samt har ännu wärre inflytande på nationerna än bränwinet hos oß, genom deß högst giftiga, döfwande och narkotiska egenskaper.

Opium är egentligen den i solen stelnade mjölksaften af wallmowextens fröhus, synnerligast af en hwit afart, som mycket odlas i österlandet. Och som berusningsmedel röker man detta opium i pipor, hwaraf en enda skall gifwa ett ordentligt rus af särdeles angenäm och behaglig beskaffenhet, men alla opierökare blifwa förslappade i förtid och ännu större uslingar än wåra argaste bränwinssupare.

Annars är opium deremot ett af läkarekonstens kardinalmedel och deß rätta plats är på apothekshyllan, i preparaterna eller wid sjuksängen, enligt läkarens förordnande och hwarest deß wälgörande werkningar ofta äro lika förwånande, som deß dagliga bruk är en fortsatt förgiftningsproceß.

Digitized by Google

På lika sätt tuggas bladen till flera narkotiska örter, såsom fallet är med tobak hos oß och betlepepparblad i österlandet. Och i Sydamerika begagnas allmänt coca eller bladen af en derstädes inhemsk buske, genom hwilka man skall försättas i en ljuf och drömlik dwala, utan att egentligen förnimma berusande egenskaper.

Och slutligen får man omnämna det egendomliga och nästan sagolika haschisch, ett preparat, som tros wara de gamles Nepenthe och som lär beredas af en sorts hampa från österlandet. Detta rusmedel, som endast begagnas i Egypten, Arabien och Gamla Werldens orient, skall wara det angenämaste af alla, och försätta deß brukare i det ljufwaste lycksalighetstillstånd af himmelsk ro, sällhet och glädje, samt utan att efteråt lemna förslappade werkningar, men hwarom man dock torde hafwa skäl att fordra närmare erfarenhet och mera wetenskapliga upplysningar.

Åkerbruket och Trädgårdsodlingen.

Wi hafwa förut antydt hurusom sädesslagen och jordbruket stå i ett wißt förhållande till de drycker, som begagnas i det menskliga hwardagslifwet, att i alla de länder, der man odlar ris till bröd, har man palmwin till dricka, der hwete eller majsbröd är dagliga näringsämnet utgör win eller pulk den läskande hwardagsdrycken och att kornmaltet i alla nordliga klimater inträder i winets ställe till beredande af ett mera torftigt, men dock ej ohelsosamt förfriskningsmedel.

Endast under starkare beredningsmethoder blifwa dessa drycker afficierande samt erhålla rusgifwande werkningar, win

Digitized by Google

så wäl som öl, men på samma sätt som man i brödfrukträdets egentliga region, nemligen på söderhafsöarna, berusar sig med avadrycken, så utgör numera icke ölet, utan bränwinet de nordiska folkslagens egentliga rusdryck, och fruktanswärdaste förslappningsämne.

Ty då winet lifwar, uppfriskar, förljufwar och innehåller närande ämnen, på samma gång som det har sina berusande egenskaper, så är deremot bränwinet endast frätande och ett förstörande gift liksom opium, hwilket dock werkar mera döfwande, i följd af deß narkotiska och i hela lifwets vitalitet ingripande beståndsdelar.

Men i alla wåra vegetabiliska näringsmedel, synnerligast hos dem, som begagnas till bröd eller som brödsurrogater, finnes ett inciterande ämne, hwilket afsöndradt för sig sjelf är ett frätande eller dödande gift, men som i förening med socker, stärkelse och andra närande ämnen synes werka fördelaktigt på kroppens wälbefinnande, och wara ett nödwändigt retningsmedel under lifwets utwecklingar.

Detta alkohol finnes så wäl i winet som i sädeskornet, i rotwexten som i fruktsorterna, på samma sätt som man har morphin i opium och strychnin i roffakorna, och hwilka senare ämnen äro de förskräckligaste och mest förstörande gifter, men som i wissa sammansättningar utgöra de kraftigaste läkemedel för helsans återställande.

På samma sätt innehålla gräsens strå ej blott sitt socker och sitt stärkelseämne, utan äfwen kisel eller kiselsyra, och andra såsom man tyckes mindre närande beståndsdelar, men hwilka sannolikt äro af stor wigt för de gräsätande djurens wälbefinnande. Och det är wißt en mer än wanlig kiselhalt som san=

Digitized by Google

nolikt gör att det stora tikträdet från östra Asiens skogar är bättre till skeppswirke än något annat träd för att motstå förruttnelse i de warmare oceanerna.

Och likſom åkerbrukskemien meddelar underrättelser om wexternas beståndsdelar, och de ämnen som hwarje wextslag för sig behöfwer till sin näring ur jorden, så hafwa kemisterna äfwenledes på grund deraf indelat wåra sädesslag och åkerwexter i wissa klasser, i följd af de grundämnen som hos hwardera äro de särskilt förherrskande beståndsdelarna.

Efter Liebig är denna indelning hufwudsakligast följande: a) kaliwexter, som till mer än hälften af sin wigt innehålla lösliga alkaliska salter; hit höra mollorna, malörten, betorna, rofwan, moroten, potatisroten och majsen; b) kiselwexter, i hwilka kiseljorden är öfwerwägande och hwartill höra så wäl gräsen i allmänhet som wåra wanliga sädesslag af hwete, råg, korn och hafre; samt c) kalkwexter, som förnämligast innehålla kalksalter, hwartill han räknar klöfwer, bönor, ärter, wickor och tobakswexten.

I följd af wexternas beståndsdelar känner man sålunda deras behof af näringsämnen och kan med stöd deraf beräkna hwad jord som är passande för hwarje wext samt huru jordmånen skall kunna göras fruktbar och gynnande för de sädesslag man will odla, på samma gång som wetenskapen lär oß att med tillhjelp af andra medel ersätta de ämnen som jorden förlorat genom wexternas förbrukning af jordmånens kemiska närande ämnen.

Träde, gödning och cirkulationsbruk höra till dessa jordmånens förbättringar, hwilket dock äfwen kan ske med artificiell jord och rent kemiska tillsatser. Såsom en regel antages det i

Digitized by Google

allmänhet att man efter en kaliwext låter en kiselwext följa och efter denna en kalkwext, jemte mycket annat, hwarom åkerbruks-wetenskapen i wåra dagar meddelar oß de mest upplysande och widlyftiga underrättelser.

Men då wi tala om åkerbruket, så böra wi ej föreställa oß att detta drifwes på enahanda sätt eller kommit lika långt i framåtskridande på alla odlade trakter af jorden, utan att det twärtom har olika skaplynne under beroende af folkslagens olika utweckling sgrader.

Och i fråga om jordens olika fruktbarhet, så bör man icke förbise den ofta numera sällan öfwertänkta, men dock wigtiga omständighet att menniskorna sjelfwa gjort hela landskap och werldstrakter öde och ofruktbara, genom att helt och hållet utrota skogarna, naturens prydnad, och det nödiga skyddet för vegetationen. Stora steppor, sterila ljunghedar och nakna kustländer, hafwa blifwit frukterna af detta utrotningsbegär.

Börjad i Asien har skogsförödelsen fortsatts i Europa, och håller nu som bäst på att göra sin rund på de amerikanska kontinenterna, som börja att mer och mer blifwa skoglösa eftersom de hinna att blifwa behörigen tillegnade af de inwandrande europeerna.

All jord låter egentligen odla sig, så snart den består af öfwerswämningslager och ej den nakna granitklippan, ehuru likwäl med mer och mindre beswär och med större eller mindre fruktbarhet, de länder likwäl undantagne som tillhöra den ewiga köldens okufliga regioner och hwilka således endast kunna bebos af polartrakternas nomadfolk.

Naturen låter icke här längre böja sig under menniskans hand bland ismassor och en förfrusen jord som aldrig upptinar.

Digitized by Google

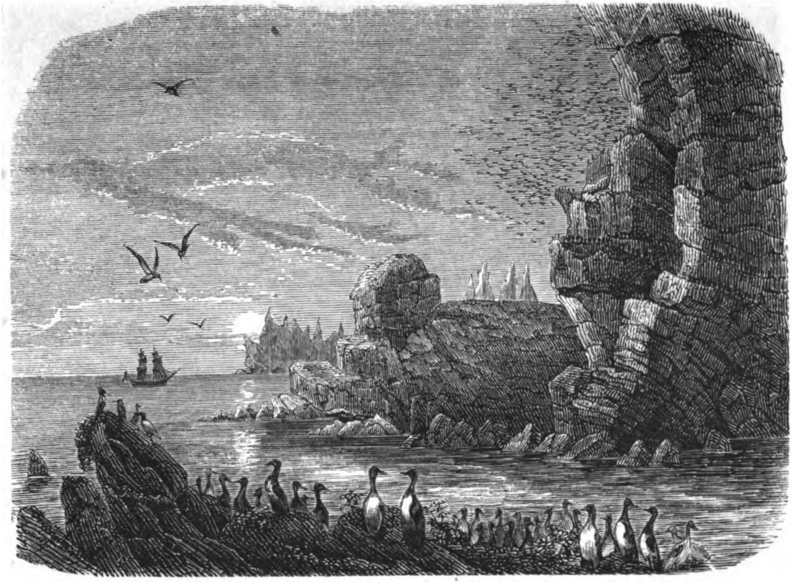

Nordkap.

Digitized by Google

BRITISH MUSEUM
1 JY 61

Digitized by Google

Södra poltrakterna med sina ofantliga ishaf och i hwilka endast ett fast land finnes närmare polen, äro ännu mer ödsliga än de norra, dit de tschudiska folkslagen blifwit undanträngda och lefwa der som nomader, fiskfängare, skälhunds- eller björnätare, på en polhöjd der alla andra folkslag skulle frysa ihjel. En vue af Nordcap gifwer här begrepp om ett ödeland som endast bebos af sjöfågel eller isbjörnarna.

I solens länder och alla warma klimat på jorden, der naturen gör allt, behöfwer menniskan följaktligen göra litet för sin försörjning och sitt sjelfbestånd. En ringa jordbit är der tillräcklig för hela familjers ekonomiska wälfärd, då säden gifwer hundrafallt i afkastning och detta utan annat beswär än att skörda det utkastade sädeskornet.

Likwäl sucka en stor del af dessa länders inwånare under det djupaste armod, och vegetera i den mest sömniga likgiltighet, af den orsak, att de regeras af despotiska styrelser, wansinniga lagar och under fördomens makt med deß djupt förtryckande herrawälde.

Så är det för närwarande med de gamla kulturländerna i öster, Persien, Chaldeen, Syrien, Palestina och äfwen i Egypten, der sädesafkastningen fordom war 2, ja ända till 500:de kornet, men hwarest så wäl åkerbruk som all annan kultur numera sjunkit ner till en obetydlighet just i följd af folkets fortsatta politiska förtryck och förslafwande samhällsförfattningar.

Man får derföre bemärka, att om ej naturen med en så frikostig hand utströdde sina ymnighetshorn kring dessa förslafwade folkslag, så skulle de swälta ihjel och förgås under armodets uselhet.

Digitized by Google

Men tropiska regntiden, hwilken reguliert infaller ofta på bestämda dagar och under de månader af året, då hettan annars skulle wara som störst, men hwilken swalkas och uppfriskas genom denna naturens wälgerning, är högst gynnsam för risodlingen, då man utsår säden i gyttjans öfwerswämningar.

Och som detta sädesslag fordrar mycken fuktighet, samt trifwes bäst i den wåtaste jordmån, så ser man wanligen risfälten till hälften öfwerswämmade, hwarunder de utweckla sin största kraft och sin fruktbaraste yppighet.

Äfwenledes är det klart att i alla länder, der kreaturen hafwa hela året om det ymnigaste sommarbete, det icke heller kan wara fråga om någon höslåtter eller insamlande af något foderförråd, hwarföre halmen och agnarna der uppkastas i stora högar för att uppbrännas, hwarefter askan begagnas som gödningsämne på de frodiga åkerfälten.

I forntiden och kanske på wissa ställen ännu i wåra dadar, begagnades oxar och annan boskap i österlandet att söndertrampa sädesaxen på en särskilt plananläggning under öppen himmel, hwarföre det ocksä i mosaiska lagstiftningen förbjudes att binda munnen till på oxen som tröskar, då man wid ett dylikt bruk annars ofta försåg dessa tröskare med nosgrimma, liksom hundprydnaden i rabiestiderna.

Och i de länder der det mera sällan regnar, såsom i Egypten och Medelhafstrakterna, sökte man att göra jorden fruktbar genom flodernas öfwerswämningar, då de leddes i kanaler och medelst slußwerk togo riktningar åt alla håll genom dessa konstgjorda öfwersilningar.

En tafla från Egypten, som här meddelas, wisar lå-

Digitized by Google

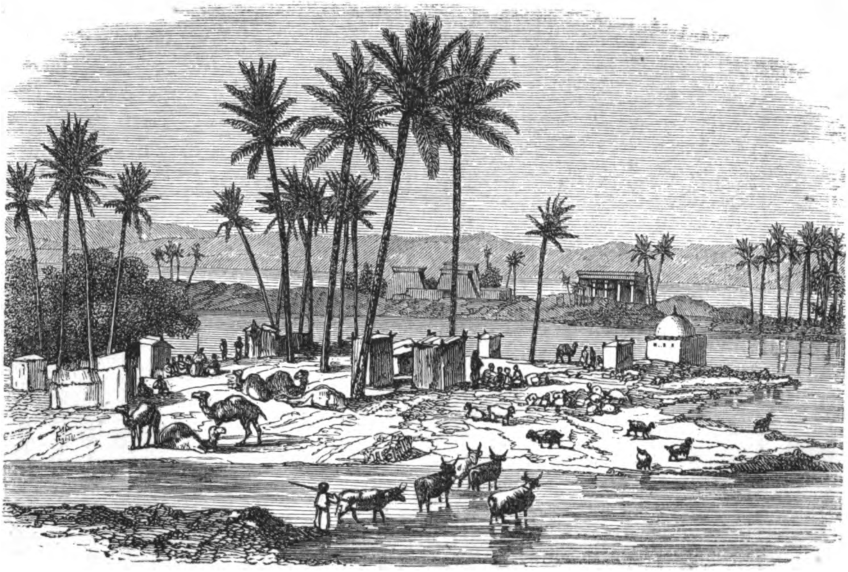

Nilens öfversvämningar.

Digitized by Google

BRITISH MUSEUM 1 JY 61

Digitized by Google

saren ej blott Nilens öfwerswämning, utan de wackra palmträden och de betande kamelerna.

På samma sätt får man i nedra Italien och på Sicilien med handkraft och under mödosamma inrättningar ofta wattna sina sädesfält, under det att en brännande sommarsol förtorkar allt och gifwer de törstande fälten ett förwirradt utseende.

Dock höra twå skördar om året till de warmare ländernas frikostighet, hwarwid såningstiden alltid är afpassad efter de periodiska regnen eller andra mera lokala omständigheter.

Men i de mera tempererade länderna med omwexlande klimat och föränderlig wäderlek måste man rätta sitt åkerbruk efter årstiderna, då wåren är såningstid, sommaren vegetationsperioden och hösten beräknad för skördarnas insamlande.

För närwarande är Europa och en del af Amerika det mest uppodlade, så att åkerbruket i dessa werldsdelar erhållit sina största utwecklingar, ehuru likwäl mycket återstår och agrikulturen synes ännu hafwa en stor framtid för sig till en knappast anad fullkomlighet. Men i de flesta werldsdelarna ligga hela kontinenter ännu ödesmål och wänta på en inwandring af mera idoga och åkerbrukande folkslag.

Äfwen i wår Nord har det gamla tegskiftet och lappwerket i åkerbrukswäg fått gifwa wika för mera förnuftiga tillgöranden. Man har andra planläggningar under det att man lärt att inse jordens wärde, att uppodla och bearbeta den med förwånande drift och flerdubblade erfarenhetsrön.

Börjad med enskiftet samt fortsatt med cirkulationsbruket och klöfwerodlingen, har wårt lands jordbruk gått framåt med jettesteg och mångdubblat wår sädesproduktion, på samma gång som man äfwen egnat sig åt agrikulturen som wetenskap, en-

Digitized by Google

ligt de åsigter och den ståndpunkt, som denna wetenskap erhållit i de närliggande grannländerna.

Man förbättrar sin jord genom märgling och en passande blandning af kalkartade beståndsdelar. Man har lärt sig att grunddika, med sten eller med rörläggningar för att afleda syran och öfwerflödswattnet, medan man framlockar de rikaste skördar efter gips, benmjöl, guano, salter eller alkalier, på samma gång som ladugården producerar ett ymnigt förråd af de naturligaste förbättringsartiklarna.

Allt detta är dock endast en början till något stort i den åkerbrukande werlden, der jordens fruktbarhet ännu betydligt kommer att uppdrifwas genom framtida forskningar och anwändandet af krafter, som för oß äro förborgade, men som tid efter annan komma i dagen under framåtskridandets werksamhet.

Men dessa åkerbrukets framsteg och jordens dyrhet har äfwen sin skuggsida och sina framstående olägenheter, ty derigenom har det blifwit mer och mer omöjligt för den fattigare arbetsklassen att skaffa sig hus och hem, eller ett mera sjelfständigt oberoende.

Detta gör sålunda en klaßskilnad mellan jordägare och arbetsfolk, mellan aristokrater och parias, som å ena sidan alstrar högmod och å den andra sidan ett förnedringssystem, utan att omtala det efter winning sikande och det öfwerdrifna spekulationsbegär, som uttränger alla ädlare och högre sysselsättningar, just för den agronomiska winningslystnaden.

I ett närmare samband med åkerbruket står hortikulturen och den mer eller mindre utwecklade trädgårdskonsten, hwilken börjat som en kåltäppa och i mångfaldiga riktningar

Digitized by Google

utbildat sig till de sköna ste anläggningar, då blomsterodlingen är civilisationens ädlaste följeslagare.

Ty just derigenom att trädgårdsskötseln kommit i samband med skönhetssinnet har den blifwit en bildande konst, en naturens arkitektur med sin olika byggnadsstil, det är poesien som antager en yttre form i naturens blomstergårdar.

Det första upphofwet war kanske lika mycket af medicinska och ekonomiska skäl som af kärlek till naturens skönheter, man odlade wilda wexter, insamlade för helsans eller kökets behof och till utwidgande af kryddgårdarna, i hwilka måhända äfwen en och annan wacker eller wälluktande blomma infördes till en doftande prydnad och en öfwerraskande ögonfägnad.

Härtill kom äfwen odlingen af bärbuskar och fruktbärande träd, hwilka man lärde sig att förädla genom ymp och genom fortsatta omplanteringar, under det att beröringen med fremmande länder äfwenledes medförde nya wextalster till odlingsförsök omkring fädernehemmet.

Trädgårdsskötseln war redan i flor hos grekerna, hwilka införde flerfaldiga blommor och trädsorter från de östliga folkslagens trädgårdsplanteringar, synnerligast från Persien, hwarifrån äfwen större delen af wåra ädlare äpplesorter, samt persikan, aprikosen, mandelträdet och hästkastanien lära förskrifwa sig, och under en lång tid woro de arabiska folken bekanta för deras utbildade trädgårdsodlingar.

Från sjelfwa den sagodunkla forntiden har man ju berättelser om Semiramis hängande trädgårdar i Babylon, hwilka räknades bland den tidens underwerk, och man känner i allmänhet icke ett enda kulturfolk, som ej derjemte haft sinne för trädgårdskonsten och naturens förskoningar.

Digitized by Google

Men ifrån grekerna öfwerflyttades smaken till trädgårds-odling till romarna, hwilka widare utbredde sin odlingskonst i de kringspridda kolonierna under kejsartiden. Och på detta sätt gick den småningom från land till land, i samma mån som folken civiliserades och skönhetssinnet utbildade sig.

Winrankan, som från Kaukasien och Levanten öfwerflyttats till grekerna och derifrån till hela södra Europa, lär ursprungligen wara planterad wid Rhenflodens stränder af romerska kolonister. Olivträdet har kommit till södra Europas folk från Syrien och Palestina, liksom citroner, apelsiner och pomeranser från Persien och Österlandet. Och man påstår att sjelfwa kalmuswexten skall wara införd till Europa under medeltiden från Ostindiens högländer.

Så sägas alla Europas tårpilar wara afkomlingar från en enda sättqwist af detta träd, hwilken sorgfälligt blifwit hemförd från de elfwer i Babylon, der Israels barn fordom upphängde sina harpor, sedan de förstummats under fångenskapen.

Äfwen de under medeltiden kringresande kristna missionärerna bidrogo till kulturwexternas ordentliga förökande, och det är sannolikt genom pilgrimer och munkar, som wi till kloster-trädgårdarna erhållit en del af de wexter, hwilka på den tiden anwändes som läkemedel och äfwenledes åtskilliga äldre kloster-wexter och kökskryddor från de europeiska bergsländerna.

Men det war förnämligast efter reformationstiden och till följe af den utwidgade sjöfarten och werldshandeln, som hortikulturen antog en mera storartad karakter, synnerligast hos holländarne, der blomsterodling och trädgårdsskötsel blef en ordentlig nationalindustri.

Digitized by Google

Liljor och hyacinter insamlades från de med dessa praktfulla wexter utsmyckade fälten wid medelhafskusterna, der Salomo i all sin herrlighet war icke så klädd som en af dem. Och sedan tulpanen år 1559 blifwit öfwerförd från det turkiska Levanten, kom denna wext att blifwa en holländarnes modeblomma, hwilken de odlat med luxuriös yppighet ända till närwarande tider.

Och genom deras widsträckta kolonier och handelsrelationer kom Holland att i århundraden blifwa en plantskola för alla de wetenskapsmän och trädgårdsodlare, hwilka wille förskaffa sig en större praktik och en utwidgad örtkunskap. Sjelfwa Linné, den botaniska wetenskapens mästare och naturens störste wetenskapsman, utsände sin första ryktbarhet från den rike bankiren Cliffortš werldsbekanta trädgårdsplanteringar wid Hartecamp.

Men i wåra dagar hafwa engelsmännen tillegnat sig herrawäldet i hortikulturen, så wäl genom deras storartade anläggningar och i alla möjliga grenar utwidgade blomsterodling, som äfwenledes medelst deras med otroliga kostnader och elegans uppförda wexthusbyggnader, medan de utskicka den ene wextsamlaren efter den andre till alla mindre bekanta trakter af jorden för att införa nya wexter, hwilka sedermera komma att utspridas genom den europeiska blomstermarknaden.

Den gamla franska trädgårdsstilen med raka gångar och rätwinkliga rabatter, genom hwilka man wille anwända qwadraten och den matematiska proportionsläran på naturens skönheter, har äfwenledes blifwit förkastad, sedan man förstått att pryda naturen med en romantik, som inhemtats från landskapsmålningen. Slingrande gångar och leende gräsmattor, på hwilka

Digitized by Google

oregelbundet oaser af blomstergrupper, buskar och trädplanteringar bilda de skönaste kontrasterna, höra till wåra tiders trädgårdskonst. Det är naturen sjelf, förskönad under blomsterodlingen.

Och af wåra talrika blommor från alla werldsdelar wilja wi blott omnämna den skönaste af alla och sjelfwa kronan i blomsterwerlden, nemligen georginen, hwilken först 1792 *) upptäcktes i Mexico och öfwersändes till Madrid samt å nyo 1802 **), då den skickades till berlinerträdgården såsom en enkel och föga ansenlig blomma, hwars betydelse man då icke kunde förutse. Den blommade i Swerige 1810 och den första dubbla georginen såg man i Tyskland 1808, hwarefter denna herrliga praktwext sedermera utwecklat sig till en skönhet af nästan obegränsade färgförändringar.

På samma sätt har den nyare tiden erhållit så många sköna och intressanta blomsterwexter af lupiner, nemophiler, collinsier, gilier och flerfaldiga lätt odlade sorter för blomsterkullarna, förnämligast från öfra Californien och nordwestliga Nordamerika genom den outtröttlige, men för tidigt hädanryckte engelske botanisten och wextsamlaren David Douglas, som under åren 1830—35 undersökte dessa ödetrakter, hwilka nu blifwit guldland, der man ej samlar blommor, men praktiserar i oändlighet i denna westerns nybörjade äfwentyrarestat.

Ångan och Elektromagnetismen.

"Stor är jorden, hwimla i gräsen ej tusende lif och uti böljans skum," säger skalden; men hur ofta hör man icke okun-

*) Af Mocino och Sessé. **) Af Humboldt och Bonpland.

nigheten förundra sig öfwer denna skapelsens oändliga mångfald och rörlighet, som man dock finner wara helt och hållet onyttig eller ändamålslös, och synes liksom fråga, hwad hela denna utstyrseln egentligen kan tjena till.

Ty det gifwes menniskor, som tro att allting är ändamålslöst, som icke på ett handgripligt sätt kan wara till nytta eller anwändbarhet i det praktiska lifwet. Men för forskaren framställer sig skapelsen i en annan dager och han finner att allting har sin bestämmelse, äfwen om denna ej kan inses eller fattas, utan medelst undersökningens resultater.

Egentligen borde man snarare förundra sig öfwer hwad en stor del menniskor hade här att göra, då de synas wara temligen ändamålslösa och fortsätta ett lif af lättja och oduglighet eller af wildhet och barbari, som gör att de hwarken efterlemna något namn eller något minne, om ej som wanbördingar och de ömkligaste ogerningsmän.

Man tycker wisserligen äfwen att alla dessa millioner infusorier, dessa otaliga och mikroskopiska wattendjur, hwilka med sina oändliga massor göra sjelfwa werldshafwen lysande eller försätta Röda hafwets yta i en purpurglans, skulle wara helt och hållet betydelselösa i den egentliga werldsbildningen.

Eller att de massor af koraller och blötdjur, som arbeta i sina dolda werkstäder på hafwets botten, eller de ofantliga skaror af insektlarfwer, som utweckla sig under sommarwärmen, eller de flesta af fiskarne i hafwet och foglarne i luften, icke äro någonting annat än tillfälliga lif, som uppstå och förswinna utan annan mening än blott för att hafwa en lika gagnlös som efemerisk tillwarelse.

Digitized by Google

På samma sätt skulle man tycka att jordens otaliga wext-massa, då man t. ex. räknat öfwer tusen wextindivider på en qwadratfots område, är alltför luxuriös och öfwerflödig, på samma sätt som flertalet af insekterna och äfwenledes många af de högre djuren i allmänhet icke betraktas som annat än skadedjur, hwilka också mer eller mindre måste wara blottställda för det allmänna utrotningsbegäret.

Endast i de länder, som äro för menniskan otillgängliga, lemnas de wilda djuren i fred, såsom man ser af hosföljande planche öfwer det fria och majestätiska lejonet, hwilket med wida mera skäl än Napoleon har rättighet att bära titeln af lejonet i öcknen.

Men wi hafwa redan omnämnt hwilken betydlig rol så wäl infusionsdjuren som korallerna spela uti aflagringens historia genom deras bildande af mergel och sandref till jordbrukets förbättrande, eller uppstaplandet af hela ögrupper och kalkbäddar till menniskornas boningsplats och fruktbärande wistelseorter.

Utan de lägre djurens medwerkan hade wi således ej kunnat företaga någon mergling eller gipsgödning samt ej heller haft någon krita eller musselkalk, och utan wexterna ingen mylla eller torfjord, likasom wi utan sjöfåglarnas tillgöranden ej kunnat hämta någon guano från de sydamerikanska kusterna, hwarest dessa tusenåriga lager innehålla en betydlig mäktighet.

Men på samma sätt som wexterna äro nödwändighets-medel för alla gräs- och fruktätande djur, således hufwudsakligen äfwen för menniskan, så äro de äfwen ett oundwikligt wil-

Digitized by Google

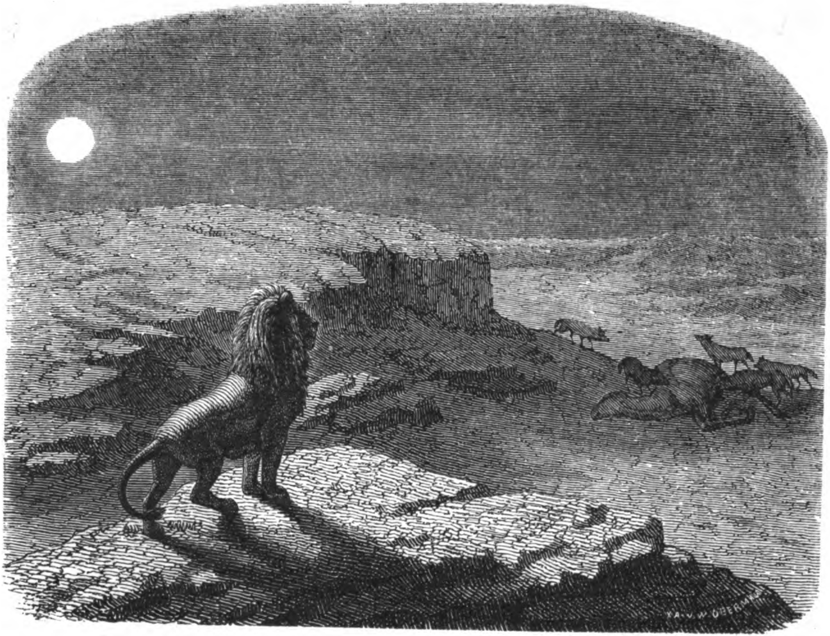

Öknens utseende.

Digitized by Google

BRITISH 1 JY 61 MUSEUM

Digitized by Google

kor för alla luftens inwånare eller med andra ord för alla de djur, som endast kunna lefwa genom luftens inandande.

Ty luften, som består af syre och qwäfwe, af hwilket det förra är nödwändigt för andedrägten och blodets syrsättande, då det andra deremot är qwäfwande, skulle slutligen helt och hållet förlora detta syre, hwilket de luftandande djuren snart skulle förbruka, om det ej ersattes af träd och wexter, hwilka utandas syrgas och fylla luften med nya medel för den animaliska andedrägten.

Och liksom mögel och swampar uppwexa på förruttnade wextämnen och således absorbera och uppsupa de skadliga dunsterna, så förtära insekter, roffåglar eller rofdjuren de döda djurkropparna, hwilkas stank i motsatt fall skulle förpesta luften, så att sjelfwa förruttnelsen har sina nyttiga afledningsmedel.

Det torde ej heller böra lemnas ur sigte att rofdjuren, hela djurkedjan igenom, ifrån infusorierna till örnen och lejonet, äro en nödwändighet för naturens jemnwigt. Sjelfwa den produktiva insektwerlden skulle helt och hållet öfwerflygla oß, om ej larfwer och insekter woro en föda för tusentals fåglar, hwilka äro beroende af insektswärmarne.

Hwad swalan, flugsnapparen och andra insektjägare äro om dagen, det är nattskärran bland nattfly och mal under den ljusa sommarnatten och sjelfwa de trädborrande insekterna hafwa sina mäktiga fiender i hackspettarne, hwilka med sitt kilformiga näbb uthacka dem ur deras dolda gömställen i det inre af trädstammarne.

Flyttfåglarnas tåg står sålunda i ett wißt förhållande till deras lefnadsmedel, ty insektätarne, wadarne och polarstränder-

Digitized by Google

nas inwånare söka de länder, der de hafwa en rik tillgång på födoämnen under wår nordiska wintertid.

Och af det sålunda här i korthet anförda, bör man lätt kunna förstå att det ena med det andra har sin betydelse i werldsordningen. Men hur ofta är det icke menniskornas kortsynthet, som gör att man betraktar större delen af skapelsen som en wisserligen innehållsrik, men onyttig förrådskammare.

Hwem hade likwäl för några hundrade år sedan kunnat drömma om att wattengasen eller imman från en kokande kittel skulle wara annat än en onyttig rätt eller mera wetenskapligt betraktad, som en bortdunstning af watten, hwilken slutligen i lätta ångor uppstiger i skyarna såsom wattenblåsor af den subtilaste beskaffenhet.

Men hwilken förwånande kraft har dock ångan eller rättast sagdt wattengasen icke blifwit i wåra dagar, samt utgör numera den häfstång, som nära nog drifwer alla menniskans mekaniska inrättningar.

Med ångans anwändande har en ny epok inträdt uti menskliga bildningens och industriens historia. Ty hwad som förut måste ske med handkraft och under otroliga ansträngningar, förrättas nu på det beqwämaste, lättaste och mest komplicerade sätt med ångmaschinen.

Ocksä har menniskosnillet med rastlös ifwer arbetat på att kunna göra ångan anwändbar åt alla håll. Och man måste förwånas öfwer de upptäckter inom maschinens och mekanikens område, som blifwit gjorda endast i detta hänseende, så att man endast häraf måste anse snillet och uppfinningskonsten för outtömliga bildningsmedel.

Digitized by Google

Ångans första begagnande till pumpwerk och högst enkla sakers utförande, lär hafwa kommit i bruk på 1700-talet; men den första mera fullständiga ångmaschin förfärdigades af engelsmannen Watt år 1763, hwarefter deß bruk kom mer och mer i werksamhet, och uppfinningen af den ena maschinen efter den andra har fortgått ända till närwarande tider.

Men icke blott inom industriens och fabrikernas område, utan äfwen som ett kommunikationsmedel är ångan af werldsbetydenhet och som dagligen mer och mer sammanbinder länder, werldsdelar och de betydligt från hwarandra affsöndrade nationerna genom ångfartygen och jernwägsanläggningar.

Man påstår att en fransman under kejsartiden uppoffrade sin tid och sitt snille för att uppfinna konsten för ångans anwändande till skeppsfarten, och då han tid efter annan meddelade franska wetenskapsakademien resultaterna af sina lyckliga upptäckter, så förklarade man honom för wansinnig och inkastade honom i ett dårhus för den återstående lefnadstiden.

Hwarje ny sanning eller hwarje förwånande upptäckt, som framträdt i werlden, har delat samma öde och deß första förkunnare hafwa fått plikta med förlust af lifwet eller den personliga friheten. Och på samma sätt berättas det, att en konstnär under romerska kejsartiden förewisade att han uppfunnit att göra glas lika smidigt och anwändbart som silfwer, men att han just för denna upptäckt belönades med bödelsyxan.

En hämnande nemesis träffade Napoleon, åt hwilken Fulton erbjöd sin uppfinning af sättet att begagna ångans kraft, men som afslog hans anbud. Han mötte nemligen det första ångfartyget först wid öfwerfarten till S:t Helena, och då

Digitized by Google

han såg detta, erkände han att det war just ångans kraft som han saknat för att bli en obesegrad werldsbeherrskare.

Men han föll äfwen han, och all blodig storhet faller på samma sätt. Hwad han bemött med hånlöje eller förklarat för galenskap, hade dock på andra ställen funnit sina mera lyckliga bearbetare. Ty efter flera omgjorda försök, hann slutligen amerikanaren Robert Fulton att få sin idé realiserad, och genom honom kom werldens första ångbåt i gång år 1807 på Hudsonfloden i Nordamerika *).

Det dröjde dock flera år innan denna storartade uppfinning blef werldskunnig och införd bland den europeska civilisationen. Ty det första ångfartyg i Europa byggdes i England 1813 och det första i Swerige byggdes af Samuel Owen 1819, hwaraf man här kan se hwilka jättesteg denna uppfinning tagit i sednare tider, då alla haf och alla flottor hwimla af ångfartyg med hjul eller propeller, med passagerare eller marinsoldater.

Ännu senare är upptäckten af ångans anwändande till landskjuts och uppfinningen af jernwägarna, genom hwilka också kronan är satt på werket och det stora problemet löst af en wägutgrening genom werlden, så att man i täfling med fågelns flygt kan komma från ort till ort och från länder till länder.

Spårwägar af träd begagnades wid de tyska grufworna redan på 1600-talet och wid Newcastle i England fanns en hästbana af jern år 1767. Men till och med redan år 1807 experimenterade Evans i Philadelphia med ångans anwändande

*) Ångfartyget hette Clermont och gjorde första prosseglingen till Albany den 4 September 1807, kl. 1/2 7 f. m.

på wanlig wäg, ehuru resultaterna ej utföllo till den fördel som han wäntat sig.

Den första jernwägen för lokomotiv war Stockton-Darlington-banan i England, färdig år 1825, der Stephenson war den förste som derpå begagnade ångwagn. Dernäst kom Liverpool-Manchester-banan, oktrojerad 1826 och färdig 1830. Den första jernwäg i Nordamerika war Quincy-banan i Massachusets, som blef färdig 1827. Och 30 år efter ångwagnens uppfinnande erhöllo wi den första jernbanan i wårt eget fädernesland.

Jernwägsarbetet, som dock endast är i sin början på jorden, har redan utwidgat sig och bedrifwits med en kostnad utan like, men också med ojörlikneliga resultater. Skilda orter blifwa förenade, städer länkas wid städer, folk beröres med folk och det blir en trafik, ett warubyte, en befraktning och ett resande, hwilket för hundrade år sedan förespådt skulle betraktas såsom ett af de mest oupphinneliga werldsidealerna.

Men en annan, alldeles osynlig och för allmänheten helt och hållet obekant kraft har åstadkommit icke mindre förwånande saker i det allmänna lifwet än ångan, och som werkar på ett mera okändt och beundranswärdt sätt än wattengasen. Wi mena nemligen de elektro-magnetiska fenomenerna, hwilka wår tid har förmått att föra till praktisk anwändbarhet.

Wisserligen är åskan en högst wåldsam och häftig naturkraft, då elektriska strömmar bilda och urladda sig i molnen, hwilket äfwen kan eftergöras i smått på en elektricitetsmaschin, men något praktiskt bruk af denna elektriska ström hade man ej förstått att göra, då densamma endast betraktades som fenomener eller på sin höjd anwändes som experimenter i läkarekonsten.

Sjelfwa Voltas stapel och den galvaniska strömmen, som uppkommer genom zink- och kopparplåtars placerande på hwarandra och inlagda i syra samt kopparn förenad med zink- och zinken med koppartrådar, wisade enahanda besynnerliga men opraktiska fenomener, till deß den ryktbare danske wetenskapsmannen prof. Örsted år 1820 upptäckte, att koppartrådar, satta i en wiß förening med jern och galvaniska batterier, uppwäcka en magnetisk kraft, som åstadkommer rörelser wid slutpunkterna.

Grunden till elektriska telegrafen war härigenom uppfunnen, men det praktiska resultatet blef mera en amerikansk tillhörighet, ty den första större elektriska telegraf inrättades i Nordamerika *). Afståndet gör här föga eller intet till saken, ty den elektrogalvaniska strömmen ilar på telegrafträden med ljusets hastighet och förnimmes icke, samt låter icke hejda sig under sin fart, hwarföre samtalet mellan telegrafstationerna är ett ögonblickets werk, äfwen på sina hundrade mils afstånd ifrån hwarandra.

Genom den elektriska strömmens kraft sätter man, medelst en wiß tryckning på en enkel mekanik, en annan mekanism i ögonblicklig rörelse på hwilken station man behagar, och denna mekanism är så inrättad att den på en pappersrimsa kan intrycka de punkter och streck, som utgöra det telegrafiska alfabetet. På detta sätt kan man från station till station skrifwa till hwarandra hwad helst man behagar, så snart man blifwit inöfwad i det telegrafiska teckenspråket.

Genom denna uppfinning har man också erhållit ett tankarnas och ordets ögonblickliga föreningsband, ej blott mellan

*) Först i smått af Gauß och Weber wid Göttingen 1833. Morses allmänt antagne apparat kom i Amerika till stånd år 1837.

Digitized by Google

närliggande orter och länder, utan med hela jorden, efter hand som man hunnit att utgrena och utwidga telegrafanläggningen. Ty medelst tillhjelp af guttaperchan kan man lägga telegraftrådar både öfwer sunden och oceanerna. De nedsänkas i djupet i ett groft guttapercharör, nästan i form af ett kabeltåg.

Men äfwen till andra praktiska ändamål har man funnit att den galvaniska elektriceten kan anwändas, samt bland hwilka den så kallade galvanoplastiken eller galvaniska förgyllningen icke är den minst beundranswärda.

Ty om man från ett galvaniskt batteri drager en zink- och en koppartråd in i en wätska, i hwilken guld eller silfwer finnes upplöst och i samma wätska hänger wid koppartråden en sak af blank metall, så afskiljer sig guldet eller silfret i wätskan och afsätter sig på den blanka metallkroppen, som härigenom förgylles eller försilfras genom galvanismens inwerkningar.

Och har man upplöst koppar, t. ex. kopparvitriol, i wätskan och inbringar en form wid koppartråden, så afsätter sig kopparn i samma form, hwarigenom man kan efterbilda hwad helst man behagar, som också synes af de många lyxartiklar af förgyllda metallarbeten, som i werldshandeln förekomma såsom en produkt af galvanoplastikens anwändbarhet.

Jemte telegrafens anwändande wid astronomiska observationer har man äfwenledes påfunnit att sätta klockwisare i rörelse genom den galvaniska strömmens werksamhet, hwarigenom man i tätbefolkade städer synes wara på wäg att göra urwerken öfwerflödiga.

Ty om man i hwarje hus inrättar sig en urtafla med lösa wisare och genom galvaniska trådar sätter dessa wisare i

Digitized by Google

samband med ett proberur, en kronometer eller annat säkert urwerk förenadt med ett galvaniskt batteri, så röra sig alla dessa wisare på en gång och utwisa tiden alldeles lika med hufwuduret. Äfwenledes kan man sätta dessa wisare i förbindelse med slagwerk, så att alla dylikt förenade ur komma att slå uti samma ögonblick.

Detta i förening med telegraferna torde blifwa af stor wigt för beräknandet af tidsskilnaden mellan de geografiska longituderna, så att man t. ex. wid middagstiden i Stockholm kan ögonblickligen få reda på hwad klockan är i Paris, i London och Petersburg, samt framdeles äfwen i Newyork, i Calcutta, i Sidney och på Söderhafsöarne.

Oberäkneliga saker torde framdeles komma att utföras genom denna förunderliga kraft, ty man är redan på wäg att åstadkomma ett elektriskt ljus, af nästan lika styrka som sjelfwa solljuset, hwarigenom alla andra belysningsämnen kanske komma att undanträngas. Och om man nu äfwenledes kan upptäcka ett sätt att anwända den elektriska kraften i stället för ångan wid alla wåra maschinerier, ångfartyg och jernwägar, hwilket man starkt arbetar på i wåra dagar, så har man hunnit till ett mål som är ännu större än alla de öfriga, då ej blott brännmaterialen gjordes obehöfliga, utan äfwen explosionerna genom wattengasens oförsigtiga behandlande skulle förekommas.

Men om man nu till alla de storartade saker, som man redan förmår åstadkomma med tillhjelp af ångan och elektromagnetismen, äfwen lägger daguerreotypen, eller konsten att på silfwerplåtar med solljusets tillhjelp aftaga porträtter af land-

Digitized by Google

skap och af enskilta föremål, så står man inför menniskosnillets upptäckter och betraktar alltsammans såsom werldens underwerk.

Det menskliga lidandet och lifwets Poesi.

Det wilda djuret är egenligen utan annat lidande än den sista dödskampen, ty det har inga sjukdomar, ingen fattigwård, ingen träldom, inga dårhus och inga cellfängelser.

Djuret har sitt hem, sin föda och sin klädedrägt såsom en naturens rikliga faddergåfwa. Det födes till full äganderätt af allt hwad det behöfwer. Men så är det icke med menniskan, ty hon födes af naturen till intet, såwida hon ej får något af föräldarna, och måste skaffa sig allt, mångengång till och med både helsan och friheten.

Derföre heter det ocksä lika riktigt som sorgligt, att räfwarna hafwa sina kulor och foglarna under himmelen sina nästen, men menniskans son har intet, som han kan luta sitt hufwud till.

Det är alltså ett stort lidande att födas till fattigdom, att kastas med förakt ut i werlden, att blandas med proletärerna, att behöfwa arbeta för andra och att sjelf på sin höjd kunna förskaffa sig en plats såsom dagens stattorpare eller inhyseshjon.

Ty statsinrättningarne hafwa rangerat det så olika för menniskorna att några numera födas till höghet, till ära, till rikedom, till anseende och till owerksamhet; andra deremot till träldom, till arbete, till försakelser och till fortsatta brödbekymmer från waggan till dödsbädden.

Digitized by Google

Att på detta sätt låta höghet och rikedom eller förnedring och fattigdom gå i arf ifrån far till son och från slägt till slägt är redan ett af de största fel, som widläda samhället och i hwilket en dylik arfsrätt *) borde wara betydligen annorlunda.

Kastskilnaden menniskor emellan borde wäl ej finnas till hos de folk, som bekänna en lära, enligt hwilken den ypperste skall wara som en tjenare och der alla i jemlik endrägt, hjelpsamhet och förtroende borde wara som bröder och den sanna kristendomens rätte medborgare.

Att hafwa en underordnad klaß, som förtryckes, utarbetas, undantränges och förnekas allt annat utom en lumpen arbetsförtjenst, samt slutligen kastas på fattigbaracken med ett sämre underhåll än sjelfwa husdjuren i den förmögnares ladugård, allt detta är ett af civilisationens lyten, som kanske slutligen kommer att undergräfwa hela den föråldrade samhällsinrättningen.

Arbetaren är ofta urståndsatt att köpa jord, ty den har blifwit honom för dyr i förhållande till hans arbetsförtjenst. Han kan på många ställen ej gifta sig, emedan han ej förmår att skaffa sig bostad. Och om han än lyckats att erhålla hustru och barn, så får han uppoffra alla sina krafter och all sin lefnadstid för att endast kunna försörja dem, samt kommer att

*) Äfwen den egentliga och borgerliga arfsrätten borde undergå betydliga förändringar, samt göras mera fördelaktig för samhället i allmänhet. Och liksom maka borde ärfwa maka, der inga bröstarfwingar förefinnas, så är det ett brott emot menskligheten att ej alla barn som föräldrarne erkänna, de må nu wara födda inom eller utom det wigda området, eller till och med inom de s. k. förbjudna lederna, ej hafwa laglig arfsrätt efter både far och mor, då barnen warit deras naturliga tillhörighet.

Digitized by Google

efterlemna dem i sin egen belägenhet åt armodet och dagswerksyrket.

Ännu större är detta lidande i fabrikerna, der man börjar som barn och fortsätter till grafwen med ett mekaniskt yrke, som gör menniskan slö till själen, mekanisk till tanken och lär det från början warma hjertat att hårdna wid ångmaschinerna.

Man skriftwer fattigwårdslagar och utskrifwer fattigtaxor i oändlighet, under det att fattigdomen tillwexer. Man utdelar dessa statens och kommunens allmosor med, såsom man tycker, det frikostigaste öfwerflöd, och likwäl fortfar fattigdomen att widare utbreda sig. Det är palliativer, liknande oäkta bladguld, hwarmed man will förgylla dagens elände, men sjelfwa botemedlen har man uraktlåtit.

Lägger man nu härtill rikdomens öfwerflöd, deß flärd, deß tilltagande fåfänga, deß luxuriösa moder, och deß utswäfwande yppighet, hwilka hwar för sig äro för bjert i ögonen fallande, för att ej wäcka den ringare klassens afund, så kan det wäl hända att en revolution slutligen uppstår mot börden, högmodet, aristokratien och öfwerflödet, sedan man länge äflats med att ej lyßna till de mera billiga fordringarne från en förtryckt menskighet.

Ty wi wilja icke här omtala slafhandeln i Afrika och bland Amerikas hedendom, lika litet som menniskoätandet på Söderhafsöarna, wäl bemärkandes att slafsystemet tillhört alla äldre folkslag ända från den tid, då krig och twedrägt uppkommo i werlden och då de underkufwade alltid blefwo segerwinnarens trälar, som såldes eller behandlades efter godtycke, såwida man ej genast förtärde dem.

Digitized by Google

Det är först de kristna folken som gjort slafhandeln till en affärssak, till en werklig werldshandel, fastän naturligtwis af den widriga beskaffenhet att den gör en skamfläck, som ej kan borttwättas ur civilisationens historia.

Men utan att hämta några skräckbilder från slafweriet i Amerikas kolonier, behöfwa wi endast granska wårt eget, om också finare slafsystem, af twångslagar, konskriptioner, böters förwandling i fängelse, häktningsraseri, utsökningsbalkar och annat dylikt, hwarmed man håller menniskor i träldom, eländen och lidanden. Och detta utan att bekymra sig om det lif som förtryckes, det hjerta som tillspillogifwes, nej icke engång om den arbetskraft, som förloras för den materiella werldsmarknaden.

Stora tänkare hafwa uppträdt med de skarpaste sanningar och de mest allwarsamma warningar mot detta förhållande. Och det är sorgligt, då man nödgas bekänna att cellfängelserna utgöra statens palatser i wåra dagar.

Och för att framdraga en tafla mellan civilisationens behof och naturfolkens idylliska fröjder, meddela wi här en teckning af folklifwet från sjelfwa det warmare Afrika och från Hottentotternas land.

Men för att komma till botemedlen i wår materiella tid, der det icke duger att tala om menniskokärleken enligt kristendomens föreskrift, så är det ej fråga om någon kommunism eller att hafwa allting gemensamt, hwilket tillhör en af de utopier som längesedan blifwit öfwergifna såsom en praktisk omöjlighet.

Icke heller duger det att jemna förmögenheten så, att alla hade lika, hwilket endast skulle hafwa till följd att endel för-

Digitized by Google

Landskap i Hottentotternas land.

Digitized by Google

BRITISH MUSEUM
1 JY 61

Digitized by Google

spillde den och blefwo lika fattiga som förut, hwarföre den enda rätta utwägen är att genom en mera klok fördelning göra förhållandet annorlunda.

Hit hörer i främsta rummet bildandet af uppfostringskassor, tillkomna genom wissa procent af alla de arf, som ej tillfalla bröstarfwingar, genom ett wißt öfwerskott af all öfwerflödig förmögenhet, genom enskilta bidrag, statsmedel eller hur man will statuera det, medelst hwilka hwarje barn kunde erhålla uppfostringshjelp och åtnjuta den underwisning och bildning som är nödwändig för hwarje samhällsmenniska, samt hwaröfwer staten eller kommunen borde hafwa den strängaste kontroll och det nogaste uppseende.

Skulle dessa kassor till den grad kunna utwidgas att hwar och en fullmyndig person derjemte kom att erhålla ett litet kapital att börja sin bana med i werlden, så wore detta så mycket bättre. Ty om än en och annan skulle förspilla det eller uppoffra sin summa på felslagna uträkningar, så måste den dock hos flertalet af menniskor komma till hjelp och bidraga till ekonomiska förkofringar.

Dernäst torde man kunna föreslå assuranser eller lifförsäkringsanstalter under statens beskydd, i hwilka hwar och en borde wara skyldig att efter inträdande i myndighetsåren insätta en wiß mindre summa årligen. Och ur denna kassa skulle hwar och en wid slutad insättning efter fyllda 55 à 60 år hafwa att påräkna en summa, i wårt land af minst 50 R:dr årligen såsom ett ålderdomens försörjningsmedel.

För sjuka eller ej arbetsföra personer borde särskilta pensionsinrättningar bildas af statens öfwerskottsmedel. Och i wårt land skulle en minskning af embetswerk, landshöfdinge-

Digitized by Google

och biskopsembetenas indragning, samt en nödig reduktion af arméen med dylikt mera kunna lemna betydliga bidrag till en wida nyttigare fördelning på samhällsmenniskorna i allmänhet, än att låta folket utsugas af parasiter och en despotisk embetsmannaklaß.

Slutligen torde äfwen ojemnheten i arbetets fördelning till någon mån kunna rättas och mera lämpas på rättwisa och billighet, synnerligast hwad fabriker eller annan lönande rörelse widkommer, der arbetaren utom sin daglön borde äga rätt till en wiß, om ock så ringa procent af den allmänna winstafkastningen.

Genom dessa eller ännu bättre uttänkta och iordningställda sociala statsinrättningar, torde mycket af det menskliga lidandet kunna afhjelpas och hwar och en sättas i tillfälle att mera oberoende förförja sig, utan att den enskiltes äganderätt derigenom förnärmades eller undertrycktes.

Men ej blott dessa lidanden, som wi här anfört och hwilka endast kunna tillskrifwas en förwillad menskighet, samt statens ofta nog falska begrepp om den ewiga rättwisan på jorden, bestående i sättet att djupast förnedra, ware sig den fattige eller förbrytaren, hwilka ej sällan sättas i samma kategori, ej blott detta, utan äfwen andra lidanden widlåda de civiliserade folkslagen, utan att synnerligen wara kända bland de ursprungliga naturfolken.

Om wi se på wåra husdjur och den onatur man want dem wid under tama tillståndet, behandlade under menniskans mer eller mindre orimliga regeringssätt, så finna wi en stor åtskillnad mellan dem och deras wilda, samt naturligt fria stamförwandter. Ty wåra husdjur äro belagde med en mängd

Digitized by Google

sjukdomar och kroppsåkommor, som till större delen saknas hos wilddjuren i ödemarkerna.

Ännu större är detta förhållande hos menniskan, som genom sin utflyttning i ett fremmande klimat, genom förändrade wanor, lefnadssätt, födoämnen och ännu mer genom öfwerflöd, utswäfningar och njutningar af rent onaturliga medel blifwit underkastad alla möjliga kroppsbräckligheter och sjukdomar, ifrån farsoternas mängd och fasawäckande epidemier ända till de kroniska smärtorna i lifsfunktionens förbolдaste werkstäder.

Menniskowerlden är således äfwen en sjukdomarnas och det kroppsliga lidandets werld, ett hem för plågorna, desorganisationen, pestgiftet och understundom äfwen för de medicinska experimenterna. Ty å motsatta sidan hafwa erfarenhet och wetenskap uppfunnit läkemedel, apothek, sundhetskollegier och andra nödiga skyddswärn, mot den mängd af sjukdomar, som kunna hemsöka menniskokroppen.

Och läkarens konst är en ädel konst, ty den är ofta en hjelp och alltid en tröst under det menskliga kroppslidandet. Läkaren är den menskliga försonaren mellan lifwet och lidandet, ej blott i sjukhusen, utan äfwen wid den enskiltes sjukbädd, der han räddar så långt han förmår, lindrar smärtorna och gör sjelfwa döden ljufware genom sin konst och sin ömhet under det slocknande hjertats sista ögonblick.

Säkerligen har denna menskligheten yppersta konst ännu en stor framtid för sig genom erfarenhet och fortsatta studier i naturens herrliga förrådskammare, samt är en wetenskap som står i närmaste förening med naturforskningens resultater, hwarpå de nyare försöken att anwända elektriciteten i läkarekonsten bära tillräckliga wittnesbörd.

Digitized by Google

Men ej blott sjukhus och asyler för sinnesswaga höra till den civiliserade werldens sanitära inrättningar, utan man har äfwen uppfunnit den swåra konsten att göra de döfstumma talande genom skrift, fingerspråk och fullkomlig själsodling, samt de blinde läsande genom upphöjd bokstafsskrift, de ortopediska instituten för halta och krumfotade, sjukgymnastiker och helsobrunnarna oberäknade.

De döfwe höra, de blinde se, de halte gå och för de fattige warder predikadt evangelium, är icke detta ett af kristendomens första tecken och en af kulturens ljufwaste wälsignelser.

Men då den menskliga förnedringen och lifwets otaliga lidanden utgöra den hemska sidan af den jordiska tillwarelsen och wårt slägtes hwardagsprosa, så gifwes det dock ett genom hela lifwet fortgående poetiskt element, hwilket då och då uppenbarar sig för att lära oß att le åt wedermödan och att njuta en och annan klarare dag, äfwen under de strängaste försakelser.

Ty huru arm, hur lidande eller hur betryckt en menniska än må wara, så har hon dock någon gång sett en eller annan glad solglimt sticka fram mellan molnen, en eller annan wänlig stjerna tindra hennes öga till mötes i den stilla nattens dunkel. Hon har någon stund känt sin själ upprymd, sitt hjerta lättadt och funnit tröst eller glädje, hopp eller frid under de ljusare ögonblick, då hon besökts utaf skönhetens uppenbarelse.

Ännu mer måste detta gälla om dem, som ej till den grad blifwit förskjutna i lifwet, att de egentligen kalla sig olyckliga och till hwilka denna poesiens wänliga genius dagligen frambär någon ljufhet i tankar eller önskningar, någon stor idé, någon ny sanning eller något skönt och ädelt i minnet eller i åskådningen.

Digitized by Google

Och allt hwad rikt wi njuta, hwad ädelt wi känna, hwad sannt wi erfara är en gåfwa af Guds kärlek, uppenbarad i naturens wexlande rikedomar och i wårt eget bröst. Det är himlens sändebud till wår själ, som lär oß att fatta en och annan skönhet af högre wärde och omstrålar oß med solljus af de rikaste färgskiftningar.

Lifwets poesi är således icke blott ett fantasiens gudabarn med sina aningar i skyn och sin drömwerld, diktad i rymderna, utan sjelfwa werkligheten af allt det glada, som fröjdar oß, det sköna som förtjusar, det sanna som förädlar och det himmelska som ler ibland tårarna och winkar oß uppåt till hopp och frid, till kraft och odödlighet.

Poesien men icke sorgen är wårt slägtes modersmål och en nödwändighet för menniskans grundwäsende, utom hwilken jorden skulle ödeläggas under förbistringens wåld och mödornas herrawälde, ehuru denna himmelska gudagåfwa har sina olika yttringar i de särskilta åldrarna af lifwet och den menskliga tillwarelsen.

Om barnets himmel hänger full med lyror af det röda guld, såsom skalden säger, och hela deß werld är helt och hållet en poetisk werld, så är denna poesi likwäl omedweten, emedan den är medfödd. Den ler åt allt med samma oskuld och samma naivitet, men den reflekterar icke och har ingen kunskap hwarken om sin existens eller om sin bestämmelse.

Hos ungdomen har denna poesi waknat till medwetande i deß oswikliga glädje och deß sanguiniska förhoppningar. Den är kärlekens romantiska lefnadsperiod med alla deß rosiga drömmar om lifwet, hwilka mestadels bedraga, men som dock äro så sköna att drömma och så rika att hoppas på.

Digitized by Google

För mannen upptages wäl hans mesta tid på brödomsorger, på kalla beräkningar och ofta nog odrägliga sifferkalkyler. Han kastas ut i lifwets hwimmel att werka, med egen drift eller med dagswerksskyldighet, med ledighet eller med träldom, för att derwid göra sina öfwerslag öfwer sin lilla del i dagens rof och öfwer de smulor från den allmänna fördelningen, som böra falla på hans lott för det långwariga släpet eller för det nit han ådagalagt.

Men för honom är poesiens himmel dock ingalunda tillsluten. Han har den i hemmets ro och i huslighetens fröjder, i kunskap och wettighet, i snille och forskning, i tankens land och på idéernas himlafält.

Här utkastas stora tankar i werlden, sanningar som skaka tidehwarfwen och sprida ljus öfwer menniskornas barn, elektriska gnistor som antända eller gå som ledande telegraftrådar från slägte till slägte med ordets makt och med frihetens uppenbarelse.

Hwad stort sker, det sker tyst, det är icke excentriskt och kommer icke med janitscharmusik, utan med manlighetens lugna gång, för att werka med sin öfwertygelse och sin kraft, äfwen om idéerna äro snilleblixtrar och tankarna glödande som meteorer, utkastade i rymderna.

Men liksom den enskilte skämtar öfwer smärtan eller behandlar sjelfwa lifwets ömklighet med löjets humor och med ironiens lätta, men ofta djupt gripande wettighet, så gifwes det äfwen en werldsironi, som gißlande leker med wåra dårskaper och som slutligen strör salt eller aska öfwer alla wåra mer eller mindre söndergrusade menniskowerk.

Äfwen må omnämnas att liksom det gifwes kalla och förstockade naturer, hos hwilka prosan hufwudsakligast personifierat

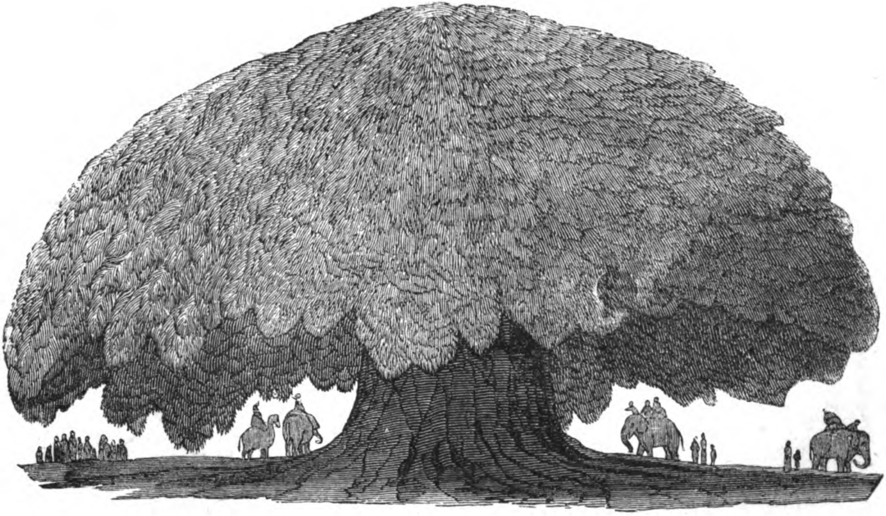

Boababsträdet från Senegambien.

Digitized by Google

BRITISH
1 JY 67
MUSEUM

Digitized by Google

sig, så gifwes det äfwen helt och hållet poetiska, hwilka i sin högre potens uppträda som skalder eller siare för att på sångens tungomål förkunna ljusets odödliga skönhetslära för menniskornas barn.

Och slutligen har äfwen ålderdomen sitt poetiska skimmer från en annan werld, sedan dagen förswunnit och det slocknande hjertat har sin sista swalka under den rosiga aftonrodnaden.

Ty det är ljuft att minnas, men det är kanske ännu skönare att glömma, hwarföre glömskan af ett lif med så många bestyr och så öfwerfylldt af sorger och ansträngningar, är wid grafwens rand en af detta lifwets skönaste wälsignelser.

Sjelfwa andens sista poetiska fröjd är att lik den döende Göthe förwänta sig mera ljus i de saligas boningar.

Idealet och Chiliasmen.

Djuret endast vegeterar och deß högsta sträfwan går ut på att skaffa sig födoämnen. Det anwänder derpå allt sitt förstånd, sin slughet, sin instinkt och sin naturdrift eller hwad man ocksä will kalla det.

Man skulle kunna säga, att menniskan i allmänhet ocksä förnämligast endast vegeterar och anwänder sin mesta tid på att få sina behof uppfyllda, samt har eller tager sig liten eller ingen tid öfrig för sin själs utweckling, sitt lifs förskönande och att wara andra menniskor till tröst och hugswalelse.

Inom naturen werkar allt efter en sträng nödwändighet. Djuren äta wexter och djuren äta upp hwarandra, ifrån de lägre ända upp till den högre djurkedjan, hwarigenom wi se att naturens Herre har ordnat det så, att korrektiver mot det

Digitized by Google

ena slägtets och den ena artens utbredning på den andras bekostnad finnes inom naturens eget sköte och blifwit en af de mest framstående naturlagar.

Men att detta ej kan tillskrifwas naturen derföre, att hon skulle wara en fallen natur, hwilket presterna behagat inbilla oß, är så mycket mer påtagligt, som ett enahanda förhållande med rofdjur och utstakade naturlagar bewisligen existerat långt före menniskans uppträdande på jorden.

Ty forskningen antager icke att naturen så wäl som menniskan warit annorlunda från begynnelsen, utan att allting är godt så långt som det är naturligt. Följaktligen är äfwen menniskan god, så snart hon följer naturens röst och deß ädlaste drifter, samt rätt anwänder de krafter naturen nedlagt i hennes egen själ till dessa drifters widare förädlande.

Deremot måste all onatur wara ett ondt och hwarje benägenhet derföre är ingenting annat än ett wåld på naturen och deß skönaste bestämmelser.

Men i naturen finnes mot det yttre wåldet och sjelfwa öfwerträdelsen en försoning, som söker att bota det onda och att återställa det i sitt normala tillstånd. Ett yxhugg i det lefwande trädet, ett sår, ett benbrott och äfwen inre skador, hwilka ej äro att betrakta annat än som wåld eller abnormiteter, läkas af sjelfwa denna naturens försonande kraft, såwida försoning är möjlig att åstadkommas.

Härutinnan får ej inbegripas det naturens anordnande, hwarigenom djuren i allmänhet ömsa tänder, hjortslägtet årligen fäller sina horn och sin hufwudprydnad, däggdjuren sin hårbeklädnad, fåglarna sin fjäder, ormarna sitt skinn och kräftorna sitt skal och sin mage. Ty detta förhållande är normalt

Digitized by Google

och sker så, att annat af lika beskaffenhet genast är i beredskap, tillwext och fortskridande.

Utan härmed menas det yttre wåldet på naturen, så att då man hugger stjerten af en ödla eller förderfwar naglen på en menniskohand, så wexer en ny i stället medelst lifwets kraft och naturens försonande.

Hos menniskan finnes dock en ännu högre försoning, som läker alla tidens, alla hjertats, alla lidandets sår, till och med brottsligheten och oförrätterna. Och denna försoning är kärleken, den skönaste Guds gåfwa i sorgens och olyckornas werld, och som ofta omskapar sjelfwa ödemarken, fattigdomen och den menskliga förnedringen till ett eden af den ljufwaste lycksalighet.

Och endast genom kärleken kan menniskan närma sig ett ideal af fullkomlig warelse i wetande, i ljus, i frid och i förljufwande, då oxens ideal deremot skulle wara ett oöfwerskådligt betesfält med en förträfflig tillgång till de rikaste näringsämnen.

Ty menniskan har som förnuftswarelse ett högre sträfwande än djuren, hur mycket hon än må fika efter jordens goda och äfwen der söka ett ideal i rikedom och timligt wälstånd. Hon har en skapande förmåga, genom hwilken hon bildar sig en egen werld af samhälle och upplysning, af skönhet och förädlande.

Idealet är det högsta i fullkomlighet som man förmår tänka sig eller ana inom sinnlighetens eller ideernas werld, och är i så fall relatiwt, att hur högt och fullkomligt någonting än är, så kan det dock tänkas såsom ännu högre och fullkomligare. Derföre är idealet alltid ouppHinneligt, ehuru man dock mer och mer kan närma sig den högre fullkomligheten.

Digitized by Google

Wildens lif står derföre icke i något idealiskt förhållande till kulturmenniskans, lika litet som barnets oskyldiga och menlösa glädje till ynglingens och mannens, emedan allt lif och all lycksalighet måste wara medweten. Man måste sjelf kunna weta, känna och erfara hwad skönhet, lycka, glädje och frid man njuter, emedan ett omedwetet lif icke är stort annorlunda än en flugas surrande i sommarwärmen.

Och liksom idealet för wetandet skulle wara att hinna ej blott den högsta wisheten utan äfwen den högsta sanningen, på samma sätt som den högsta skönheten är konstens ideal, så skulle idealet af en menniska wara den mest upplyste, den ädlaste, wisaste, mest naturlige, kärleksrike och lycksalige af alla menniskor, något hwartill wisserligen en och hwar borde sträfwa, äfwen om målet är ett oupphinneligt lefnadsmål.

Man tror kanske att jordens lärde eller de så kallade wise och filosoferna hafwa fört menskligheten framåt mot detta mål af ljus och fullkomlighet, men man mißtager sig betydligt, om så skulle wara förhållandet. Ty filosoferna hafwa endast förirrat sig sjelf i oändliga wirrwarr af ordswall, oklara tankar, och mer eller mindre bizarra abstraktioner, utan särdeles nytta för det praktiska lifwet och för menskligheten framåtskridande.

Ty menniskolifwet är praktiskt, och naturens studium, som äfwen har praktiska resultater är den enda wetenskap, som derpå haft det märkwärdigaste inflytande i konst och industri, i upplysning och uppfinningar, i jordbruk och sanningsforskning.

Men frihetsideerna och revolutionen hafwa icke räknat sitt upphof hwarken från de lärda eller från de filosofiska skolorna, utan från folkets män som utbredt ljus öfwer menskligheten,

Digitized by Google

hwarigenom tidsandan fattat sanningen och blifwit genomträngd af inspirationens makt.

Presterna hafwa lika litet som de filosofiska systemerna warit de redskap, genom hwilka kulturen gått framåt, utan, med undantag af några få framtidsmän, twärtom de som sökt att hålla bildningen tillbaka, tanken i mörker och förnuftet på willowägar. Deras enda och oaflåtliga sträfwan har warit öfwertro, samwetstwång, enfaldigt prat, blind lydnad och oriktiga föreställningar.

Och liksom ordet har begagnats till täckmantel och förswar för alla de argaste willfarelser och orimliga uttydningar, så har predikstolen, i stället för att wara ett tribunal för allmän upplysning, ofta nog blifwit ett utdelningsställe för den andliga okunnighetens ömliga pekoralier.

Den rätta kristendomen är praktisk och något annat än en tom dogm och en torr katecheslexa. Derföre har också werldshandeln och kommunikationen folkslagen emellan fört kristendomens lära wida mera kring i werlden än alla religionskrig, twångsdop eller fanatiska prester och missionärer, hwilka wißt icke förbättrat utan förkättrat menskligheten.

Men när presterna påstå att menniskan är ond ifrån hennes innersta grundwäsende och sålunda göra henne till halft wilddjur och half dämon, samt på detta sätt wända bakfram på Guds sköna och skapade werk, så borde de äfwen tänka på Galls lära om hjernans organer och deras inwerkan på menniskans naturliga benägenhet. Flera stora fysiologer hafwa icke lemnat densamma så utan afseende.

Digitized by Google

Ty enligt denna lära skulle organer till hwarje böjelse, hwarje begär och hwarje menskligt passion wara att söka i hjernan och hufwudskålens byggnad. Menniskan måste härigenom till större delen wara beroende af en naturdrift, som är hennes medfödda anlag, och den fria wiljan, om icke alldeles omintetgjord, dock till en stor del wara under inflytande af organernas beskaffenhet.

Säkert är emedlertid att stora och djerfwa naturer synas liksom ledde af en oemotståndlig naturkraft, genom hwilken alla hinder besegras och allt annat kommer att ställas i bakgrunden. Detta gäller icke blott om dem, som arbetat för menskligheten wäl och sanningens seger, utan äfwen om de dämoniska naturer, som förrådt jorden och förtrampadt menskligheten under sina fötter.

Idealet till ett fullkomligt stort och ädelt snille, ett werldsgeni, skulle på detta sätt kanske wara att söka i hjernan, i deß fullständiga harmoni och högsta utbildning, liksom motsattsen äfwen der skulle hafwa sin lifskälla, eller det upp- och nedwända idealet och förstöringen i menniskogestalt.

Äfwenledes må ej lemnas ur sigte att theopneustien eller den gudomliga inspirationen ej gerna kan tagas i bemärkelse af en fullständig andehwiskning och således komma att utgöra sanningens och uppenbarelsens högsta ideal, utan såsom strålar ifrån det högre ljus som Gud understundom nedgjuter i menniskosjälen.

Hwarje inspirerad skald, tänkare, konstnär eller skapande menniskoande har förmärkt en högre ingifwelse ofwanifrån. Detta likwäl i den mening fattadt, att hwarje sanning, hwarje skönhetsbegrepp och hwarje menniskoskapelse har sitt tidslynne,

sin egen pregel, samt att ganska få förunnas att med en profetisk blick skåda in genom framtidens förlåt och att wara menniskoslägtets framtidsmän.

Desse äro de som närmat sig idealet af en himmelsk ingifwelse och den gudomliga sanningens ljus, hwilket endast kan uppenbaras menniskan i den mån hon förmår fatta det och wärma sig wid de lifgifwande strålarnas bröst.

Äfwen kristendomen sjelf förwäntar sig ett närmande till idealet och förbidar en tid af kärlek, broderlighet och lycksalighet på jorden. Man tänker sig en tidsålder, då alla menniskor lefwa som bröder och då inga brott, ingen klagan, ingen twedrägt och inga förödelser existera, utan endast lycksalighet, glädje, frihet, upplysning och förljufwande.

Den enskilte så wäl som hela menniskoslägtet gemensamt hafwa detta stora mål att oupphörligt sträfwa till. Wår bestämmelse är således ej blott att prisa Gud och beundra hans werk, att förädla, försköna och göra jorden till ett fruktbarhetens land, utan att arbeta för det oändliga målet af menskligletens lycksalighet äfwen på jorden, så att all ljuf sällhet, all skön glädje, all frid och alla dygder äfwen här göra sig hemmastadda och bo ibland menniskornas barn.

Detta är mångens hopp, det tusenåriga riket, kristendomens förwäntade guldålder och samhällets lycksalighetstid, wäl möjligtwis icke tusen utan måhända 10 tusenårig. En tid, då både kristendom och stat hunnit sin högsta möjliga utbildning, eller med andra ord, det är en menskligletens förbidan på kärlekens skönaste uppenbarelse.

Härwid torde bemärkas att denna tid ännu ligger i det aflägsna fjerran, samt att werldsåldrar måste bortgå innan

Digitized by Google

menniskorna så mycket upplysas, humaniseras och förbättra sig, att de fatta kristendomens innerliga wäsende af kärlek, jemlikhet och frid, samt hinna att tillämpa detta på samhällslifwet.

Ty man torde med skäl kunna antaga, att om bildningen och den menskliga humanisationen än kan sägas hafwa hunnit öfwer sin första barndom, så torde den ändå icke wara stort längre än i pubertetsutweckling en. En lång tid förestår således innan den hunnit stadga sig till manlig ålder, då deß stolta böljor lägga sig under sommardagens ro, då ljuset fritt får wärma, lifwa och upplysa en menskligheti sin fulla utweckling och på sin skönaste middagshöjd.

Långsamt derefter kommer äfwen höstens tid, då all naturen wißnar bort och menniskorna föråldras såsom ett kläde, till deß att nationerna bortdö den ena efter den andra, sedan de förrättat sin mission, uttömt sina bildningsmedel, och duga icke mera att beherrska jorden. Men wåren kommer med en ny skapelse och nya slägten, kanske bättre än wi, för att måhända fullfölja wårt werk till en wida högre fullkomlighet.

Tydligt är det likwäl att idealismen aldrig utbildar sig genom religionssekter, ensidigheter och separationer, utan genom ett allmänt erkännande af den fullkomlighet man sträfwar till. Äfwenledes är chiliasmen eller det tusenåriga rikets lycksalighet icke något som tillkommer utifrån, utan twärtom börjar såsom en sann inre upplysning, icke hos individer, utan hos menniskoslägtet.

Med detta chiliasmens hopp sammanfaller naturligtwis närmandet till idealet af en fullkomlig stat, en kristnad platonisk republik, der ej blott lagar och styrelse uppnått sin högsta fulländning och sin mest rena mensklighet, utan der samhälls-

Digitized by Google

menniskorna ernå all den frihet, lyckfalighet, oberoende och sjelfständighet som de kunna hinna till i det jordiska samfundslifwet.

Fattigdom, slafweri, kastskilnad och alla de omständigheter som göra fördelningen så högst olika i werlden, skall då hafwa upphört. Men hwar och en kommer att uppfylla sin bestämmelse som menniska och medborgare, utan afund och utan förnedringsmedel.

Men innan detta sker torde dock en man behöfwa uppstå för att reformera ej blott stat och kyrka, utan menskligheten i allmänhet, så att willfarelserna förswinna för sanningens och hjertats uppenbarelse, hwarigenom egoismen blifwer tillintetgjord af den sannt rena, den himmelska kärlekens makt.

Ostridigt måste det wara kulturens mål att föra menniskorna framåt både till ett så fullkomligt ljus och en så fullkomlig lyckfalighet, som man får tänka sig på jorden. Detta blir då det som i skriften kallas den första uppståndelsen, då mörkret är besegradt, och strålar af ewighetens sol belyser den dag, som uppgått öfwer menniskornas barn.

De sannt fromma förbida denna dag såsom en kristendomens förklaringstid, alldeles såsom efter den första uppståndelsen, och att Christus då skall komma till denna lyckfaliga menniskoslägt på samma sätt som han uppenbarade sig för lärjungarna före sin himmelsfärd.

Allt detta är och blir måhända icke annat än en dröm, men en skön dröm om det ewigas seger på jorden. Dock medan wi drömma denna förhoppningens segerdröm, så låtom oß äfwen få hoppas att ehwad wi lefwa eller wi dö, så höra wi Herranom till.

Digitized by Google

Döden och Odödligheten.

Allt lefwande på jorden, wext så wäl som djur, har sin tid att wara till, att wexa, vegetera, föråldras och slutligen att förswinna under de lagar, som äro gemensamma för hela den organiska naturens oupphörliga omwexlingar.

Men ehuru alla individerna slutligen dö och andra träda i deras ställe, så är dock lefnadstiden högst olika, och så widt man wet warar denna längst för en del af de större träden, hwilka också hafwa en mycket lång utwecklingstid.

Ty fastän man påstår att åtskilliga djur, synnerligast bland foglar och fiskar, skola blifwa betydligt gamla, ända till 3 eller 400 år, hwilket dock behöfwer närmare bekräftelse, så är detta dock småsaker emot en del träd, af hwilka man har ännu lefwande stammar, som med tillförlitlighet anses wara öfwer 5 eller 6 tusen år gamla eller äldre än sjelfwa skapelsen enligt Mosaiska tideräkningen.

Hit höra de märkwärdiga Boababsträden på afrikanska kusten, Drakblodsträdet på ön Teneriffa och framför allt ett Taxodium wid byn Oaxaca i Mexico, hwilket träd med 37 fots genomsnitt lär wara ett af de äldsta lefwande minnesmärken på wår jord, en mängd andra gamla träd att förtiga, men hwilkas ålder dock sträcker sig wida öfwer tusentalet. Wi meddela här en trogen afbildning af det ofantliga Baobabsträdet från Senegambien, för att gifwa läsaren wink om en af de uråldriga jettarna i Floras rike.

Andra wexter derempt lefwa helt kort, en sommar eller blott några weckor. Och bland djuren är lefnadstiden ännu kortare, ty det finnas arter som endast lefwa en dag eller till

Digitized by Google

och med blott några timmar, såsom wissa af dagsländorna, och för hwilka ett år eller en månad skulle wara så långt som en hel ewighet.

Äfwen menniskan är underkastad samma förgänglighetens lag som allt annat lefwande, och hon har med all konst och allt sitt wetande hittills förgäfwes sökt att upptäcka något odödlighetsmedel, något arcanum emot marasmus senilis och den slutliga förgängelsen.

Den ena menniskan dör och den andra wexer till, det ena slägtet förgås och det andra kommer. Men denna ständiga wexling är dock i det stora hela omärkbar och rörligheten densamma, så att lifwet fortgår med all sin werksamhet utan att förändras hwarken af dem som födas eller af dem som förswinna. Men i allmänhet är nativiteten större än dödsnummeräran, hwilket gör att jordens population är i ett ständigt tilltagande.

Detta är ocksä en den ewiga wishetens lag, emedan menniskoslägtet slutligen skulle dö ut och lemna planeten öde, om förhållandet wore omwändt. Och om de föddes och dödes antal wore lika, så skulle jordens ödetrakter aldrig komma att bebos och befolkas eller blifwa uppodlade.

Som ett rundt tal antages det att hela jordklotet har omkring 1000 millioner inwånare, alla racerna inberäknade. Och man skulle kanske frukta, om befolkningen är i ständigt tilltagande, att jorden slutligen skulle blifwa öfwerbefolkad och ingen annan utwäg återstå än att upptäcka medel för utwandringar till någon af de närmaste planeterna, såwida man icke wille förgöra eller på ett och annat sätt nedsabla hwarandra.

Digitized by Google

Men häremot har samma wishet säkerligen äfwen satt en gräns och detta utan något ömsesidigt utrotningsbegär å menniskans sida. För wår del behöfwa wi ocksä föga bekymra oß, ty jorden kan gerna hafwa sin population tiodubblad, utan att derföre blifwa så öfwerbefolkad, att menniskorna tränga hwarandra om försörjningsmedlen.

Så wäl för den enskilte som för slägte efter slägte kan dock alltid sägas att ett är wißt och det är döden, hur obekanta eller omwexlande en menniskas öden för öfrigt må wara i werlden. Men de flesta menniskor gå likwäl bort i förtid och blott få hinna till den tid, då de enligt naturens ordning böra stå wid sin yttersta gräns, der man slutligen finner sig wara mätt af ålder och lefwande.

Men besynnerligt synes det wara, hwarifrån flera af de strängt ortodoxe hämta sitt påstående, att de första menniskorna woro skapade till kroppslig odödlighet, något som Moses ingalunda förtäljer oß och som icke heller på annat sätt låter bewisa sig.

Äfwen under en ewig ungdom och i den mest leende natur, samt utan både behof och lefnadsomsorger, blir det dock frågan om ej en dylik odödlig menniska ändå till slut skulle ledsnat wid jorden och önskat sig en högre werld, oberäknat att jorden då warit i fara för en fullständig menniskoöfwerswämning.

Såsom ett bewis för denna besynnerliga supposition anföres hufwudsakligen menniskans naturliga fruktan för döden och förgängelsen, liksom denna fruktan blott skulle wara menniskans ensak. Twärtom finnes denna fruktan lika naturlig hos allt som har sensation, från den minsta fluga till den största oxe, hwilka hwar för sig äro lika mycket rädda för döden

Digitized by Google

och söka att undfly densamma som menniskan. Men icke kan man deraf draga en så orimlig slutsats och påstå att äfwen djuren ifrån början warit till sin warelse odödliga och ej underkastade förgängelsens nuwarande naturlagar.

Och så långt som all egentligen historisk tid sträcker sig har menniskans högsta ålder nära nog warit densamma, eller högst 100, och ytterst sällsynt deröfwer ända till 160 år. Härwid måste man likwäl bemärka, att åldern hos naturfolken, som dock ej är så noga bekant, torde i allmänhet wara högre än hos de ciwiliserade, på hwilka ett onaturligt lefnadssätt måste hafwa ett betydligt inflytande.

Den äldste swenske man John Andersson af Å socken i Östergöthland, dog 1429 wid öfwer 147 års ålder. Engelsmannen Parre gifte sig wid 120 års ålder och dog 1635, då han war nära 153 år, och den äldste person man wet, engelsmannen Jenkins, dog 1699 wid fyllda 169 år, hwilket också är den yttersta gränsen, som den pålitliga historien har att uppwisa öfwer menniskoåldrarne.

Berättelsen om de antediluvianska menniskornas höga ålder, hwaraf somliga skulle uppnått inemot tusen år, synes derföre wara föga pålitlig, dels på grund af det stora afprutande som straxt följde derpå och dels kan ingen rimligtwis antaga att årsbestämmelsen kommit till stånd förrän efter en ganska lång och mera betydlig erfarenhet.

De gamla folken räknade sin tid efter fullmånen och måste naturligtwis först lära sig att räkna, sedan att räkna fullmånarna och slutligen att bestämma sig för 12 fullmånar till en wiß tiderymd, som kallades ett år. Sedan allt detta skett,

Digitized by Google

fingo de ju hafwa hela räkningen i minnet, och kunde med hänseende till en lång tidsålder betydligen mißräkna sig.

Men för dem, som antaga den mosaiske Adam och hans efterkommande för historiska personer, går det ocksä an att beräkna deras många år endast för upplefda fullmånar. Methusalahs 969 månader med 12 om året utgjorde enligt denna åsigt 81 år och 1 månad, efter månår beräknade, eller en icke owanlig mansålder äfwen i wåra dagar.

En lång lefnad är dock icke alltid den bästa. Och för Gud gäller det icke huru länge, utan huru wäl man har lefwat, hwad godt och ädelt man uträttat på jorden och huru man uppfyllt sitt kall, det må wara större eller mindre, till mensklighetens nytta, till ljusets eller sanningens framåtskridande, ty hwar och en har ju sin lilla länk att fylla i den stora menniskokedjan.

Ingen är så ringa eller wanlottad i werlden att icke hafwa något att lefwa för, någon att glädja eller glädja sig åt, något kall att uppfylla. Och det heter ju i skriftens egna ord: "att hwilken som gifwer en af dessa små en bägare watten i mitt namn, sannerligen säger jag eder, det skall icke blifwa honom obelönt."

Jordens odödlighet består ocksä i ett obefläckadt namn, som lefwer i efterwerldens minne, i utförda werk för det ädlas och skönas seger, i uppoffringar för mensklighetens sak och i sanningens röst, qwarlemnad i ordet till kommande slägtens tröst, upplysning och wederqwickelse.

Få äro de, som komma att förwaras åt denna jordens odödlighet, ofta nog af den orsak, att menniskorna förglömma det goda och sina wälgörare, men deremot förwara dem åt

Digitized by Google

minnet, som hemsökt menskligheten med eld och swärd, med mörker och blodsutgjutelser.

Men sjelfwa lifwet är icke blott i poetisk, utan i ren fysisk mening en förbränningsproceß, hwarwid lifwets eld underhålles af luften och näringsmedlen och som olika uppflammar under de olika åldrarna till deß den utslocknar, antingen med ens under lifwets werksamhetstid eller under ett långsamt bortdöende med den sista ålderdomskampen.

Ty då denna eld brinner häftigast under ungdomstiden och med ett mera stadgadt lugn i mandomens och kraftens ädlaste period, så aftaga deremot deß lågor mot aftonen af lifwet. Krafterna förswagas, lederna styfna, saftomloppet blir trögt och hårdnaden tilltager allt mer och mer, tilldeß barndomen, men med förslöade sinnen, återkommer på nytt, benwandlingarna infinna sig och de jordiska delarne återwända såsom aska i den glöd, som utslocknar med den sista ålderdomskampen.

Och förruttnelse är lifwets anda, heter det, ehuru likwäl med en ständig cirkulation genom hela skapelsekedjan. Ty de upplösta elementerna återgå med förändrad form uti nya lif och skänka nya krafter åt uppwexande slägter, så att wexter och djur på detta sätt ständigt beblanda sig med hwarandra under den kemiska inflytelsen af materiens wandringar.

Ingenting är sig sjelf, utan allting är endast en sammansättning af det hela. Det slägtet, som i dag lefwer, det underhålles och har sin näring af flydda generationers upplösta beståndsdelar, likwäl utan att weta eller ana att förswunna wexter eller djur hafwa fått släppa sina kroppar till för att

Digitized by Google

underhålla den närwarande och ingå i dem såsom lifskrafter och de mest närande nödwändighetsmedel.

Man säger att menniskan är stoft och wänder till stoft tillbaka. Men man säger ocksä att menniskan lefwer af luft och blir till luft igen. Beggedera fallen hafwa äfwen sin werklighet och sin sanning under den materiella förwandlingen. Det är naturens yttersta men ständigt fortsatta metamorfos som här widtager och som gör att hela den organiska naturen är en fortgående cirkulationswexling.

Ty de rent jordiska delarna af menniskokroppen, såsom kalk, kisel och salter *), återwända wisserligen till jorden och ut-

*) **Menniskokroppens** kemiska beståndsdelar äro förnämligast följande: *a*) gasformiga grundämnen: 1) **syre** (i blodet) andedrägten, 2) **wäte** (i serum, gallan, fettet), 3) **qwäfwe** (i köttet, urinen), 4) **kol** (i fettet, blodet, utdunstningen, andedrägten), 5) **chlor** (med alkalier i magsaften); *b*) fasta, ej metalliska ämnen: 6) **swafwel** (i hjernan, kärlen, håret, naglarna, öfwerhuden), 7) **fosfor** (i hjernan och som fosforsyrad kalk i bensubstansen), 8) **fluor** (fluorsyra med kalk i benen helst i tandkärnan, urinen); *c*) metalliska grundämnen: 9) **calcium** (med fosforsyra i benen som kalkjord), 10) **magnesium** (i förening med syre i ben, tänder, urin, magsaft, mjölk, saliv), 11) **silicium** eller kisel (i håret, blodet, urinen), 12) **natrium** (som natron i alla kroppsdelar), 13) **kalium** (som kali på lika sätt). I förbindelse med grundämnen: *a*) finare oorganiska förbindelser: 1) **watten** (öfwerallt i kroppen), 2) **kolsyra** (i blodet, lungan, utdunstningen, tarmkanalen, urinen), 3) **saltsyra** (i magsaften), 4) **kalk** (som kolsyrad, fosforsyrad och swafwelsyrad kalk, chlorcalcium i magsaften och saliven och fluorcalcium i tänder och bensubstans), 5) **talkjord** (fosforsyrad talkjord, benen, excrementerna, kolsyrad talk i serum), 6) **kali** (chlorcalcium, swafwelsyradt kali), 7) **natron** (chlornatrium, kolsyradt, fosforsyradt och swafwelsyradt natron), 8) **ammoniak** (med syra i urin och swett), 9) **kiselsyra** (i urin, saliv, hår och ben), 10) **chlorjern**; *b*) organiskt sura salter: 1) **mjölksyrade salter** (kali,

göra det nedbrunna menniskolifwet. Men under förruttnelsen hos alla organiska kroppar utweckla sig äfwenledes förnämligast kolsyra, ammoniak och watten, hwilka flykta bort i gasform och blanda sig med luften för att kringspridas af windarna. Sjelfwa likluften och den stank, som alla ruttnade ämnen gifwa ifrån sig, är ingenting annat än en dylik upplösning i kringspridande gaser från den kropp, som på detta sätt förwandlas och sönderdelar sig.

Och liksom nya wexter uppkomma och hämta sin näring ur det åt jorden qwarlemnade stoftet, hwarigenom den förmultnade kroppens upplösta beståndsdelar upptagas och anwändas af nya organismer, så uppsupa äfwen wexterna de gaser af

---

natron, ammoniak, kalk, talkjord), 2) **urinsyrade salter** (kali, natron, ammoniak, talkjord), 3) **choleinsyradt natron** (i gallan), 4) **olj- och margarinsyradt natron** (i gallan och serum); c) ter- och qvaternara förbindelser: 1) **ptyalin,** salivämne, 2) **pepsin,** magsaftämne, 3) **bilin,** gallämne, 4) **gallfärgämne** (cholepyrrhin), 5) **melanin,** ögonswart (i pupillen, lungan och de swartas hud), 6) **lactin,** mjölksocker, (mjölkens hufwudbeståndsdel), 7) **spermatin** (i säden), 8) **tårämne** (i tårarne, detsamma förekommer hos lök), 9) **keratin,** hornämne (i hår, naglar och hud), 10) **slemämne,** 11) **urinämne** (urinsyra, urinfärgämne, allantoin, hippursyra eller urinbenzoesyra). Widare: rent animaliska ämnen: 1) **protein,** det förnämsta af kroppens och bindwäfwens beståndsdelar, 2) **albumin,** ägghwite, 3) **fibrin,** trådämne, hufwudsakligast bildande musklerna, 4) **kasein,** ostämne, mest i mjölken och i barnets kropp, äfwen i blodet, gallan, saliven, 5) **globulin** (i blodet, blodcellerna), 6) **hämatin,** blodfärgämne, 7) **creatin** (i köttet), 8) **djurlim,** gluten, 9) **fett** (stearin, margarin, elain) äfwen butyrin och fett i öronwaxet, blodet, gallan, hjernan, håret, swetten, 10) **mjölksyra,** wigtig såsom lösningsmedel för de ämnen kroppen behöfwer anwända. Slutligen: djuriska extraktivämnen.

Digitized by Google

kolsyra, ammoniak och watten, som öfwerlemnas åt luften, för att blifwa dem till näring för nya frukter, hwilka blifwa menniskan eller djuren till föda och sålunda fortsätta lifwet från slägters förödelser.

Wi böra derföre alltid påminna oß att i den luft wi andas, den mat wi förtära, det watten wi dricka och de kläder wi skyla oß med, finnas beståndsdelar, som tillhört förswunna wexter och djur, ja till och med måhända wåra egna förfäder, samt att wi sjelfwe på samma sätt komma att företaga en kemisk wandring i den lefwande naturen, kanhända utan återwändo.

Det är den egentliga förintelsens tillwaro, sådan som den uppenbarar sig på jorden, der ingenting förswinner, utan endast upplöser sig för att ingå i nya föreningar och fortsätta lifwet under andra former, så att wi äfwen här icke alls hafwa någon aning om hwad wi warda skola.

Det war således ett öfwerflödigt försigtighetsmått, då det berättas om Nebukadnezars son, att han, för att hämnas på sin fader, lät stycka dennes döda kropp i hundradetals bitar, för att hwar på sitt håll kringföras af roffåglarna, så att han ej skulle kunna samlas, uppstå och komma till lif igen. Ty detta kringspridande åstadkommer naturen sjelf på ett mycket finare och förundranswärdt sätt än genom menskliga sönderdelningar.

Men ur askan af det förbrunna hjertat och från den sista lifsgnistans förswinnande rök uppswingar sig menniskoanden liksom en ny Fenix emot paradisets högre nejder, för att i det egentliga hemmets ewiga lustgårdar få njuta ett nytt lif af

Digitized by Google

en owanslig skönhet, under det att wårt medwetslösa stoft gör sin werldswandring i de sublunariska regionerna.

Och det gifwes endast en hand, som är mäktig nog att samla det nödwändiga af detta lifwets förströdda elementer för att af atomerna bilda ett nytt helt af förklarad gestalt som ej nås af förgängelsen. Endast Herrans wårsol förmår att wäcka oß till en ny uppståndelse, då wi befriade ifrån den gröfre materiens band förwänta, att hos alla dem wi älskat på jorden, få lefwa i ostörd frid och i ewig ungdom med oändligt förljufwande.

Men fastän döden är den bestämda gränsen för allt lefwande på jorden, så har den dock förödelsens följder och qwarlemnar mer eller mindre djupa spår efter sin wandring öfwer lifwets fält, det må wara i hyddorna eller i marmorpalatsen. Och om wi ej ägde något annat hopp, så skulle wi förtwifla under medwetandet af denna jordwandringens förintelse.

Ty då döden är en befrielsens engel, som förlossar oß från allt elände, all nöd, alla tårar, all möda och alla lidanden, så är han äfwen den förfärande makt, som allt skönt för oß föröder och gör de gladaste hem till sorgens, saknadens och bekymrens boningar.

Här bortryckes en kär och älskad maka från sin gråtande wän, der en fader eller moder från sina wärnlösa barn. Här en stor och snillrik man, från en beundrande werld och der en öm och wälgörande menniska från alla betryckta och nödlidande, som hade sitt stöd från ett warmt hjertas innerliga deltagande.

Huru ofta begråter icke en far eller mor en förhoppningsfull son, en blomstrande dotter eller ett lekande och leende barn,

Digitized by Google

som länge blir en saknad i familjens aftonring. Fåfängt återkallar wännen sin wän, älskaren sin brud, mannen sitt stöd, sin glädje och sin förhoppning. Kinden har bleknat, de yppiga och rika formerna wißna i förgängelsens wåld, det rika hjertats blomstergårdar äro för alltid tillslutna och endast minnet är qwar som efter en förfluten dröm.

Men om wi nu här icke ägde något hopp om återseendets ljuflighet, månne wi då icke skulle wilja kasta bort trasorna af ett lif med alla dessa gäckerier och hela denna förödelsens styggelse, hellre än att fortsätta till samma mål under alla detta lifwets oändliga försakelser.

Odödlighetsläran war wisserligen anad, fast ej fullt uttalad i hela forntiden, hwarken hos hebreer eller perser, hwarken hos greker eller romare, hwilka alla wäl hade sin himmel eller sin elysé bebodd af gudomliga wäsenden; men för de aflidna tänkte man sig blott ett skuggornas land, hwarest icke fanns någon lycksalighet, utan endast qwal eller drömlika nattwålnader.

På andra sidan glömskans flod hade man ingen sol, inga leende nejder och intet hem för ro och glädje, för frid och ljus, utan endast en underjord med sin dystra cypreßkust, der de aflidnas själar swäfwade som skuggbilder i sitt ömkliga töckenland.

Wisserligen ligger hos hwarje menniska ett dunkelt medwetande om själens odödlighet och ett ewigt fortwarande. Ty man förmår ej att tänka sig ett slut på sin egen tillwarelse, lika litet som man å andra sidan kan fatta en ewighetens oändlighet.

Men äfwen i wåra dagar har man hört förintelsens lära predikas af filosoferna, synnerligast från yttersta wenstern af

Digitized by Google

Hegelska filosofien, der man säger att wisserligen slägtet, men ej den enskilte är odödlig och att menniskoanden är en genom kroppens organer utwecklad själskraft, som ej utom dessa organer kan existera och som med dem förswinner till sitt intet tillbaka, utan att ens af lifwet qwarlemna så mycket som den ringaste dröm.

Denna lära är den ömkligaste och mest tröstlösa lära under solen, då man skulle wara kommen hit utan mål och utan bestämmelse, endast för att lida, vegetera och slutligen förswinna. Och det war på en dylik lära som den epikureiska lefnadsåsigten grundade sig hos en del af Greklands tänkare, hwilka ansågo att man borde göra lifwet så gladt, så sorglöst och så wällustigt som möjligt, med den bekanta sentensen till sin lefnadsregel: vivo dum vivo, post mortem nulla voluptas.

Motsatsen härtill war eremitlifwet, försakelsesystemet och renlefnaden under medeltiden, då man trodde sig kunna förtjena himmelen på bekostnad af kroppens förnedring och späkande, på fasta och försakelser, eller med andra ord att bereda sig en wäg till saligheten genom en swältkur, hwarigenom synden skulle utrensas alldeles som läkaren behandlar skrofler eller syfilis med tillhjelp af passande merkurialmedel.

Man förglömde härwid att menniskan är menniska, som kan bepröfwa allt, men bör utwälja det godt är, att äfwen jorden är gifwen oß till glädje och lycksalighet, samt att lifwet med alla deß omwexlingar rätt fattadt ändå är ett skönt lif både till wår förädling och till wår lekamliga förnöjelse. Ty icke kommo wi hit endast för att waka och bedja, att swälta och försaka, utan för att njuta af lifwets fröjd, af naturens

Digitized by Google

prakt, af andens utwecklingar och att hwar i sin stad arbeta för eget och andras wäl, för jordens förädling och menniskoslägtets lycksalighet.

Man skall skapa sig en himmel på jorden, som kan fortsättas i ewigheten. Men sannt är, att för den, som endast gräfwer sig ner i mullen och i hwardagsbestyren, måste himmelen wara ett fremmande, ett obekant land, der han egentligen icke har att göra. Derföre är det troligt att hwar och en får sin ewighet efter sin förmåga att njuta och uppskatta den.

Men ehuru läran om själens odödlighet och ett lif efter detta, såsom något helt annat än ett skugglif, utan som en fullkomlig tillwaro och fortsättning af själens werksamhet, först erhöll sin egentliga betydelse genom kristendomen, så har man dock äfwen på erfarenhetens wäg hämtat icke obetydliga stöd för andens fortsatta existens på andra sidan om den jordiska förgängelsen.

Man har gjort en jemförelse *) mellan anden och en annan lefwande organism, till exempel ett träd, och emellan dessa funnit den märkwärdigaste skilnad af de starkaste motsatser, som bewisar att anden är af helt annan natur än till och med de högsta af andra lefwande föremål.

När ett träd eller annat naturföremål uppnått en wiß ålder, blommat och burit frukter, så har det icke mer att göra, det har uppfyllt sitt mål. Men så är det icke med anden, den kan aldrig sägas hafwa nått sin fulla utweckling, sin gräns eller sin bestämmelse. Då en rik natur eller en stor man gjort betydliga upptäckter, framkastat stora tankar, idéer eller sannin-

*) Se utförligt i Channings Religionstal, öfwersatt af Ignell.

Digitized by Google

gar i werlden, så kan det ej dermed påstås att hans werksamhet är slut, utan det inträffar twärtom att han ännu framkommer med nya saker, som man ej anat och som bewisar andens outtömlighet. Dernäst har hwarje träd eller djur sina gränser, som det ej kan öfwerstiga. Ty om ett enda träd eller ett enda djurslag skulle kunna wexa eller föröka sig för att uppfylla hela jorden, så skulle alla andra träd eller djurslag derigenom undanträngas. Detta är ej förhållandet med anden, ty den kan utweckla sig i oändlighet utan att wara ett intrång för andra andar, hwilka twärtom af honom hämta ljus, tröst och erfarenhet ju mer han utwidgar sig och ju större werkningskrets han erhåller.

Widare kan man säga att om ett träd eller djur dör, så är detta för trädet eller djuret af ingen förlust, om icke möjligtwis för andra. Men om anden skulle förswinna, så wore detta ju en förlust för honom sjelf, som aldrig kunde ersättas. Trädet eller djuret har endast ett närwarande, det har hwarken någon forntid eller någon framtid, hwarken något minne eller något hopp.

Anden deremot har sin egen historia både i det förflutna och för det tillkommande, och tanken på sin förintelse är honom omöjlig att uppfatta, han förmår ej tänka sig annat än ett fortsatt lefwande, ett obegränsadt mål.

Och slutligen om ett träd eller djur dör, så kan man icke derföre säga att det förintas, utan endast upplöses i andra partiklar, till jord, till salter, till luftartade gaser och dylika kemiskt upplösta elementer, hwilka fortwara och komma den lefwande naturen tillgodo såsom näringsmedel.

Digitized by Google

Men anden kan ej på detta sätt upplösas och sönderdelas. Skulle den gå bort, så måste den helt och hållet förintas, något som icke sker i den lefwande naturen och ännu mindre inom andens werld.

En ande kan ej delas i flera, ty jag är och blir mig sjelf och ingen annan. Hwad jag äger i andligt hänseende, mina känslor, mitt förstånd, mina naturgåfwor och mitt medwetande kan aldrig blifwa någon annans eller öfwerflyttas på annor person, i fall jag sjelf kunde tillintetgöras.

Genom dessa och flera liknande jemförelser har man äfwen på rationell wäg kommit till de owedersägligaste bewis om andens odödlighet, hwilket hos folket i allmänhet likwäl mera är en blott tro än en reflexionslära.

Sjelfwa det onda, lasten, brottsligheten eller hwad man än må kalla det, är äfwen ett bewis på andens odödlighet, ty utan last kan det icke finnas någon dygd, och utan strid icke heller någon seger. Ett djur, som blott ledes af instinkt, kan hwarken göra ondt eller godt. Men just genom striden har anden förmåga att utweckla sig till allt högre och högre fullkomlighet, derföre heter det ocksä, att "detta är segren som öfwerwinner werlden, och segren är wår tro."

Ewigheten kan således icke wara annat än andens utweckling i oändlighet och hwarest densamma kommer att stiga till allt högre och högre fullkomlighet, utan att likwäl tryckas af de materiella band som här gjort oß beroende af ett lif på första trappsteget af menskliga, eller om man så will af andliga utwecklingar. "Men obelönadt skådar intet öga, suckar intet bröst till himlen upp", säger skalden.

Digitized by Google

Och liksom allt godt, äfwen det ringaste, det för menniskor obekanta, erhåller sin rikliga belöning på andra sidan förgängelsen, så måste det äfwen wara den högsta, den ewiga kärlekens lag att återföra allt till Honom som oß rikliga gör, om det ocksä sker genom pröfningar, hwilka för oß ej kunna tänkas eller åskådliggöras.

Ty liksom denna lära om en restitutio omnium*), en alltings återställande måste wara i enlighet med Guds obegränsade kärlek, så är andens stigande till fullkomlighet det mål, hwartill denna kärlek leder, hwilket äfwen synes wara apostelens mening, då han säger att Christus måste regera till deß att den yttersta fienden döden, — således äfwen den andliga döden — skall borttagen warda. (1 Cor. 15: 26).

Det häremot gjorda inkastet, att Guds gränslösa kärlek oberäknad, skulle det dock kunna finnas naturer eller andar af så infernalisk beskaffenhet att de hellre wilja föredraga ett ewigt förkastande än en ewig lycksalighet, hellre att lefwa i mörkrets än i ljusets rike, torde dock alls icke grunda sig på en psychologisk werklighet, emedan intet wäsende finnes, som ej eftersträfwar den högsta lycksalighet det kan ernå. Men i mörkret kan deremot ingen lycksalighet finnas, utan skenbar och i förwillelsens ögonblick.

Ingen fallen ande, hur djupt förnedrad man än må dikta sig den, är dock så tillspillogifwen, att den ej skulle wilja återwända till ewiga kärlekens förbarmande bröst, om denna lycksalighet tillbjudes honom. Men genom förnekandet af detta kärlekens mål, skulle ju ett nytt, ett tillwexande, ett slutligen

*) Apokatastasisläran så långt den kan bewisas ur N. Testamentets skrifter kan i sin helhet bland annat läsas i Martensens Dogmatik.

Digitized by Google

oändligt rike uppstå utom Guds område. Ty Gud är icke det ondas Gud, utan kärlekens, lyckfalighetens, fridens och förbarmandets fader.

Och ur detta det ondas rike skulle också titaner ständigt uppstå för att wilja bestorma himmelen. Det skulle blifwa en ewig strid mellan de ondas och godas makter, liksom i den persiska gudasagan, ur hwilken dämonläran till större delen på oß torde wara öfwerflyttad och inkommen i judiska folktron under babyloniska fångenskapen.

Men om sjelfwa lyckfaligheten i en annan werld hafwa Nya Testamentets skrifter icke gifwit oß någon annan upplysning än blott den försäkran, att "det intet öga sett hafwer och intet öra hört och uti ingen menniskas hjerta stiget är, det hafwer Gud beredt dem som honom älska." (1 Cor. 2: 9.)

De saligas öar och kroppens uppståndelse.

Det ewiga lifwet och deß utwecklingar ligger helt och hållet utom wår erfarenhet och måste kanske till större delen wara ofattligt för sinnewerlden. Wi kunna wäl ana och föreställa aß, men allt detta blir dock mera en förhoppningsfull tro, en poetisk åskådning eller en fantasiens dröm än någonting positivt och bestämdt, i ett ämne, som egentligen är öfwer wår närwarande fattningsförmåga.

Detta hindrar likwäl icke att wi kunna tänka eller ana något sannt eller werkligt i detta förhållande, då wi jemföra det sinnliga med det öfwersinnliga, Gud och skapelsen, anden och naturen, och då wi weta att ändamålet med andens utweckling är ett fortsatt stigande till lyckfalighet, skönhet och

Digitized by Google

fullkomlighet och detta till en wiß gräns, eller måhända utan gräns, hwilketdera man ocksä will antaga. Men detta gäller naturligtwis icke blott om anden, såsom en blott okroppslig gestalt, utan om menniskan såsom en förklarad gudason, ett ewighetens sköna barn, uppfostradt i sinnewerlden.

Det kan således ingalunda antagas att alla andar, eller rättare sagdt alla menniskor komma efter döden eller uppståndelsen till samma lycksalighet, utan att hwar och en twärtom just erhåller sin anwista och passande plats, på hwilket hon förmår att njuta sin sällhet och fullkomligt uppfatta rikedomen af odödlighetens ljuslighet.

Derföre förliknas ocksä denna lycksalighet wid stjernor, der den ena i klarhet synes öfwergå den andra, och Christus sjelf säger till lärjungarna: "i min faders hus finnas många boningar," eller rättare reseherbergen, hwarom grundtexten underrättar oß.

Herbergen eller wistelseorter under andens utwecklingar och stigande i oändlighet från den ena skönheten till den andra, det ena ljuset till det andra, och från klarhet till klarhet, å de owanskligas boningar.

Man har derföre, och ej blott på andliga, utan på fysiska skäl, hwilka framdeles skola åskådliggöras, antagit dessa de saligas herbergen, eller öar inom den osynliga stjernerymden, och att skaparen der bestämt wissa himlakroppar till hemwist för andar från andra werldstrakter, för att der njuta och fortsätta lifwet i en ewig frid och i olika grader af en fortsatt fullkomlighet.

Härwid har man så wäl tänkt sig de enkla solarna med deras böljande ljusluft och deras högre utwecklingar, men äf-

Digitized by Google

wenledes på de oändligt ljuswa himmelstrakter i dubbelsolarnas wår och deß färgskiftande sommardag.

Långt bort i rymderna finnas nemligen solar, af hwilka flera äro sinsemellan förenade och gå skifteswis omkring hwarandra, samt äro beroende af hwarandras dragningskraft. Dessa solar hafwa ofta ett kulört ljus af olika färg, så att en har gult, en annan rödt, en annan blått, en annan grönt och en annan gredelint ljus med flera andra färgnyanser, hwilket är en sällsam företeelse inom de lysande himlakropparnas dagar, som i de lägre rymderna är af lika beskaffenhet som ljuset från wår egen sommarsol.

Om nu dessa kulörta solar hafwa planeter att upplysa, så måste dessa såsom ständigt belysta af någon sol, ej blott hafwa en ständig dag och en ewig sommar, utan äfwen ett omwexlande ljus och olika färgade dagar, så att när en himmelsblå, en purpurfärgad eller en guldgul sol går ned, så uppstiger på motsatta sidan en grön, en gredelin, en karmosinröd eller diamanthwit morgonsol, och när alla solarna äro uppe på en gång, så blir ljuset fullkomligt hwitt, i följd af strålarnas sammanflytande, hwarom färglådan underrättar oß.

Sannolikt äro dessa färgbeglänsta öar bland de herbergen, der anden efter att hafwa somnat från jorden uppwaknar i en ewig dag med omwexlande ljus och naturligtwis bland omwexlande skönhet, glädje och sysselsättning, hwarom en aning ännu icke kunnat uppstiga i menniskohjertat. Men deremot kan det äfwen antagas att lägre eller ringare utbildade naturer komma att stanna i en lägre rymd för att der widare utweckla sig till skönhetens emottagande.

Digitized by Google

Men ej blott dessa paradisiska nejder, utan äfwen andra af en mer sublim natur, wisa sig för forskaren på det omätliga stjernehwalfwet; och de gifwa oß anledning att ana ett ljus och en fullkomlighet, hwilket den i naturens riken oinwigda werldsmenniskan icke förmått att drömma om.

I de öfre rymderna af wintergatan och den stjernering, hwartill wår sol med sina planeter hörer, ligga otaliga solsystem, som hafwa en större sol hwardera till sin medelpunkt och omkring henne småsolar i tusental, liksom en kringströdd guldsand i werldsethern, och hwilka på ett ringa afstånd från hwarandra göra sina kretsar kring sin centralsol i det ewiga ljusets rike.

Detta rike, i hwilket intet mörker och ingen natt kan existera, antager man med skäl för de högsta andarnas saliga hemwist, der de omgjutna af strålar uppföra wexelsånger från det ena klotet till det andra och fylla sin ljusrymd med salighetens harmonier.

Och det war i denna himmelska ljusrymd, som morgonstjernorna i början lofwade Herran och alla Guds barn fröjdade sig.

Man har wisserligen gjort det inkast, att en dylik andewandring i rymden ej kan wara tänkbar, då hwarje werldsklot måste i sig sjelft bära fröet till sin utweckling och sitt eget befolkande. Men detta inkast kan dock alltid mötas med den inwändningen, att wi härutinnan ej hafwa den ringaste erfarenhet utom från wår egen jord, och således ej engång någonting dermed analogt från wårt eget solsystem, långt mindre från mer aflägsna stjernewerldar.

Digitized by Google

Wi kunna således ej weta, efter hwilka för oß obekanta lagar som lifwet på andra werldskroppar af helt olika beskaffenhet med jorden utwecklar sig; ännu mindre kunna wi bestämma hwad den himmelske Fadren har bestämt i sin makt och huru han har ordnat allt i den omwexlande werldsrymden.

Och att olika himlakroppar måste hafwa sina olika inwånare, de rent telluriska wara försedda med materiellt kroppsliga och förgängliga warelser, men de högre deremot med andar eller warelser af mera etherisk beskaffenhet, detta kommer widare i det följande att utweckla sig.

Wi kunna således med all sannolikhet antaga, att wissa werldsklot äro bestämda till wistelseorter för saliga andar, hwilka dit anlända, kanske till och med från de spridda planeterna, för att medelst en gemensam utweckling och lycksalighet förenas med hwarandra till en högre fullkomlighet.

Likwäl får man ej föreställa sig detta lif såsom en blott skugga eller en okroppslig tanke, utan såsom ett fullt utbildadt werkligt lif i en ewig ungdom och med wår egen individualitet förwarad åt ewigheten.

Ty wi hafwa en kroppslig, men wi hafwa äfwen en andlig lekamen, säger apostelen, som äfwen tänkt sig ett förhållande af förwandling eller en ewighetens för oß obekanta metamorfos, emedan en okroppslig himmel ändå i sjelfwa werket icke skulle wara annat än ett skuggornas land.

Skillnaden mellan naturens och odödlighetens metamorfoslära blir dock alltid den, att då förwandlingarna i naturen med detsamma äfwen förändra bilden, utseendet och individens skaplynne, så måste icke detta wara fallet inom det andligas område, der bilden bibehålles och endast förskönas, förklaras och

Digitized by Google

erhåller en himmelsk i stället för en jordisk betydelse, samt att individualiteten, långt ifrån att förswinna, i stället förädlas, förherrligas och derigenom erhåller en både högre och fullständigare bestämmelse.

Det har genom alla tidehwarfwen af mörker och bedrägeri eller af mera ljus och fullkomlighet warit ett af kristendomens hopp och en af deß skönaste trosläror, att äfwen kroppen slutligen skall uppstå af sitt stoft för att emottaga sin förklaring till en högre menniska i de odödligas land.

Till denna förutsättning ledes man af den mycket riktiga tanken, att menniskan utan sin kropp icke är någon menniska, utan endast en ande, och att äfwen kroppen är en af hennes wäsens nödwändiga beståndsdelar, om hon skall ernå full njutning, glädje och friskhet i de saligas boningar.

Wi kunna derföre ej förlika oß med den åsigten, att kött och blod ej kunna ärfwa Guds rike, utan antaga twärtom, att just wår jordiska kropp med alla deß nödwändiga beståndsdelar kommer att samlas och uppstå till oförgänglighet, med samma typiska egendomlighet, samma organisation, samma utseende och samma individualitet som här. Men deremot måste denna yttersta, för oß obekanta och med wår synliga natur alls icke analoga metamorfos göra det jordiska till himmelskt och förklara menniskokroppen, utan att façonen förändras eller att gestaltens form och skönhet förlorar pregeln af sin egen personlighet.

Christus sjelf, som äfwen i detta hänseende är menskligthetens prototyp, wisade sig för de sina efter uppståndelsen med sin egen kropp af kött och blod och med sjelfwa märkena efter dödstortyren; han åt och drack med dem och hade samma utseende som förut. Men att en förklaring egt rum finna wi

Digitized by Google

deraf, att han oförmärkt ofta stod midt ibland dem, än sågs och än war förswunnen samt stundom icke igenkändes, och att han slutligen, oberoende af tyngdlagarna, förswann i luftens rike för att aldrig mer återkomma.

Likwäl är skilnaden mellan hans och menniskans uppståndelse i så måtto af olika beskaffenhet, att hans kropp ej öfwergått till förwandling, innan den antog detta för oß obekanta förklaringstillstånd. Men för oß deremot blir förhållandet något annorlunda, då wår kropp har upplöst sig i sina enklare former, hwilka kommit att spridas hit och dit samt hwaraf flera ingått i nya föreningar, nya lif och nya organismer under naturens utwecklingar.

Det är sålunda fysiologiskt oförklarligt och kan aldrig egentligen bewisas, att dessa förmultnade och till sina kemiska beståndsdelar upplösta, förwandlade och i andra former ingångna kroppsdelar åter kunna samlas, förena sig och till sin förra gestalt uppenbara sig ur naturens sköte. Men wi kunna ju lika litet göra oß reda för lifwets första utwecklingar ur naturens skaparekraft eller förklara de fenomener, som dagligen möta wår blick wid forskningen i naturens hemliga werkstad. Hwad wi likwäl kunna säga, är, att så wäl naturen, som hwad ännu högre är, styres af en makt, hwars ewiga rådslag wi ej kunna fatta utan genom aning eller genom tro, och kunna wi således äfwen hoppas på uppfyllandet af profeten Hezekiels syn (kap. 37).

Det är således blott uppenbarelsen och analogien med wår natur, att äfwen behöfwa en kropp för att wara fullt organiserade förnuftswarelser, hwarpå wi grunda wår tro och wår förhoppning om de dödas uppståndelse. Men äfwen uppenbarelsen har lemnat oß i owißhet om sättet, huru detta sker

Digitized by Google

och om wår utweckling i ett annat hem, emedan allt detta san-
nolikt är oförklarligt och ofattligt för sinnewerlden.

Ty fastän det säges, att wi blifwa liksom Guds englar, så måste wår föreställning om englarna alltid wara hemtad ur inbillningskraften. Dermed förstås naturligtwis, att det endast är wår bättre menniska, som flyktar med oß öfwer det dödligas gräns, att wåra begär och böjelser der blifwa förädlade, och att äfwen wår kropp förskönas och erhåller sin fullkomlighet i gestalt och äfwen i utwecklingar utan återwändo.

Liknelsen om sädeskornet, som blir dödt, men gifwer brodd till en kommande skörd, är dock ej fullt träffande, emedan kornet innehåller embryonet samt näringen för en ny utweckling, hwilket deremot ej kan sägas om kroppen, då det är han sjelf och ingen annan, som kallas till lif ur dödens natt, för att uppstå i kraft, försköning och herrlighet.

Bättre skulle jemförelsen med fjärilens metamorfoser wara, då wårt lif på jorden förliknas wid larftillståndet, döden med puppan och uppståndelsen med en ny och derur framträdande förskönad imago, om ej gestalten härwid förändrades, hwilket wi ej kunna tänka oß om menniskokroppen på annat sätt, än att han ej mera blir danad för jorden, utan förklarad för ewigheten.

Barndom, bräcklighet, lyten, fulhet och ålderdom skola förswinna för en ewig ungdom af det skönaste utseende. Och ehuru wi ej kunna tänka oß en kroppslig werld utan sinnlighet, så kan det ej wara omöjligt, att äfwen denna kommer att förefinnas, men af en högre, en mera ljuf, förherrligad och himmelsk beskaffenhet, långt öfwer hwad wi här förmå att tänka eller kunna fatta i wåra föreställningar.

Digitized by Google

Äfwen de barn, som här gått bort, måste der kunna utweckla sig till full utbildning, skönhet och harmoni; men huruwida detta sker före eller efter den kroppsliga uppståndelsen, det måste förblifwa oß en hemlighet, liksom allt annat om wår yttersta bestämmelse.

Men om wi också i följd af den ewiga kärlekens lag få antaga, att olika grader måste finnas för lycksaligheten efter döden, och att wi komma att utbildas i ewigheten utan återwändo samt sålunda att stiga allt högre och högre i ljus, i sällhet och i fullkomlighet, så kunna wi ej heller tänka oß annat än att de, som här älskat hwarandra, komma der att sammanlefwa i en ewig harmoni af glädje, frid, lycksalighet och ro.

Ty liksom hwarje bättre längtan der blir uppfylld, hwarje anad sällhet funnen, hwarje hopp förwerkligadt, hwarje ädlare tanke, hwarje ljuf känsla och hwarje god handling belönad, så måste äfwen de, som här af själ och hjerta tillhört hwarandra, som left för hwarandra, som innerligt älskat hwarandra, der sammanträffa för att sjunka till hwarandras bröst i ett annat land, der ingen skilsmessa mera sker och der ingen saknad finnes, men endast ljufhet och kärlek försköna lifwet i de bewingades land*).

---

*) Af Matth. 22: 30. har man welat draga den slutsatsen, att allt innerligare band mellan man och qwinna och att all kärlek könen emellan skulle förswinna med döden och ej finnas till i ewigheten. Wi dela icke denna tanke och kunna aldrig komma till den meningen, att könsskilnaden skulle upphäfwas i ett annat lif eller att man der skulle blifwa neutrer, hwarigenom wi förwandlades till något helt annat än menniskor, hwilket är en orimlighet. Wi kunna ej tänka oß menniskan annat än i skilda kön, som man och qwinna, hwilka hafwa åtrå och dragas till hwarandra af en oemotståndlig naturdrift. Sjelfwa det typiska hos hwartdera könet är så skiljaktigt, att de aldrig kunna för-

Digitized by Google

Det synes äfwen wara tydligt, att wi ej komma att uppstå i något kroppsligt omhölje eller med någon klädedrägt, utan i naturens oskuld och i all den obeslöjade prakt, hwarmed skaparen utrustat förstlingen af sina werk på jorden, såsom det skönaste af allt hwad fantasien drömt, tanken anat eller konsten kunnat åskådliggöra *).

Ironiskt torde man wäl kunna sätta i fråga hwad menniskan skulle i ewigheten göra med lemmar, dem hon blyges wid att wisa för jorden, och om hon ej skulle finna sig stå som en

---

wandlas till ett medelting, som är hwarken man eller qwinna. Och denna ädla drift, som förenar dem, är ej någon abnormitet, något onaturligt, utan twärtom naturen sjelf enligt deß heliga anordningar, samt hos menniskan af en wida högre och spirituell betydelse än hos djuren. Skulle denna starka och romantiska böjelse, som kan trotsa allt, wåga allt, uppoffra allt och lida allt, skulle den upphöra i ett annat lif, och kan den mellan älskande personer sönderslitas af den lumpnaste likgiltighet? Wisserligen icke, så wida man ej will antaga en psychologisk omöjlighet De, som här älskat och tillhört hwarandra, skola der ännu innerligare förenas, för att wara samman och lefwa ett kärlekens lif utan återwändo. Men de deremot, som här ej tillhört hwarandra mera än genom ett yttre band eller en mensklig lagstadga, de, som här sammanfogats af menniskor, till och med under Guds ords mißbruk genom en presterlig wigsel, de hwarken förenas eller kanske ens träffas i ett land af harmoni och ljus, af frid och fullkomlighet Ewigheten skall jemna allt hwad som här warit tillfälligheter och skall sätta allt på deß rätta plats. Älskaren skall wisserligen träffa sin brud, men kanske icke sin hustru, i händelse han älskat en och blifwit gift med en annan, ehuru älskarinna och hustru äfwen kan wara en och samma person. Man bör ju äfwen kunna tänka sig grupper af älskande, som tillhöra hwarandra, utan att den sinnliga njutningen i samma mening som här kommer att förefinnas i ett lif af mera ideell och etherisk beskaffenhet.

*) Märkligt nog har man ej den ringaste berättelse om Christi klädedrägt efter uppståndelsen.

Digitized by Google

blottad bild och hålla handen för ögonen inför oförgängligheltens anleten.

Ty då det än talas om hwita och skinande kläder *), så måste detta tal endast böra tagas symboliskt och wara nära nog liktydigt med skaldens wälbekanta uttryck, att andens nationaldrägt heter ljus. Men wi måste för ewigheten antaga en helt annan sedlighet än efter de jordiska menniskornas förwillande sedlighetslagar.

Man har tänkt sig denna kroppens uppståndelse såsom en slutkatastrof för jorden och hwad deruppå är, en den yttersta och sista dagen, såsom folktron kallar det, då hela den synliga skapelsen enligt presternas lära skall tillintetgöras och på nytt blifwa ett chaos eller något dylikt, hwarom man widare ej gjort sig några föreställningar.

Men denna lära är likwäl emot alla naturlagar och emot alla förnuftets analogier, emedan ingen synlig materia förgås, men wäl undergår sin metamorfos eller sina förändringar, utan att likwäl förinta sig.

Att universum skulle förswinna derföre, att en så obetydlig punkt som wår jord eller till och med som wårt solsystem möjligtwis undergår en föränderlighet, är en alltför inskränkt tanke om Guds oändliga makt och om hans ändamål med werldsrymden, såsom en ewig, men till sin yttre gestalt föränderlig organisation.

Ty hwem wet, om ej dylika förändringar ske inom stjerne-

*) Anledningen härtill är tagen från esseerna, hwilka brukade gå klädda i sida hwita mantlar och ansågos för sin tids mest heliga och fläckfria män. I wår tid skulle man kanske wilja se oß swartklädda i himmelriket.

Digitized by Google

rymden utan att af oss kunna observeras, och utan att detta har det ringaste inflytande på andra himlakroppar, och således hwarken på wårt eller på något annat solsystem i den oändliga werldsbyggnaden?

Hwad man åtminstone med säkerhet wet, är att större stjernor uppflammat på himlahwalfwet, hwilka förut ej warit observerade, samt sedermera alldeles förswunnit för forskaren eller också öfwergått till mindre lysande stjernor, hwilket häntyder på förändringar och på en fortfarande utbildning i de aflägsna himlarymderna.

Och på sjelfwa wår lilla jord kunna betydliga rörelser och omwexlingar ske på ett ställe medelst orkaner, jordbäfningar och andra i werksamhet satta naturkrafter, utan att de märkas på andra trakter eller derstädes äro störande och hafwa någon inwerkan på lifwets rörlighet; hwarföre detta måste wara af ännu mindre betydelse mellan de af hwarandra mera oberoende werldskropparne.

Men liksom wi sett, huru föregående skapelser gått under och lemnat rum för högre utwecklingar, sedan de förra uppfyllt sin bestämmelse och lefwat ut sin tid på jorden, så måste samma förhållande ega rum med nuwarande organisationer; de skola åldras och slutligen förswinna för att efterträdas af andra med ännu större fullkomlighet, hwilka liksom utweckla sig och tillwexa på förflutna skapelsers förmultnade stoft.

Ty hwad som gäller om individen, det gäller äfwen om hela den lefwande naturen; den har sin barndom, sin ungdomstid, sina mandomsdagar och sin ålderdomsswaghet. Lifskrafterna skola slutligen aftaga, fruktbarheten upphöra och det ena slägtet förswinna efter det andra, hwarföre det ocksä heter, att men-

nisskorna skola förtwina eller, med andra ord, förtäras under den sista ålderdomskampen.

Och först när detta sker, då börjar jorden att bli, wäl icke just öde och tom, men en ny skapartid uppstår under för oß okända utwecklingslagar. Det är likwäl icke omöjligt, utan twärtom analogiskt, att wår nuwarande wäxt- och djurwerld genom förändrade metamorfoser går sin högre utweckling och nya phaser till mötes, liksom wi äfwen då förwänta att jordens högsta förnuftswäsende uppstår ur sitt stoft till en ideernas werld.

Det är dock en stor, en oafgjord fråga, i hwad tillstånd menniskoanden kan existera och tillbringa denna mellantid mellan skilsmessan från kroppen och kropparnas uppståndelse, och detta har warit ett ämne för gißningar inom den kristnade spekulationen allt sedan kyrkofädernas tid.

Man har tänkt sig en andens tillwaro utom kroppen såsom en möjlighet i följd af de företeelser, som redan existera i sinnewerlden, då man i drömmen, i visionen och i det somnambulistiska tillståndet kan tycka sig wara till sin fullkomliga menniska på ett annat ställe och wida skild ifrån det rum, der kroppen befinner sig.

Med anledning häraf har man tänkt sig en andens omklädning med ett analogon corporis eller något dylikt, alldeles som då apostelen säger sig hafwa warit uppryckt till himmelen och der sett outsägliga ting; men om han war i lekamen eller utan lekamen, det kunde han ej göra sig reda för.

Nyare protestantiska tänkare hafwa enligt skriftens närmare tolkning welat finna deß mening af en mellantid för pröfning och bättring, för rening och fullkomnande, således både med sitt mörkare pröfwoland och sitt himmelska paradis.

Digitized by Google

Detta Hades antages wäl icke i så krafs betydelse som den påfwiska skärselden eller så öde som skuggornas hem i den grekiska gudasagan, men likwäl som en mellanlänk mellan jorden och en mer fulländad ewighet efter kropparnas uppståndelse.

Bäst torde det härutinnan wara att sluta sig till apostlarnas ord: "mine käraste, wi äro nu Guds barn, och det är ännu icke uppenbaradt hwad wi warda skole; men det wete wi, att när han blifwer uppenbar, så warda wi honom like, och då skall han göra wår lekamen lika med sin förklarade lekamen, som för oß död och uppstånden är." (1 Joh. 3: 2. Philipp. 3: 21.)

Stjernhimmelen och Werldsrymden.

Hur många tusentals menniskor beskåda icke det lysande firmamentet under en klar stjernenatt, utan att weta, hwilket ofantligt fält som här ligger utbredt på himlakartan för forskningar och aning, för tankar och wetande, och kanske utan att ens hafwa kunskap om att detta stjerneland är annat än ett platt fäste, beströdt med några ljusa prickar till menniskornas wägledning och förnöjelse.

Och likwäl är det denna omätliga rymd, hwilken med andra ord kallas universum eller werlden, som framställer skaparen i hans storhet och hans oändliga majestät genom den sublima werldskarta, hwilken här möter wårt öga, då wi hafwa fått insigt att efter menniskoförstånd fatta och begripa den.

Ty alla dessa millioner tindrande stjernor äro ingenting annat än idel solar, swäfwande hwar på sin anwisade plats i de stora rymderna och ej blott ifrån oß, utan äfwen sinsemellan

så långt åtskilda, att, om också dessa afstånd kunde mätas i miltal, så skulle dock dessa tal blifwa så stora, att de hwarken kunde fattas eller uttalas.

Och såsom ett bewis på detta stora afstånd må anföras, att wår egen sol, som dock ser wida större ut än en stjerna, emedan hon är betydligt närmare jorden än någon af de andra solarna, likwäl är 20 millioner geografiska mil aflägsen ifrån oß. Men den närmaste fixstjernan är deremot 4 millioner mil aflägsen från wår sol, hwaraf man bör kunna göra sig ett begrepp om rymderna i stjernelandet.

Himlakropparna bestå egentligen af twå slag, nämligen lysande och mörka. Och till de förra, hwilka kallas fixstjernor eller solar, hwaraf många äro wida större än wår sol, höra alla de stjernor, man med ögat skådar ifrån himlahwalfwet, emedan de mörka ej kunna hinna till wår obewäpnade blick, med undantag af några få i wårt eget solsystem.

Solarna hafwa sitt eget ljus. Men detta ljus tillhör likwäl icke sjelfwa kroppens eller solmassans egenskap. Ty wår solkropp är mörk; men det är solens omgifwande luftkrets eller atmosfer, om man så får kalla den, som har en så lysande och wärmande egenskap, och som forskare observerat bestå i flera ljuslager af olika styrka och intensitet.

Denna lysande atmosfer är ibland tjockare och ibland af tunnare konsistens samt widgar sig ofta till ofantligt stora fläckar, genom hwilka den mörka solkroppen synes. Och man lär någongång hafwa observerat dylika öppningar i hennes ljusomgifning, som upptagit en sträcka af 50—60 tusen mil utaf solskifwan.

Digitized by Google

Ty wår sol, som är nära 1½ million gånger större än jorden, så att proportionen dem emellan är som mellan ett hagel och den största kanonkula, måste hafwa en ofantligt stor yta i jemförelse mot jorden, hwars genomsnitt eller diameter är 1,719 och längsta omkretsen 5,400 geografiska mil.

De mörka himlakropparna, wår jord inberäknad, emottaga sitt ljus och sin wärme från någon af solarna, med hwilken de äfwen i ett annat hänseende äro förenade, derigenom att de på en wiß, längre eller kortare tid gå omkring densamma, och hwilket utgör grunden för den astronomiska årsbeständmelsen.

Planeterna i wårt solsystem hafwa således högst olika omloppstider eller år, allt eftersom de äro närmare eller mera aflägsna från solen. Jorden fullbordar sin bana på 365 dagar, men Uranus behöfwer ej mindre än 84 af wåra jordiska år till sin omloppstid.

Och då ett år för planeten Mercurius endast består af 87 dagar, under hwilken tid den fullbordar sitt omlopp kring solen, så utgör det hos den yttersta, eller Neptunus, ej mindre än 166 år eller så långt som twenne grundliga menniskoåldrar.

Planeterna hafwa äfwen sina biplaneter eller drabanter, nemligen månarna, hwilka också upplysas af solen samt gå både omkring sin planet och följa med denne omkring solen. Wi weta, att Jorden har 1, Jupiter 4, Saturnus 7, och derjemte sina lysande ringar, samt Uranus 7 månar till följeslagare.

Men då planeterna hafwa sin luftkrets, hwilken är mera tjock och tät, ju längre de äro från solen, så hafwa deremot månarne hwarken luft, eld eller watten, utan bestå af nakna berg, på hwilka intet lif, sådant det finnes på jorden, kan existera. De äro således werldar, hwilka blifwit så till sägandes till ett

Digitized by Google

skelett och som således synas wara till endast för att belysa planetwerldarna.

Wår måne är nära 50 gånger mindre än jorden och står wid paß 50 tusen mils afstånd ifrån oß, eller ej längre borta än att, om jorden placerades i solens medelpunkt, så skulle månen med detta afstånd ändock befinna sig inom solkroppens område. Detta bewisar solens ofantliga storlek i proportion till jorden, som dock är en af de mindre kropparna i wårt planetsystem.

Genom månens beroende både af solens och jordens dragningskraft och hans egna rotation kring sin axel, hwarigenom hufwudsakligen samma sida alltid wändes mot jorden, har månen icke samma dagar och nätter som wår jord. Månens dagar och nätter hafwa deremot en medellängd af 354 timmar, hwarföre en mån-dag är nära nog lika lång som 15 dagar på jorden, oberäknadt deß ofta belysta bergstoppar, under det att dalarna ligga försänkta i den nattliga skymningens magiska halfdunkel.

Derjemte har den sidan af månen, som aldrig wänder sig mot jorden, fullkomligt mörka nätter, under det att den mot oß wända sidan deremot äfwen belyses af jorden liksom wi af månen, men med ett äfwen 13 gånger starkare sken och i alldeles omwändt förhållande. När wi hafwa fullmåne, så har månen ny, och när wi hafwa nytändning, så har månen sin fullaste jordbelysning.

Men utom dessa olikheter med jorden, så måste månklotet hafwa en wida mindre tyngdkraft än jorden, hwilket gör att om månen än skulle hafwa inbyggare, som, annorlunda organiserade än här, kunna lefwa utan både luft, watten och eld, så måste dessa inwånare likwäl endast wara pyßlingar af lika små dimensioner och lika lätt beskaffenhet som folksagan tillägger dem.

Digitized by Google

Ty oaktadt månen är wår närmaste himlakropp, så har den dock gemensamt med alla månar sin mera egendomliga beskaffenhet och är i så fall mera aflägsen från jordens organisation än de närmaste planeterna. Månarne utgöra sålunda ett system och planeterna ett annat, hwart och ett med sin bestämmelse i werldsbyggnaden.

Äfwen finnes det ett tredje slag af mörka eller rättare halflysande kroppar, nemligen kometerna, hwilka synas bestå af ett nära nog gasartadt, lätt och mera swagt lysande ämne, och hwilket i anseende till hastigheten i deras lopp bildar sig till ett långt eftersläp. Genom deras ofantligt elliptiska banor ser det ut som de skulle wara ett slags föreningslänkar mellan solsystemerna och werldsämnet i dettas första, lätta och luftiga utwecklingstillstånd.

Att de skulle kunna wara farliga för werldsordningen och kunna sammanstöta med andra himlakroppar, är endast en tanke, utkastad af den okunnige. Ty allting är nog så inrättadt, att ingen dylik kollision kan ega rum. Man har sett kometer, som gått mellan planeten Mercurius och solen samt emellan Jupiters månar utan andra werkningar än måhända i den lätta kometens egna wandringar. Och sjelfwa sammanstötningen, i fall en dylik wore tänkbar, skulle icke förnimmas annorlunda än som en hastigt förbiilande ljusdimma.

Deras swans eller lysande eftersläp är ofta af en förwånande längd. Hos den stora komet, som syntes år 1264, war denna swans enligt kinesernas berättelse så betydlig, att då stjernan stod i wester, så räckte swansen ända till midt på himmelen. Hos 1744 års komet war detta eftersläp deladt i flera swärdslika ris eller qwastar, och 1811 års komet, hwars

omloppstid man welat bestämma till 3,383 år, hade en swans af öfwer 22 millioner mils längd utsträckt uti stjernerymden.

En del kometer synas hafwa werldsåldrar till sin omloppstid, då den hos andra deremot är helt kort, 3 a 4 år och derunder, jemte det att några äro större och andra mindre samt förändra sig ofta i följd af sin lätta gasmassa. Denna är äfwen en orsak, att deras banor ofta rubbas och blifwa beroende af andra himlakroppars dragningskraft och inflytande, så att de stjernkunnige aldrig med säkerhet kunna uträkna kometernas omloppstider.

Men sjelfwa fixstjernorna eller solarna hafwa äfwen sina rörelser, icke blott wändningen kring sin axel, utan äfwen rörelser sinsemellan, såsom hos dubbelsolarna och de sammansatta solsystemerna, och slutligen kring en gemensam centralsol för hwarje utwidgad stjernering.

Man antager plejadernas grupp och sjustjernorna, med stjernan Alcyone, såsom medelpunkten för wår stjernering, och att wår sol med en hastighet af 8 mil i sekunden behöfwer 18½ millioner år för att fullborda sin omloppstid kring den allmänna centralgruppen.

Äfwenledes har man observerat lysande stjernor eller solar, hwilka gå omkring eller hafwa en mörk kropp till medelpunkt, såsom fallet lär wara med den wackra stjernan Sirius, hwilken har ett afstånd af cirka 12 års ljuswäg från wårt solsystem.

Och det är ej blott om denna, utan om flera andra lysande stjernor som man gjort den upptäckten, att de hafwa ett mörkt klot till sin medelpunkt, hwilket man wisserligen ej kan se, men i följd af stjernornas rörelse har man kunnat beräkna deß omloppstid.

Digitized by Google

En mörk himlakropp, belyst af en så wacker och tindrande stjerna som Sirius, hwilken på 50 år, 1 månad och 5 dagar gör sitt omlopp kring denna sin jetteplanet, är säkerligen icke en bland de minst omstrålade himlakropparna och ett wärdigt hem för warelser af högst utbildade egenskaper.

Man har således redan observerat 4 olika slags rörelser hos himlakropparna, nemligen: a) mörka, som gå omkring mörka, såsom månarna omkring sina planeter; b) mörka omkring lysande, såsom planeter omkring solarna; c) lysande omkring mörka eller solar kring en mörk kropp till medelpunkt, och slutligen d) lysande omkring lysande eller solar omkring solar i de högre stjernerymderna.

Af denna omwexlande mångfald i stjernornas rike kände man fordom icke mer än twå fall, nemligen planeter omkring solar och månar omkring planeterna, då de senare upptäckterna deremot tillhöra innewarande tidehwarf.

De stjernkunnige hafwa, såsom wi förut antydt, äfwen funnit, att 4 olika slag af solsystemer existera i werldsrymden. Dessa bestå af: a) enkla, med en sol till medelpunkt för sina planeter och mörka kroppar, såsom fallet är med wår solwerld, samt b) enkla, med en mörk kropp till centrum, kring hwilket en eller flera solar röra sig och hafwa sin omloppstid.

Widare bestå dessa systemer af: c) sammansatta solsystemer, der solar gå omkring solar och derjemte sannolikt hafwa sina planeter, såsom dubbelsolarna, eller ocksä slutligen d) med en större sol till medelpunkt och en otrolig mängd nära intill hwarandra kringströdda mindre solar till hennes drabanter och följeslagare.

Häruti ha wi likwäl ingalunda inbegripit stjerneringarnas solar i deras allmänna rörelser kring en centralsol, ej heller en

Digitized by Google

måhända tänkbar centralsol för de otaliga stjerneringarna, hwilkas omloppstider för oß måste wara att betrakta som en fullkomlig ewighet.

Wi förmå ej göra oß full reda för ett sammansatt solsystem, emedan wåra observationer ej hittills kunnat från något dylikt inhemta tillräcklig erfarenhet, hwilket dock torde wara förbehållet åt de kommande tidsåldrarne.

Om man tänker på dubbelsolarna, der 2 eller flera, ofta olika färgade och olika stora solar gå på ett större eller mindre afstånd ifrån hwarandra, så är det troligt, att deras planeter äro beroende af hwardera solarnas dragningskraft och swänga sig omkring dem i slingrande banor och spiralwridna ellipser, alldeles olika med de enkla planetbanorna.

Ännu mindre kunna wi tänka oß förhållandet i de grupper, der endast solar existera, och der tusentals smärre lysande kroppar gå omkring en enda sol samt äro hwarandra så nära, att deras banor måhända städse korsa sig och på ett mångfaldigt sätt omwexla i rörelser och inbördes wexelwerkan.

De enkla solsystemerna äro naturligtwis de lägsta och deras planeter bestämda för materiella wäsenden. Deremot äro de sammansatta sannolikt hemwist för högre andar af mera etherisk beskaffenhet, hwilka kanske först tillbringat sin lärotid i de lägre rymderna; för att sedan stiga uppåt i den oändliga skapelsens riken till allt högre och högre fullkomlighet.

Först således de enkla solwerldarna med en skarp begränsning af dag och natt, af ljus och mörker. Sedermera dubbelsolarnas mångfärgade rike, der ljus och mörker äro harmoniskt förenade i kulörta dagar, och slutligen de högre astralsystemernas ljus, der dagen utan återwändo fortwarar i ewighet.

Digitized by Google

Ty här på jorden kunna wi endast göra oß reda för ett slags ljus och ett slags mörker eller skymning, hwarföre wi ej förmå att fullt föreställa oß den färgskiftande omwexlingen i dubbelsolarnas regioner.

Och ehuru det är naturligt, att dessa solars planeter hafwa en ständig dag och en fortsatt wår eller sommar, emedan alltid någon sol belyser dem, och att de, såsom wi förut omtalat, hafwa dagar af olika kulörer och olika ljusfärg, så kan det äfwen wara möjligt, att de i andra hänseenden äfwenledes hafwa en omskiftning i skönhet och rikedom, som wi ej ens kunna öreställa oß.

De kunna äfwenledes hafwa årstider af företrädeswis rådande kulörer, eftersom de äro närmare den ena solen eller den andra, så att äfwen tider kunna förekomma med diamant-hwita, guldgula, purpurfärgade, amethistwioletta, azurblå eller smaragdgröna perioder och med ett ljus, som i prakt och fägring är öfwer all menniskans inbillningskraft.

Hwad man åtminstone wet är, att bland de 2,640 stjerne-par, hwilka astronomen Struwe sorgfälligare undersökt, är både färgen och afståndet de förenade stjerneparen emellan högst olika. Omloppstiden mellan dessa varierar från 100 ända till 10,000 år, hwarföre 1,400 år anses som medeltal för dubbelstjernornas omloppstider.

Wanligen äro dessa dubbelstjernor 2, mer sällan 3 eller flera tillsamman. Men flera par utgöra ofta ett sammansatt system och äro med hwarandra i förening, så att de gemensamt upplysa de af dem beroende planetwerldarne.

Och med hänseende till färgerna hos de olika paren, har Struwe än funnit båda stjernorna wara lika färgade, hwita,

Digitized by Google

hwitgula, gulaktiga, gula, guldfärgade eller gröna, samt än af närslägtade färger, gula och hwita, hwita och blå, gula i olika färg och blå i olika kulörer, och slutligen af alldeles olika färger, gula och blå, gula och blåaktiga, gröna och blå, hwita och högröda, hwita och purpurröda, gula och röda, röda och högblå, guldgula och blägröna, guldfärgade och rödgröna, orange och purpurröda med flera andra färger och sällsamma nyanseringar.

Ännu swårare hafwa wi att föreställa oß ljuset i deß högsta potens, sådant det måste finnas i de högsta solwerldarna, der det strålar och reflekterar med varierande skönhet från tusentals solar, och der det måste wara så klart, så rent och så himmelskt, att wårt solljus endast blir som ett matt sken emot denna herrlighetens uppenbarelse.

Allt hwad skalden diktat eller fantasien anat sig till om fullkomlig renhet, genomskinlighet, bländande glans och öfwersinnlig ljusomklädnad, kan ej wara annat än som ett mörkt tal emot den klarhet, som förefinnes i den högre empyréen, der icke en fläck finnes och der den ena klarheten öfwerstiger den andra i renhet och owansklig fullkomlighet.

Men för att återwända till wårt eget solsystem, så har man längesedan bewisat, att intet organiskt wäsende kan finnas till i solen eller ens i någon sol af enahanda organisation, emedan hwarje materiellt wäsende skulle der endast finna otrefnad och qwal i stället för glädje och sällhet.

Solens ofantliga tyngdkraft, som är öfwer 28 gånger starkare än jordens, skulle göra, att en wanlig menniska der ej skulle förmå att lyfta foten ifrån marken, utan blifwa faststående som ett träd och orubblig som en stenmassa. Och wid hwarje

Digitized by Google

fall på blotta marken skulle man stöta sig äfwen 28 gånger wärre än då man faller mot jorden, under det att fallandet från den minsta tufwa skulle bli lika häftigt som från en af Nordens ättestupor.

Till förrättandet af hwarje kroppsligt arbete, skulle det i solen fordras större kraft än man tillägger de forna titanerna, och att blott wilja lägga en tegelsten på en annan, skulle wara detsamma som att försätta berg eller stapla Pelion på Ossa enligt den grekiska jettesagan.

En kroppslig solmenniska skulle derföre wara af ofantliga dimensioner. Men det är just icke nödwändigt, att solen skall hafwa kroppsliga inwånare. Det är snarare troligt, att hon är ett hemwist för mera luftiga och etheriska wäsenden, stadda måhända på en öfwergång från hennes egna planeter, och hwilka alls icke äro beroende af materiens band.

Ett andens hemwist i solen, på dagens lysande och lifgifwande stjerna, som måste wara en werld af underbar skönhet och glans, skulle ju befinnas helt annorlunda än jordlifwets mödor eller wandringen i töcknen på de yttersta planeterna.

I en beständig dag skulle lifwets högre krafter äfwen ständigt utweckla sig. Och när det böljande ljushafwet derofwan öppnade sig eller nedsjönk bakom horizonten, hwilken majestätisk utsigt skulle då icke erbjudas öfwer stjernerymden och öfwer de otaliga solsystemernas herrlighet.

Helt annorlunda är det med planeterna. De äro af lika beskaffenhet med wår jord samt i det närmaste lika organiserade och befolkade som hon, de yttersta måhända undantagne.

Mercurius och Venus hafwa såsom närmast solen endast en högst fin och lätt luftkrets, hwilken om natten liksom en

Digitized by Google

swal sommardimma uppfriskar planeterna med sin dagg, men förswinner mestadels för morgonsolen. Jorden och Mars äro hwarandra fullkomligt lika och hafwa äfwen en lättare omgifning af luft eller, som man kallat den, en mera luftig sommardrägt. Men den wärdige Jupiter, som är 1,414 gånger större än jorden, och ännu mera de utom hans bana löpande planeterna, hafwa deremot en tung och tjock luft, ett töcknigt molntäcke för harmoniens bibehållande och för ett starkare emottagande af solstrålarne.

Wisserligen måste solen för dessa aflägsna planeter synas mycket mindre än för oß och för den yttersta eller Neptun, som är 30 gånger längre bort från solen än wår jord, ej wara större än en stor stjerna, så att deß inwånares ögon torde wara mera skapade för nattljuset, liksom deras lemmar för kölden, emedan wärmen der ej kan wara så intensiv som på jorden, såwida den ej underhålles af planetens inre eld och af en betydligen förhöjd jordtemperatur.

För ljusets bibehållande hafwa de dock sina talrika månar och Saturnus derjemte sina concentriska ringar, hwarwid det egna förhållandet eger rum, att dessa ringar åstadkomma de betydligaste förmörkelser, liksom å andra sidan en långwarig belysning, så att planeten har oafbrutna förmörkelser af ända till 9 års längd och sedan en lika lång dager genom ringens belysande.

Ett eget förhållande finnes äfwen på Uranus, derigenom att planetens axel står lodrätt mot deß bana, hwilket gör att hwardera hälften af hans klot har i 42 år dag och i 42 år natt, som wäl skulle wara obehagligt för oß, men som planetens egna inwånare kanske deremot anse för det angenämaste man will tänka sig.

Digitized by Google

Dermed är likwäl icke sagdt, att dessa planeter endast bebos af nattugglor och flädermöß, utan att de twärtom likså wäl som wår jord kunna wara befolkade af förnuftiga warelser, om ocksä ej fullt så beskaffade som här eller som på de närmare solen belägna werldskropparna.

Ty skapelsens mångfald endast på wårt lilla klot gifwer oß en riklig anledning till den förmodan, att den lika mycket omwexlar i den stora stjernerymden och der uppträder i så underbara och rika omskiftningar, att wi här ej ens kunna ana eller begripa det.

Derföre är det ocksä troligt, att lifwet är skönt, hwarhelst det än uppenbarar sig, men likwäl gradwis uppstigande såwäl till sällhet som fullkomlighet. Man får derföre antaga, att ett gröfre kroppsligt och materiellt lif finnes endast på de lägre planeterna, och att detta är högst på dem som äro längst borta från sin centralsol. I wårt solsystem således lägre på Neptunus och Jupiter än på Mars, Venus och Mercurius.

Widare, att det mera omateriella lifwet börjar med de enkla solarna, är högre i dubbelsolarnas ewiga och färgskiftande wår samt högst i astralwerldarnas sommarljus, der Guds wäsens sken omstrålar de saligas boningar utan återwändo. Ehuru wi ej kunna förneka, att der ju bakom dessa stjernerymder ligga solgrupper af ännu högre fullkomlighet och skönhet för andarnas emottagande.

För att gifwa en wink om skapelsens oändlighet, wilja wi här i korthet framställa en öfwersigt af stjernsystemerna, enligt de resultater, som de nyare forskningarna genom Herschels ob=

Digitized by Google

servationer och lord Rosses jetteteleskop lagt i dagen för det menskliga wetandet i wåra dagar.

Det stjernsystem, som wi tillhöra, utgör en ofantligt stor planformig cirkel eller ring, hwilken är liksom sammansatt af många inom hwarandra liggande stjerneringar, som hwardera äro åtskilda medelst större tomma rum, men likwäl sammanhänga med wissa band eller radier, alldeles som ekrarne i ett wagnshjul. Och alla så wäl ringarna som radierna äro fullsatta med glimmande himlakroppar, hwilkas yttersta ring slutar med wintergatan.

Ty den ljusa wäg på himmelen, som wi kalla wintergatan, är endast en gruppering af stjernor, hwilka kunna urskiljas i himmelstuberna. Och man har i rundt tal upptagit wintergatans stjernor till 18 millioner, oberäknadt de millioner stjernor, som ligga utom densamma, men likwäl tillhöra samma ofantliga stjernecirkel.

Men i ringarnas medelpunkt ligger plejadernas grupp, en samling af wid paß ett hundrade stjernor, hwilka på 2 millioner år fullborda sitt lopp kring sjelfwa centralstjernan Alcyone, ehuru hela plejadgruppen anses för den stora stjerneringens centrum, emedan en enskilt sol icke skulle ega nog dragningskraft att röra alla dessa millioner stjerneverldar.

Mellan plejaderna och närmaste stjernering finnes ett betydligt större tomt rum än mellan de öfriga ringarna, så att man anser, att mellan plejaderna och första stjerneringen är ett afstånd af 96 billioner mil, då sjelfwa plejadgruppen har 16 billioner mil i diameter eller genomsnitt.

Likwäl må anmärkas, att man för att kunna uttala afstånden i stjernelandet mestadels som måttstock begagnar ljusets

Digitized by Google

hastighet, emedan alla andra tal skulle blifwa allt för stora och omöjliga att utnämna. Ty utom tanken och kometerna finnes det ingenting, som har en sådan hastighet som elektriciteten och ljuset, hwilket sednare går 42 tusen geografiska mil i sekunden. Och man tycker, att det med denna fart skulle i hast kunna genomlöpa hela stjernrymden.

Men det är likwäl icke så, ty denna rymd är utom för ljuset nära nog omätlig. Således beräknas det, att ljuset, hwilket på 8 minuter tillryggalägger den 20 millioner mil långa wägen mellan solen och jorden, behöfwer 12 år för att genomlöpa plejadernas diameter och 72 års tid för att från plejaderna hinna till närmaste stjernering.

Sjelfwa jordbanans widd, hwarigenom wi om wåren befinna oß öfwer 28 millioner mil från det ställe i rymden, der jorden befinner sig wid höstdagjemningen, är af föga och liten betydelse i fråga om jordens afstånd från de öfriga stjernewerldarne.

Och för att wisa de ofantliga afstånden må anföras, att wår sol, som befinner sig inom en relativt stjernefattig rymd, ligger 498 års ljuswäg från centralstjernan Alcyone, har 2934 års ljuswäg till wintergatans närmaste rand samt 3836 års ljuswäg till yttersta kanten af wintergatan eller sista gränsen af stjerneringen.

Alcyones afstånd från inre kanten af wintergatan anses wara 3380 och från den yttre 4282 års ljuswäg. Eller att en solstråle skulle med andra ord behöfwa 4282 års tid för att hinna fram från medelpunkten till stjernecirkelns yttersta rand och således 8564 år för att gå genom hela ringens diameter eller twärt öfwer hela stjernecirkeln.

Digitized by Google

Ja, man har uträknat, att ljuset från de yttersta stjernetöcknen, som bakom wår stora stjernering kunna synas i teleskopet, skulle behöfwa 30 millioner år för att hinna till jorden, hwilket bewisar, att jordens ålder är wida öfwer 30 millioner år, emedan wi ej annars hade kunnat se dem, om deras ljus ej ännu hade hunnit oß. Och å andra sidan bewisar det, att äfwen denna aflägsna werldstrakt hade fullbildade stjernsystemer redan för 50 millioner år sedan.

Men wi hafwa förut omtalat, att man antagit, det jorden behöft ej mindre än 354 millioner år för att swalna till skorpa från att wara glödgad wid en hetta af 2 tusen grader Cels., wid hwilken wärmegrad alla stensorter smälta, så att man med skäl kan säga, att jorden är kanske tusen millioner år eller deröfwer från sin första utwecklingstid.

Tanken hisnar så wäl wid detta som wid stjernerymdens betraktande, ty wi skola icke tro, att denna ofantliga stjernering wi omtalat, och hwartill wi höra, samt inom hwilken wi dödlige egentligen kunna anställa wåra observationer, är den enda, och att dermed är ett slut, ett afrundadt helt, och att ingen synlig werld mera existerar eller kan finnas till.

Nej, twärtom är detta endast en liten del af det oändliga hela, ty man kan skåda det ena ljusa stjernetöcknet eller nebulosan, som man kallar dem, bortom det andra, och hwaraf redan 3 à 4 tusen äro observerade, hwilka hwar för sig kanske utgöra en lika stor stjernering som wår, så att man häraf kan göra sig ett, om ocksä dunkelt, menniskobegrepp om skapelsens storhet och Guds omätliga makt genom denna hans uppenbarelse för det swaga menniskoögat.

Digitized by Google

Huruwida kommande slägter med ännu mer fulländade instrumenter skola kunna intränga så djupt i denna skapelsens rymd, att en del af dessa aflägsna stjerneringar låter upplösa sig för att kunna mätas och widare öfwerskådas, är swårt att afgöra; men otroligt är det icke, då man sett, hwilka framsteg denna herrliga wetenskap gjort endast i wåra dagar.

Och då man nu lägger härtill att dessa stjernor, som man skådar äfwen i wår stjernering, äro blott de större lysande himlakropparne, samt att flerdubbelt andra finnas, som äro mindre lysande eller rent af mörka, och hwilka ej kunna ses eller observeras, så har man icke skäl annat än att anse skapelsen för oändlig och gränslös samt att werldarnes antal ej kan räknas och att de äro flera än sanden i hafwet eller oceanens droppar, hwaraf någon alltid skall wara den siste, det sista sandkornet och den yttersta wattendroppen.

Men härmed står man wid gränsen af sin egen tanke och kan icke annat än med häpnad nedfalla för den Ewige, som skapat allt med samma wishet och wårdar allt med samma kärlek, ifrån werldssystemerna till infusionsdjuret i wattendroppen, samt bekänna med skalden, att hans kärlek är en rymd förutan gräns, hans wishet är en sol förutan skugga.

Wår första och yttersta bestämmelse.

(Som slutbetraktelse.)

Blott genom betraktandet af skapelsens oändliga storhet och mångfald lära wi att inse den obetydlighet, hwartill wår lilla jord nedsjunker i det stora hela, till hwilket den har lika eller

Digitized by Google

ännu mindre proportion än som en droppe i werldshafwet till detta sjelft, så att hon utgör endast en knappt märkbar punkt wid en allmännare öfwersigt af de oräkneliga werldskropparne.

Ännu smärre måste wi menniskor wara, som äro så små i jemförelse mot jorden, och då wi yfwas eller högmodas öfwer wår storhet, wår makt och wårt anseende, så är detta i sjelfwa werket ingenting annat än att wara stolta öfwer wår litenhet och öfwer obetydligheten af denna nära nog efemeriska tillwarelse.

Ty liksom det finnes hundradetals små osynliga warelser, som tillbringa sitt lif i en wattendroppe, och för hwilka denna droppa är en werld af tillräcklig storhet och utrymme, så äro wi menniskor ingenting annat än infusionsdjur i en af det stora etherhafwets droppar och skulle helt och hållet wara mikroskopiska för ett werldsöga, konstrueradt efter den menskliga organismens lagar.

Infusionsdjuren betrakta sin werld ur sin synpunkt, och wi se saker och ting efter wår, och resultatet är, att, hur betydligt wår synkrets också är utwidgad i proportion mot deras, så är den dock inskränkt emot andarnas, som äro wida fullkomligare än de jordiska menniskornas barn.

I skapelsen äro således all storhet och all fullkomlighet endast relativa. Ty om wi också kunna säga om infusionsdjuren, att wi äro mycket mer än de, så gifwes det dock wäsenden, som med hänseende till oß kanske stå i ett lika öfwerlägset förhållande, och för hwilka allt wårt wetande och all wår intelligens endast är som en tanke, född inom det mikroskopiska snäckskalet eller i hönshjernorna.

Digitized by Google

Men å andra sidan finna wi allting i naturen wara fullkomligt efter sin art, mossan så wäl som trädet och infusionsdjuret såwäl som menniskan. Ty allting har sin plats och sin bestämmelse, det mindre såwäl som det större, grandet såwäl som solsystemerna.

Wi kunna således glädja oß öfwer att naturens Herre satt oß, icke på det lägsta, utan på det högsta trappsteget af organisationen på wårt werldsklot. Att han ej blott utrustat oß med en yttre skönhet och med en kroppslig gestalt, som i fullkomlighet och organisation är wida högre än hos hela den öfriga kedjan af lefwande warelser på jorden, utan äfwen begåfwat oß med en anda, en outsläcklig gnista af hans högre ljus, för att ännu widare utweckla sig i det ewiga ljusets riken.

Ty oaktadt wår materiella obetydlighet i förhållande till werldsbyggnaden, så hafwa wi dock fått förmåga att tänka och forska, att ana och utgrunda, att med wår blick intränga i naturens och skapelsens omätliga rymd med en widgad utsigt öfwer sjelfwa ewighetens oförgängliga herrlighet.

Wi äro komne hit, icke för att njuta och roa oß, att samla eller vegetera, icke för att gräfwa oß ned i jordens omsorger och hwardagsbestyr, utan för att beherrska jorden med utwidgadt anwändande af naturens krafter och att göra henne till en Herrans lustgård, der icke blott skönhet, utan der rättfärdighet uti bor.

Wi äro komne hit, för att wara hwarandra till hjelp, till tröst, till förljufwande och till broderlighet, ens till sinnes i all ödmjukhet, frid, försonlighet och förhoppning, under det att wi höja wåra blickar uppåt och göra oß wärdiga till emot-

Digitized by Google

tagande af en högre glädje och ett stigande i fullkomlighet från det ena werldsklotet till det andra i de öfwersinnligas boningar.

Wi skola odla, förskona och uppfylla jorden, som Gud gifwit oß till wår egendom här i lifwet, på samma gång som wi studera skapelsen och naturen i deß oändliga rikedom, mångfald och fullkomlighet samt derigenom lära att fatta Guds omätliga makt, wishet, kärlek och omsorg äfwen i Hans skapade werk. Men jemte detta, måste wi lefwa för wår egen och menniskoslägtets förädling och fullkomnande i frihet, ljus, kärlek och förljufwande.

"Menniskoslägtet," säger Agardh, "skall blifwa en slägt af bröder, alla sträfwande till samma mål på olika wägar, och jorden ett ställe, der alla dygder och all sällhet skola blifwa allt mer och mer hemmastadde."

"Detta mål är oändligt och kan wisserligen ej fullkomligen hinnas; det är hwad filosoferna kalla ett ideal, och alla wägar, som leda dertill, kallas idéer."

"Således måste alla menniskor lefwa för idéer, det will säga, wandra på wägar, som leda till det oändliga målet, menniskans lycksalighet äfwen på jorden."

Wår högsta och skönaste tanke måste således alltid wara den, att wi weta oß hafwa en wiß bestämmelse här på jorden, ett mål att sträfwa till, en mission att uppfylla, en idé att lefwa för, äfwen om wår lott är ringa och wår samhällsställning en obetydlighet.

Att lefwa för en idé är icke att lefwa för det fula, det onaturliga och förstörande i lifwet, utan för ett oändligt mål af skönhet, kärlek, upplysning och förljufwande, hwarigenom

Digitized by Google

man förglömmer sig sjelf och lemnar egenkärleken å sido för de ädlaste uppoffringar.

Idéerna äro mångahanda, både högre och lägre, men alltid förädlande och upplyftande för menniskosjälen, åt hwilken de erbjuda de rikaste njutningar af frid och lycksalighet under lifwets omwexlingar.

Och den, som arbetar på jordens förädling och förskönande eller uppoffrar sig af kärlek till de älskade, för hwilka hans hjerta brinner, har ju äfwen sitt ideella, sitt ädla och sanna högre lefnadsmål, lika wäl som den, hwilken egnar sitt lif åt någon stor upptäckt, åt konst eller wetenskap, åt forskning eller skönhet, åt framåtskridandets sak eller åt sanningens gudamakt.

Den högsta idéen är likwäl att lefwa för menskligheten, att uppoffra sig för ljus och sanning, för kultur och förädlande. Detta är kärlekens högsta mål och menniskans skönaste bestämmelse. Men det fordras en stor försakelse att förgäta sig sjelf för att egna sig åt menskligheténs tjenst och wara sina medbröder till upplysning, till hjelp, till tröst och till hugswalelse.

Och liksom kristendomen är, såsom det heter, en idéernas idé och omfattar både lif och död, både tid och ewighet, så är Christus sjelf en prototyp och en förebild af den kärlekens uppoffring för menskligheténs wäl, hwartill alla hans bekännare böra sträfwa, för att likna sin mästare i ljufhet och frid, i ödmjukhet och tolerans, i mildhet och försakelser.

Den, som likwäl icke, hwar och en efter sin förmåga, arbetar på att wara så till sinnes som han war, att låta sitt ljus lysa för menniskorna i ord och tänkesätt, i frid och wänlighet, att älska som han älskade, ödmjuka sig som han och för-

Digitized by Google

draga som han, eller med andra ord, som ej söker att wara kärleksfull i lifwet samt lugn och förlåtande i döden, en sådan hör icke kristendomen till och duger föga med sitt yttre sken eller med sin muns bekännelse.

Ty för att wara ett kristendomens barn, måste man göra kristendomens gerningar. Men att, såsom i wåra dagar, endast hålla sig till tomma fraser, trosläror, dogmer och torra utanlexor eller blott göra kristendomen till en öfwernaturlig lära "om synd och nåd, om fall och upprättelse", det är ingenting annat än att taga skalet för kärnan, bokstafwen för andan och alt förnedra menniskan till en ömklig maschin af den mest anbefattiga slöhet och oduglighet.

Just genom dessa förwända begrepp om kristendomen, som man gjort till en grym pinohistoria och till tiggarmunkarnes religion, har den allt hittills uträttat så litet i werlden till menniskoslägtets pånyttfödelse, utan i stället uppwäckt religionssekter, söndringar, rigorismer, ofördragsamhet och de blodigaste förföljelser. Man har öfwerbjudit hwarandra i dumma åsigter, i en skef bibeltolkning och i de ömkligaste willfarelser, under det att man förbisett kristendomens grundwäsende och låtit folken försmäkta i den råaste okunnighet.

Och presterna sedan, som ansetts wara förkunnare af ödmjukhetens, kärlekens och fridens sköna lära, månne icke de warit just de mest högmodiga, ofördragsamma, egennyttiga och fanatiska lärare inom det kristnade samhället? — en sak, hwarom kyrkohistorien på det mest evidenta sätt underrättar forskaren, och hwari man spårar detta presterliga förhållande åtminstone sedan kyrkofädernas tid. Den historiska erfarenheten såwäl från hedendomen som från en senare tidsålder borde således hafwa

Digitized by Google

öfwertygat menskligheten, att det endast gifwes ett medel att rädda friheten, kulturen, sanningen, trosfriheten och kristendomen, eller detsamma, som höll på att anwändas under franska revolutionen, nemligen att helt och hållet låta prestkasten förswinna, hwilket är detsamma som att fördrifwa presterna ur både kyrkan och samhällslifwet.

Evangelierna föreskrifwa ingen presterlig kast, ingen prelatmyndighet, inga andliga privilegier, ingen kyrklig makt, nej, icke engång en synlig kyrka eller någon yttre kult, utan säga blott, att Gud är en ande, som skall tillbedjas i andan och sanningen, och att han är närwarande såwäl hos den ensamme i den tysta kammaren som der twå eller tre äro församlade i sina ödmjuka andaktsöfningar. Presterna torde således ej kunna anses för annat än parasiter på menskligheten, som stulit helsan från deß kind och modet ur deß hjerta, eller, med andra ord, som ordentligen utsugit den, så wäl genom ekonomiska utpreßningar som genom andliga willfarelser.

Dessa anmärkningar gälla dock endast prestkasten i allmänhet, sådan den hittills uppenbarat sig i werldshistorien, och ingalunda något enskilt lands presterskap, eller ännu mindre någon enskilt personlighet, wäl bemärkandes, att härutinnan äfwen warit undantag af den ädlaste beskaffenhet. Men som detta likwäl endast warit undantag ur den stora massan af ömkligheter, så torde ett privilegieradt påfwedöme, i hwad form det än uppenbarar sig, alltid wara något fruktanswärdt för menskligighetens utweckling, man må nu kalla dessa prester för katoliker eller protestanter, baptister, mormoner, swedenborgare, presbyterianer, methodister, schartauaner eller erikjansare.

Digitized by Google

Men som Gud är det högsta idealet af kärlek, ljufhet, barmhertighet och frid, så är äfwen kristendomen idealets religion, som bör lära oß att wara kärlekens barn och att närma oß till fullkomligheten af all ljuf ödmjukhet och all den rikdom af ömhet, fördragsamhet, frid och försonlighet, som är möjlig på jorden. Ty lika litet som kristendomen är en blott hänförelse och enthusiasm, en pjunkande, ensidig och swärmande fanatism, lika litet består den i utanlexor, theologiska läroböcker eller filosofiska hårklyfwerier, hwilka aldrig skola föra menskligheten en hårsmån framåt på förbättringens wäg, utan förtorka hjertat och föra förståndet på willowägar.

Kristendomens enda mål är att införa kärleken, denna på jorden nästan alldeles okända gudamakt, ibland menniskorna. Enligt skriften är det ocksä menniskornas kärlekslöshet, som äfwen skall dömma dem, ty det heter ju: "jag war hungrig, och j gåfwen mig icke äta, törstig, och j gåfwen mig icke dricka, huswill, och j herbergeraden mig icke, naken, och j klädden mig icke, sjuk eller i fängelse, och j besökten mig icke; och — tillägger Guds röst widare — allt det j icke hafwen gjort en af de ringaste mina bröder (således den ringaste menniska i werlden), det hafwen j ock icke gjort mig."

Detta är domen öfwer wårt slägte, som wi hoppas att i tidernas fullbordan skall borttagen warda. Ty wi förbida kristendomens och sålunda äfwen menskligheteus pånyttfödelse till ljus och sanning, till lif och werklighet, till lugn och skönhet i deras mest praktiska tillämpningar.

Men i samma mån som kristendomen förmår att fattas, icke blott af få, utan af många, i samma proportion skall äf-

Digitized by Google

wen menskligheten stiga i förädling samt frigöra sig från mycket af det elände, som nu trycker menniskorna, och som har sin grund i en alltför rå uppfattning af uppenbarelsens wälsignelser.

Ty kristendomens ljus är civilisationens sommarsol, som framdeles kommer att införa menskligheten i en werld af underbar skönhet och fägring. Men det stora målet af lefwa för en idé, att uppoffra sig åt ljuset och menskligheten, må dock icke förbises, äfwen under tider af obskurantism och af de mest materiella sträfwanden under egenkärlekens handledning.

Detta högre lif är så wäl den enskiltes som generationernas bestämmelse, den ena efter den andra; men huru litet detta menniskans högre ändamål förmått att hittills göra sig gällande och att fattas af folken och deras sakförare, det lär oß den dagliga erfarenheten, liksom äfwen den mest flyktiga blick, utkastad öfwer werldshistorien.

Ty menniskorna hafwa gemenligen satt sig ett annat mål före, nemligen att förderfwa jorden med förwillelser, utrotningsbegär, sjelfmyndighet, maktspråk, menniskostadgar, despoti eller ocksä med ett andligt förnedringssystem, bygdt på ruinerna af en förkättrad kristendom och på statskyrkans ofördragsamhet, som är ett hån emot menskligheten.

Af dagliga erfarenheten finna wi, huru ej blott kabinetterna och denna-jordens mäktige ständigt jemka och notwexla med hwarandra, och huru de mellanåt leda nationerna till blodiga fejder och skändliga förödelser, utan äfwen i det enskilta lifwet will den ene samla på den andres bekostnad, och man ser oupphörligt, huru den ene yfwes öfwer den andre, will wara

Digitized by Google

förmer än den andre i ära, i prakt, i anseende, i rikedom och i samhällsställning.

Så har det alltjemt fortgått i alla de femtusen år, under hwilka menniskan uppträdt i werldshistorien. Det är å ena sidan herrsklystnad, inkräktningsbegär, penningesnålhet och sikandet efter winning och materiella fördelar, samt å andra sidan egenkärlek, folkgunst, högmod och aristokrati, som gjort menniskorna till hwarandras böblar, plågoris, tuktomästare eller afundsmän.

Det är sannolikt på grund af detta menniskornas alltjemt fortsatta barbari, som den bibliska urkunden börjar menniskans första historia med ett brodermord. Och just i följd af dessa öfwerwägande passioner har man äfwen i wåra dagar måst göra barmhertigheten till en institution och hjelpsamheten till en fattigwårdsförordning.

Också ser man, att menniskokärlek, broderlighet, wälgörande och uppoffringar för andras wäl, äro mera att betrakta såsom tomma namn och filantropiska fraser än som egentlig werklighet. Ty nutidens ridderlighet består mera i prat än i uppmuntran och frikostighet, och man utdelar icke sina gåfwor i någon annan ordning än den samhällslagarne föreskrifwa.

Detta beklaganswärda förhållande är också en orsak till allt det elände och all den nöd, som finnes i samhället, och öfwer hwilken man skrifwer och talar så mycket, i böcker och i tidningar, men utan att nedlåta sig till de radikalmedel, som kunna afhjelpa det, nemligen kristendomens kärleksbud.

Allt dylikt kan wisserligen tillräknas tidsandan och folkens tänkesätt i allmänhet, men får isynnerhet förewitas dem,

som äro folkens ledare och religionslärare, då de ej sökt att qwäswa egoismen, högmodet och maktwäsendet, eller att föra en mera kärleksrik anda i samfundslifwet, i förening med ödmjukhet och tolerans, inbördes bistånd och menskliighetens förbrödrande.

Och om wi således icke hade hopp om något bättre, som komma skall, eller wäntade på en ny hjeltekraft, som skall förlossa den suckande menskligheten och borttorka tårarna från de förgråtnas kinder, korteligen, om wi ej trodde på en idealisering af stat och kristendom, så skulle wi anse menskligheten tillspillogifwen och kasta blicken föraktligt bort från den sköna jorden, som kommit att förtrampas och wanwårdas af detta ömklighetens krämarslägte.

Men förr eller senare kommer den nog, denna upplysningens segerdag, ty det är humanismens stora idé att förkrossa den hydra, som hittills legat såsom obesegrad och rufwat med sina swarta wingar öfwer menniskornas barn.

Nog, det kommer den dag, då det trotsiga Ilion faller och då slägtets hjertlöshet, högfärd och afundsjuka begrafwas under de störtande ruinerna, eller som skalden säger, då i deß aska förgås Priamos mäktiga ätt.

Men att äfwen den dagen är fjerran från wåra tidehwarf, finna wi af de få förkämpar, som uppträda och som arbeta i denna framtidsriktning. De hafwa hittills endast kunnat betraktas såsom meteorer, lysande men enstaka eldar i den mörka natten, och hwilka antingen wäckt förwåning eller också framkallat störtskurar af mer eller mindre wanwettigt bläckhornskram.

Ty läran om en menskliighetens pånyttfödelse under kärlekens hand har allt hittills warit judomen en förargelse och

Digitized by Google

grekerna en galenskap. Reaktionens och det gamla wäldets perukstockar skaka på hufwudet eller stampa i golfwet åt hwarje ny sanning, som will göra sig gällande, och de, som kalla sig wisa och wittert bildade, le eller hånskratta åt idéer, som icke äro deras, och som de finna wara så enkla, att de icke kunna begripa dem.

Så war det wid kristendomens första uppträdande, och så blir det äfwen framdeles, då ett högre ljus skall uppgå, icke öfwer de lärda utan öfwer folken, som mer och mer draga den öfriga werlden med sig, och hwarwid de mest halsstarrige komma att liksom en annan Julianus eller Kettil Okristen qwarstå som fornlemningar från förflutna samhällsförhållanden.

Och för oß återstår det således ingenting annat än att hoppas och fördraga, under det att wi åtminstone wänta oß en förloßning till oförgängligt lif. Och om wi än lefwa för jorden, så böra wi ännu mer lefwa för himmelen, emedan äfwen den dag kommer för oß, då wårt Ilion faller, och då striden lägger sig till hwila, kanske utan att qwarlemna ens ett blad uti häfdernas bok eller uti diktens episka testamente till efterwerlden.

Ty, liksom werldshistorien, kulturen och sjelfwa religionen har sina metamorfoser att genomgå under tidernas lopp, så har äfwen den enskilte sin förwandlingslära, icke blott inom andens werld genom nya åsigter och högre utwecklingsgrader, utan äfwen inom materiens område, der man har sin ungdom, sin mannatid och sin ålderdom, samt slutligen den sista och wigtigaste af alla jordens metamorfoser, nemligen den yttersta förwandlingen.

Digitized by Google

Men wi förwänta oß ännu en metamorfos, nemligen kropparnas uppståndelse, då det dödliga skall ikläda sig odödlighet och det förgängliga blifwa till oförgänglig skönhet och lif i de rymder, som wi nu skåda blott genom ett dunkelt glas, men hwarest wi då skola komma från det ena ljuset och den ena klarheten till den andra, för att fortsätta en högre tillwarelse i de saligas land.

"Ty icke skulle den himmelske fadren," såsom en bekant författare *) uttrycker sig, "hafwa i wårt wäsens innersta nedlagt denna djupa längtan, som drager oß till de wänliga ljusen i den blåa skyn, om det ej wore i hans kärleks råd beslutet att denna längtan en gång skulle blifwa tillfredsställd utöfwer allt hwad wi förmå begära eller tänka.

Han skulle ej hafwa tillåtit oß att med wår blick intränga i de underfulla regionerna af hans herrliga skapelse, om det wore hans wilja att för ewigt förmena oß det närmare tillträdet till de boningar, med hwilkas skönhet han redan här förtjusar wår yttre syn."

Och tillägger han slutligen: "icke har han så präktigt smyckat de otaliga salarna i werldspalatset, att de skulle stå der till en tom ståt, obesökta, sedda blott på afstånd. Han kan icke hafwa welat slösa på den medwetslösa byggnaden en omsorg, som ej skulle motswaras af en ännu större för de wäsenden, som äro skapade efter hans bild och utrustade med förmåga att fatta hans werk och fröjda sig utan återwändo i deras åskådningar."

---

*) H. M. Melin.

Digitized by Google

I detta hopp är det också som wi både lefwa och dö och tro med apostelen, att denna tidens wedermöda står icke i något tänkbart förhållande till den herrlighet, som på oß en gång uppenbaras skall.

Wi kunna icke sluta denna lilla afhandling med några wackrare ord än ur Vitalis Anderöster*), der de wänligt winkande stjernorna säga till menniskan:

"Hwarför blickar, ljusets son, du sorgsen
ner till stoftet, hwarför står ditt öra
för det lägre lifwets röster öppet?
Se du är som wi, din höga bana
ofwan molnen högt och ofwan solen
strålar leende i lugn och klarhet.
Se du är som wi, du är ej tidens
slaf, du är twärtom som wi hans herre,
och från dig har han sitt enda upphof.
Derför lyßna blott till gudarösten,
som din genius uti ditt hjerta
utan ord till dig i wälljud höjer,
derför följ din andes lag och ljusets!
Sträfwa uppåt mot ditt höga urhem,
wandra lugn som wi din höga bana,
wandra lugn! — Du är som wi odödlig."

---

*) Se Vitalis Samlade Dikter.

Digitized by Google

Noter.

Naturens bildningsperioder.

Pungdjuren förekomma mest i Australien, hwars största wilda landtdjur är Känguruh, Halmaturus giganteus, som hör till desamma och är stort som en rapphönshund. Af slägtet Didelphis finnas flera arter i Sydamerika.

Det första fullständiga mammutdjur fanns af Gmelin 1806 innefruset i polarisen wid Lenaflodens mynning i Siberien. Huden är uppstoppad i Petersburg. Sedermera har man funnit flera dylika polartraktens is, och i Siberien finnas ben af dessa forntida elefanter till särdeles stor myckenhet, hwilket tyckes bewisa att de utbredt sig från polartrakterna.

Alla större och mindre stenar på wåra fält och åkrar äro ditförde af flod och ismassor, under anförda bildningstid. Af Dronten, Didus ineptus, har man ej något uppstoppadt exemplar, knappt en säker teckning en gång.

Menniskan och Urfolken.

Ludna menniskor tillwexa först i hårighet som äldre. Exempel på menniskor med swans har man äfwen haft i Europa, t. ex. Frankrike. Se enl. en uppgift af A. Retzius i Aftonbladet för ett par år sedan.

Att qwinnan eller menniskans hona skulle wara en outwecklad, således en misslyckad man eller hanne, såsom en del nyare filosofer i sin enfald påstå, är en alltför befängd satts för att behöfwa wederläggas. Äfwen hos de lägsta djuren som äro 2-könade behöfwas 2:ne individer

för att paras och ömsesidigt befrukta hwarandra. En man är älskwärd som i finhet och behag liknar en qwinna, men en qwinna är alltid mißlyckad, så snart hon will likna en karl.

Noten, sid. 51, är naturligtwis en fråga till de kloftige theologerna. Att Christus enligt wår åsigt war fri både från arf- och annan synd, behöfwer ej påpekas. Wi hafwa blott welat antyda inkonsequenserna af en lära, som egentligen framstått i sin nuwarande krassa gestalt genom kyrkofadren Augustinus, hwilken enwist försäktade åsigten om "arfsynden och nådawalet." Redan i de första tidehwarfwen och synnerligast under de så kallade kyrkofäderna uppkommo de mest galna meningsstrider inom kristendomen, hwilka gåfwo denna ideella och sköna lära en förskefwad riktning, som fortfarit intill wåra dagar.

Qwinnan och Äktenskapet.

Då qwinnan enligt mosaiska mythen säges wara skapad af mannens refben, är detta för att enligt österländningarnes åsigt göra qwinnan så underordnad mannen som möjligt, då hon således endast skulle göra en obetydlig del af mannen, wara kött af hans kött och ben af hans ben, såsom det heter. Orimligheten i denna folksaga är alltför tydlig för att behöfwa utförligare omtalas. Ty icke behöfde Gud hwarken refben eller andra materialier för att utföra sitt mästerwerk, och skapelsen är ingalunda något — fabriksarbete.

Behofwen och Upptäckterna.

Allt lefwande, menniskan så wäl som djuren och werterna behöfwa luft, ljus, wärme, fuktighet och näringsmedel. Menniskan och djuren behöfwa äfwen rörelse och hwila eller sömn, hwilket på wißt sätt kanske äfwen är nödwändigt för werterna. Och liksom intet lif kan fortwara i en aldeles fukt- och wattenfri luft, lika litet kunna wattnets djur och werter lefwa i ett aldeles luftfritt watten. De kallblodiga djuren, till och med de som kunna qwickna till lif sedan de legat innefrusna i is, hafwa dock någon om än mindre betydlig wärme, och de djur som lefwa i mörker behöfwa det lilla ljus, som i mörkret förefinnes.

De stora kanoterna i Sydamerika utarbetas af de ofantliga stammarna till Bombax Ceiba, hwilka träd äro af mycket hög ålder.

Digitized by Google

Husdjuren och Husbehofswexterna.

Cherimojafrukten är den opperliga och saftiga frukten till Anona Cherimolia, ett träd i Mexico, som äfwen allmänt odlas Denna jemte frukten af trädet Garcinia Mangostana, i Ostind. beskrifwes såsom de läckraste frukter i werlden.

Majsen, som i Amerika äfwen kallas indiankorn, gifwer ofta ända till 800:de kornet i afkastning. Under namnet Durra eller kafferkorn förekomma Sorghum vulgare och Poa abyssinica, hwilka odlas från Egypten till Kafferlandet. Hirs, som är Panicum miliaceum och frumentaceum, samt Eleusine coracana och stricta, förekommer mest i S. Eur. och i Afrika. Riset, Oryza sativa och montana, är i så fall olikt de flesta gräs, att det har 6 ståndare.

Batater äro rötterna till Convolvulus Batatas, maniok till Manihot utilissima och Aipi, arrow till Marantha arundinacea och flera arter Tacca, samt yams till Dioscorea bulbifera, alata, sativa och Tacca pinnatifida. Äfwen odlas arter af Arum samt Arachis hypogæa och Glycine subterranea för baljorna skull, hwilka borra sig ned i jorden då de mogna. På Sicilien och i Centralamerika lefwer fattigt folk af paradisfikon och frukten af Opuntia och Cactusarter, på Japan af Sojabönan, på norra Afrikas kust (lotofagernas land) af Zizyphus Lotus, likson Californiens indianer wintertiden af ekollon till Quercus macrocarpa. I polarländerna äro lafwarne detsamma som palmerna i den warma regionen, menniskor och djur lefwa deraf, synnerligast i arktiska Amerika. På wissa hafskuster, helst i Skottland och Irland, bereder man gelé och en helsosam föda af wissa tångarter. Den i Kina och på indiska öarna bekanta swalan, Hirundo esculenta, hwars bon utgöra en dyrbar läckerhet, lär hämta ämnet till sina bon från Sphærococcus cartilagineus och lichenoides.

Hos brödfruktträdet, Artocarpus incisa, är det fästet och blomkalkarne som sammanwert till den stora frukten af en köttig massa. Trädet är beslägtadt med fikon- och mullbärsträdet.

Kulturens utgångspunkter.

Då ett nytt mörker under presternas och påfwedömets tillgörande höll på att öfwertäcka Europa, uppstod och utwidgades den klassiska bildningens anda hos de muhamedanska araberna, synnerligast under kalifernas tid. Grekernas skrifter öfwersattes på arabiska och wetenskaperna utbildades åt alla håll, synnerligast i astronomi, kemi, medicin och naturlära. Denna arabernas bildning öfwerflyttades sedan på euro-

Digitized by Google

peerna. Sjelfwa Aristoteles skrifter, hwilka hade ett så betydligt inflytande på den senare medeltidens och skolastikernas bildning, blefwo först bekanta i Europa genom arabiska öfwersättningar. Från araberna fick man wåra siffror, som hufwudsakligen infördes genom Gerbert (940—80) samt de musikaliska notteckenen genom italienska munken Guido af Arezzo i 11:te århundradet. Städerna Samarkand, Bockhara, Bagdad, Herat m. fl. hade berömda observatorier, bibliotheker, kollegier m. m, men som sedermera förstördes af mongolerna under Dschengis Khans tid (1220—60).

Kristendomen och Civilisationen.

För att kunna tolka skriften rätt fordras ej blott att kunna öfwersätta den från sitt språk och förstå meningen deraf, utan man måste äfwen känna till den tidens seder och bruk, föreställningssätt, husliga lif och statsskick samt till det landets natur och beskaffenhet, hwarifrån skriften utgått. Således får man bland annat äfwen känna att de gamle ej suto, utan lågo till bords, på wenstra sidan upptill hwarandra, samt att de i brist på knif sönderbröto brödet och i stället för sked, låto dryckeskaret gå från man till man samt att win (nytt eller utspädt) begagnades som mjölk och dricka, med dylikt widare.

Det duger icke i wåra dagar att antaga Skriften såsom en ordagrann gudomlig uppenbarelse eller ens såsom annat än skriftliga urkunder från menniskohand. Wi tala här om hwarje sjelfständig tänkare och inbegripa ej härunder wåra "doctrinära statstheologers och de widskepliga landtpresternas bornerade nitälskan mot den fria wetenskapens ärliga forskning." Således går man numera kritiskt tillwäga, då man will ransaka skrifterna. Wi hafwa förut talat om Moseböckernas sannolika yngre ålder och att en stor del deruti måste endast wara folksagor. Likaledes har man antagit t. ex. att hälften af Esaias (efter 40 kap.) är skrifwet af en annan och tillhör en wida yngre tid, att krönikeböckerna tillkommit efter fångenskapen, att Daniels profetior ej tillhöra honom, utan äro skrifne under Antiochus Epiphanes, på hwars regering de systa o. s. w. Detsamma gäller äfwen om nya Testamentets skrifter, hwilka isynnerhet hos tyska forskare och textkritiker genomgått allwarsamma granskningar. Förnämligast har denna kritik skett genom Schleiermacher och Tübingerskolan, helst genom den lärde och skarpsinnige F. Chr. Baur. De antaga alla att wåra evangelier i deras nuwarande form äro yngre än från de flesta af apostlarnas tid, åtminstone ej äldre än från år 70—100, och somliga wilja anse dem ännu yngre. Dock antages att de grunda

Digitized by Google

sig dels på smärre evangelier af de uppgifna evangelisterna, hwilkas berättelser sedermera blifwit omarbetade med en mängd tillägg efter gängse rykten, legender och sagor, och dels att de ursprungliga evangelisternas berättelser warit samlingar antingen af föregående logier eller af ett eller flera ännu äldre evangelier (af Mattheus, Petrus eller Philippus). Detta gäller endast om Mattheus, Marcus och Lucas, ty Johannes evangeliet är ännu mer omtwistadt, samt bewisligen icke författadt af samma person, som skrifwit Uppenbarelseboken, hwilken dock ej torde bestridas apostelen Johannes. Apostlagerningarna tillskrifwas helt och hållit den författare som omarbetat det ursprungliga Luce evangelium. Hebreerbrefwet är alldeles icke skrifwet af Paulus. Afwenledes har man dragit i twifwel om 1:sta Petri, 2:dra och 3:dje Johannis samt Jacobs epistel ej äro senare tiders produkter. Baur antager blott Romare-Corinthier och Galaterbrefwen som äkta paulinska De utgöra dels en systematisk dogmatik för att förena gamla Testamentet med kristendomen och dels stridsskrifter mellan judekristendom och till kristendomen omwända hedningar. Ty ursprungligen war kristendomen blott judisk och satt i förbindelse med mosaiska lagen, och Paulus war den som egentligen arbetade på att göra den till universell och för alla folk. De öfriga s. k. paulinska brefwen drager Baur i twifwelsmål, synnerligast de så kallade pastoralbrefwen, som han tillskrifwer en wida senare tid. Det bör ej heller förbises att wi hafwa äfwen flera evangelier som aldrig ansetts för äkta, såsom Marcions och Nicodemi evangelier, der sagan spelar en allt för stor och orimlig rol, ehuru ett och annat hos dem torde wara hämtadt ur apostlarnas äldsta skrifter. På lika sätt är Henochs bok, (som tros wara skrifwen i 2 årh. fr Chr.) icke intagen bland gamla Testamentets apokryfer, ehuru hon citeras i Jude epistel. Denna bok med deß ideer, utgångna från Zendläran, står nära kristendomen samt har sin dämonlära, talar om de dödas uppståndelse, en dom etc., hwilka åsigter sannolikt hade grundadt sig i folktron på Christi tid. Emedlertid ligger der en stor wigt uppå att skilja mellan det wäsentliga (evangeliernas lära) och det owäsentliga (underwerken, en stor del af det historiskt-sagolika och kanske äfwen af det paulinskt dogmatiska) i kristendomen.

Att legenden och den fromma sagan har sin andel i folkberättelsen om hwarje stor mans lefnadsöden, känna wi från hela werldshistorien Detsamma finna wi äfwen uti evangelisternas olika berättelser om Jesu barndomstid. Endast Matth. och Luc tala derom. Begge omnämna hans öfwernaturliga aflelse, då likwäl bådadera besynnerligt nog leda hans härstammande från Abraham, icke från hans moders, utan från Josefs slägtregister. Lucas är i dessa berättelser mest omständlig och har äfwen en legend om Johannes Döparens födelse. Hos Matth.

Digitized by Google

heter det blott att Jesus föddes i Bethlehem, utan att hans föräldrars wilkor omtalas eller deras wistelseort för öfrigt. Han berättar äfwen att mager, wise män och stjerntydare från Österlandet, sannolikt Medien, hade sett en owanlig stjerna som föranledde dem att resa till Jerusalem för att uppsöka den nyfödde konungen öfwer judarna. Till denna resa åtgick naturligtwis en längre tid och ändå bodde Josef wid deras ankomst i Bethlehem. Deras antal omnämnes icke. Widare säges att Josef fick befallning att fly till Egypten undan Herodes, som af fruktan för sitt wälde lät döda alla gossebarn, som woro under 2 år gamla i Bethlehem, något som ej omtalas af Josephus eller i den profana historien. När Herodes war död erhöll Josef befallning att fara från Egypten och hem till sitt eget land. Men det tillägges widare att då han hörde att Herodes son Archelaus war rådande i Judeen, tordes han ej bosätta sig der, utan flyktade till Galileen och bosatte sig i Nazareth. Antydningen är klar att han förut antingen bott i Bethlehem eller annorstädes i Judeens område.

Lucas deremot har berättelsen på ett annat sätt. Han säger att Jesu föräldrar woro bosatte i Nazareth och att Josef såsom warande af Davids hus och slägt (af hwad slägt Maria war nämnes icke) måste med sin trolofwade hustru infinna sig i Bethlehem för att låta mantalsskrifwa sig, och hwarwid tiden äfwenledes någorlunda bestämmes. I byn eller den lilla staden Bethlehem blef således mycket folk församladt, hwilket gjorde att Josef och hans hustru måste bo i en lada eller ett uthus och att Maria der födde sin förstfödde son, som omskars på 8:de dagen. Om stjernan och de österländska magerna berättas intet, men deremot om en engla-uppenbarelse om natten för några herdar i nejden. Widare heter det hos Luc. att då renselsedagarna woro fullkomnade, 33 dagar enl. 3 Mos. 12: 4. samt under hwilken tid de sannolikt qwarblefwo i Bethlehem, hade de barnet till Jerusalem för att offra i templet, och då de detta fullbordat hade, drogo de in i Galileen igen, uti sin stad Nazareth.

Den törnekrona, hwilken man af hån satte på Christi hufwud för att begabba honom såsom "judarnas konung," war icke af något slags törne som är bekant i wåra länder, utan af Lycium afrum, en ranklik mycket hwaßtörnig buske, som ännu wexer i ymnighet på fälten wid Jerusalem. Den dryck som räcktes honom på korset anses wara en narkotisk blandning, med hwilken man wille döfwa de lidandes plågor under det förfärliga korsfästelsestraffet.

Utom hwad som talas om i evangelierna, der Jesu bröder Matth. 13: 55., Marc. 6: 3. uppräknas wara Jacob, Joses, Simon och Judas,

Digitized by Google

och der äfwen systrar omnämnas, utan att wara namngifna, har man sig ingenting bekant om Jesu slägt och familjförhållande. Jacobus, Herrans broder, en annan än Alphei son, war länge såsom patriark i Jerusalem (Gal. 1: 19. Ap G. 15: 13, 21: 18.) och då Herodes Agrippa lät mörda honom wäckte detta mycken harm och owilja äfwen hos judarna, ty han war hållen för en from och rättfärdig man. En af Roms kejsare, som war uppskrämd af den wigt man tillade de kristne såsom samhällets omstörtare, lät från Judeen inkalla till Rom så många af Jesu naturliga slägtingar som kunde upptäckas. Men då han fann dem wara enfaldige och fattige arbetsfolk, som ej kunde anses det minsta farliga, återsände han dem oskadde tillbaka. Om Josefs och Marias öden och dödstid wet man ingenting mer, än att den sistnämnda tros hafwa dödt i Jerusalem. De heliga ställen som nu förewisas wid Jerusalem såsom Christi graf, Golgatha m. fl, äro högst otillförlitliga. Romarne utjemnade en förstörd stad med jorden samt strödde salt och aska öfwer den sköflade förödelsen. Wid tillfället hade det warit swårt för en infödd stadsbo att tagit reda på dessa ställen, ännu swårare måste det wara 300 år derefter, då kejsarinnan Helena sökte att taga reda derpå I början fördrefwos både judar och kristna ur judalandet, så att sjelfwa traditionen swårligen kunde bibehålla sig.

Luther war wisserligen en mycket djerf och dristig kämpe och en dylik behöfdes i de der tiderna, men kristendomens anda af frid, kärlek och försonlighet hörde ej till hans wäsende. Twärtom war han ett brushufwud som ofta behöfde tempereras af den lärde och saktmodige Melanchton. Detta synes af grofkornigheten och det bittra i hans skrifter, hwari äfwen betydlig widskepelse finnes inblandad och hwilka derföre alldeles icke äro lämpliga för wår tid. Påfwen och djefwulen woro i synnerhet de potentater, mot hwilka han utdelade sina käppslängar nästan i hwarannan rad, och på samma sätt som påfwen welat bränna Luther, så skulle denne welat bränna påfwen, om detta stått i någonderas makt. Lika wißt är det äfwen att Luther under andra omständigheter skulle blifwit en lika despotisk påfwe, som någon af de andre patronerna på Petri stol. Att Luther och hans anhängare ansågos af romerska kyrkan för proselytmakare och winkelpredikanter, är helt naturligt. Sjelfwa kristendomen, som war judendomen en förargelse och grekerna en galenskap, ansågs på sin tid med icke blidare ögon än wi betrakta mormonismen eller andra mot den offentliga kyrkan uppträdande fiendtliga sekter i wåra dagar. Nu för tiden får man ej lof hwarken att korsfästa eller stena dem som tro och bekänna annorlunda än statskyrkan föreskrifwer, men man will åtminstone — drifwa dem i landsflykt.

20

Digitized by Google

Werldshandeln och Kosmopolitismen.

Guttaperchaträdets wetenskapliga namn är Isonandra Gutta af Sapotaceernas familj, samt wexer ymnigt på Java och flera af de stora öarna.

Specerierna och Berusningsmedlen.

Palisanderträdet tillhör slägtet Dahlbergia, samt hämtas kanske äfwen från Sydamerikanska arter.

Moschusdjurets lejnadsmedel är troligen Nardostachys Jatamansi, en högst wällnktande ört, hwars rot tros wara de gamles nardus indica, hwilken egentligen war en krydda, som gjordes till balsam med olja.

Kanelen kommer af Cinnamonium aromaticum och den ädlaste af C. zeylanicum. Sköna ätliga frukter äro af Persea gratissima, Euphoria Nephelium, Mangifera indica, och af stenfrukter Cordya Myxa i Afrika, C. Sebestana i Ostindien och Chrysobalanops Scaco i Tropiska Amerika jemte nötter af Terminalia Catappa, Sapococarslägtet, och Araucaria imbricata i Orienten och S. Amerika, af Caryas i N. Amerika, och af Pistacia vera i S. Europa, jemte en mängd andra bär- och fruktsorter.

Kopalfernissan fås af Hymenæa Courbaril i S. Amerika och Rhus copallina från N. Amerika. Kamferten af Camphora officinarum, samt den finaste af Dryobalanops Camphora. Flera bland tropiska Amerikas mjölkgifwande träd lemna en mjölk som begagnas som komjölk, såsom Galactodendron utile, Tabernæmontana utilis m. fl. Saften af Pentadesma butyracea m. fl. i Afrika, liknar smör, men smakar något af terpentin. Kryddpepparen fås af Eugenia Pimenta, mekkabalsam samt myrrha af träden Balsamodendron i Syrien och Arabien. Fernbock erhålles af Cæsalpinia echinata och bresilja af C. brasiliensis, blåholtz af Hæmatoxylon campeschianum, quercitron af Qvercus tinctoria och gul brisilja af Broussonetia tinctoria, alla från Trop. Amerika, sumack af Rhus coriaria från S. Europa, gurkmeja af Curcuma longa och orleana af Bixa Orleana, båda från Orienten.

Avadrycken beredes af Piper amethysticum och cocabladen erhållas af Erythroxylon Coca, liksom betlebladen af Piper Betle. Hampan, hwaraf hashish beredes, tros wara Cannabis indica.

Jemte tjära och beck fås terpentin af fur, gran och lärkträdens kåda eller harts, men den finaste af Pistacia Terebinthus från S. Europa. Gummi arabicum erhålles af flera Acacier och Mimoser från Afrika,

synnerligast från A. vera; Kautschuk af flera Lobelier Ficusarter, Apocyneer och Euphorbiaceer från tropiska länder, helst af Siphonia elastica från Brasilien. Manna fås i S. Europa af Manna-asken Ornus europæa, i medl. Asien af Alhagi mannifera, i Ostindien af en Celastrus, och i Arabiens öknar af Tamarix gallica mannifera. Den honning, som gjorde Xenophons greker galna och berusande, tros wara samlad af blommorna till Azalea pontica.

Linné war den förste botanist som såg en lefwande thebuske i Europa, öfwersänd genom då resande D:r Osbeck från Kina.

Åkerbruket och Trädgårdsodlingen.

Gifterna äro antingen frätande såsom alkohol och de flesta metallsalterna, synnerligast arsenik, qwicksilfwer m. m., eller narkotiska och döfwande som opium och en stor del wertgifter. I djurriket har man ormgiftet, som sannolikt är enahanda hos de djur, hwars styng och bett äro giftiga. En del mjölksaftiga werter äro mycket giftiga, helst bland umbellater, euphorbiaceer, urticeer, ranunculaceer, solanaceer, apocyneer m. fl. I Europa har man Ranunculus Thora, i Asien upasgiftet af Antiaris toxicaria och Strychnos Tiute, Ignatia, Nirbisia Bisma m. fl. I Afrika euphorbiaceer, i S. Amerika det starka giftträdet Hippomane Mancinella, i N. Amerika Rhus venenata och andra, hwarmed de wilda folkslagen förgifta sina pilar. — Mandelträdet tros ursprungligen wara från Afrika, hästkastanjen från Afganistan och Tibet, samt walnötträdet från Persien.

En af de praktblommor som blifwit ett föremål för kultur i senare tider är Victoria regia, en stor wattenwert liknande wåra näckrosor, hwilken odlas i särskilt dertill uppförda hus med wattenbasänger. Tyske botanisten Hänke upptäckte werten 1801 i en insjö nära Amazonfloden i Brasilien, men han dog under resan och wertstället förlorades. År 1832 återfann Pöppig detta wertställe och 1820 fann d'Orbigny samma wert i Marmorafloden i provinsen Corientes. År 1837 sände Robert Schombourgh en ritning från Guyana af denna till England. 2:ne läkare Radie och Luckie sände frön till England 1849 och Victoria regia blommade hos hertigen af Divonshire i Chastworth första gången i Europa den 8 Nov. 1849.

Ångan och Elektromagnetismen.

Daguerreotypen och konsten att medelst solljusets inwerkan aftaga porträtter och teckningar, har i wåra dagar blifwit betydligen utwidga

Digitized by Google

genom fotografien, hwarigenom dylika teckningar kunna aftagas på glas, warduk, papper m. m., såsom ett ögonblickets werk. Det är omöjligt att förutse huru långt denna konst kommer att utwidga sig. Kanske skall man uppfinna kemiska beredningar, med hwilkas tillhjelp man afteckar föremålen i deras naturliga färger.

Döden och Odödligheten.

Jemte boababsträdet, Adansonia digitata, med stammar af öfwer 80 fot i omkrets, finnas flera högst gamla träd. Drakblodsträdet på Teneriffa med 45 fots omkrets, anses för öfwer 5000 år, flera Bertholetier i S. Amerika äro föga yngre, en idegran wid Derbyshire i England tros wara 3000 år, flera kastanjer på Sicilien likså gamla. Wid Jerusalem stå oljoträd och sykomorer sedan Christi tid, flera cedrar på Libanon äro wida äldre. Californiens furar äro de största på jorden. I Polen har man ekar af 50 och i Lithauen lindar af 82 fots omkrets.

De saligas öar och kroppens uppståndelse.

Om de saligas öar delar förf. professor Melins åsigt, samt har ur hans skrift i ämnet och ur Mädlers astronomi hämtat det hufwudsakligaste som förekommer i följ. afdelning om stjernhimmelen.

Solljusets hufwudfärger, såsom de wisa sig i regnbågen och färgspegelen, äro 7 och i följande ordning: rödt, orange, gult, grönt, ljusblått, mörkblått och violett, hwaraf man ser att grönt utgör medelpunkten samt rödt och violett de yttersta linierna. Den hwita färgen är en förening af alla färgerna tillhopa, och den swarta deß motsatts eller ingen färg, således en frånwaro af ljusets färger. Hwarje färgadt naturföremål upptager sålunda alltid någon färg af solljuset, en gul blomma t. ex. den gula, en blå dito den blå, gräs och blad den gröna färgen, och en hwit blomma alla ljusets färger tillhopa m. m. Man har äfwen anmärkt att färgerna mera sällan öfwergå till de 2 färger som stå närmast medelpunkten, således till gult och blått. Om man sålunda hos blommor, som variera till färgerna, såsom georginer, aster m. fl., tager hwitt i stället för grönt till medelfärg, så kan denna öfwergå från hwitt till gult, orange, rödt och violett, men sällan till blått, samt å andra sidan från hwitt till ljusblått, mörkblått, violett och rödt, men sällan till gult. Hwita kläder äro swala i solljuset, emedan

Digitized by Google

de kasta strålarna tillbaka då de hafwa alla färgerna, swarta deremot wärma, emedan de uppsupa strålarna och hafwa egentligen ingen färg.

Märkwärdigt är att evangelisternas berättelse ej stämma fullkomligt öfwerens om tilldragelserna wid Jesu uppståndelse. I detta har wäl ej legenden och sagan någon del, utan är grundadt på lärjungarna och Jesu umgängeswänner såsom trowärdiga ögonwittnen. Orsaken synes ligga deri, att glädjen och öfwerraskningen härwid blefwo så stora, att de enskilta tilldragelserna glömdes och derföre berättas på något olika sätt. Johannes är härwid mest omständlig. Han liksom Luc. och Marc. stämma öfwerens deruti att Jesus först wisade sig för Maria Magdalena. Joh. säger att hon först kände honom på rösten, då han sade till henne: Maria! Äfwen Matth. berättar att han först wisade sig för qwinnorna. Det war således en qwinna som war först wärdig att se honom wara uppstånden. Äfwenledes äro evangelierna mycket knapphändiga i berättelsen om hans uppenbarelse för hans wänner efter uppståndelsen Sannolikt ansågs detta wara så bekant för alla på den tid evangelierna skrefwos, att det ej utförligt behöfde omtalas. Äfwen Joh. är härwid mest fullständig, men alla berättelserna äro något olika. I korthet omnämnes äfwen något härom af Paulus, 1 Cor. 15; 5—8. Endast Luc. säger att Jesus wistades bland lärjungarne i 40 dagar och talade med dem om Guds rike. Enligt Matth. wisade han sig på ett berg i Galileen, sannolikt då "för mer än 500 bröder på en gång, som tillbådo honom, men af hwilka somliga twiflade." (1 Cor. 15: 6. Matth. 28: 16, 17). Om hans himmelsfärd nämner Matth. och Joh. intet, samt Marc och Luc. blott liksom i förbigående och endast ett par ord. Det mest fullständiga, ehuru äfwenledes helt kort, finnes derom hos Luc. i Ap. Gern. 1: 3—11. Att han efter uppståndelsen hade sin egen kropp af kött och blod, åt och drack med lärjungarna samt qwarlemnade swepningen i den liksom en grotta i helleberget uthuggna grafwen (judarna brukade att lägga sina döda i dylika hwalfda och med en sten tillslutna grafwar), allt detta omtalas tydligen. Deremot omnämnes ej om han wisade sig klädd eller oklädd efter uppståndelsen *); liksom man hos ingen författare har underrättelse om hans yttre gestalt och utwärtes skönhet.

Uti evangelierna äro profetierna om Jerusalems förstöring och en förestående werldsdom så sammanblandade med hwarandra att det för tolkaren är swårt att säga hwilket som tillhör den ena eller den andra,

*) Kanske det senare, enl. Joh. 20: 27.

Digitized by Google

hwarjemte det tydligen utwisar sig, hwilket äfwen synes af apostlabrefwen, att evangelisterna trott att dessa händelser, nemligen judiska statens upplösning och en allmän werldsförstörelse skulle följa nära inpå hwarandra. (Matth. 24: 29, 34. Marc. 13: 24, 30. Luc. 21: 32, 34). Sjelfwa Paulus trodde sig skola öfwerlefwa denna menniskoslägtets slutkatastrof såsom man ser af 1 Theß. 4: 17. 1 Cor. 15: 51, hwilket äfwen Petrus wäntade, då han säger att "nu tillstundar ändan på all ting." (1 Petr. 4: 7. 2 Petr. 3: 12.) Men å andra sidan heter det: "När Menniskones Son kommer i sitt majestät, då skall han sitta på sin herrlighets stol, och för honom skola församlas allt folk." Här talas icke om en wiß dag eller ens om någon slags tidsbestämmelse. Emedlertid har den sig allt mer och mer utbildade krassa läran om "yttersta domen och helfwetet" warit ett ypperligt medel i presternas hand till de mest hemska målningar och fanatiska utgjutelser, i hwilka de fullkomligen sökt att öfwerbjuda hwarandra i wederstygglighet, till det arma folkets skräck, förtwiflan och oändliga willfarelser. Man behöfwer härutinnan blott läsa wåra wanliga huspostillor, andra mera wanwettiga utkast att förtiga. Det är också med anledning af wissa läsarepresters virtuositet härutinnan som Thorild säger att de tala om fan och helfwetet med sådan bekantskap och sakkännedom, som om de woro barn i huset.

Tyske theologen Richard Rothe antager ett Guds rikes fulländning på jorden eller ett tillkommande tusenårigt rike, till hwilket Christus med sina förklarade, som då uppstå, skall i synlig måtto återkomma för att wara det ideella rikets högsta styresman i denna de yttersta dagarnas brödrasamfund. Efter deß förlopp anser R. att en fullständig förklaring kommer att äga rum, ej blott med menniskan, utan med hela den yttre naturen på jorden. Den materiella omklädnaden faller, jorden blir himmel och gränsen emellan den sinnliga och öfwersinnliga werlden borttages, så att en fullkomlig kommunikation öppnas mellan alla werldskloten eller himlarna. En ny skapelse och en ny natur uppträder med fullkomligt himmelska typer. Dylikt säger han, är werldsklotens mål, att på detta wis fullända sig. Englarna äro förnuftswarelser från werldsklot, som redan fulländadt sig och menniskorna blifwa englar på lika sätt, samt i så fall oberoende af tid och rum att hela werldsaltet kommer att stå dem öppet. Härigenom menar han att man lätteligen kan förklara apostelens ord: "nya himlar och en ny jord förwänte wi efter Herrans löfte, i hwilka rättfärdighet uti bor." Denna åsigt, som wisserligen är ideell, synes dock stå i strid med astronomien, emedan icke wår jord ensam, utan hela wårt planetsystem, då skulle undergå denna förändring och yttersta fullkomnande, samt komma att intaga en helt

Digitized by Google

annan plats i universum än som wi för närwarande hafwa utsigter till. En omätlig tiderymd synes åtminstone ligga emellan nutiden och en dylik fullkomlighetstid, och hwar skola de aflidne wistas under dessa millioner af årtusenden till mellanrum, då de sedermera skola hufwudsakligen hafwa jorden till sin plats, hwilken likwäl bewisligen ej kan rymma dem alla? Att jorden likwäl går en högre utweckling till mötes är i texten antydt, och att kropparnas uppståndelse tillhör en dylik förklaringstid, då hela naturen förändrar sig och antager en högre fullkomlighet, kan icke förnekas, såwida man ej förnekar uppståndelsen. Men att menniskoslägtet likwäl kommer att hafwa högre rymder till sitt ewiga hem och sina ewiga utwecklingar och att åtnjuta det ewiga lifwets salighet i himlar, som äro öfwer jorden och hwad deruppå är eller framdeles utwecklar sig, allt detta är wår fullkomliga öfwertygelse. — Agardhs åsigt om jordens utbildning är ejheller sannolik. Enligt hans förmenande har jorden haft en kometbana, att skapelser uppstått och utwecklat sig då jorden war i perihelium eller i närhet af solen, men att dessa begrafdes under is, köld och naturwåldsamheter samt förstenades, då jorden war i Aphelium, eller långt ifrån solen, hwilket allt förnyades och förstördes på samma sätt många skapelsekedjor igenom. Kometernas lopp är ju ofantligt hastigt och om man än tager en lång tiderymd, t. ex. 100 år hwarje gång jorden war i solens närhet så att skapelser kunde uppstå, hwad förslår wäl en dylik kort period för att frambringa skapelser i sådan massa och rikdom som jordens formationer antyda, och hwartill årtusenden knappt warit tillräckliga?

Stjernhimmelen och Werldsrymden.

En tysk astronom har nyligen framkastat den åsigten att månen ej är klotrund, utan äggformig samt att ena ändan wändes alltid mot jorden, men att deß luft och gas strömma till den andra, så att de för oß blifwa osynliga. Månen skulle således kunna wara bebodd på deß motsatta ändar. Huruwida denna åsigt kommer att widare realisera sig är ännu problematiskt.

Digitized by Google

Digitized by Google

Müller, Dan., *Trädgårds-Skötseln* fullständigt framställd i 3:ne delar.

I. *Trädgårdskonst.* Praktisk anvisning att anlägga och underhålla Trädgårdar, 2:dra uppl. Med 7 lithografier och flera träsnitt. 2 R:dr.

II. *Frukt- och Köks-Trädgården:* Frukträds uppdragning, förädling och skötsel, frukt och grönsakers drifning samt köks-trädgårdens vård. Med 55 i texten tryckta träsnitt. 2 R:dr.

III. *Blomster-Skötseln* såväl i växthus som boningsrum. Med många träsnitt i texten. Pris: 2: 16. Alla 3 delarne inbundna i ett band, 6 R:dr 16 sk. B:ko.

Den, tyvärr alltför tidigt bortgångne utmärkte författaren till dessa arbeten, Daniel Müller, först Direktör för Trädgårdsföreningens trädgård i Stockholm, sedan i samma egenskap anställd vid Botaniska trädgården i Upsala, har genom sina flerfaldiga förträffliga arbeten i hortikulturen förvärfvat sig ett rättvist anseende. De trenne här annonserade böcker kunna med rätta anses för det gedignaste vår litteratur eger i denna branche.

— *Trädgårdsvännen.* Anvisning att anlägga och underhålla *Köks-, Frukt-, Blomster-, Fönster-* och *Lust-Trädgårdar,* jemte *Almanacka,* som efter tidsföljden uppräknar de under de olika årstiderna förefallande göromålen. Till tjenst för vänner och väninnor af växtodling. Med flera i texten tryckta träsnitt. 32 sk.

Ändamålet med denna lilla skrift var att uti densamma lemna landtbrukaren en populär och lättfattlig framställning af trädgårdsskötselns olika delar. Boken, hvars pris är särdeles billigt, torde lämpligast kunna passa för hrr godsegare, som vilja utdela sådana till sina underhafvande, samt till ungdomen på landet till befordrande af håg för trädgårds- och frukträds-plantering och skötsel. På föga mer än ett år hade en upplaga häraf tagit slut, och ett nytt aftryck blifvit af behofvet påkalladt.

— *Skogsvännen.* Anvisning att till *Skog* uppodla ofruktbar mark, förbättra glesa skogar, plantera alléer, häckar m. m. Till motverkande af den hotande vedbristen, till klimatets förbättring och landets försköning. Med lithografi och träsnitt. 32 sk. b:co.

Coste, De nyaste och vigtigaste upptäckterna i *Fisk-afveln.* Praktisk anvisning att genom konstgjord befruktning af fiskrommen uppfylla alla flytande och stående vatten med fiskar af alla slag. Med 2 plancher. 24 sk.

Stöckhardt, J. A., Guano-Boken. Underrättelser för landtmannen om Guanons beståndsdelar, verkan samt sättet att pröfva och använda densamma. Öfvers. jemte tillägg: Iakttagelser om Guanons verkningar på svenska jorden. — Tredje upplagan. 32 sk.

Vincent, Handbok i Rördikning (Draining), eller sättet att medelst täckta diken afleda öfverflödigt vatten från åker och odlad äng. Öfvers. af Gustaf Nerman. Med många träsnitt. 24 sk.

Digitized by Google

Tjockhudar och Grottdjur från tertiärformationen.
(Ohio- och Mammutdjuret samt Jettehjorten.)

Pris: 2 R:dr Riksmynt.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

BOUND
1924

Digitized by Google

Digitized by Google